

**Міністерство освіти і науки України
Львівський інститут економіки і туризму**

**ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ
ПАМ'ЯТКИ ПРИКАРПАТТЯ ТА
КАРПАТ – ВАЖЛИВІ ОБ'ЄКТИ В
РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ**

*Збірник матеріалів
IV Регіональної науково-практичної конференції
(Львів, 25 березня 2016 р.)*

Львів-2016

ББК 63.3 (4УКР)я43

Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму: [Текст]: зб. матер. IV Регіональної наук.-практ. конф. (Львів, 25 березня 2016 р.) / Міністерство освіти і науки України, Львівський інститут економіки і туризму. – Львів: ЛІЕТ, 2016. – 317 с.

Рекомендовано до друку

Вченого радою Львівського інституту економіки і туризму

У збірнику матеріалів IV Регіональної науково-практичної конференції пропонуються інноваційні наукові розробки, методи, методичні прийоми, підходи в справі теоретичної і практичної організації туризму, висвітлюються важливі й актуальні питання стану, перспектив розвитку туристичної індустрії на Прикарпатті та в гірських районах Карпат, на базі національної та світової історико-культурної спадщини.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, фахівців в галузі туризму, аспірантів і студентів.

ОРГАНІЗАТОР КОНФЕРЕНЦІЇ:

- Львівський інститут економіки і туризму;

УПОРЯДНИКИ:

Бочан І.О. – голова оргкомітету, ректор, д.е.н., професор;

Берест Р.Я. – відповідальний редактор, д.і.н., професор;

Бегей О.І., к.і.н., доц., Анісімович-Шевчук О.З к.п.н., доц. -
оргкомітет

Кім Г.О. – макетування, редагування, коректура

Матеріали подано в авторській інтерпретації.

ISBN 978-966-24-1

©Автори статей, 2016

©Львівський інститут економіки і туризму, 2016

ЗМІСТ

Ігор Бочан	
ВІТАЛЬНЕ СЛОВО.....	7
Роман Берест	
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПАМ'ЯТКИ	
СЕРЕДНЬОВІЧНОГО ЧЕРНЕЦТВА ПРИКАРПАТТЯ:	
ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ В	
ТУРИЗМІ.....	9
Михайло Кріль	
ПАМ'ЯТНІ МІСЦЯ ЄВРЕЇВ ДОБРОМИЛЯ.....	19
Світлана Муравська	
УНІВЕРСИТЕТСЬКІ ЦЕНТРИ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ЯК	
ОБ'ЄКТИ ТУРИЗМУ.....	33
Наталія Гнатюк	
ПАМ'ЯТКИ САКРАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ ЯК ОСНОВА	
РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОГО ТА ЕТНОЛОГО-	
ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ.....	41
Оксана Бегей	
СТАН ТА МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В	
ЖИДАЧЕВІ.....	49
Ірина Химка	
САКРАЛЬНІ ПАМ'ЯТКИ МОСТИЩИНИ НА	
ПАЛОМНИЦЬКОМУ ШЛЯХУ VIA REGIA – ПОШТОВХ	
ДЛЯ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ	
МОСТИЩИНИ.....	58
Юрій Стецик	
ПРОТОКОЛИ ВІЗИТАЦІЙ – ЯК ДЖЕРЕЛО	
РЕКОНСТРУКЦІЇ МОНАСТИРІВ ПЕРЕМИШЛЬСЬКОЇ	
ЄПАРХІЇ (1747 – 1767 РР.).....	71
Наталя Мисак	
КАРПАТИ І ПРИКАРПАТТЯ ЯК ОБ'ЄКТИ	

ТУРИСТИЧНИХ ЗАЦІКАВЛЕНЬ І ВІДПОЧИНКУ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ З НАДДНІПРЯНЩИНИ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.....	82
о.Михайло Гачан	
ДРЕВНІЙ ХРАМ РІЗДВА ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ В СЕЛІ ВЕЛИКЕ – ЦІННА ПЕРЛINA БОЙКІВЩИНИ ...	97
Ольга Анісімович-Шевчук	
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У НАСЕЛЕНИХ ПУНКТАХ НОВОМІСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ СТАРОСАМБІРСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	105
Оксана Погорілко	
ЄВРЕЙСЬКИЙ СВІТ ЛЬВІВЩИНИ.....	117
Вадим Артюх	
ДОХРИСТИЯНСЬКІ ПАМ'ЯТКИ НА ТЕРИТОРІї ЛЬВОВА ТА ЙОГО ОКОЛИЦЬ.....	125
Любомир Безручко	
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ РЕСУРСИ МІСТА ГЛИНЯНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У ТУРИЗМІ.....	134
Ольга Цимбала, Анастасія Гбур	
БОЙКІВЩИНА – МАЛА БАТЬКІВЩИНА ВЕЛИКИХ УКРАЇНЦІВ.....	141
Андрій Голод, Оксана Мисяк	
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ ЕТНІЧНОГО ТУРИЗМУ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ.....	152
Галина Мартинишин	
ЦЕРКВА СВЯТОГО ДУХА В РОГАТИНІ – ОДНА ІЗ НАЙДАВНІШИХ РЕЛІГІЙНИХ ПАМ'ЯТОК ГАЛИЦЬКОГО ПРИКАРПАТТЯ.....	158
Юлія Феленчак, Марта Прохира	
ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ БАЛЬНЕОЛОГІЧНОГО КУРОРТУ СХІДНИЦЯ.....	164
Ірина Франків	
ПОДОРОЖ КОСТЕЛАМИ ГОРОДОЧЧНИ:	

ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС.....	171
Христина Кутнів	
БОЙКІВСЬКИЙ ХРАМ СВЯТО-ІВАНІВСЬКОЇ ЛАВРИ...	182
Олена Ледвій	
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЯВОРІВЩИНИ...	194
Вікторія Церкlevич	
ПЕРЛІНИ САКРАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ	
ХМЕЛЬНИЧЧИНИ – ПРИВАБЛИВИЙ ОБ'ЄКТ	
ТУРИСТИЧНОГО ІНТЕРЕСУ.....	201
Людмила Архипова, Ольга Богдан	
ОБ'ЄКТИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОNU, ЗАНЕСЕНІ В	
СПАДЩИНУ ЮНЕСКО.....	208
Володимир Клапчук, Михайло Клапчук	
ЦЕРКВІ НА ГУЦУЛЬЩИНІ.....	214
Ірина Нетробчук	
ЗНАЧЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕСУРСІВ	
ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКОГО РАЙОНУ В	
РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗMU.....	223
Тарас Маланюк	
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПАМ'ЯТКИ	
НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «ДАВНІЙ ГАЛИЧ»:	
СУЧASNІЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ	
ВИКОРИСТАННЯ В ТУРИЗМІ.....	229
Бегей Оксана, Кудла Ірина	
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ РЕСУРСИ ЯСЕНИЦІ-ЗАМКОВОЇ	
ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В ТУРИЗМІ....	239
Ніколаєв Сергій, Сколоздра Анна-Марта	
ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ШЛЯХІВ ПОДОРОЖЕЙ:	
КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ.....	244
Ярослава Коробейникова, Тетяна Романів	
ОЦІНКА ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ	
ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ	
ГРОМАД (НА ПРИКЛАДІ ВИТВІЦЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ	
ГРОМАДИ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	249
Антоніна Невченко, Микола Попович	
ВИДИ САМОДІЯЛЬНОГО ТУРИЗMU.....	255

Олена Побігун, Ольга Гоянюк	
АНАЛІЗ ТУРИСТИЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ	260
Олена Побігун, Анастасія Мельник	
АНАЛІЗ МОЖЛИВОСТЕЙ ВІРТУАЛЬНИХ ПОДОРОЖЕЙ В ТУРИЗМІ.....	266
Ольга Муха	
«КОНТЕКСТ», «ІНТЕРАКТИВНІСТЬ» ТА «НАСОЛОДА»: ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІ МЕХАНІЗМИ У ТУРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	273
Софія Качала, Олена Якубович	
РОЗВИТОК ВОДНОГО ТУРИЗMU В КАРПАТАХ.....	282
Сергій Побігун, Юлія Дехтяр	
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ ІТ-ТЕХНОЛОГІЙ В ТУРИЗМ.....	287
Наталя Крап-Спісак	
ВИКОРИСТАННЯ СУЧASNІХ ПРОГРАМНИХ ПРОДУКТІВ ДЛЯ АВТОМАТИЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ТУРИЗMU	294
Наталя Джалиюк, Ірина Козій	
ІННОВАЦІЇ В ГОТЕЛЬНОМУ БІЗНЕСІ: ГАРАНТІЙ ЯКОСТІ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ.....	301
Оксана Дзяна, Марія Філь, Тетяна Коропецька	
СУЧASNІЙ ПІДХІД КЕЙТЕРИНГУ В РЕГІОНІ КАРПАТ ...	308
Оксана Фастовець	
ВИКОРИСТАННЯ ПОДІЄВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ (EVENT MANAGEMENT) У ФОРМУВАННІ ТУРПРОДУКТУ.....	313

Ігор Бочан

*Ректор Львівського інституту економіки і туризму,
д.е.н., професор*

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Раді вітати Вас у Львівському інституті економіки і туризму!

Серед важливих об'єктів і ресурсів у розвитку туризму є історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат. Вони ще мало дослідженні, мало відомі, залишаються поза увагою науки, ось чому ми за цією тематикою проводимо у Львівському інституті економіки і туризму вже IV Регіональну науково-практичну конференцію. Ці ресурси і об'єкти повинні слугувати народу, використовуватися для різних видів туризму. Вивчення і збереження історико-культурних пам'яток важливе завдання вчених, дослідників, етнографів для використання їх ресурсу для етнічного, релігійного, ностальгійного та інших видів туризму. Я радий Вас поінформувати, що вже цього року (25.02.16 р.) в нашому інституті проведена IV Всеукраїнська науково-практична конференція “Розвиток українського етнотуризму: проблеми та перспективи”, як стверджували учасники, ЛІЕТ по суті є центром розвитку етнотуризму.

На сьогодні активізувалося використання фортифікаційних споруд та замків у рекреацію. В Україні замково-готельний бізнес має великі перспективи.

Прикладом наших ресурсних можливостей є Українське Підгір'я, багате на історико-культурні та ботанічні пам'ятки, як неодноразово наголошував у своїх дослідженнях професор, д.і.н. Михайло Михайлович Кріль із ЛНУ ім. І.Франка. Він розглядає м. Добромиль як важливий туристичний продукт сьогодення, наповнений послугами пізнавального, рекреаційно-оздоровчого туризму.

Важливо, що дерев'яна сакральна архітектура Карпатського регіону віднесена до Списку всесвітньої спадщини пам'яток ЮНЕСКО.

Нам необхідно активіше доводити цінність шедеврів архітектури до туристичного зацікавлення. Особливим зацікавленням є і археологічні дослідження. “Я люблю археологію – цю таємничу праматір історії”, – писав у своєму “Щоденнику” Т.Г.Шевченко. Зацікавлення викликає первісне призначення споруд на скелях, в

печерах та ін., унікальні пам'ятки української історії (археології) та культури VIII – X століть у селі Стільське Миколаївського р-ну Львівської області.

Скарбниці людської історії і культури, як осередки пізнання навколошнього світу, зібрани у музеях, як об'єктах туристичного зацікавлення.

Окреме місце в історії займають чернечі установи, вони є важливою складовою у наукових дослідженнях кафедри соціально-гуманітарних дисциплін нашого інституту під керівництвом д.і.н., професора Береста Р.Я. В цьому та інших напрямках сьогоднішньої науково-практичної конференції є значні напрацювання в нашому інституті.

Особливим зацікавленням для туристів є Карпати, як заповідний край. Гірське середовище має великий духовний та естетичний вплив на емоційну сферу людини. Гори називають “церквою природи” та “зеленими легендами” для людини.

Тим та іншим характеризується актуальність наших досліджень для туризму, а значить для людини! Щиро бажаю нам творчих успіхів і плідних результатів!

Роман Берест

*Зав.кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Львівського інституту економіки і туризму, д.і.н., професор*

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПАМ'ЯТКИ

**СЕРЕДНЬОВІЧНОГО ЧЕРНЕЦТВА ПРИКАРПАТТЯ:
ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ В ТУРИЗМІ**

Розглянуто проблему збереження та популяризації в туризмі середньовічної історико-культурної спадщини чернецтва. Вказано на особливе значення культурних надбань у туристичній галузі, а також у науково-дослідній, навчальній, виховній, культурно-освітній, краєзнавчій, пізнавальній та іншій роботі.

Ключові слова: черничі пам'ятки, дослідження, середньовіччя, туристичні ресурси, чернецтво.

Національна історико-культурна спадщина займає особливе місце в системі пізнавального, освітнього, наукового, краєзнавчого, політичного, національного, етнокультурного, економічного розвитку суспільства. Серед пам'яток національної спадщини помітно виділяється доба середньовіччя, у якій поміж значного числа різних за призначенням та походженням пам'яток можна виділити печерні і забудовані монастирі, схимницькі келії, печерні церкви, каплички, вівтарі та ін. Певною особливістю у використанні історичних пам'яток минулого відзначається туристична галузь. Сучасний туризм має величезне економічне, культурно-пізнавальне, суспільно-політичне значення, адже він виступає як феномен, який розглядає історико-культурну спадщину в комплексі і, перш за все, як вагому базу для формування туристичної привабливості регіону, помітний чинник популяризації пам'яток минулого, важлива складова перспективного економічного розвитку тощо.

Проте нерідко цінні історичні та культурні пам'ятки зазнають непоправних втрат, ушкоджень, що спричинені не тільки природними чинниками, але й антропогеннимими впливами. Тому проблема збереження історико-культурної спадщини була і залишається актуальною упродовж багатьох віків, адже втрата ресурсу призводить не тільки до зниження туристичного потенціалу регіону, але й до

знищення цінних історичних відомостей, матеріалів, подій, зрештою, цілих періодів історії, припинення або обмежене функціонування туристичної інфраструктури, що, безперечно, суттєво впливає на погіршення соціальних, економічних, культурних стандартів населення.

Після проголошення незалежності України на державному рівні було прийнято низку законів, створено структури, які мали б організовувати та контролювати процес збереження історико-культурної спадщини. Однак, із-за мізерної підтримки з боку держави їх діяльність не набула відповідного змісту, а обмежувалася вирішенням вибіркових питань, здебільшого у містах щодо відновлення, консервації, перебудови, підпорядкування об'єктів, які мають історико-культурну цінність. В результаті поза межами уваги державної структури опинилося чимало цінних пам'яток. Для прикладу можна навести не тільки Старосільський, Свірський та інші замки, палаці родини Потоцьких у Поморянах, родини Фредро в Рудках і інші, але й багато культових споруд, стародавніх поховань, городищ, печерних монастирів тощо.

Важливо зауважити, що багато пам'яток Східної Галичини мають не тільки національне, але й міжнародне значення. Тому проблема збереження та висвітлення історико-культурної спадщини повинна виступати невід'ємною складовою частиною підготовки висококваліфікованих спеціалістів, раціонального використання природних ресурсів, збереження довкілля, одним із шляхів просування України до Євросоюзу.

Історико-культурна спадщина чернецтва на Прикарпатті, певним чином, пов'язана з прийняттям та поширенням християнства, що, на думку представників офіційної науки, відбулося в найдавніший період функціонування Давньоруської держави, тобто наприкінці Х ст. Однак, в сучасній науці побутує чимало думок й гіпотез. За однією з них християнство на землі Прикарпаття, яке в IX ст. входило в склад Великоморавської держави, принесли ченці-місіонери значно раніше, ніж його прийняв від Візантії великий київський князь Володимир. Цікаві припущення з цього приводу ще у XIX ст. висловлювали відомі священнослужителі та автори численних наукових розвідок про історію нашого краю: Яків Головацький, Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Антін Петрушевич та ін. [1, с.169–173].

Вже перші повідомлення на початку XIX ст. на сторінках видань про результати досліджень печерних чернечих пам'яток Прикарпаття викликали значний інтерес у місцевого населення, прибулих у Галичину німецьких та польських колоністів, мандрівних зарубіжних авторів, адже в переважній більшості писемна історія давньоруського чернецтва була майже невідомою, бо виявилася втраченою. Виявлені писемні повідомлення Києво-Печерського патерика і давньоруських літописів лише фрагментарно описували життя та діяльність ченців Києво-Печерської лаври. Тому логічно далека периферія, де знаходилося багато унікальних пам'яток (монастири в Страдчі, Крехові, Розгірчі, Бакоті, Галиці і ін.), опинялася поза увагою літописців.

Після реформи митрополита Велямина Рутського, яку було проведено на початку XVII ст., більшість печерних монастирів припинило своє існування. Упродовж багатьох віків під дією різних чинників зовнішній та внутрішній вигляд пам'яток значно змінився. Як первісно виглядали середньовічні оселі чернецтва залишається важливим та актуальним питанням історичної науки.

Перші технічні зображення пам'яток появляються доволі пізно – лише в XIX ст., що було пов'язано з відкриттям і запровадженням у побутове використання літографічних, фотографічних та інших зображень. Однак й на них, в порівнянні з сучасним виглядом, можна побачити значні відмінності, які пов'язані з руйнівними процесами, перебудовами тощо. Для прикладу можна навести низку літографій М. Стенчинського, опублікованих в багатьох наукових виданнях у середині XIX ст. (монастири у Крехові, Страдчі, Розгірчі та ін.), на яких пам'ятки зображені далеко не у такому стані, у якому вони перебувають зараз.

Загалом можна зауважити, що ще в часи утвердження Австрійської імперії в Галичині урядовці на державному рівні гостро піднімали проблему збереження та суспільної популяризації історико-культурної спадщини. Її вагомим підґрунтам стали просвітницькі ідеї французьких енциклопедистів кінця XVIII ст. (Вольтер, Дідро, Руссо, Ла-Метрі, Монтеск'є, Маблі та ін.).

Ідеологія прогресивного розвитку громадського суспільства, згідно з якою мало відбутися становлення нового ладу, вважалося можливою лише на базі проведення реформ та поширення освіти серед народу [2, с.9–15].

На підросійських землях України носіями передових ідей французьких просвітителів виступило чимало викладачів і випускників Києво-Могилянської академії, Харківського університету та інших навчальних закладів. В плані поширення просвітницьких ідей помітно виділялася Східна Галичина, яка тоді перебувала в складі Австрійської імперії. Вже перші австрійські правителі Галичини – імператриця Марія-Тереза, імператор Йосиф II активно підтримували просвітництво. Зокрема, наприкінці XVIII ст. Східній Галичині відзначалася активна просвітницька діяльність професора Львівського університету Петра Лодія [3, с. 627].

Саме просвітительство, як суспільне явище, ідейно стимулювало громадський інтерес до історичних та культурних пам'яток, піднімало проблематику їх вивчення й збереження. У той же час найбільший інтерес до старожитностей виявляли здебільшого елітарні верстви суспільства (землевласники, лікарі, фармацевти, правники, парафіяльні священики, представники адміністрації і ін.). Показовою у Східній Галичині в плані пропаганди національної історії та культури є діяльність “Руської трійці”, яку представляли галицькі священики – І. Вагилевич, Я. Головацький та М. Шашкевич.

Однак, науково-пізнавальне, культурно-освітнє й прикладне значення історико-культурної спадщини тривалий період залишалося на доволі низькому рівні. Зазвичай, цінні пам'ятки історії та культури були маловідомими, приватні колекційні збірки опинялися ізольованими від офіційної науки, громадського огляду і популяризації.

Чи не першим серед галицьких чиновників потребу державної опіки над історико-культурною спадщиною на адміністративному рівні ще наприкінці XVIII ст. висловив адміністратор галицької скарбниці Галичини, губернський радник Ернест Кортум [4, с. 86].

Наукові дослідження свідчать, що суспільний інтерес до минувшини значно стимулювали зародження та формування наукових знань. Підтвердженням цього стало заснування і діяльність у Варшаві (1800 р.) Королівського наукового товариства [5, с. 375]. Багато талановитих галичан на громадських засадах налагодило співпрацю з науковим товариством. У 1802 р. один із перших галицьких дослідників старожитностей Хуго Колонтай на засіданні товариства поставив проблему виконання планових й системних наукових досліджень пам'яток минулого [6, с. 5].

Заслуговують також на увагу тогочасні результати пошукових робіт у Східній Галичині, які проводили і публікували пioneri археологічної науки – В. Суровецький, А. Чернецький (псевдонім – Зоріан Доленго-Ходаковський), Ф. Сярчинський, Ж. Паулі, І. Ступницький та ін. [5, с. 375].

Помітне місце дослідники відводили міжнародній співпраці, обміну досвідом, методикою виконання досліджень, проблемам періодизації та визначення хронологічних рамок існування культур, об'єктів, вивченю різних екотипів, екосистем, етногенезу, які знаходили відображення в оцінці довготривалого процесу еволюції людства на велетенських просторах Євразії. Важливе місце у дослідженнях займав пошук причин вимирання велетенських доісторичних істот, кліматичних змін, складного процесу еволюції людства тощо.

Фактично актуалізація проблеми збереження спадщини в Галичині тісно пов'язана з науковими відкриттями та публікаціями у європейських виданнях відомостей про унікальні й безцінні наукові відкриття історичних пам'яток стародавнього Єгипту, народів Дворіччя, культурної спадщини Індостану, Китаю, Мезоамерики.

Першою спробою запровадження державного контролю за станом історико-культурних пам'яток підвістрийської Галичини стало прийняття австрійським парламентом у 1811 р. Цивільного кодексу. На особливу увагу заслуговує його розділ “Про речові права”, у якому окремо виділено тлумачення “Про речі та їх класифікацію”, наведено умови передачі скарбів державі, зазначено про кримінальну відповідальність за приховання знахідок, руйнування історичних об'єктів тощо [7, арк. 2–28]. Проте в зазначеному Кодексі виявилося чимало недосконаліх положень та прогалин. Перш за все, не було вказано на потребу створення державних органів, які б опікувалися спадщиною. Лише згодом у Галицькому намісництві було засновано спеціальну Комісію, яка мала опікуватися охороною культурної спадщини. 28 грудня 1818 р. появився перший законодавчий акт, який забороняв вивіз з держави цінних історичних речей.

Значно більшу вагу отримала постанова австрійського цісаря від 31 грудня 1850 р. про охорону історичних та культурних пам'яток в межах володінь Австрійської імперії й декрет про створення Центральної Цісарсько-Королівської Комісії для вивчення і консервації

пам'яток, що передбачало заснування консерваторських комісій на землях імперії. Спочатку Центральну Комісію підпорядкували Міністерству торгівлі і будівництва, а з 1859 р. – Міністерству освіти і віросповідань [8, с. 6–7].

Першим консерватором (охоронцем) історичних пам'яток Східної Галичини став Мечислав Потоцький [9, арк. 53]. Адміністративний центр охоронної структури знаходився у Львові. Кореспондентами (інформаторами) консерваторського бюро призначили священника Івана Ступницького та письменника Вінцетія Поля [4, с. 90]. У спеціальній інструкції урядової Комісії консерватору було зазначено про необхідність налагодження співпраці з адміністративними органами, державними і приватними виробничими структурами, сільськими громадами, землевласниками, священиками, вчителями, колекціонерами, та ін. Таким чином, завдяки особистим старанням М.Потоцького на землях Східної Галичини було закладено вагомі передумови для відновлення і збереження багатьох цінних пам'яток.

Падіння кріпосного права в Австрійській імперії, революційні події та їх наслідки, суспільні реформи, створення дуалістичної Австро-Угорської монархії, прийняття нової конституції (1867 р.) вимагали від держави реалізації нових суспільних перетворень й реорганізацій. В галузі охорони культурної спадщини в 1873 р. появляється нове законодавство, що вимагало удосконалення роботи існуючих охоронних структур. У Відні влада створила Центральну комісію для вивчення та консервації пам'яток історії і мистецтва. Її робота скерувалася у трьох напрямах, а саме: археологічні дослідження, вивчення пам'яток архітектури і мистецтва та дослідження архівної спадщини.

Галичина в силу особливостей й відмінностей етнокультурного розвитку була умовно розділена між українцями та поляками. Посаду головного консерватора (охоронця) східної – української частини Галичини отримав Войцех (Войтех) Дідушицький. В штатний розпис також ввели посади охоронців пам'яток (А. Петрушевич, Л. Цвіклінський, К. Ліске), а також розширили штат громадських кореспондентів [4, с.142–144].

Важливе значення отримала робота комісії, пов'язана з пошуком та інвентаризацією знахідок й пам'яток. Нові знахідки сприяли не

тільки поповненню музеїчних фондів, інформатизації суспільства про них на сторінках видань, а й розвитку наукових знань тощо. Суспільний інтерес до історичної спадщини Галичини знайшов яскраве відображення в створеному (1875 р.) у Львові та діяльності на теренах Галичини Крайового археологічного товариства, заснуванню спеціалізованих видань, виробленню методики виконання археологічних й спелеологічних досліджень, проведенню археологічних з'їздів, виставок, наукових семінарів тощо. Членами Товариства були польські, українські, угорські та інші дослідники. Проте дуже скоро на перепоні наукової діяльності стали протиріччя між поляками і українцями, які надзвичайно загострилися у 80-х рр. XIX ст. Саме вони значно вплинули на стан та результати виконання пошуково-наукових робіт. На науковому конгресі у Кракові в 1888 р. відбулося розмежування повноважень комісій консерваторів Східної і Західної Галичини. Цікаво, що львівську комісію очолив місцевий колекціонер, польський історик Владислав Лозинський. Згодом львівська комісія заснувала щорічне наукове видання під назвою “Teka konserwatorska”. Проте за 20 років діяльності (1892–1912 рр.) вдалося видати лише п’ять випусків щорічника, що свідчило про існування значних труднощів та певних проблем [4, с.148].

У різні роки посаду консерватора пам'яток Східної Галичини займали: Ісидор Шараневич, Олександр Чоловський, Людвіг Цвіклінський, Кароль Гадачек та ін. Останнім довоєнним консерватором, якого було призначено в травні 1914 р., став поляк Тадеуш Шидловський. Однак, Перша світова війна, що вибухнула 1 серпня того ж року, поламала плани дослідників і на тривалий період відкинула проблему збереження та дослідження історико-культурної спадщини нашого краю.

В підсумку зазначимо, що структурні підрозділи Комісії Консерваторів Східної Галичини упродовж XIX – XX століть пройшли непросту еволюцію, яка, перш за все, була зумовлена потребою збереження історико-культурних надбань. В своїй діяльності консерваційні комісії намагалася виконувати різнопланові роботи. Помітне місце у них отримали природничі дослідження, які серед інших проблем значну увагу відводили антропології. Нагромадження фактологічних матеріалів сприяло створенню антропологічного кабінету у Львівському університеті.

Саме завдяки плідній роботі Комісії Консерваторів Східної Галичини порівняно за короткий період вдалося на високий рівень підняти суспільно-політичне та культурно-освітнє значення історичної спадщини, продуктивно організувати роботу дослідників, налагодити збереження багатьох пам'яток, сформувати значні фондові збірки, що сприяло відкриттю Природознавчого музею, історичних музеїв при Народному домі, Науковому товариству імені Шевченка, в Ставропігійському інституті, створенню Церковного (згодом – Національного) музею у Львові, Антропологічного музею у Львівському університеті.

Після капітуляції Австро-Угорщини у Першій світовій війні (1918 р.) відроджена Польська держава, яка, крім корінних польських володінь, зуміла прибрati землі Східної Галичини, скористалася австрійським законодавством та особливостями формування адміністративної структури охоронних підрозділів. Проте, навіть в умовах існування польської влади українці проводили унікальні роботи. Наприклад, результати досліджень княжих городів: Белз, Львів, Звенигород, Бужеськ, Перемишль, Теребовля і, особливо, Галич, де Ярослав Пастернак на руїнах Успенського собору знайшов поховання відомого галицького князя Ярослава Осьомисла. Особливу увагу дослідники відводили архайчним оселям православного чернецтва, вивчали його матеріальну та писемну спадщину.

У той час українські, польські, єврейські туристичні, профспілкові та громадські культурно-освітні товариства Східної Галичини організовували до історичних пам'яток піші, велосипедні, залізничні та інші мандрівки. Значну увагу місцеві охоронні структури відводили питанням збереження обителей, що знаходилися на відкритій місцевості й постійно піддавалися впливам різних природних чинників (атмосферні опади, процеси ерозії, вивітрування та ін.), стежили за непорушністю їх первісного вигляду, періодично звітували про їх практичне використання тощо.

Друга світова війна (1939–1945 pp.) зупинила процес мирного розвитку Європи й кинула людство у вир збройної міжнародної боротьби. Початок війни відсунув проблему збереження спадщини на другий план. Бойові дії на землях Галичини стали причиною руйнування багатьох чернечих осель, сприяли поширенню значних міграцій населення.

Радянська влада, яка прийшла на західноукраїнські землі у повоєнний період, зневажливо та зверхньо поставилася до релігії та чернецтва, зокрема. Фактично аж до розвалу СРСР українське чернецтво перебувало у глибокому підпіллі. Багато цінних історичних пам'яток зазнало нищівних руйнувань з боку тогочасної влади. Проголошення Акту Незалежності України сприяло реабілітації УГКЦ, відновленню багатьох храмів, обителей, пам'яток національного та міжнародного значення, а також стало вагомою запорукою вільнотою розвитку народу нашої держави.

Історико-культурна спадщина чернецтва Прикарпаття зараз перебуває в надзвичайно складному становищі. Фактично ніяких охоронних робіт чи заходів зі сторони державних органів влади давно не проводитьсяся. Крім руйнівних природних чинників великої шкоди національній спадщині завдає антропогенна діяльність, що веде до спотворення та непоправної втрати ресурсу. Сьогодні, як ніколи, потрібна дієва підтримка держави, а також проведення серед молоді виховних профілактичних бесід з питань збереження багатовікових історико-культурних надбань.

Література:

1. Берест Р. Пам'ятки чорного духовенства на Прикарпатті: проблеми виникнення та розвитку в добу середньовіччя / Роман Берест // Історичні пам'ятки Галичини. – Львів, 2001, с. 169–173.
2. Берест Р. Історія становлення західноєвропейської археології первісної епохи / Берест Р. Я. Текст лекції. – Львів, ЛДУ, 1996. – 16 с.
3. Кашуба М. Просвітництво / М. Кашуба // Довідник з історії України А – Я / За заг. ред. І. Підкови та Р. Шуста. – К.: Генеза, 2001. – 1136 с.
4. Булик Н. Львівська археологія XIX – початку ХХ століття: дослідники, наукові установи, музеї / Наталя Булик. – Львів, 2014. – 304 с.
5. Булик Н. До питання про формування археологічної науки і Галичині у XIX столітті // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині / Наталя Булик. – Львів, 2005. – Вип. 9. – С. 372–385.
6. Janusz B. Kultura przedhistoryczna Podola galicyjskiego / Bogdan Janusz. – Iwów, 1919. – 296 s.

7. Центральний державний історичний архів України у Львові. –
Фонд 616, оп.1, спр.8, арк.28.

8. Janusz B. Z działalności Lwowskiego Urzędu Konserwatorskiego
dla zabytków przedhistorycznych / Bogdan Janusz. – Lwów, 1924. – 15 s.

9. Центральний державний історичний архів України у Львові. –
Фонд 616, оп.1, спр.2, арк.53.

Berest R.

**HISTORICAL AND CULTURAL MONUMENTS OF
MEDIEVAL MONASTICISM OF PRYKARPATTIA: THE
PROBLEM OF PRESERVATION AND POPULARIZATION IN
TOURISM**

The problem of preservation and popularization of the medieval historical and cultural heritage of monasticism in tourism is considered. The author indicates the special significance of cultural heritage in the tourism industry and in research, academic, educational, cultural, regional, cognitive and other work.

Key words: monastic monuments, research, Middle Ages, tourist resources, monkhood.

Михайло Кріль

Львівський національний університет ім.І.Франка,

д.і.н., професор

ПАМ'ЯТНІ МІСЦЯ ЄВРЕЇВ ДОБРОМИЛЯ

Подано короткий нарис формування єврейської громади в Добромилі від XVI ст. Досліджено їх роль і місце в загальній соціально-економічній ситуації міста до кінця 30-х років ХХ ст. Визначена територія окремого єврейського кварталу, названі окремі сакральні та житлові будівлі. Проаналізовані основні види заняття, звернена увага на організоване суспільно-політичне життя громади. Висвітлена її трагедія в роки нацистської окупації. Звернена увага на історичну пам'ять.

Ключові слова: євреї, кагал, синагога, хасиди, голокост, Україна, Польща, Добромиль, українсько-польське прикордоння, туризм, історичні пам'ятки.

Перші письмові відомості про євреїв Добромиля стосуються 1566 р., коли вони звели у місті західніше Ринку дерев'яну синагогу [7, s.27]. Спеціально питання про євреїв міста дослідники досі не торкалися. В існуючих працях є лише поодинокі згадки про них [1; 5]. Джерельна база до їх вивчення досить широка. У архівних фондах є відомості про отримані привілеї для торгівлі, списки ремісників міста, дані про єврейські товариства й под. Опубліковані спогади містять відомості про “єврейську” топографію міста, яка дозволяє локалізувати неіснуючі будівлі як осередки єврейського громадсько-культурного життя [2; 8; 9].

Мета даної праці – крізь призму демографічних процесів єврейського середовища, їхнього підприємництва виявити пам'ятні для них місця, які майже повністю були знищені в нацистами у 1942–1943 рр.

Пам'ятними місцями для євреїв є синагога та менші молитовні будинки, школа, цвинтарі (окописка, кіркути, кірхови). Для багатьох євреїв, котрі проживають у різних країнах світу (найбільше у Латинській Америці та США), такими місцями є також збережені житлові будівлі – переважно двоповерхові кам'яниці у середмісті та вілли на окраїнах.

Центром всього духовного і суспільного життя була синагога (будинок зборів) або божниця. Ортодоксальні євреї (хасиди) свої молитовні будинки називали клойзами чи штіблами (будиночок для молитви). Не юдеї всі ці приміщення називали божницями. При них діяли школи для хлопчиків, які вивчали Талмуд, і місцеві суди (рабинські). Рабин, як духовний наставник, мав адміністративну владу, спідкував за дотриманням традицій. У 1591 р. на місці дерев'яної синагоги постала нова будівля – мурована, квадратна в плані, в ренесансному стилі. Вона стала головним храмом та іменувалася як Велика синагога. Загального внутрішнього вигляду не збереглося і про неї можна судити лише з розповідей окремих сучасників. Зовні вона була непривабливою спорудою без жодного декорування фасаду чи стін. Вирізнялися хіба-що масивні вхідні двері з великою шестикутною зіркою. Натомість багатим був інтер’єр. Про нього можна мати певне уявлення зі світлин, зроблених у 30-х роках ХХ ст. На одній з них чітко видно декоровані стелю та стіни, великий підвісний світильник, орнаменти, тексти з Тори. Оскільки цдаїзм забороняв малювати людей, то в розписах превалювали рослинні та зооморфні мотиви.

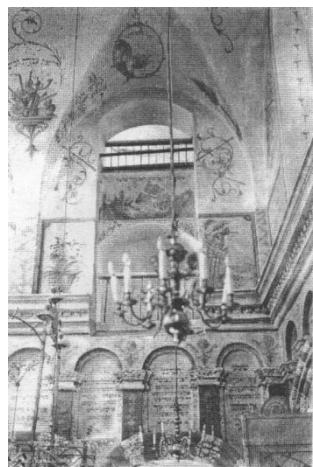
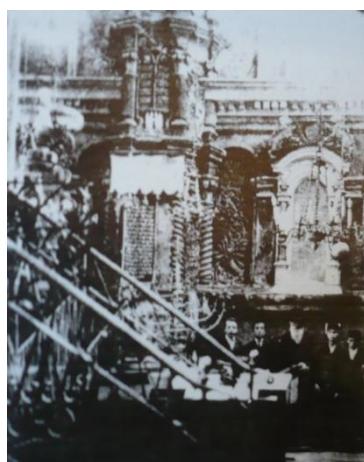

Рис.1–2. Інтер’єр синагоги. Світлини з 1930-х рр.

Очевидно, в часі прибуття євреїв у Добромиль виникло й місцеве окописко. Перша письмова згадка про нього стосується 1612 р. – розташувалося воно на пагорбі з північної сторони міста і межувало з

селом Ляцко. Від єврейського кварталу до окописка вела вуличка за назвою Мертвa (тепер не існує; ліворуч знаходиться соціально-торговий комплекс “Чумак”).

Рис. 3. Окописко на світлині з 1937 р.

Про загальну суспільну і соціально-економічну ситуацію євреїв міста можна судити з двох документів. Перший – це письмово зафіксовані привілеї юдейських мешканців з 1612 р., які надали Іван Фелікс Гербурт та його дружина Єлизавета. Документ зберігся у двох копіях, одна з яких зроблена польською мовою в 1808 р.

Другий документ – це інвентар, датований 18 лютого 1756 р. Він складений за вказівкою Любомирських, написаний польською мовою, є в єдиному списку і зберігається у ЛННБ України ім. В.Стефаника.

Зміст документа засвідчує, що євреї складали окрему громаду, мали право оселятися в місті і вільного виходу з нього, власне судочинство, вільну професійну діяльність та свободу свого віровизнання і релігійного культу. Документ містить низку розпоряджень, які мали покращувати фінансову сторону існування та діяльності єврейської громади Добромиля і врегульовувати різні взаємини з власниками міста.

На той час єврейська громада налічувала майже 1 250 осіб (55% усіх мешканців). Проживали у середмісті та прилеглих вулицях – При

Скалці (тепер Симоненка) – 12 з 18 будинків і Перемишльській (тепер початок Лесі Українки) – 14 з 21 будинку.

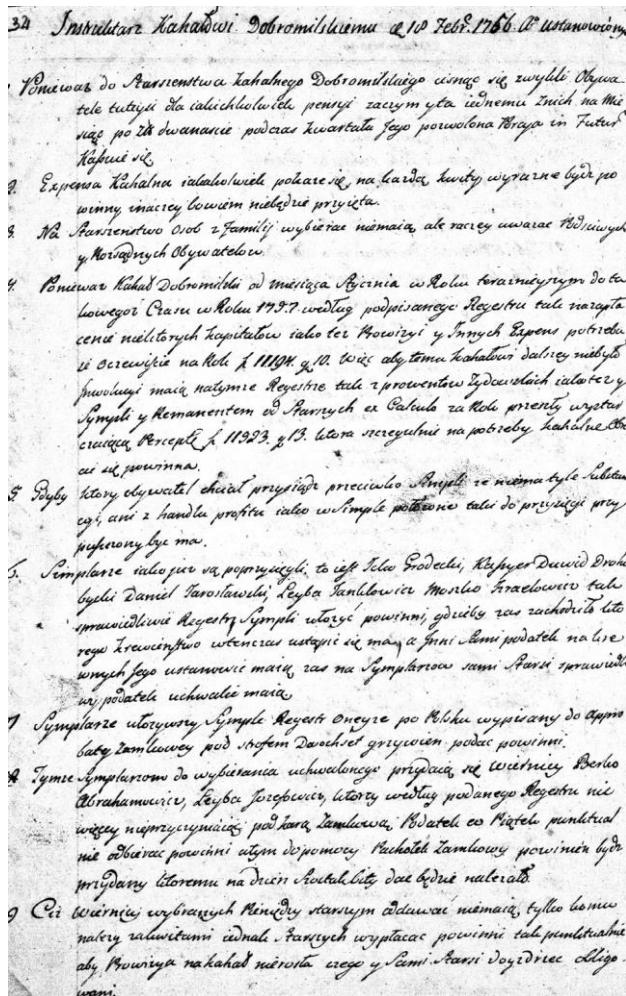

Рис.4. Права і обов'язки євреїв Добромуля, визначені Любомирськими в 1756 р. Перша сторінка

Досить повними є відомості про євреїв, котрі проживали на пл. Старий Ринок (тепер пл. Ринок) в 1775 р. Там розміщувалися шпиталь,

лазня, школа і новозбудований будинок. З усіх зафікованих 183 міських господарств 46 належало євреям. Залежно від майнового статку вони платили податок грішми і окремо – подимне або пічне (тобто податок від наявності у приміщенні димаря). Документ цікавий тим, що в ньому названі імена і прізвища/прізвиська мешканців юдейського віровизнання. Візуальне ознайомлення з написанням єврейських прізвищ засвідчує, що вони базувалися на назвах місцевості (Вульф Дукельський, Іцко Медицький, Шмуль Самбірський та ін.) чи персональних характеристиках, як-от роду занять (Мошко Кушнір, Мошко Пекар, Шмоїк Титюник, Мошко Цирулик та ін.), додавання імені батька (Лейба Абрагамович, Хемло Якубович та ін.).

Рис. 5. Молитовний дім хасидів з XIX ст. Прибудова
на передньому плані зроблена в 1951 р.

Ті, які займалися торгівлею, платили визначене торгове на панський двір. Вони повністю опанували торгівлю угорським вином, а від кожної ввезеної бочки платили 2 зл. і 16 гр. Контрабанда каралася подвійним штрафом з цієї суми. Ремісники спеціалізувалися в сфері кравецтва, шевства, кужнірства, пекарства, різництва, цирульництва. Працювали індивідуально, зобов'язані були дітей змалку навчати читати і писати, прививати любов до ремесла чи купецтва. В протилежному випадку такий єврей позбавлявся права не лише на своє заняття, але й втрачав звання міщанина [3, арк.22–24].

Вся єврейська громада платила на користь панського двору відповідний податок. На 1757 р. він був визначений в сумі 11 194 зл. і 10 гр. Збирачами податку були призначенні Іцко Городецький, Давид Дрогобицький, Данило Ярославський, Лейба Янклович, Мошко Ізраелевич. Їм мали допомагати Берко Абрагамович, Лейба Йозефович. Податок збирали кожного тижня у п'ятницю.

Виходячи з моральних міркувань, у другій чверті XVIII ст. євреям заборонялося наймати прислугу з числа дівчат і жінок у віці до 40 років.

Від кінця XVIII ст. почав формуватися у місті єврейський квартал, який до середини XIX ст. набув завершеного вигляду і не змінювався впродовж наступного століття. Він обмежувався площею Ринок (з північного сходу), сучасними вулицями Довбуша (з півдня), Симоненка (із заходу), Лесі Українки (з північного заходу). Там розміщувалися Велика синагога, храм хасидів, школи для навчання релігії, крамниця товарів релігійного культу тощо. Всього наприкінці XIX ст. у місті діяло 5 синагог, у т. ч. 2 молитовні будинки хасидів. Відомі імена деяких рабинів: Шая Самулович (згаданий в 1714 р.), Іцхок Сегал та його син Мер (друга чверть XVIII ст.), Мешулам Ашкенадзі (помер у 1776 р.), Лейба Горвиц (наступник Ашкенадзі), Мордхе Рімальт і його син Менахем (перша половина XIX ст.).

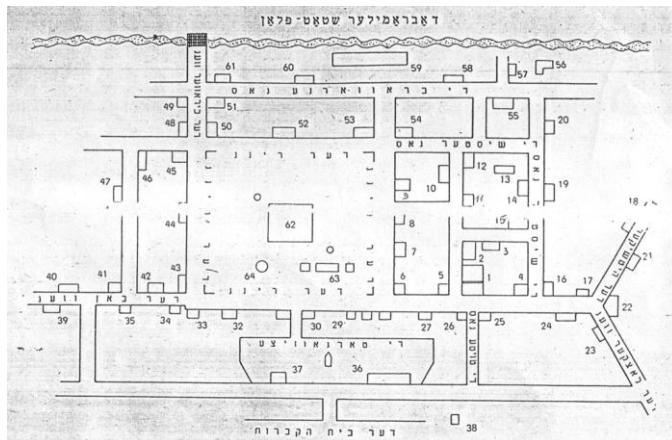

Рис.6. Схема розташування будівель у центральній частині міста в 1930-х рр.

У книзі “Memorial Book Dobromil” (Tel Aviv, 1963) поміщена схема розташування будівель на 1930 р. Більшість споруд зведено на початку ХХ ст. Зазначені на схемі цифри мають пояснення. Зокрема, показані місця розташування ратуші (62), синагог (1, 2, 10), школи самостійного вивчення Тори (3), повітового суду (44), аптеки (45), пам'ятника А. Міцкевичу (64), електростанції (36), єврейських шкіл (13), польських чоловічої (18) і жіночої школи (46), корчм і магазинів (4, 27, 29, 34, 63), готелів (42), друкарні (30), житлових будинків (9, 11, 15–17, 20–21, 23, 33, 39, 41, 47–48, 53, 55–56, 61), будинку діючого (52) і колишнього (6) рабина тощо.

С. Міллер у книзі спогадів навів перелік професій і робіт, які виконували євреї міста. За ним переважну більшість мешканців-євреїв складали бідняки, які працювали по 12–14 годин на день за мізерну плату. Певну спеціалізацію мали не більше 2–3 осіб. Серед них – ремісники (годинникарі, кравці, шевці, кушніри, ковалі, гончарі, м'ясники), обслуговуючий персонал (лихварі, водоноси, листоноші, перукарі, прибиральники міста), торговці (меблями, галантереєю, голками, залізом, вином, сіллю, яйцями та ін.).

Сферу послуг у 1900 р. забезпечували власна лазня, лихварі (Анセル Чуппер, Мехель Шон, Муніш Дим, Файвель Геллес, Файвель Латке, Люзер Латке, Тобіаш Шпільман, Бенджамін Вільф), власники фіакрів (Сімш Фельсен, Маер Кремер, Йоссель Левенталь, Самсон Паннер, Герш Шалес, Мендель Шалес, Яків Ціффер), перукарі і голярі (Нафталі Арц, Рафаель Шпрінгер, Йоссель Вурст), ресторатор Шнайдель Купферберг, готельники (Мойше Ертель, Дебора Герстлер, Йоссель Левенталь), шевці та ремонтувальники взуття (Герш Фланк, Маркус Фрайгебіг, Саломон Фрайгебіг, Ізраель Губер, Шимон Кремер, Берл Шалес, Герш Шалес, Вігдор Шоссман, Мойше Шпрінгер, Мойше Трайбер, Ісаак Віснер, Ісаак Цанг, Шімсон Цайлер).

У медицині практикували лікарі, серед яких розрізняли хірургів і терапевтів, акушерок і знахарів). З повагою ставилися до перукаря Нафталі Артца, який практично не помилявся в встановленні медичного діагнозу, безболісно виравав зуби, ставив банки і п'явки. Його дружина Деборе працювала акушеркою. Описуючи Добромуль початку ХХ ст., С.Міллер акцентував увагу на єврейському елементі міста: “У центральній частині містечка була гарна площа Ринок... Недалеко від площи стояли єврейські фіакри, які завжди були готові за

5 крейцарів відвезти пасажира до залізничної станції. Площу оточували гарні тротуари, викладені каменем. З трьох сторін площі розкинулися невеликі єврейські магазинчики, власники яких чекали на покупців практично цілий тиждень... Від площі відходило кілька вуличок, на яких замешкували єреї. Зокрема, одна з них називалася Шевська... Лише багаті єреї проживали в будинку з двох кімнат. Всі інші без винятку тулилися в одній кімнаті... Хати освітлювалися нафтою або сальними чи парафіновими свічками. Багаті мали т. зв. бліц-лампи – підвісні світильники. Воду зберігали в бочках, які стояли біля дверей. Їх наповнювали водonoси за невелику плату кожного другого чи третього дня. В іншому випадку треба було брати дерев'яне відро або глечик і йти по воду до криниці ... Для свята Пасхи набирали воду до окремої бочки з білою покришкою. Декілька разів на рік забивали в бочку цвях, який був своєрідним амулетом. До сьогодні я не знаю, з якою метою вони це робили..." [9, р.3–7].

Кожного хлопчика при досягненні ним трирічного віку підстригали, залишаючи біля вух лише два пасма (пейса), і віддавали на навчання до меламеда або до хедера (документально засвідчена письмова відомість про хедер з навчанням на івриті в Доброму літі стосується 1908 р.). Крім хедера, кожна дитина у віці від 6 до 10 років обов'язково ходила до державної школи. За її невідвідування батька могли покарати ув'язненням на добу.

Кожній п'ятниці відвідували лазню з парою. Багатші за 4 кр. отримували найкращі відра і віники. Менш заможним за 3 кр. давали мокрий віник з кількома листочками, а найбіднішим за 2 кр. – діряві відра і потріпані віники.

Частими були випадки нетolerантності щодо єреїв. Так, у 1904 р. вчителька жіночої школи під час прогулянки з дітьми в присутності учениць-єврейок співала по-польськи пісеньку, у якій були такі слова: "Їде пан рабин і везе новину, / Що всім жидам можна їсти солонину. / Їде пан рабин і везе папера, / Що всіх жидів забере холера ..." [10].

За документальними відомостями і свідченнями старожилів у місті в міжвоєнні роки проживали Вульфи, Курцвайлі, Левенталі, Ліхтманни, Тайтельбауми та ін. Йосель Левенталь був власником готелю. Липа Тайтельбаум мав цегельню і торгував будівельними та іншими товарами. Ліхтмани мали тартак поблизу залізничної станції.

Паровий тартак праворуч дороги з Добромиля на Княжпіль був власністю Л. Шпатца.

У суспільно-політичному житті євреї також були організовані. У місті діяли осередки по-різному політично орієнтованих партій та організацій. Найбільшу активність вони проявляли під час виборів до сейму, до якого їхні кандидати йшли за окремим списком. Мали свій спортивний клуб “Маккабі”, який у 1929 р. облаштував власний стадіон (на лівому березі Вирви напроти єврейського кварталу; спортивні змагання там відбувалися до кінця 50-х років). У 1936 р. в місті було засновано єврейську футбольну команду “Маккабі”, яка разом з УСК брала участь у розіграші чемпіонату Галичини в найнижчій групі “С”.

Рис.7. Родина Курцвайлів в 1926 р.

З опублікованих спогадів відомо про окремих осіб, які відрізнялися в громаді своєю ерудицією чи заняттям і брали активну участь у громадському житті. Лікар С.Браунер не мав відповідного диплому, проживав в будиночку біля вул. Мертвої, а місцеві прозивали його “Лисим”. Я.Штайн цілими днями сидів за читанням священих для євреїв книг. У громаді дуже поважали поета Я.Фінка, який співав у синагозі

В соціально- побутових відносинах дотримувалися усталених звичаїв. Практично не було мішаних шлюбів, а окрім випадки, які траплялися, засуджувала єврейська громада. Це пов’язувалося,

передовсім, з тим, що такий шлюб обумовлював зміну віровизнання. У Добромулі були зафіковані три випадки міжетнічних шлюбів: один – українсько-єврейський, а два – польсько-єврейських. Тоді єреї прийняли християнство [4, с.68].

Доречно додати також, що єреям у святковий день заборонялося виконувати будь-яку роботу. Зі слів батька автора цих рядків, вже надвечір у п'ятницю всі єврейські крамнички і майстерні були зачинені, а молодь гуртувалася на хідниках обабіч дороги. Господарі підготували дрова для вогню, наскладали їх у пічку та вищукували серед християн бажаючих за 2–3 гроші викресати сірником вогонь, оскільки релігія їм забороняла це робити у святкову для них суботу.

Рис.8. Характерний для єврейських кам'яниць відкидний люк на даху для моління (1). Будинок рабина (2)

У вересні 1939 р. єреї зустрічали червоноармійців, стоячи на колінах і цілували вантажівки [6, с.136]. У роки нацистської окупації єреї міста зазнали трагедії. Спочатку їх розмістили у резервації (гетто), яку від р. Вирви і пл. Ринок обгородили колючим дротом. Першими там опинилися єреї Добромуля і Перемишля (640 осіб прибули у вересні 1939 р., а до кінця того ж року більшість їх вивезли до Середньої Азії). Перед запроторенням до гетта, відбирали теплі речі (шуби, пальта, шапки), які складали в приміщені ратуші – цим займався юденрат (орган єврейського самоуправління), який утворили нацисти. Окремим вдалося врятуватися. Кілька осіб з родини

Левенталів переховувалися в Квасенинському лісі – в яру викопали криївку, мали похідну кухню для приготування їжі, але уникали зустрічей з людьми. Продукти здобували крадіжкою, а для одягу пристосовували мішковину. Врятувався й власник тартака М.Ліхтман, родину якого розстріляли. Всі євреї носили на рукаві спеціальні розпізнавальні знаки із зображенням жовтої зірки Давида. Їм дозволяли ходити лише дорогою і заборонили ступати на тротуар.

У серпні 1942 р. нацисти розпочали планомірне знищення євреїв. На лівому березі Вирви на території поблизу залізничного моста і тартака Ліхтмана, стратили кілька сотень осіб. Понад 200 євреїв згоріло у Великій синагозі, яку підпалила німецька каральна команда оберштурмфюрера О. Шредера. Ряд євреїв вивели на соляні шахти, де вони працювали на екстремумі жертв більшовицького режиму в червні 1941 р. і згодом там же були розстріляні й поховані.

Рис .9. Мацеви на подвір'ї будинку. Світлина з 2012 р.

У вересні 1943 р., після ліквідації гетта, нацисти приступили до розбирання зруйнованої синагоги. Для цього з Передільниці, де в колишній тюрмі для неповнолітніх був концтабір, привезли на вантажівках в'язнів. Вони розібрали спочатку дах та мури синагоги. Отриманий будівельний матеріал повантажили на машини і відвезли до табору, де використали для зведення бараків.

Розправившись з єврейською громадою, нацисти приступили до руйнування окописка, який займав близько 0,5 га і діяв майже 400

років. Кам'яними надгробками (мацевами) вимостили хідник, який примикає до будівлі аптеки при сучасній вул. Міцкевича (вигляд з часів війни не зберігся, але сучасники стверджували, що більшість надгробків були написами доверху), а також подвір'я на теперішній вулиці Міцкевича, де проживав начальник місцевого гестапо Л.Філюс. Така «бруківка» (майже 50 кам'яних плит, на кількох видно написи) була на цьому подвір'ї ще весною 2016 р.

Ці надгробки сьогодні є дуже важливим джерелом до вивчення єврейської громади міста. Адже інскрипція, крім імені померлої та її батька особи і дати життя, містила коротку характеристику, яка підкреслювала найкращі риси цієї людини, що саме в її житті було найважливішим.

Так трагічно припинила своє існування велика єврейська громада зі своєю майже 400-літньою історією. У вересні 1944 р. всю оброблену землю, яка належала євреям (26 га) було розділено і передано для користування різним власникам. Збережені будівлі відвели під численні державні міські та районні установи.

Рис.10. Хата єврейського ремісника поч. ХХ ст. та будинок ремісника-гонтара В.Артцта з кінця XIX ст.

Наприклад, у кам'яниці Л.Тайтельбаума розмістилася міська рада, а рабина – ресторанчик, відомий серед мешканців міста як “чайна на верху”. Готель Г.Кнебля, де у 1895 р. зупинявся І.Франко, переобладнали під редакцію районної газети і друкарню. Перші поверхи ряду кам'яниць на пл. Ринок відвели для потреб торгівлі.

Менші будинки стали помешканнями різних осіб, які часто мінялися. Молитовний будинок хасидів було передано для потреб районного харчокомбінату, а на початку 50-х років його архітектуру споторили кам'яною прибудовою. Тартак Л.Шпатца у перші повоєнні роки зовсім не діяв. Лише у 1948 р. там розмістили насінневий склад, а через чотири роки передали під виробниче приміщення районного промкомбінату. У 1952 р. розпочалося очищенння території від сучасної вул. Торгової в напрямку костелу від завалів каменю і цегли, будівельного сміття. Наступного року на місці зруйнованої синагоги постав кінотеатр “ім. Сталіна”, згодом перейменований на “Україна”.

Рис.11. Готель Г.Кнебля на світлині 1964 р.

Після війни поодинокі євреї, яким пощастило врятуватися, організувалися у товариства добромилян, які тепер діють на еміграції. Їхні нащадки часто приїжджають до міста, намагаються відшукати місця, пов’язані з їхніми рідними та близькими. Згідно з юдейським віровизнанням та їх релігійними традиціями, перепоховання померлих чи перенесення цвинтарів зробити неможливо: ці поховання вічні. Тому висловлювали пропозицію на місці цвинтаря поставить пам’ятну стелу з іменами колись там похованих, які вдастся віднайти на підставі поодиноких збережених мацев та письмових записів у різних документах тощо. Очевидно, територію окописка, зокрема ту її частину, яка не потрапила під забудови, доцільно на початках принаймні обгородити та згодом взяти під охорону. Та це повинні

зініцювати і зреалізувати представники нашадків єврейської громади, які сьогодні проживають за кордоном.

Література:

1. Гец М. Столиця Гербортів / Микола Гец. – Добромуль, 1937.
2. Левенталь Л. Звезда Давида или последние коло кола / Людмила Левенталь. – Бостон, 2005.
3. Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, відділ рукописів. – Ф. 141. – Оп.1. – Спр.142.
4. Чорній П. Ставлення жителів Галичини міжвоєнного періоду (1919–1939 рр.) до твореного ними політнічного та мультикультурного простору / Петро Чорній // Дух і Літера. – 2012. – № 5.
5. Guldon Z., Wijaczka J. Skupiska i gminy żydowskie w Polsce do końca XVI wieku / Zbigniew Guldon, Jan Wijaczka // Czasy nowożytnie.– 2008. – T.21.
6. Kamiński S. MTS Posada Nowomiejska / Stanisław Kamiński // Lwowskie pod okupacją sowiecką (1939–1941). – Rzeszow, 2006.
7. Krochmal J. Bożnice i cmentarze żydowskie na terenie rzymskokatolickiej diecezji Przemyskiej w połowie XVIII wieku / Jan Krochmal // Studia Przemyskie. – 2004. – T.2.
8. Memorial book. Dobromil. – Tel Aviv, 1963.
9. Miller S. Dobromil. Life in a Galician Sheetl. 1890–1907 / Saul Miller. – New York, 1980.
10. Tygodnik Drohobyczko-Samborski. – 1904. – Nr. 27.

Kril' M.

THE MEMORABLE PLACES OF THE DOBROMYL'S JEWS

A brief essay about the formation of the Jewish community in Dobromyl of the 21st century is presented in this article. Their role and place in the overall socio-economic situation of the city by the end of the 30th years of the 20th century is investigated. The separate Jewish quarter area is determined, some sacred and living buildings are mentioned. The basic types of affaires are analyzed, attention is paid to the organized social and political life of the community. The tragedy of the Nazi regime is highlighted. Attention is paid to the historical memory.

Keywords. Jews, kahal, synagogue, hasidim, Holocaust, Ukraine, Poland, Dobromyl, Ukrainian-Polish border, tourism and historical sites.

**УНІВЕРСИТЕТСЬКІ ЦЕНТРИ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ЯК
ОБ'ЄКТИ ТУРИЗМУ**

Стаття є спробою проаналізувати специфіку використання університетських приміщень як туристичних об'єктів. Вказуються основні заклади вищої освіти на теренах Західної України, які є візуально привабливими, та рекомендації щодо їх залучення до туристичних маршрутів. Стаття має пілотний характер, демонструючи перспективи подальших досліджень вказаної проблеми.

Ключові слова: університет, туристичний об'єкт, візуальна привабливість.

Університетська спадщина традиційно асоціюється із музеями, старовинними будівлями, традиціями та церемоніями. Ці асоціації можуть бути використані для формування особливої візії про університет, яка вирізняє дану альма-матер на тлі інших закладів вищої освіти (далі - зво), що автоматично тягне за собою виокремлення її студентів та випускників із загальної групи здобувачів дипломів. Якщо аналізувати університети, створені менше двадцяти років тому, можна помітити, що такі елементи спадщини використовуються ще більш інтенсивно, ніж в древніх університетах, для створення бренду [10]. Університетська спадщина – це елемент, який неабияк підвищує атрактивність зво, тим більше, що останні можуть бути не тільки об'єктом організації навчання та досліджень, але й цікавою туристичною пам'яткою. Метою статті є проаналізувати взаємозв'язок між культурно-історичною привабливістю будівлі, в яких розміщується ВНЗ, та її туристичним потенціалом на прикладі ЗВО Західної України. Оскільки поняття “Західна Україна” є радше умовним, уточнюємо, що мова піде про сім областей: Львівську, Івано-Франківську, Тернопільську, Волинську, Рівненську, Чернівецьку та Закарпатську.

На жаль, в ході дослідження автору вдалося знайти обмежене коло людей, доробки яких стали б теоретичною основою статті. Фрагментарно цього питання торкалася М. Лоуренсо [11], Н. Булотайте

в контексті використання середовища як університетського бренду [10], формуванню архітектурного середовища львівських вищих навчальних закладів присвячені праці О. Стасюк та Р. Стоцька [8; 9], окремі нюанси висвітлені в дослідженнях, які стосуються освітнього туризму та бібліотечного простору, однак в наведених працях дуже епізодично зверталися до питань, які цікавлять автора статті, що вказує як на недостатнє дослідження теми, так і на пілотний характер роботи і необхідність її подальшої розробки.

Сьогодні низка вищих навчальних закладів на теренах Західної України і пов’язані з ними території є особливими архітектурними об’єктами, які продовжують виконувати свої функції. Окрім того, вони акумулюють різні типи спадщини – пам’ятки архітектури, історії, мистецтва, техніки та ін., зберігаючи специфічне історичне предметно-просторове середовище. Такі зво, крім особливих зasad композиційної і функціонально-просторової організації, демонструють специфічний характер оздоблення, декорування та предметного наповнення будівель. У багатьох корпусах є збережені історичні інтер’єри, автентичні меблі, обладнання та устаткування. Архітектурне середовище таких закладів часто закладалося в XIX ст., базуючись на власних засадах організації простору та його предметного наповнення [8, с. 2].

Вигляд університетських центрів переконує, що архітектурна форма набуває репрезентативності, коли функція має високий соціальний статус. І хоча репрезентативність є характеристикою позитипологічною, яка не має прямої залежності від функціонального наповнення форми, однак ця естетична якість форми віддзеркалює дію на неї соціальної значущості функції. В архітектурі університетських центрів України репрезентативність виявляється найбільш повно, коли університетський центр сформувався як державна установа, а наука, що завжди має незалежне загальнокультурне значення, отримує високий соціальний статус, стає атрибутом державної ваги і влади. Внаслідок того, що формування архітектури університетських центрів відбувається залежно від розвитку суспільно-культурного значення міста, статус міста залишається домінуючим чинником упродовж усіх етапів їх розвитку [3, с. 202].

Очевидно, що відвідини будівель, які становлять структуру закладу вищої освіти, є обов’язковим пунктом під час візитів гостей

різного рівня – від абітурієнтів під час організації днів “відкритих дверей” до учасників конференцій, які відбуваються на базі закладу. Споруди та речі, що пропонуються для огляду, мають бути об'єктами, які віддзеркалюють досягнення вищої освіти, пріоритет над іншими подібними осередками та значними з історико-культурної точки зору. Забезпечує виконання цієї функції традиційно університетський музей, формуючи таким чином продукт, який, по-перше, в рамках профорієнтаційної роботи може безкоштовно пропонуватися абітурієнтам. Музей часто є місцем, де школяр вперше налагоджує зв'язки із університетським середовищем, потрапляє у світ, досі для нього закритий, і екскурсія експозиціями – далеко не єдиний шлях туди. По-друге, якщо абстрагуватися від потенційних студентів, музей зво – це відкриті двері для колективного доступу до інституції з особливою атмосферою, спосіб розвіяти міфи приймаючої установи для громадськості, у представників якої часто нема іншої можливості навести контакти з університетом [12, р.88].

Візуальна привабливість, яка виявляється в гармонійному поєднанні естетичних екстер'єрів та інтер'єрів, як збережених в оригіналі, так і відреставрованих/створених в нуля, доповнені історико-культурним контекстом доби, та є ключовим компонентом, який вливає на атрактивність пам'ятки в очах туристів. З-поміж 74 закладів вищої освіти Західної України орієнтовно чверть знаходяться в пам'ятках, цікавих з архітектурної точки зору, є “візуально привабливими”, хоча сама характеристика достатньо умовна.

Найбільший туристичний потенціал серед об'єктів дослідження має Чернівецький університет ім. Ю. Федьковича, головний корпус якого представляє собою архітектурний ансамбль Резиденції митрополитів Буковини і Далмації, збудований впродовж 1864–1882 рр. чеським архітектором Й. Главкою. Той факт, що з 2011 р. пам'ятка входить до Списку світової спадщини ЮНЕСКО, автоматично вказує на його особливу місце не тільки в культурі України (за підсумками загальнонаціональної акції “Сім чудес України: замки, фортеці, палаци”, що проводилася упродовж 2010–2011 рр., резиденція потрапила до топ-7), але й мистецькій скарбниці людства [13].

У переліку ЮНЕСКО, який зараз налічує трохи більше 1000 пунктів, тільки 6 представляють університети, причому більшість з них була включена до цього списку після 2000-го р. Зокрема, це Monticello

and the University of Virginia in Charlottesville (США, дата включення до переліку ЮНЕСКО 1987 р.), University and Historic Precinct of Alcalá de Henares (Іспанія, 1998 р.), Ciudad Universitaria de Caracas (Венесуела, 2000 р.), Central University City Campus of the Universidad Nacional Autónoma de México (Мексика, 2007 р.), Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича (Україна, 2011 р.), University of Coimbra – Alta and Sofia (Португалія, 2013). Прикметно, що включення Резиденції до вищезгаданого переліку фактично не вплинуло на її відвідуваність туристами, оскільки вона традиційно пропонувалася гостям Чернівців як складова частина екскурсійних турів містом. Безумовно, що історико-культурному центру ЧНУ, який займається проведенням щоденних екскурсій на території ансамблю, потрібно реалізувати ще багато завдань (порівняння із університетом Коїмбри в цьому відношенні грає явно не на користь Чернівців з точки зору організації туристичної політики¹), однак в реаліях нашої ментальності не спостерігається особливої зацікавленості з боку адміністрації університету радикально вдосконалити цей процес через тверде переконання, що “*відвідувач і так піде*” [6].

Однак якщо ЧНУ ім. Ю. Федьковича тільки вчиться використовувати надбання, що дісталося йому у спадок, прецедент із розвитком Національного університету “Острозька академія” (Рівненська область) в статусі туристичного об’єкту є унікальним свідченням, як завдяки ентузіазму кількох людей була сформована концепція повернення Острогу слави “Волинських Афін” XVI-XVII ст., що обумовило відродження закладу в занедбаних приміщеннях колишнього католицького монастиря та жіночого училища XIX ст. Проблема дослідження того, яким чином вдалося запрошеному на посаду ректора І.Д. Пасічнику перетворити за 6 років невідомий навчальний заклад на національний університет не є об’єктом даного дослідження. Важливим є той момент, що в результаті Острог з провінційного районного центру перетворився на український аналог

¹ Див. повідомлення на сайті Університету Коїмбри: <http://www.uc.pt/en/informacaopara/visit/pricelist>

“УВАГА: В рамках нових правил Туристичного відділу Університету Коїмбри, з 1-го квітня 2016 року, для груп з і більше 10 чоловік, використання радіо-гідів, а також супроводу буде обов'язковим. Університет матиме це обладнання для оренди, ... хоча ми наполегливо рекомендуємо бронювати їх завчасно”.

університетського містечка – щось на зразок Оксфорда у Великобританії, і нехай це версія light, та все ж. З року в рік зростає кількість відвідувачів Музейного комплексу академії, в якому окремими пунктами для показу виступають приміщення університету, парк, храм та бібліотека. Згідно звітів музею історії Острозької академії, з 2001 р. спостерігається тенденція безупинного зростання кількості відвідувачів музею, останні роки ця цифра наближається до 7 тисяч [7]. Звичайно, ця кількість менша, порівняно із чернівецькою Резиденцією митрополтів, однак мова йде про різні стартові можливості – в середині 90-х рр. комплекс споруд академії був занедбаним приміщенням, в якому розміщувався інтернат. Вже через 10 років він перетворився на центр соціокультурного та туристичного життя регіону [2]. Комплекс будівель Львівської духовної семінарії, Українського католицького університету, хоча і споруджений з нуля в наш час, однак є візуально привабливим та може знайти свою нішу серед тематичних екскурсійних маршрутів по Львову [9]. Однак тут варто враховувати середовище, де знаходяться заклади – 15-тисячний Острог і майже мільйонний Львів, кількість пам'яток у місті в обох випадках і обумовлену цим фактом (не) вибагливість туристів та ін.

Багато зво Західної України наділені візуальною привабливістю, хоча і різною мірою; зокрема, мова йде про окремі корпуси Львівського національного університету ім. І.Франка, Національного університету “Львівська політехніка”, Львівського національного медичного університету ім. Д. Галицького, Львівського державного університету внутрішніх справ, Буковинського державного медичного університету, Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II та деякі інші. Більшість споруд зведено в стилі історизму. Переважаючим напрямком є еклектика, рідше зустрічаються неоренесанс і неоготика [8, с.13]. Однак для того, щоб об'єкт був цікавий для споглядання, важливо, щоб автентичний вигляд (зовнішній та внутрішній), створений зодчими, було збережено (відреставровано). У протилежному випадку розчарування туристів неминуче і, зважаючи на психологічний аспект оцінки якості туристичного продукту, цей факт не варто недооцінювати.

Водночас навіть ті львівські виші, які з огляду на щасливі історичні перипетії можуть похвалитися збереженими екстер'єрами (в

низці випадків не для них створеними, та все ж), поки продовжують залишатися напівзакритими для пересічного відвідувача. Головною мотивацією часто виступає та обставина, що основна місія університету – це навчання, а туристи в його стінах будуть елементом, який відволікатиме і заважатиме. І тут мова не стільки про неможливість відвідин університету, а про складність і бюрократизм, що відлякує організаторів туристичного бізнесу. Така консервативна політика йде в розріз із місією закладів вищої освіти в ХХІ ст., особливо на тлі порівняння із європейськими та американськими двійниками. Інтер'ю із працівниками багатьох університетських музеїв, які через зрозумілі причини виявили бажання залишитися анонімними, дозволяють зробити висновок, що для адміністрації зво відвідувачі з-пода меж університетського середовища – це додатковий клопіт, і фінансова сatisфакція та популяризація університету таким чином не переважає шальки терезів.

“Проблема в чому? Люди, які керують університетом, старі, в 60-70-роках їм нічого не хочеться. Ректор повинен бути менеджером, щоб ректор заробляв гроши. А так для чого їм перейматися чимось, коли можна спокійно собі сидіти, нікого не чіпати, і їх. Як в Україні, так і в нас” [5]. Наприклад, головний корпус ЛНУ ім. І. Франка, збудований в 70-80-х рр. ХІХ ст., входить до туристичного маршруту “Австрійський Львів”, однак туристам пропонується тільки зовнішній огляд, в т.ч. через причини вказані вище. Подібна ситуація і з відвідинами НУ “ЛП”, де директорка музею історії не бачить потреби в загальній екскурсії по території університету, однак, коли виникає потреба, то екскурсії проводить або вона, або хтось із викладачів із кафедри архітектури.

Іноді складність відвідин зво з туристичною метою обумовлена відомчим характером підпорядкування останніх – наприклад, як у випадку Львівського державного університету безпеки життедіяльності (знаходиться у дуже привабливому комплексі Дому військових інвалідів, зведеному в середині ХІХ ст. у неороманському стилі). Проте вивчення досвіду комунікації із громадою закладів подібного типу за кордоном наштовхує на думку, що консенсус можливий, якщо в керівництва вишу є бажання зробити його відкритим для суспільства.

Таким чином, орієнтовно чверть закладів вищої освіти на теренах Західної України мають непоганий туристичний потенціал,

оскільки їхні корпуси є візуально привабливими пам'ятками архітектури. Для розвитку останніх як туристичних об'єктів необхідними умовами є як збереження та/або відновлення історичних інтер'єрів та екстер'єрів, так і відкрита політика адміністрації, спроможної розгледіти в туристах додаткове джерело доходу та ресурс для промоції закладу.

Література:

- 1.Воронкова І. Еволюція просторів бібліотеквищих навчальних закладів України (на прикладі найстаріших універистетів) [Електронний ресурс] / I.C. Воронкова // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Архітектура. – 2014. – № 793. – С. 208-217. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPARX_2014_793_38 (дата останнього звернення 14.03.2016)
2. Муравська С. Національні особливості поєднання туризму і освіти (на прикладі м. Острог Рівненської області) / С.В. Муравська, М.М. Бендюк / Вісник Львівського інституту економіки і туризму : зб. наук. ст. – Львів : “Компанія «Манускрипт”, 2010. - № 5. – С. 143-146.
- 3.Ольховська О. Містобудівні аспекти архітектури університетських центрів України / О. Ольховська // Українська академія мистецтва, 2010. – Вип. 17. – С.201-208.
- 4.Особистий архів автора. – Інтерв'ю № 1 із працівником університетського музею, який побажав залишитися невідомим.
- 5.Особистий архів автора. – Інтерв'ю № 2 із працівником університетського музею, який побажав залишитися невідомим, травень 2016 р.
- 6.Особистий архів автора. – Інтерв'ю з директором Музею історії Львівської політехніки А. Кос від 13.11. 2013 р.
- 7.Особистий архів автора. – Інтерв'ю з директором Музею історії Національного університету “Острозька академія” А. Хеленюк від 21.01.2016 р.
- 8.Стасюк О. Формування архітектурного середовища вищих навчальних закладів другої половини XIX - першої половини XX століття (на прикладі Львова): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. архітектури / О.С. Стасюк. – Львів, 2003. - 22 с.

9.Стоцько Р. Особливості дизайну архітектурного комплексу будівель Львівської духовної семінарії Української Греко-католицької Церкви /Р. З. Стоцько // Технологія і техніка друкарства. – 2015. - № 3 (49). – С. 100-114.

10.Bulotaite N. University heritage – an institutional tool for branding and marketing [Електронний ресурс] / Nijole Bulotaite // Higher Education in Europe. – Volume 28. –Issue 4. – 2003. – P. 449-454. – Режим доступу:

<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0379772032000170417> (дата останнього звернення 14.03.2016)

11.Lourenco M. Between two worlds: the distinct nature and contemporary significance of university museums and collections in Europe PhD thesis [Електронний ресурс] / Marta C. Lourenco. – Conservatoire National des Arts et Metiers, Paris, 2005. – Режим доступу: <http://webpages.fc.ul.pt/~mclourenco/chapters/MCL2005.pdf>, (дата останнього звернення 14.03.2016)

12.Marstine J. What a Mess! Claiming a Space for Undergraduate Student Experimentation in the University Museum [Ел. ресурс] / Janet Marstine // Museum Management and Curatorship. – 2007. – Volume 22. – Issue 3. – P. 303-315. – Режим дост.: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09647770701628644> (дата останнього звернення 14.03.2016)

13.Residence of Bukovinian and Dalmatian Metropolitans [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://whc.unesco.org/en/list/1330> (дата останнього звернення 14.03.2016)

Svitlana Muravská
UNIVERSITY CENTERS OF WESTERN UKRAINE AS TOURIST
SITES

The article is an attempt to analyze the using of university premises as tourist sites. The most visually attractive major higher educational establishments in western Ukraine and recommendations for their involvement in the tourist routes are indicated. The article has a pilot character, showing prospects of further researches of this problem.

Keywords: university, tourist attraction, visual attractiveness.

Наталія Гнатюк

*Карпатський національний природний парк,
старший науковий співробітник*

**ПАМ'ЯТКИ САКРАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ ЯК ОСНОВА
РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОГО ТА ЕТНОЛОГО-ПІЗНАВАЛЬНОГО
ТУРИЗМУ**

Розглянуто питання значення та перспектив використання пам'яток сакральної архітектури – цінної складової в розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону. Звертається увагу на роль екскурсії для представлення традиційної храмової архітектури як якісного туристичного продукту. На прикладі створення етнопізнавального маршруту “Гуцульщина сакральна” показано одну із форм популяризації релігійного туризму на території Карпатського національного природного парку.

Ключові слова: сакральна архітектура, храм, релігійний туризм, дестинація, екскурсія.

Постановка проблеми. З незалежністю та духовним відродженням України, почав розвиватися сакральний, релігійний туризм, що відкриває нові грані для пізнання суспільства та його історії та культурних надбань. І з цього огляду, народна храмова архітектура є цінним об'єктом для збереження, популяризації та включення її до туристичної сфери.

Але на сьогодні існують проблеми, що перешкоджають цьому процесу. Збереження та відновлення давніх храмових споруд потребують значного фінансування. Реальність показує, що велика кількість історико-культурних пам'яток України знаходяться у вкрай занедбаному стані, фактично руїні. Частина споруд потребує комплексних чи часткових реставраційних робіт.

Проте важливо вже зараз провести необхідні заходи щодо ґрунтовного вивчення, оцінки та стану збереження сакральних об'єктів. Комплексне дослідження церковної архітектури певного регіону є науковим підґрунтям для створення окремих туристських маршрутів та розробки екскурсій.

Аналіз основних публікацій. Дерев'яна церковна архітектура та народне мистецтво були джерелом досліджень багатьох науковців, які

опрацювали, систематизували та вклали свій вагомий внесок в збереження та реставрацію пам'яток сакральної архітектури. Ціла плеяда видатних українських знавців народної архітектури як В. Щербаківський, Д. Щербаківський, В. Січинський, Ф. Вовк, М. Драган, Т. Лисенко, С. Таранушенко, П. Юрченко, Г. Логвин, І. Могитич, Л. Прибєга та ін. відома не лише на Україні, але й далеко поза її межами. Не можна оминути увагою і наукові дослідження про конкретні історико-культурні пам'ятки В. Слободяна, В. Вечерського, В. Завади та інших сучасних науковців. Свою частку у вивчені архітектурно-будівельних особливостей та матеріальної культури певного регіону вносять історико-етнографічні дослідження.

До питання вивчення релігійного туризму неодноразово зверталися вчені і практики, зокрема М. Крачило, О. Бейдик, Т. Божук, Л. Гринів, С. Кузів, Т. Христов, З. Сапелкіна. Слід відмітити і науковців, які присвятили свої праці педагогічному процесу підготовки фахівців з екскурсійної справи. Це відомий теоретик-експурсознавець Б. Ємельянов, О. Любіцьева, В. Федорченко та ін.

Відрядно, що тема вивчення і охорони храмових споруд викликає велике зацікавлення і є актуальною серед широкого кола громадськості.

Мета дослідження. Дерев'яні церкви є цінними духовними перлинами в скарбниці народної спадщини. Метою дослідження є використання традиційної храмової архітектури як об'єкту туристичної індустрії та вироблення всебічного цілісного підходу до її популяризації. Важливою ланкою у туристичній справі, що забезпечує потік відвідувачів, є підготовка фахівців-експкурсоводів. Тому дана праця напрямлена на привернення особливої уваги не лише на пам'ятки сакральної архітектури, але й на форми їх представлення в сфері туризму.

Виклад основного матеріалу. Історико-культурна скарбниця України є унікальним світом, який демонструє не лише високу духовність наших предків, але й усе багатство спадщини віків, яке втілилося у дерев'яне храмове будівництво. Саме тому пам'ятки сакральної архітектури з кожним роком викликають все більший інтерес зі сторони вітчизняних та зарубіжних туристів. Досліджуючи традиційну церковну архітектуру, можна довідатись про історію, культуру, традиції, народне мистецтво, особливості житлобудування,

звичаї та обряди того чи іншого історико-етнографічного регіону. Будівництво дерев'яних церков, як відомо, це та галузь мистецтва, в якій український народ сказав своє найбільш яскраве слово, в якій, може, найбільш відбилась індивідуальність українського народу, відбулось його національне обличчя [8]. Так як характер мистецтва є завсіди вислідом середовища, в якому воно повстає [3].

Представлення традиційної храмової архітектури як якісного туристичного продукту вимагає всеобщого глибинного вивчення особливостей народного церковного будівництва і включення її до певної дестинації. Термін “дестинація” виник порівняно недавно. Вперше його використав у 1979 році датський вчений Н. Лейпер для позначення “певної географічної території, що є привабливою для мандрівників”. Він визначив туристичну дестинацію найістотнішою компонентою системи туризму, яка одночасно формує й задовольняє туристичний попит. Дестинація (лат. destino – “призначення”, “місце знаходження”) – це географічна територія, яка є привабливою для туристів завдяки наявності унікальних або специфічних туристсько-рекреаційних ресурсів та відповідної інфраструктури, доведених до споживачів у вигляді готового туристичного продукту з метою задоволення їх найрізноманітніших потреб. [2]

На сьогодні дестинації на Україні лише починають формуватися. Сповільнює цей процес цілий комплекс проблем, пов’язаних з економікою країни та євроінтеграцією у світовий туристичний ринковий простір. Проте вирішення багатьох окремих складових дестинації є доступним на місцевому рівні. Зокрема, питання дослідження даних об’єктів, підготовка, організація та проведення екскурсії впливає на забезпечення якісного туристичного продукту та максимальну реалізацію мети подорожі кожного туриста.

Як показує світовий досвід, формування дестинацій за умов правильної організації туристичної справи та повного використання наявного потенціалу є значною інвестицією в економічний розвиток регіону, підвищую імідж території.

Важливим чинником успішного розвитку релігійного туризму є екскурсійна діяльність, що включає створення, підготовку, організацію та проведення туристичних маршрутів та екскурсій. Екскурсійна робота є важливою складовою туристичної діяльності, тому висока якість її проведення створює умови для залучення туристів в країну та

забезпечення її потреб у вивченні та пізнанні історико-культурної спадщини.

Відвідуючи історико-культурні пам'ятки України, відвідувачі потрапляють у світ переображеній, світ краси, молитви, духовності, де можуть відійти мирської сусти. Крім того, кожен має гарну нагоду отримати не лише духовну та естетичну насолоду, – для багатьох людей відвідування святынь заставляє замислитися над сенсом людського буття, визначити своє місце в суспільному просторі. Кожна окрема частина дерев'яної церкви, як і вся її архітектура взагалі, має одну мету і спільну рису: підняти настрій чоловіка, відірвати його думки від землі, захопити всю істоту чоловіка і обернути, піднести її до гори, до Бога [8]. Церковні інтер'єри, як у давні часи, як і тепер, відігравали найважливішу просвітницьку роль. Завдяки канонічним церковним розписам це були своєрідні “книги для неграмотних”. Тут було наочно зображені християнську модель світобудови та основні віхи священної історії [1]. Тому в народі побутує думка, що правдиве мистецтво здатне оздоровлювати людину і, відповідно, суспільство [5]. Все це сприяє популяризації пам'яток сакральної архітектури, підвищуючи туристичну привабливість регіону.

Необхідною формою успішного представлення будь-якого туристичного продукту є екскурсія, яка вимагає знання екскурсійної справи, що базується на трьох основних складових: теорії, методиці та практиці. В основі сучасної методології екскурсійної справи в Україні є об'єктивне висвітлення усіх аспектів сучасного життя, а також історії та культури на основі архівних документів, мемуарів, опрацювання наукових праць, досліджень, пошуку нових матеріалів і використання їх при створенні екскурсійних маршрутів. Це дає змогу говорити про науковість екскурсії. Дослідженнями пам'яток храмової архітектури, потрібно розглядати їх комплексно з іншими науками, такими як богословіє, релігіє- і мистецтвознавство, етнографія, історія та культура України, психологія, філософія, соціологія та ін.

Культова архітектура України є невід'ємною складовою національної культури, яка розвивалася протягом усього періоду існування українського етносу [7]. Гармонія форм і духовного середовища традиційних храмів є результатом синтезу будівельного досвіду і його сакральної культури, що являє собою сплав глибинного коріння ідейних традицій предків та християнського віровчення [6].

Увесь віковий народний досвід, що знайшов своє яскраве вираження у дерев'яній церковній архітектурі повинен дістати достойне обрамлення. Це стосується не лише відновлення та реставрація давніх історико-культурних пам'яток, але й в належній оцінці та представленні споживачу туристичного продукту із врахуванням сукупності всіх знань та інформації про даний об'єкт. Уміння бачити цей об'єкт через призму естетичного зводиться до уміння сприймати архітектурні маси, барви, лінії всякого роду, уgrpupування мас, барв, ліній і їх комплекси в умовах перспективи, світла, повітря, кута зору [4].

На вироблення таких навичок і спрямована діяльність екскурсовода, який в ході екскурсійного процесу допомагає екскурсантам:

- побачити об'єкти, на основі яких розкривається тема;
- почути про ці об'єкти необхідну інформацію;
- відчути важливість об'єкту, значення історичної події чи особи;
- оволодіти практичними навичками самостійного спостереження і аналізу отриманої інформації.

Одне із завдань екскурсій – вироблення у екскурсантів потрібного відношення до теми екскурсії, діяльності історичних осіб, подій, фактів, в цілому до матеріалу екскурсії і дати їй свою оцінку. Широке коло об'єктів показу, багатопланова тематика, розробка методики ведення екскурсій, професійна майстерність екскурсоводів дозволяють екскурсії виконувати визначені функції, кожна з яких відіграє велику роль у вихованні та освіті людини.

Ці функції екскурсійної діяльності, пов'язаної з особливостями релігійного життя, набувають в наш час суттєвого значення. Сакральний та релігійний туризм поєднує у собі духовну, естетичну, пізнавальну, інформаційну та відпочинкову складові, виконує соціальну функцію, що надає йому особливого забарвлення. Також з розвитком туристичної галузі у екскурсії з'явилися нові функції, підвищився науковий рівень екскурсійних заходів, визначилися психолого-педагогічні основи екскурсійної просвіти, більш цілеспрямовано став використовуватися принцип наочності, з'явилася нормативна методологія, збагатилися способи та прийоми повідомлення знань, виросла організаційна структура працівників

експурсійної справи. У той час як одні направляють екскурсію насамперед на те, щоб вона давала знання та була максимально інформативною, інші прагнуть, щоб вона допомагала екскурсантам розвинути здатність і навички бачити твори мистецтва, явища природи, події з різних сфер життя людей, викликала певні душевні відчуття та емоції.

В результаті екскурсії дерев'яна церква постає рукотворним своєрідним народним шедевром, в якому переплелись воєдино традиція, культура і мистецтво як вираження духовних переживань, християнської віри та споконвічного прагнення людини до Бога. Ясно, що в будові, призначений для виявів такого роду високого почуття й високих зворушень, усе – як у формі самої будови, так і в деталях та оздобах внутрішніх і зовнішніх, усе мусить бути зроблене так, щоб давати відповідний настрій, щоб щораз викликати його [8].

Одним з прикладів духовного виховання на цих теренах Яремчанщини є етнопізнавальний маршрут “Гуцульщина сакральна”, який включає відвідування дерев'яних церков, які приваблюють туристів своєю автентикою та молитовним духом, бо ці давні дерев'яні храмові споруди увібрали найкращі надбання та творчі досягнення народних будівничих. Етномаршрут “Гуцульщина сакральна” став своєрідною візитною карткою регіону і Карпатського НПП, цінним путівником по духовних святынях Яремчанщини, що збільшує туристичну привабливість краю. Новостворений маршрут дозволяє розширити коло рекреантів, відкрити їм для себе нові барви Гуцульщини, поповнити свої знання про дану місцевість з етнологічної точки зору та дарує естетичну та духовну насолоду. Він є не лише черговою цікавою атракцією для туристів на допомогу власникам зелених садіб, але й виховує у відвідувачів любов до рідного краю та його духовних цінностей.

Висновки. Відродження української національної культури та духовності пролягає через глибоке осмислення давніх традицій народу. Важливим джерелом цих традицій, їх корінням є об'єкти народної творчості і, зокрема, традиційної архітектури. Всебічне розкриття регіональних типологічних, конструктивно-технічних та архітектурно-мистецьких особливостей дерев'яних церков карпатського краю покликане виявити духовне коріння традицій української архітектури, привернути увагу широкій громадськості до збереження реліктових

храмових споруд, їх популяризації та включення у туристичну сферу [6].

Проведення екскурсій, які охоплюють найдікавіші історико-культурні пам'ятки потребує інформаційних матеріалів, побудованих на науковій основі та підготовці професійних фахівців-експкурсоводів. Розробка нових маршрутів потребує проведення комплексних досліджень з різних наук, що стосуються історичного минулого даного туристичного об'єкта.

Одним з прикладів створення такого маршруту на теренах Яремчанщини є етнопізнавальний маршрут “Гуцульщина сакральна”.

Створення мережі етнопізнавальних маршрутів, що охоплюють пам'ятки сакральної архітектури в різних історико-етнографічних регіонах України, відкривають нові можливості у сфері туризму. Адже обізнаність людей зі своєю історією і культурою є необхідною умовою подальшого розвитку суспільства та збереження його національних надбань.

Література:

1. Вечерський В. В. Українські дерев'яні храми. – К. : Наш час, 2007. – 271 с.: іл. – (Невідома Україна).
2. Дестинація. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Дестинація>
3. Драган М. Д. Українські деревляні церкви. Генеза і розвій форм: в двох частинах / Михайло Драган; передм. В. С. Александрович; прим. В. С. Александрович, В. М. Слободян; предм.-геогр. покажч., терм. Словник В. М. Слободян; упоряд. О. О. Савчук. – 2-ге вид. – Харків: Видавець Савчук О. О., 2015. – 450 с. : 273 іл.
4. Ємельянов Б. В. Екскурсознавство. – М. : Радянський спорт, 2007. – 216 с.
5. Кащук О. Божественна краса і мистецтво української пісні, [Електронний ресурс]: стаття з журналу «Християнин і світ». — № 3 (4) 2010. — Режим доступу: <http://www.xic.com.ua/z-zhyttja/22-rozdomy-hrystyjanyna/144-bozhestvenna-krasa-i-mystectvo-ukrajinskoji-pisni>.
6. Прибєга Л. В. Дерев'яні храми Українських Карпат. – К.: Техніка, 2007. – 168 с.: іл. – (Нац. Святині України). – Бібліогр.: с. 163.

7. Українська етнологія: Навч. Посібник / За ред. В. Борисенко. – У 45 К.: Либідь, 2007. – 400 с.

8. Щербаківський В. М., Щербаківський Д. М. Українське мистецтво: в двох томах з додатками / Вадим і Данило Щербаківські; передм. І. Ходак; передм.-геогр. покажч. В. М. Слободяна; упор. О. О. Савчук. – Харків: Видавець Савчук О. О., 2015, – 472 с. : [412 іл.]

Nataliia Hnatiuk

SACRED ARCHITECTURE'S MONUMENTS AS A BASIS OF RELIGIOUS AND ETHNOLOGIC-EDUCATIONAL TOURISM

The issue of importance and prospects of usage of monuments of the sacred architecture as a valuable component in development of tourism and recreational potential of the region was examined. Special attention is being paid to an excursion as the qualitative tourism product for representation of traditional sacred architecture. One of the manner of the religious tourism popularizing within the territory of the Carpathian National Nature Park was shown by the example of the ethnologic and educational route "Sacred Hutsulshchyna".

Keywords: sacred architecture, temple, religious tourism, destination, excursion.

**СТАН ТА МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В
ЖИДАЧЕВІ**

Розглядаються як загальновідомі, так і маловідомі об'єкти історико-культурної спадщини Жидачева, природні ресурси, що варто використовувати в туризмі. Аналізуються перспективи розвитку туризму в місті.

Ключові слова: Жидачів, туризм, історико-культурні пам'ятки, природні ресурси.

З-поміж районних центрів Львівської області Жидачів не вирізняється успішним розвитком туризму, залишаються маловідомими його багаті історико-культурні пам'ятки, природні ресурси.

Метою дослідження є систематизувати його історико-культурні, природні ресурси, що можуть стати важливими факторами успішного розвитку туризму в місті.

Як свідчать археологічні дослідження, перші поселенці на території теперішнього Жидачівського району з'явилися у VIII–VII ст. до н.е. Про це свідчать поселення на території древнього Удеч (колишня назва Жидачева) в районі гори Базилівки (ймовірно VII–VI ст. до н.е.).

Перша письмова згадка про древній Удеч датується 1164 р. Місто було відомим у Галицькому князівстві, оскільки знаходилося на перехресті шляхів з Галицько-Волинської держави до Києва та Чорного моря. У княжу добу місто могло мати свій порт, адже на той час р. Дністер була суднохідною. У XIV ст. Жидачів опинився під владою Польщі. У 1393 р. польсько-литовський король Владислав Ягайло, перебуваючи у Жидачеві, надав місту магдебурзьке право, що сприяло його економічному розвитку. Він призначив 2 лани для плебана, а 4 на пасовиська. Встановив торг у суботу, заборонялося в околиці милі корчми ставити, займатися якимось ремеслом або гендлем під загрозою кари, половина якої припадала на розвиток міста [5, с. 881].

Удеч-Зудеч-Жидачів був важливим осередком торгівлі сіллю, також мешканці займалися землеробством та ремісництвом (ці заняття відображені на гербі міста 1653 р. – біла соляна куля, леміш від плуга,

серцеподібний щит). Про те, що Жидачів був важливим містом у Львівському воєводстві, свідчить окремий (на рівні львівського) прапор жидачівських загонів у битві під Грюнвальдом 1410 р [5, с. 881].

У Жидачеві знаходився замок, про початок будівництва якого зазначено у грамоті від 8 лютого 1448 р. У XVIII ст. замок був вже у занедбаному стані. Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. в замку зберігалися актові книги гродського і земського судів [1, с. 74].

1908 р. у Жидачеві було відкрито філію товариства «Просвіта» – з 1930 р. воно розташовувалося у “Народному домі”. Товариство провадило активну культурно-просвітницьку діяльність. Перед Другою світовою війною в місті нараховувалось близько 4200 мешканців, з них – понад 1900 українців, 1290 поляків, 950 євреїв. У роки Другої світової війни в місті була знищена, репресована четверта частина його мешканців – все єврейське населення. У 1945 р. із Жидачева було виселено значну кількість поляків. У післявоєнні роки розвиток міста пов’язаний із будівництвом і діяльністю целюлозно-паперового комбінату, який діяв упродовж 1951–2014 рр.

Жидачів упродовж століть був і залишається містом, де співіснували люди різних національностей, релігій. У місті знаходитьться понад 30 пам’яток історії і культури.

Костел Успення Діви Марії, 1577 р. Перша письмова згадка про костел Успення Діви Марії у Жидачеві датується 1387 р. Основні частини теперішньої будівлі храму були зведені у 1577 р. завдяки фундації Миколи Легенди, тодішнього жидачівського старости. В ті роки костел був сполучений підземним ходом із замком і служив притулком для місцевого населення під час ворожих нападів. Відомо, що в храмі молився в 1676 р. король Ян III Собеський після перемоги над турецьким військом. За переказами місцевих жителів, навколо костелу у фундаменті є золотий ланцюг, який вмуровано для того, щоб на випадок руйнування костелу були кошти на його відновлення. У костелі знаходилося багато архівних матеріалів (10 фір), які було вивезено до Львова. В роки радянської влади у приміщені костелу була розміщена автобусна станція, біля вівтаря – кав’ярня, згодом у костелі функціонував музей. Актуальним є питання повернення в костел старовинного розп’яття, яке знаходиться в Олецькому замку.

Церква Воскресіння Господнього, 1890 р. – її історія починається з кінця XVII – початку XVIII ст. Велика пожежа 14 травня 1888 р.

знищила три чверті міста, у тому числі й Воскресенську церкву. Нинішню, муровану церкву, почали будувати у 1890 р. за проектом В. Нагірного, 29 вересня 1901 р. за благословенням митрополита Андрея Шептицького був освячений іконостас. Упродовж своєї більш ніж столітньої історії Свято-Воскресенська церква була важливим духовним, культурно-просвітницьким, господарсько-побутовим осередком – тут діяли кооператив-спілка – “Церковне братство”, захоронка (дитячий садок), надавалась допомога знедоленим.

Найбільшою цінністю церкви Воскресіння Господнього є Жидачівська Чудотворна ікона Матері Божої Втілення Господнього, яка відома з 1750 р. і вважається унікальною мистецько-сакральною пам'яткою українського середньовічного малярства, виконана ієромонахом Веніаміном у 1406 р. Жидачівська Оранта намальована на липовій дощці шириною 70,5 см і довжиною 144 см. Ікона була мальована для Успенської церкви в м. Жидачеві, яка знаходилась в районі Базилівки, згодом зберігалась у церкві св. Миколая та у церкві св. Воскресіння. Відпустовий празник Жидачівської Оранти відбувається у першу неділю після свята Зіслання Св. Духа. Існує професійне свято – 17 березня – День рятівника, коли вшановується ікона Богородиці – Неопалима купина. Раніше при вході до будинку приставляли цю ікону, щоб оберігала від бід [4, с. 2].

Біля ринкової площини знаходиться церква Всіх Святих. Церква побудована у 2007 р. Храм вражає значними розмірами, простором і світлом, попри свої масштаби церква має прекрасну акустику. У новій церкві зведено великі балкони для хористів і для мирян, є місце під майстерню для вишивальниць, ризниця тощо. Проводяться роботи з облаштування цокольних приміщень, відведеніх під капличку, бібліотеку та чотири класи – майстерні, де навчатимуть дітей та молодь Біблії, катехизації, історії релігії. Тут же розміщено зал зі сценою для проведення різноманітних заходів.

Церква св. мучеників Бориса та Гліба знаходиться на околиці міста, дерев'яна, 2010 р. Своєю архітектурою храм наближений до традицій місцевого храмобудування в даному регіоні. Починаючи з XIX ст. на теренах Жидачівщини поширюється хрестоподібний тип плану: центральна нава, до якої з півдня та півночі примикають бічні нави, зі сходу вівтарна частина та із заходу бабинець. За свою структурою це хрестоподібний в плані п'ятикупольний храм з

домінуючим центральним верхом. Стіни кладені традиційним способом у замки та з'єднані між собою дерев'яними тиблями без застосування цвяхів. Дахи покриті гонтою – дерев'яними клиноподібними дощечками.

На вул. М. Шашкевича знаходиться пам'ятник Т. Г. Шевченку, споруджений у 1992 р. (скульптори Любомир Лесюк та Олег Лесюк). Поблизу пам'ятника можна було б облаштовувати туристичний паркінг звідки могли б брати початок екскурсійні маршрути. Неподалік знаходиться пам'ятний знак із висловом М. Шашкевича про рідну мову (скульптор Володимир Цісарик). На розі вул. Я. Мудрого та С. Бандери знаходиться пам'ятний хрест страченим енкаведистами наприкінці червня 1941 р. мешканцям м. Жидачева:

Міська ратуша не збереглася. З-поміж давніх будівель збереглися лише декілька. Ринкова площа, як центр міста, має бути особливо привабливою для туристів. На ній знаходяться лавочки, де можна відпочити, нещодавно до Дня міста на ній спорудили фонтан. У перспективі є можливість створення на площі Свободи культурно-мистецького центру, для проведення майстер класів їз виготовлення народних сувенірів, організації мистецьких пленерів, необхідно спорудити затишні кав'янрі, сувенірні крамниці, арт-галереї. Площа знаходиться в центрі міста і при належному покращенні туристичної інфраструктури має всі передумови для подальшого розвитку.

Поблизу будівлі та будинку райдержадміністрації знаходиться алея героїв України, споруджена весною 2014 р.

Для Жидачева значною подією стало відкриття у 2015 р. музею мистецтва та історії «Жидачівщина». У ньому широко представлені археологічні експонати, картини місцевих художників – як відомих, так і початківців (З. Кецила, В. Патика, Є. Манишина та ін.), репродукції відомих картин на історичні події, пов'язані з Жидачівчиною, скульптурні зображення знаних культурно-освітніх, національних діячів. Okремо представлений період шестидесятників, оскільки з району походять Михайло, Микола й Богдан Горині, Ігор Калинець. У саду планується спорудити макети замку Жидачева – Базиївки.

У Жидачеві знаходиться низка давніх будівель, які можуть привернути увагу туристів. Колишній будинок польської організації «Сокіл», тепер Жидачівський районний народний дім. Будинок

роздашований у південно-західній частині середмістя Жидачева, навпроти території втраченої церкви Теодора Тиронського.

Збереглися багато типових для міста довгих, одноповерхових невисоких будівель, оскільки з утворенням молодої сім'ї вони добудовувалися у довжину. Огляд об'єктів можливий як під час автобусної (оглядової) так і під час пішохідної екскурсії. За середмістям Жидачева, на північний захід від ринкової площа, розташований колишній будинок повітового староства, тепер поліклінічне відділення Жидачівської центральної районної лікарні. Будинок повітового суду початку ХХ ст. Сучасне призначення: районний відділ міліції. Пам'ятки є цікавими для огляду туристами, та можуть бути включені в екскурсійний маршрут.

Будинок культури "Папірник" розташований у південно-східній частині середмістя Жидачева, поруч з оборонним валом міста. Збудований у 1955 р. і є своєрідною міською архітектурною перлиною та центром культурного життя міста та району. Інтер'єр оздоблено мармуром, гіповою ліпниною, декоративними розписами, різьбленими двері, вітражі, декоративні літі бронзові елементи, художні лампи. За будинком культури знаходитьться великий сквер, де можна відпочити, літня сцена.

Палацовий комплекс графа Скарбека першої половини XIX – кінця XIX ст. В напрямку до Замкової гори поряд з озером знаходився маєток графа Скарбека. Первісне призначення – палацово-парковий комплекс: житловий будинок, стайні та возівні, дерев'яний шпихлір, пивниця. Територія належала графу з кінця XIX ст. За усними переказами, при будівництві фундаменту господарських споруд використовувалось каміння з руїн замку. Збереглися господарські приміщення – колишні «панські» конюшні. Обидві споруди стаєнь і возівень прямокутні, видовжені в плані, збудовані з цегли. Споруди були пристосовані для навчальних лабораторій жидачівського технічного ліцею, зберігання сільськогосподарської техніки.

Зберігся дерев'яний шпихлір. Він потребує ремонту, повинен бути включеним для огляду туристами, оскільки подібних будівель збереглося дуже мало. Унікальність шпихліру полягає у тому, що на даний час він використовується за призначенням – у ньому зберігають зерно. Будівля належить професійному ліцею, що провадить власне

господарство. Шпихлір може стати туристичною візитною карткою міста, одним з головних об'єктів огляду туристичними групами. Зовнішній вигляд будівель палацового комплексу Скарбеків не сприяє їх промоції та популяризації. Вони потребують реставрації, реконструкції та пристосування для створення можливості огляду туристами.

Поруч із палацовим комплексом Скарбека знаходиться Замчище, на якому колись було давньоруське городище. Жидачівське городище – два городища штучного походження, розташовані поруч, існували вже у давньоруський період. За часів польського короля Казимира III на цьому місці городища був побудований перший замок. Упродовж XV–XVIII ст. замок був резиденцією міського старости. В цей же період на замчищі знаходились адміністративні будинки староства, тут зберігалися документи. З початку XVIII ст. замок поступово занепадав. Упродовж 1980–1990-х рр. на території городищ проводилися розкопки під керівництвом львівського археолога Ореста Корчинського. Було виявлено культурний шар XII–XIII ст., багатий на знахідки [1, с. 75].

2002 р. на південній частині колишнього укріплення був встановлений меморіал “Борцям за волю України” за проектом скульптора Івана Самотоса. На ньому перепоховані жертви комуністичних репресій. На свято Покрови Пресв. Богородиці тут відбувається урочисте покладання квітів невинно закатованим комуністичним режимом.

У Жидачеві збереглися будівлі радянського періоду – зокрема, адміністративний корпус ВАТ «Жидачівський целюлозно-паперовий комбінат» середини ХХ ст.; спорткомплекс середини ХХ ст. – перед будівлею знаходяться скульптури футболіста і дівчини, яка штовхає ядро. Вони збудовані на околицях Жидачева і не мають значної історичної цінності, проте, можуть бути включені в туристичні маршрути ностальгійного характеру, які висвітлювали б радянські часи.

Старий міський цвинтар – на ньому знаходяться поховання українських, польських жителів Жидачева XIX ст. – 1961 р. Щороку приїжджають з Польщі волонтери – учнівська та студентська молодь, які впорядковують польські поховання. На цвинтарі знаходиться могила Теодора Давидчака, уродженця Жидачева – генерального судді м. Сараєво. Ймовірно, він був одним із суддів при розгляді справи

Г. Принципа, котрий вбив Франца-Фердинанда, що призвело до Першої світової війни. За його заповітом, похований у Жидачеві у 1931 р.

Старий єврейський цвинтар. Перша згадка про євреїв у місті датується 1450 р. Вік найдавніших надгробків – друга пол. XVII ст. У роки війни частину євреїв міста було розстріляно в рові (південна частина цвинтаря). Жидачів є осередком паломництва хасидів, оскільки тут поховані всесвітньо відомий теолог – праведник Гірш Айхенштайн та рабин Айзек Айхенштайн. Гірш Айхенштайн заснував у 1800 р. в місті єшиву – духовну школу, де готували рабинів, написав важливі праці – богословського, медичного характеру, помер у 1832 р. Із ним пов’язана одна з найчисленніших хасидських династій – так звана Жидачівська хасидська династія. Сюди часто приїжджають євреї з Європи, Америки, моляться на цвинтарі, на якому побудували дві каплички.

У місті є добрі можливості для розвитку екологічного туризму: заказник місцевого значення “Базиївка” має значну історико-культурну цінність, є пам’яткою археології національного значення. “Базиївка” – насип природного походження – саме на цьому місці, на думку істориків, виникло перше давньоруське городище. Збереглися сліди дитинця, великий оборонний рів та два яруси оборонних валів. Тут міг бути монастир василіан, про що свідчить назва “Базиївка”, яка, ймовірно, походить від латинського напису Василь. На його території могла знаходитися Успенська церква, для якої була намальована в 1406 р. найдавніша пам’ятка міста – ікона Богоматері Втілення Господнього.

В першій пол. 1915 р. в районі гори Базиївки йшли жорстокі бої між російськими та австрійськими військами, тут знаходяться поховання Першої світової війни, які, проте, нині не простежуються. Варто було б провести археологічні розкопки, які б допомогли виявити та вшанувати ці поховання. На горі виявлено австрійські редути. Комуністичні та нацистські окупанти на каменоломнях “Базиївки” здійснювали масові страти місцевого населення. Знайдені рештки було перепоховано на меморіалі “Борцям за волю України”.

Базиївка займає близько 20 га. На ній успішно розвивається екологічний туризм. Еколого-краснавча стежка має протяжність 5 км, тривалість маршруту – 2 години, включає: 1.Парк на площі Свободи в центрі міста; 2.Озера біля Замкової гори, палацовий комплекс графа

Скарбека; 3. Замкову гору; 4. Стариця “Кораблище”; 5. Єврейський цвинтар; 6. Гора Базіївка, де облаштовані місця відпочинку; 7. Ріка Стрий; 8. Стариця “Канал”. Маршрут завершується виходом до міста – по вул. Чайковського до вул. Шашкевича, або по вул. Стрийській до вул. Шашкевича.

В зимовий період схил грабового лісу Базіївки використовується мешканцями міста як санно-лижний маршрут для активного відпочинку.

Недалеко центру міста знаходиться штучно створене у 1970-ті роки озеро “Промінь” (в радянські часи “Комсомольське”). Озеро є місцем відпочинку, пристосованим для риболовлі. Взимку воно промерзає і стає ковзанкою, ввечері освітлюється. Взимку варто було б облаштувати пункт прокату ковзанів, що сприяло б популяризації озера як місця активного відпочинку.

Отже, у Жидачеві знаходиться багато різноманітних історико-культурних, природних ресурсів, які можуть приваблювати сюди туристів. У місті знаходиться достатня кількість закладів харчування та проживання.

З метою успішного розвитку туризму необхідно проводити більш широкі рекламні кампанії (на радіо та телебаченні, розмістити рекламні бігборди у м. Львові, ін. туристичних містах Львівщини), насамперед, щодо відзначення Дня міста, що святкують у вересні. Важливо розробляти цікаві програми для тих, хто цікавиться історико-культурною спадщиною; ЗМІ повинні поширювати інформацію і виховувати відповідне ставлення мешканців до туристів. Варто більше уваги приділити друку та розповсюдженню поліграфічної продукції промоційного характеру (для туристів-індивідуалів, довідники для туристичних операторів, карти, щорічні календарі і т.д.); організовувати та проводити ознайомчі візити інфо-турів журналістів і туроператорів в Жидачівський район. Варто відзначити, що Жидачів має міста-партнери: м. Челядзь (Польща); м. Загуж (Польща); м. Домброва-Терновська (Польща); м. Віссіте (Латвія), співпраця з якими сприятиме розвитку міжнародного туризму.

Література:

1. Мацюк О. Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівки. – Львів: Центр Європи, 2005. – 192 с.
2. Регіони Львівської області: статистичний збірник // Державна служба статистики України, Головне управління статистики у Львівській області. Львів – 2014. – 77с.
3. Статистичний щорічник Львівської області за 2013 р. // Державна служба статистики України, Головне управління статистики у Львівській області. Частина II. Львів – 2014.
4. Ушакова С. Шануймо нашу святиню // Новий час. – 2009. – 10 квітня (№14). – с.3
5. Słownik Geograficzny krolestwa Polskiego. Tom XIV. – Warszawa: Druk “WIEKU” Nowy-Swiat, 1895. – P.880-882.

Oksana Begey

THE STATE AND DEVELOPMENT OPPORTUNITIES IN TOURISM ZHYDACHEV

Considered as known and little-known historical and cultural heritage Zhydachiv natural resources should be used in tourism. Analyzes the prospects of tourism development in the city.

Keywords: Zhidachev, tourism, historical and cultural attractions, natural resources.

*Головний спеціаліст з питань охорони культурної спадщини
відділу культури та туризму Мостиської РДА Львівської обл.*

**САКРАЛЬНІ ПАМ'ЯТКИ МОСТИЩИНИ НА
ПАЛОМНИЦЬКОМУ ШЛЯХУ VIA REGIA – ПОШТОВХ ДЛЯ
РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ МОСТИЩИНИ**

Розглядається міжнародний паломницьких шлях VIA REGIA. Аналізуються історико-культурні ресурси Мостиського регіону, що можна залучити до цього туристичного маршруту.

Ключові слова: об'єкти культурної спадщини, туристична галузь, дерев'яна архітектура, автентичність, промоція, релігійний туризм, міжнародний паломницький шлях.

XXI століття стало для українського суспільства історичним, так як надало можливість українській культурі запрезентувати себе в європейському культурному просторі завдяки своїм оригінальним історико-культурним цінностям. У країнах Європи вже давно сприяють відродженню релігійних традицій та процвітанню паломницького руху, що став процесом об'єднання народів. Середньовічний паломницький шлях Святого Якова, відомий як Королівська дорога VIA REGIA, з ініціативи Папи Івана Павла II став відроджуватися і у 1993 році був вписаний у Список Світової Спадщини ЮНЕСКО.

Україна – багатонаціональна і багатоконфесійна країна, в якій налічується понад 70 різних релігійних течій. Прикарпаття відоме багатою сакральною та духовною спадщиною. Цю територію здавен населяли народи з різним релігійним віросповіданням, тому неоціненим скарбом для нас є сьогодні збережені церкви, костели, синагоги, монастири та скити... Це створює сприятливі передумови та можливості для розвитку як вітчизняного, так і міжнародного релігійного туризму в Україні.

Релігійний туризм вважається історично першим видом туристичних подорожей, які відносяться до періоду формування світових релігій. За оцінками фахівців Всесвітньої туристської організації (ВТО), релігійний туризм через декілька років може зайняти до 20% світового туристичного ринку. Тим більше, що паломників

зазвичай не бентежать навіть військові дії, що ведуться в районі святынь. На думку багатьох (і не обов'язково істинно віруючих) кожен християнин хоч би раз повинен відвідати Святу землю в Ізраїлі і Єгипті, побувати на горі Афон та в Римі. Відчуття, які випробовуеш, торкаючись до цих святынь, непередавані і невимовні [1, с. 31–33].

Релігія – це феномен духовного життя, світоглядна основа, яка формує ставлення людини до навколошнього світу, спрямовує соціальну активність і поведінку. Тому незаперечною є роль релігійних уявлень у формуванні будь-якої національної культури. В системі релігійного туризму є спільні риси з культурним туризмом, що є особливим зацікавленням для іноземних туристів. Релігійний туризм виконує ряд важливих функцій, серед яких пізнавальна, естетична, виховна. Пам'ятки церковної історії і культури є засобом утвердження національної свідомості і самосвідомості, відтворення історичної пам'яті, виховання патріотизму, розвитку естетичних і художніх смаків.

У сучасному релігійному туризмі можна виділити такі напрями:

1) паломництво (відвідання святих місць з метою поклоніння реліквіям, святыням, участі у релігійних обрядах) і місіонерство (здійснення подорожей з метою пропаганди того чи іншого віровчення);

2) релігійні (не тільки для віруючих) пізнавальні поїздки (ознайомлення з релігійними пам'ятками, історією релігії, культурою);

3) наукові поїздки (для богословів, істориків, релігієзнавців) [2, с. 55–56].

Надзвичайно важлива роль у розвитку туристичної галузі країни належить внутрішньому туризму, що підтверджується підсумковими документами багатьох міжнародних туристичних форумів. Релігійний туризм перетворився на важливу складову сучасної індустрії туризму.

Внутрішній туризм в Україні є галуззю економіки, яка сьогодні може забезпечити значні надходження у державний бюджет: країна має всі необхідні умови і ресурси для розвитку як внутрішнього, так і зовнішнього туризму, серед яких – історико-культурна спадщина. Значну її частину складають архітектурні пам'ятки, що збереглись до наших днів, більшість з яких являються культовими спорудами. Найбільш важливими об'єктами при розробці туристично-експкурсійних маршрутів на території України є численні монастирі і храми, де

зберігаються мощі святих та інші реліквії, чудотворні ікони. Цінність цих об'єктів визначається не їх місцезнаходженням (столичні чи провінційні), а мистецьким рівнем. Це стосується як архітектури, так і живописних та скульптурних робіт на біблійні сюжети, створених відомими художниками і невідомими майстрами. Важливими туристичними об'єктами можуть виступати також поховання вищих ієархів церков [3, с. 31–33].

Важливе місце в культурі України належить сакральним пам'яткам. Багато з цих культових споруд є архітектурними пам'ятками загальнонаціонального значення, які не можуть не бути враховані при розробці туристично-експкурсійних маршрутів. Це пов'язано не лише з необхідністю задоволення духовних потреб віруючих: такий підхід забезпечує ознайомлення широких верств населення з маловідомими сторінками історії релігії і одночасно сприяє формуванню культури міжконфесійних та міжнаціональних відносин [4, с. 63–64]. Вважаємо, що незважаючи на популярність таких центрів релігійного туризму як Крехів, Унів, Зарваниця, Почаїв, Гошів, Манява та інш. неповторними й цікавими будуть для туристів менш відомі самобутні сакральні пам'ятки Мостищини.

Метою дослідження є аналіз регіонального відрізу міжнародного паломницького Шляху Святого Якова (VIA REGIA), що був апробований, як пішохідний туристичний маршрут у вересні – жовтні 2015 р. по території Мостищини та Перемишльщини, та вніс важливий внесок у розвиток транскордонного співробітництва та європейської інтеграції.

Ми поширюємо інформацію про створення маршруту для усіх, хто хоче долучитися до європейської практики релігійного, історико-культурного життя та відродження старовинного паломницького руху, який сприяє об'єднанню народів Європи під загальною християнською вірою... Ми прагнемо, щоб наш регіональний маршрут став достойним відрізком на загальноєвропейському паломницькому Шляху, яким люди зможуть подорожувати, ознайомлюватись із релігійною культурою нашої місцевості, а також знайти себе... Від нас залежить, щоб і історія, і культура, і релігія проникали один в одного і стали одним цілим. Творимо і їдемо Шляхом задля об'єднання. І нехай цим поводирем для усіх буде мушля святого апостола Якова та жовта стрілка у напрямі Сантьяго де Компостелла (рис. 1).

Рис. 1. Паломницький шлях Святого Якова.

Історико-культурна спадщина слугує ресурсною основою релігійного туризму і повинна ефективно використовуватися. Об'єкти релігійного туризму – це церковні історико-культурні пам'ятки, що містять інформацію про конфесійні прояви, це спадок історичного розвитку цивілізації, який накопичився на нашій території, результат духовної і матеріальної діяльності попередніх поколінь. Участь у релігійних заходах в якості глядачів приваблює туристів, вони мають можливість побачити діючі культові об'єкти, музеї, відвідати релігійні служби, взяти участь у хресних ходах, медитаціях, храмових святах та інших релігійних заходах.

Рис. 2. Образ святого апостола Якова Старшого

Керуючись досвідом польських колег ми долучилися до першого маршруту по Шляху Якова в Україні – зі Львова до Шегинь та в Польщі – з Медики до Перемишля, на відрізку Судова Вишня – Мостиська – Перемишль. На кордоні відбулося з'єднання із Підкарпатською дорогою, відродженою в Польщі, яка є однією з артерій Шляху Якова, що веде у Сантьяго де Компостела [5]. Цей проміжок маршруту пролягав через Довгомостиська, Судову Вишню, Берегове, Твіржу, Гостинцеве, Заваду–Мостиська, села Крисовичі, Чишки, Баличі, Хатки та Шегині. Відвідали 11 церков (дві з яких дерев'яні XVIII ст.) та 7 костелів. Звичайно, що знайшли чудові образи патрона паломників – святого апостола Якова Старшого (рис. 2), побачили цікаві об'єкти та раритети, що не лежать на протоптаних шляхах... А головне – познайомились із надзвичайними людьми, які відкривали нам церкви, костели та радо ділилися історіями своїх храмів та сіл, а часом і приєднувалися (!) до мандрівки... На заключному етапі зібралася рекордна кількість учасників – 60 пілігримів із України та Польщі. Все почалося у м.Мостиська, біля церкви святого Юрія, де отець Тарас поблагословив усіх на добру дорогу та окропив святою водою.

Учасників спільногопілігримування Підкарпатською та Львівською Дорогами святого апостола Якова VIA REGIA вітали: Повноважний та Надзвичайний посол України в Польщі – Маркіян Мальський та завідувач кафедри туризму географічного факультету ЛНУ імені Івана Франка, доктор економічних наук, професор Марта Мальська, Головний Промоутор Підкарпатської дороги Святого Якова Яцек Голуб та голова Братства Святого Якова при санктуарії Гробу Божого в Пшеворську Лукаш Мроз. Подружжя Мальських (яке вже здійнило подорож до гробу Апостола Якова в Сантьяго де Компостела) виразило глибоку вдячність польським колегам, які щиро сприяли та надавали практичну підтримку розвитку Львівської Дороги святого апостола Якова VIA REGIA. Подолавши 23 км з Мостиська до кордону, паломники офіційно засвідчили об'єднання двох історико-культурних та релігійних Доріг. «Два народи – одна дорога!». Емоції переповнювали усіх відважних! Наступного дня пілігримка була продовжена із Медики до Перемишля, яка пролягала через історичні місця та храми Підкарпатського воєводства. Завершення двовиденної мандрівки відбулось в м.Перемишль на площі Ринок, де всім учасникам

було видано сертифікати паломників (рис. 3) про проходження Дороги святого Якова на теренах України та Польщі.

Рис. 3. Сертифікат паломника

Особливий інтерес для паломників представляють наші дерев'яні храми та муровані церкви – справжні шедеври української архітектури та народного будівництва. Одне з найдавніших міст Львівщини – Судова Вишня. Тут буде цікаво оглянути церкву Святої Трійці 1910 р. в центрі міста та Церкву Преображення Господнього 1898 р. (рис. 4).

Рис. 4. Церкви Судової Вишні

Слідуючи маршрутом, можна відвідати пам'ятку національного значення – дерев'яну церкву Собору Пресвятої Богородиці 1659 р., яка розміщена на валах древнього городища в селі Гостинцеве. В храмі зберігся унікальний – п'ятиярусний різьблений золочений іконостас та старовинні ікони (образи). Вражає прочан та гостей трохярусна дубова дзвіниця вежового типу.

Дерев'яна церква Вознесіння 1722 (25) р. – пам'ятка місцевого значення в с. Завада (рис. 5). Розміщена внизу біля річки, має простий вигляд і відрізняється широкими дахами та зберегла свою автентичність. Неподалік на помітно виділеній горі гордо височить новозбудована церква св. Миколи Чарнецького, де можна оглянути ковану хресну дорогу та копії більшості чудотворних ікон, які зібрали настоятель у капличці Богородиці.

Рис. 5. Церква Вознесіння у с. Завада

Варто наголосити, що у містечку Мостицька можна відвідати православну церкву святої Покрови, яка за архівними документами була збудована ще в 1636 р., (колишню римо-католицьку каплицю Відвідання Єлизавети Пресвятою Дівою Марією) та церкву Вознесіння (рис. 6).

Рис. 6. Церкви м. Мостиська

Вражають своєю архітектурною пишністю та величчю муровані церкви у селах Довгомостиська, Твіржа, Чишки, Балич та Шегинь.

Костели, які ви, мандруючи, зможете відвідати, в основному, оборонного стилю і відзначаються монументальністю і величиністю. На Мостищині є 30 костелів, з яких – 20 діючих! Найвизначніші з них зустрічаємо на маршруті:

у с. Твіржа – костел Найсвятішої Діви Марії (нині Матері Церкви) 1911–1923 рр. та церква Св. Арх. Михаїла 1903 р.

у м. Судова Вишня – колишній монастирський костел Успіння Пресвятої Діви Марії 1730–1741 рр.,

- костел Матері Божої Помічниці Вірних 1890 р.

у м. Мостиська – костел Різдва Йоана Хрестителя 1604–1606 рр.,

- костел Матері Божої Неустанної Помочі і св. Катерини Александрійської і монастир оо. Домініканців, пізніше оо. Редемптористів. (домініканський, з XVI ст., розбудований в 1600–1636 рр.) 27.06.2002 р. костел оголошено Санктуарієм Божої Матері Неустанної Допомоги.

- неоготичний костел Св. Арх. Михаїла, 1898–1900 рр. тут зберігся необароковий головний вівтар з 1902 р.

У с. Крисовичі – каплиця палацова 1780 р. (сьогодні Санктуарій Матері Божої Фатімської, рис. 7).

Рис. 7. Санктуарій Матері Божої Фатімської

У с. Тщенець – костел Св. Йосифа 1924–28 рр. та каплиця-усипальниця Юнгів кін. 80-тих років XIX ст.

У с. Чишки – костел Зіслання Святого Духа з сер. або кінця 30-тих років ХХ ст. та церква Св. Миколая. Поблизу села, в Чишківському лісі, знаходиться старе місце культу з джерелом, що має відповідно до місцевої традиції силу оздоровлення.

Сьогодні одними з важливих об'єктів релігійного туризму у розвитку туристичного потенціалу району є старі придорожні каплички, цвинтарні каплиці та некрополі. Цвинтарі на сьогоднішній день є місцями, з яких часто починається перебування туристів у певному населеному пункті (відвідини місць поховання родичів, повага до пам'яті видатними громадським, релігійним, та державним діячам, данина пам'яті героям, що віддали своє життя на полі битви). Українські, російські, австрійські, польські, єврейські, німецькі поховання, які знаходяться нині на території Мостиського району, є важливим туристичним ресурсом, який може притягнути значні за обсягом туристичні потоки.

Цікавими для туристів будуть старі цвинтарі міст Судова Вишня (рис. 8) і Мостиська, де є цвинтарні каплиці 1893 р. і 1896 р., гробові каплиці родини Шалбутів (rodziny Szalbotow) 1896 р., родини Шубертів (rodziny Szubertow) поч. ХХ ст. та інші.

Рис. 8. Старий цвинтар у м. Судова Вишня

Регіоном міжнародного паломницького туризму може і повинна стати Львівщина, пов'язана з культурою, пам'ятними місцями народів, споріднених з католицизмом, іудаїзмом, вірменською церквою. Тут збереглися пам'ятки давньої християнської і навіть дохристиянської – язичницької цивілізації.

На терені України зустрівся та зімкнувся не лише православний Схід і католицький Захід, а й Схід і Захід у масштабному, геополітичному вимірі. Християнська культура, що ґрунтуються на Євангелії, має спільні корені з культурою іудейською, що ґрунтуються на Торі, та ісламською, яка в Кораніувібрала багато сакральних сюжетів Старого та Нового Заповітів Біблії. Шляхом розробки національної мережі релігійних маршрутів, багато з яких мають міжнародне значення, туристичні фірми України спільно з церковними громадами різних конфесій здійснюють „невидимий експорт” церковної культури як невід’ємної складової національної культурної спадщини. У той самий час „невидимий імпорт” церковної культури інших країн сприяє більш чіткому усвідомленню своєї національної культурної самобутності. Таким чином, історико-культурні пам'ятки, що є об'єктами релігійного туризму, перетворюються на культурне надбання людства і є внеском України у скарбницю світової цивілізації [6, с. 114–115].

Сьогодні я вкотре переконуюся – той, хто шукає Бога і готовий до діалогу, Його обов'язково знайде. Під час подорожі нас зустрічали

віряни разом зі своїми парохами різних конфесій – УГКЦ, РКЦ І УАПЦ. Любов єднає і об'єднує, а святий Яків провадить дорогою миру, порозуміння і любові!

Отже, наш регіон – перспективний, безпечний та привабливий для розвитку міжнародного паломницького туризму. Є актуальним питання перспективи використання історико-культурної та сакральної спадщини для підняття іміджу Мостищини, популяризації місцевих сакральних пам'яток, етнографічних, культурних традицій та обрядів, збереження національної самобутності. Для його активного розвитку потрібно:

- організувати комплексний підхід до промоції шляху Якова, який має включати широкий спектр можливих способів комунікації (публікації, виступи в ЗМІ, створення інформаційних стендів і таблиць, промороликів та інше);

- створити сучасну інфраструктуру міжнародного паломницького туризму (шляхи сполучення, інформаційні таблиці, зв'язок, місця відпочинку...);

- підготувати кваліфіковані кадри (гідів, провідників туристських груп, організаторів туристських маршрутів) із знанням історії, культури, релігії, традицій, звичаїв, обрядів не лише українців та інших нацменшин, які тут проживали, а й зі знанням елементів культури інших народів та їхніх мов;

- з метою докладнішого вивчення перспектив розвитку міжнародного паломницького туризму, уточнення можливих потоків туристів з конкретних країн, їхніх інтересів і запитів, необхідно встановити контакти з представниками посольств країн в Україні (Польщі, Німеччини та ін.), а також з товариствами, асоціаціями, національно-культурними фондами, конфесійними центрами. Розширити партнерське співробітництво [7, с. 35].

Важливо не тільки збереження пам'яток, а й включення у реалії сучасного світу всієї культурної спадщини в її цілісності і різноманітті, що охоплює як самі об'єкти, так і середовище, у якому вони існують. Розвиток останніх років, відкриття східноєвропейських країн та лібералізація міжнародної торгівлі – все це посилило інтеграційний процес Євросоюзу. Збільшується радіус постачання та розширяються ринки збуту. Відродження паломницького Шляху Якова, який співпадає з напрямком траси А4, Е40, які проходять через Україну, має

велике значення для європейської інтеграції, оскільки спрошує транзитне сполучення Західної Європи та Східної. Історія VIA REGIA особливим чином розповідає історію Європи та історію кожного регіону, яким проходило, історію, яка збереглася в будівлі міст, сіл, пам'яті людей, в чисельних архівах та зібраних і яка живе у наших з вами буднях...

Література:

- 1.Про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-церковних відносин в Україні. Офіційний вісник Державного комітету України в справах релігії // Людина і світ. – 2010. – № 2-3. – С.50.
- 2.Божук Т.І. Релігійний туризм : термінологічний словник-довідник / [Автор-упорядник Т.І. Божук]. – Львів : Український бестселер, 2010. – С. 94.
- 3.Медвідь Л.І. Релігійний туризм як один з напрямів розвитку туристичної галузі Закарпатської області / Л.І. Медвідь // Рекреаційний потенціал Прикарпаття : історія, сучасний стан, перспективи. – Вип. 3 : Матеріали міжн. наук. конф. «Туризм і розвиток регіону» (Івано-Франківськ; Яремче, 19–21 жовтня 2011 р.) Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника; гол. ред. Володимир Клапчук; відп. секр. Василь Шикеринець. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2011. – С. 361.
- 4.Яроцький П. Л. Паломницький (релігійний) туризм в Україні: перспективи розвитку / П.Л.Яроцький // Релігієзнавство. Навчальний посібник. 2-ге вид. - К., 2004.
- 5.Інтернет-портал «Культурні шляхи і ландшафти – суспільна спадщина», 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.via-regia.org/ukr/kulturstrasse/kulturstrassen1.php>
- 6.Шикеринец В.В. Развитие религиозного туризма на Прикарпатье / В.В.Шикеринец // Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника // Карпатський край. – № 1(3) – С. 138-143.
- 7.Андрес Г.О. Охорона культурної спадщини України в контексті світових інтеграційних процесів / Г.О.Андрес. Сугдейський сборник. – Вып.ІІ. – Київ–Судак: «Академперіодика», 2008. – С.33–47.

Iryna KHYMKA

**SACRAL MEMORIALS OF MOSTYSKA REGION ON THE
PILGRIMAGE PATH VIA REGIA SERVE AS PUSH FOR DEVELOPMENT
OF RELIGIOUS TOURISM**

The international pilgrimage path VIA REGIA is described . The historical and cultural resources Mostyska region that can be used in this tourist route are analyzed.

Keywords: cultural heritage, tourism industry, wooden architecture, authenticity, promotion, religious tourism, international pilgrimage path.

УДК 281.95:271 (477.83)

Юрій СТЕЦІК

*Дрогобицький державний педагогічний ун-т ім. І.Франка,
к.і.н., доцент*

**ПРОТОКОЛИ ВІЗИТАЦІЙ – ЯК ДЖЕРЕЛО
РЕКОНСТРУКЦІЇ МОНАСТИРІВ ПЕРЕМИШЛЬСЬКОЇ
ЄПАРХІЇ (1747–1767 pp.)**

Подано огляд археографічних видань та архівних, бібліотечних, музеїйних фондів у яких зберігаються протоколи візитацій монастирів. Визначено напрями наукових досліджень із використанням візитаційних описів. Окреслено інформаційний потенціал візитацій.

Ключові слова: протокол, візитація, документація, реконструкція, монастир.

Постановка проблеми. Сьогодні при написанні історико-краєзнавчих та регіональних праць як краєзнавці, так і науковці використовують фактологічні відомості з протоколів візитацій для укладення розвідок з історії окремих населених пунктів, монастирів та чернечого життя, різних регіонів України. Адже цей вид документації зумів акумулювати в собі досить різнопланову та змістовну інформацію. Відповідно постає необхідність звернутися до цього виду джерел.

Аналіз досліджень. Окремо треба згадати спеціально присвячені візитаційні тематиці роботи Арсенія Зінченка. Обмежуючись переважно характеристикою протоколів візитацій польських костелів та василіанських монастирів Волині, Поділля та Київщини, дослідник з'ясував їх походження, функціональне призначення та джерельну вартість [4].

Ігор Скочиляс зібрав та впорядкував археографічну інформацію у “Зведеному каталогі збережених описів церков і монастирів”. “Каталог” охоплює дані про 27 василіанських монастирів та унійні церкви Львівської єпархії в 2 623 поселеннях. Цей каталог містить відомості про протоколи 11 генеральних (1726–1793 pp.) і двох надзвичайних єпископських ревізій (1738 і 1778 pp.) [8]. В останні роки в Україні та Польщі продовжує зростати зацікавлення візитаційними матеріалами, які використовуються для дослідження історії

парафіяльних храмів [9], монастирів [1, 2, 6], церковних братств [16], намісництв (деканатів) та єпархій Київської унійної митрополії [3, 19, 20].

Історіографічний огляд щодо використання протоколів візитацій переконує в нас в тому, що назріла необхідність не тільки укладення каталогів щодо опису монастирської документації та використання її фрагментів для проведення досліджень, але й запровадження до наукового обігу спеціальних, вузькотематичних археографічних збірників, які заповнять значні прогалини у вітчизняному церковному документознавстві. Адже досі монастирські візитації, на відміну від генеральних, залишаються маловивченим джерелом.

Огляд джерел. Протоколи візитаційних описів монастирів, укладені провінціалами (протоігуменами), зберігалися початково в архіві Провінційної Управи Святопокровської провінції ЧСВВ, який у розглядуваній період знаходився у Почаївській Лаврі, а їх копії у канцеляріях досліджуваних монастирів та активно використовувалися для адміністративного управління чернечими резиденціями. Зокрема, під час проведення поетапних візитаційних відвідин обителей, уповноважена комісія звертала увагу на наявність у монастирському архіві актів візитацій за минулі роки. Адже візитатори звіряли інвентарний опис за попередні роки із реальним майновим становищем монастиря. Особлива пильність була зосереджена на виконанні Реформаційних декретів, в яких вказувалися основні недоліки щодо управління монастирем та чернечою братією.

Візитатори проводили не тільки опис майнового становища обителей, але й опитували ченців монастирської братії для збору інформації щодо укладення характеристики настоятеля та ченців обителі. Після поділів Речі Посполитої, в нових суспільно-політичних умовах, ця документація отримала практичне застосування поза межами Провінційної Управи, ставши суб'єктом публічного права в Австрійській монархії. Зокрема, витяги із протоколів візитацій використовувалися прокураторами (особами відповідальними за ведення судових справ) монастирів під час розгляду судових суперечок. Однак упродовж першої половини XIX ст. візитаційні матеріали поступово вийшли з ужитку. Така переміна, як вважає Ігор Скочиляс, була обумовлена появою нового способу справочинства – реєстрації документів, а не їхнього впису. Після 1848 р. візитації

перестали бути об'єктом канонічного права Церкви і їх вилучили з обігу [8, с. XXXI].

Із означеного проміжку часу описи монастирів Перемишльської єпархії збереглися в “архіві історії Унії”, що увійшов до 201 фонду Центрального державного історичного архіву України у м. Львові. В цьому фонду вдалося віднайти дві книги протоколів візитацій василіанських монастирів Галичини, Холмщини, Підляшшя, Волині, Поділля, Київщини, які збереглися за окремі роки із часового проміжку 1730–1767 pp. В одну із книг вписано тогочасні копії візитаційних інвентарних описів монастирів Перемишльської єпархії [11]. Привертає увагу те, що в цій книзі більшість розглядуваних монастирів описані у двох (Білина, Дережичі, Добромиль, Летня, Лішня за 1763 та 1764 pp.), та в поодиноких випадках трьох (Чернилява за 1764, 1765, 1766 pp.) протоколах.

Інша книга візитаційної документації, до якої вписано акти розслідувань, відома під назвою “Визита разныхъ монастыреи за 1745–1750 годы”, збереглася як тогочасна копія [15]. До неї увійшли укладені візитатором характеристики чернецтва, які населяли монастири Святопокровської провінції. Серед всієї сукупності описів віднайдено відомості про населників чернечих осередків Перемишльської єпархії, які відвідали візитатори у 1747 р. Проте до книги вписано ченців монастирів не всієї єпархії, а тільки деякі із них (Добромиль, Лішня, Лаврів, Спас, Топільниця, Щеплоти, Чернилява), які очевидно встигла відвідати делегована комісія візитаторів впродовж одного року. Нажаль, із плином часу рукопис зазнав значних пошкоджень і відповідно сучасні дослідники не мають змоги відчитати окремі фрагменти тексту документа.

Під час джерелознавчих пошуків з'ясовано, що окремі протоколи візитацій (іменовані у джерелах як “акти обстежень”) потрапили до Архіву Василіанського Чину (Ф.684. ЦДІАЛ). Цей архів почав формуватися у Львові після 1772 р., адже до цього часу провінційний архів функціонував у Почаєві, коли із приєднанням Галичини до Австрійської монархії Святопокровська провінція була реорганізована і відбулося утворення Галицької провінції ЧСВВ (із 1780 р.). Її центральний архів та бібліотека були укоплектовані переважно із документальних збірок місцевих василіанських монастирів. Адже після укладення протоколу візитації один із його

примірників залишався у канцелярії монастиря, що візитувався. Під час наступної візитації делегована комісія використовувала цей протокол для ревізії монастирського майна, помічаючи у новому протоколі зміни, які відбулися за певний проміжок часу. У цьому фонді найбільш чисельно представлені акти ревізії Добромильського монастиря за 1767, 1773 та 1803 рр [12].

Інша частина Архіву Василіанського Чину, переважно інвентарні описи, які входили до візитаційної документації, зберігаються у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (Ф.3). Зокрема, вдалося віднайти інвентарні описи Білинського, Спаського та Верхратського монастирів із другої половини XVIII ст. [5].

Протоколи візитацій можна умовно поділити на єпископські (генеральні), деканальні та монастирські. Такий поділ зумовлений тим, що василіанські монастири в розглядуваній період юрисдикційно були підпорядковані не місцевому єпископу, а провінційній управі Чину. Про що й підтверджують багаторічні опрацювання візитаційної документації Перемишльської унійної єпархії. У Держаному Архіві міста Перемишля (Польща) збереглися протоколи єпископських (друга половина XVIII – перша третина XIX ст.) та деканальних (кінець XIX – початок XX ст.) візитаційних описів парафіяльних храмів згаданої єпархії [18, s.45–47]. Однак, в цих документах відсутні описи монастирів, оскільки останні не завжди посідали парафіяльні храми, а виконували функції духовної формациї чернецтва. І тільки із передачею монастирів у юрисдикцію єпископів (1783 р.) починають укладатися звіти про персональний склад монастирів, які надсилалися до єпархіального управління [14]. До цих звітів іноді долучалися відомості про становище обителей. На даний час не віднайдено протоколів єпископських візитацій із першої половини XIX ст. в яких би подавався опис монастирів.

Частина генеральних візитацій потрапила до рукописних колекцій Національного музею імені Митрополита Андрея Шептицького у Львові. Зокрема, у теках Мирона Подолинського, кустоша Перемишльської Капітули, знаходиться частина оригіналів та копій єпископських візитацій, до яких не увійшли описи монастирів. Натомість у додатках до копій візитацій М. Подолинський долучив виписки із фундаційних, майнових та судових актів окремих

монастирів (наприклад Нагуєвицького) з метою залучення даної документації до розгляду судових суперечок [7].

В залежності від ініціаторів проведення ревізій монастирів протоколи візитацій прийнято поділяти наprotoігumenські та protoархимандричі. До укладеного археографічного видання увійшли тільки protoігumenські візитації.

Оскільки василіанські монастири Перемишльської єпархії із 1739 р. входили до Святопокровської провінції ЧСВВ, тому візитування монастирів проводили делеговані protoігуменом комісари. Якщо в актах розслідування, які укладалися під час візитацій монастирів у 1747 р. не вказано делегованої комісії, то у пізніших протоколах візитацій 1763–1766 рр. зазначено комісарів. Впродовж 1763 р. ревізію монастирів проводив о. Йосафат Висоцький (ЧСВВ), архимандрит Жовківського монастиря, вікарій Святопокровської провінції ЧСВВ, а протоколи візитацій укладав о. Юстин Ілляшевич, ігумен Львівського монастиря. В наступних 1764–1766 рр. оглядини монастирів продовжив о. Йосафат Седлецький, protoігumen Святопокровської провінції, якому допомагали о. Анастасій Пійтровський, секретар управи Святопокровської провінції, о. Клеоптій Кірбаль, ігумен Дережицький, о. Методій Гордовський, ігумен Лішнянський.

Структура візитаційного опису відповідала вимогам Замойського собору 1720 р., охоплюючи, умовно виокремлені, три основні розділи:

- 1) встановлення юрисдикційно-канонічного статусу обителі;
- 2) інвентаризація рухомого і нерухомого майна монастиря;
- 3) розслідування (scrutinium) про життя, побутову поведінку і духовні практики іноків.

Запропоновані нами розділи охоплюють дрібні структурні частини формуляра документу: преамбулу (заголовок документа, назва монастиря, організатор проведення та дата укладення візитації), історичну довідку та місцевезнаходження монастиря, описи забудови монастирського двору, церкви (титул, опис зовнішнього та внутрішнього оформлення), реєстри літургійного начиння (чаші, дискоси, ложечки тощо), священичих риз, стихарів, підризників, накидок, предметів літургійного вжитку (хрестів, хоругв, дзвіночків), богослужбових та бібліотечних книг, описи резиденції монахів (келій, кухні, трапезної), фільварку (піддані, челядь, господарський двір,

реманент, броварня, стодоли, стайнія, шпихлір, шопи, конюшня), реєстру фінансових прибутків монастиря.

Мета дослідження – розкрити інформаційний потенціал протоколів візитацій.

Виклад основного матеріалу. Візитаційні описи василіанських монастирів традиційно розпочиналися короткими історичними відомостями про час і місце виникнення об'єкту, вказуючи певний вид фундаційної документації (грамота, привілей, дарчий запис тощо). Часто адміністрації монастирів Перемишльської єпархії, на момент проведення візитацій впродовж 1763–1766 рр., не могли представити оригіналів фундаційної документації, а в більшості випадків і їх копій. Такий незадовільний стан монастирського справочинства, який можемо простежити до моменту утворення Святопокровської провінції (1739 р.), створює для дослідників труднощі у визначенні точної дати заснування низки обителей.

До нашого часу із описаних візитаторами монастирів збереглися тільки Лаврівська та Добромильська обителі, а інші ліквідовані австрійською владою під час проведення релігійних реформ у 1780-их роках. Із плином часу втрачено відомості про їх місцезнаходження. І прогалини в цих знаннях можуть заповнити візитаційні описи. Адже перешій параграф формулару протоколу подає інформацію про розташування чернечого осередку із топонімічною прив'язкою до місцевості. В більшості випадків монастирі знаходилися на окраїнах населених пунктів, поблизу лісів та ставків. Така відокремленість певної території відповідала одному із правил чернечого укладу життя (“клявзурі” – як певної місцевості доступної тільки для іноків). Відповідно візитації подають відомості про обгородження монастирського подвір'я дерев'яним парканом, який в більшості випадків вже нахилявся до землі.

Топонімічна прив'язка дозволяє археологам локалізувати поселення ченців для проведення археологічних розвідок з метою вивчення їх житла та побуту. Для проведення таких дослідень застуваються й архітектори, які за умов відсутності планів монастирів, опираючись на візитаційні описи зможуть реконструювати схематичний план забудови монастиря. Адже наявність такого гіпотетичного плану дозволить археологам ефективніше провадити пошукові розвідки монастирських об'єктів.

Візитації дозволяють визначити юридично-правовий статус обителей. Серед розглядуваних чернечих осередків можна виокремити повноцінні монастири та принадлежні до них резиденції (станиці). За своєю юрисдикційною принадлежністю всі монастири були підпорядковані протоігумену Святопокровської провінції ЧСВВ.

Візитатори подають відомості про монастирські храми, більшість із яких не збереглася до нашого часу, оскільки були невеликими дерев'яними спорудами, які зруйнувалися із плином часу. Загальний опис цих святынь дозволить сучасним архітекторам та мистецтвознавцям віднайти їх зображення на іконах та інших предметах того часу. Також дослідники сакрального мистецтва мають можливість ознайомитися із загальними описами іконостасів та настінних розписів монастирських храмів. Адже до нашого часу в музейних колекціях збереглися монастирські ікони, які за згаданими описами можна прив'язати до конкретного монастиря.

Також протоколи візитацій подають описи предметів ужиткового мистецтва, що складають джерельну базу для проведення етнографічного дослідження. Для відправ у монастирській церкві використовували різноманітне літургійне опорядження. Традиційно застосовували срібні чаши, ложечки, звізди, дароносці, хрести, мідні котли для освячення води, “карбонки” для вугілля, олов’яні (“цинкові”) ліхтарики, ложечки для кадила, кадило, латунні таці та вівтарний дзвіночок.

Під час богослужінь отці-vasiliani використовували спеціальний одяг різного призначення і пошиття. Священичі ризи (“апарати”) відрізнялися за матерією (дамастові, атласові, парчові) та за кольором і декором (червоні, темно-зелені, білі, світло-сині, жовті із позолоченими квітами, срібними хрестиками). Підризники (“альби”) були “швабські зі спіжу”, лляні, білого кольору, із позолотою на руках та раменах, із зображенням корон та іноді вишивані. Стихарі (“далматинки”) були вовняними, китайковими, зеленого кольору, із накидкою, прикрашеною квітами. Гумерали, обруси (покривала) були шовковими, лляними із Гданська. Візитатори звертали особливу увагу на наявність відповідного літургійного спорядження, передбаченого канонами Церкви (хоругви, плащаниця), відсутність якого унеможливлювала проведення богослужіння (наприклад, антимінси). Докладні описи монастирських помешкань (резиденцій, келій), кухні та

трапезної надають можливість ознайомитися із предметами повсякденного побуту ранньомодерного ченця.

На підставі інвентарного опису, включенного до візитційної документації, можна простежити книжковий репертуар монастирських бібліотек. В обителях були поширені зазвичай повні комплекти богослужбових книг для проведення літургій: Євангелії, Служебники, Тріоді (Квітна та Постна), Апостол, Октоїх, Мінея, Псалтир, Часослов, “медитації на цілий рік”, Требник, Трефолой, Ієрмологіони, книги щоденних богослужбінь. Найкраще були оздоблені Євангелії, адже вони використовувалися для гоношення Слова Божого в час Літургії. Так, у Дережицькому монастирі зверху на шкіряній оправі Євангелія знаходились 11 срібних “штучок”, а збоку кріпилися срібні защіпки. Друге давнє Євангеліє було рукописне з покрайніми записами. При описі стану збереженості богослужбової літератури візитатори в більшості випадків не вказували часу і місця видань, натомість обмежувалися загальною характеристикою стану збереженості: стара, нова, дописана, половина книги. Тільки іноді згадують про окремі видання острозької та почайвської друкарень. Варто зауважити, що на означення Острозької Біблії використовується термін “русъка”, тобто та, яка відповідає православному канону. Відповідно, це видання було вилучено із літургійного вжитку, через свою неповноту і не відповідність католицькому канону, але все ж зберігалося в монастирських бібліотеках. Наприклад, бібліотека Дережицького монастиря була невеликою, оскільки її книжкові фонди складалися в основному із богословської та проповідницької літератури. Значна увага зверталася на наявність почайвських видань, які продукувала василіанська друкарня відповідно до канонічних вимог Унійної Церкви.

Інформаційні дані візитацій дозволяють в деяких аспектах розкрити економічне підґрунтя функціонування монастирів, оскільки подають досить докладний інвентарний опис фільварків, починаючи від детального переліку господарського реманенту та завершуючи поданням статистики зібраного врожаю. Що цікаво, відомості про монастирські грунти із невідомих причин упущені у візитаціях, адже вони розподілялися між монастирськими підданими.

У веденні фільваркового господарства допомагала монастирська челядь (господиня, пастухи, парубки для прислуговування).

Основними напрямами діяльності монастирського господарства були рільництво, скотарство, птахівництво, пивоваріння.

Обителі користувалися королівськими та шляхетськими привileями, які надавали ченцям права для полегшення ведення господарства. Однак не завжди візитатори подають перелік прав і привileїв, про котрі довідуємося із інших джерел, зокрема реєстрів документації (“сумаріушів”) монастирських архівів, які іноді долучалися до протоколів візитацій. Тексти привileїв значною мірою доповнюють повідомлення візитацій.

Окремий корпус джерел серед візитаційної документації монастирів, окрім згаданих протоколів, становили акти розслідування (*scrutinium*) про життя, побутову поведінку і духовні практики ченців. Адже на делеговану протоігumenом візитаційну комісію, до якої часто входив і сам протоігumen, провінційні консультори та прокуратор, покладалися не тільки ревізійні, але й судові функції. Під час проведенняprotoігumenських візитацій розглядалися дисциплінарні справи чернецтва. Згадані акти розслідування містять підставову інформацію для реконструкції біографій монахів.

Таким чином, інформаційні відомості візитацій можна використати для дослідження історії, архітектури, сакрального мистецтва, географії, етнографії, бібліотекознавства, лінгвістики (ономастики та топоніміки), біографістики чернецтва тощо. Протоколи візитацій монастирів можна вважати одним із різновидів статистично-описових джерел до історії Перемишльської єпархії ранньомoderного часу.

Висновки. Зауважимо, що візитаційні описи, незважаючи на неповноту та статистичну фрагментарність, подають загальні уявлення про особливості функціонування василіанських монастирів другої половини XVIII ст. Однак, слід відзначити, що віднайдення Реформаційних декретів та докладне вивчення збереженого комплексу монастирських джерел (каталогів ченців Святопокровської провінції, актів Перемишльського гродського суду та духовного суду Перемишльської унійної консисторії тощо). дозволить дослідникам заповнити лакуни щодо певних аспектів внутрішньої історії чернецтва, чого не дають змоги зробити суто інвентарні описи візитаційних актів василіанських монастирів другої половини XVIII ст.

Література:

1. Александрович В. Протоколи візитацій Луцького Хрестовоздвиженського (братьського) монастиря 1752 та 1763 років // Ковчег. – Ч.5. – 2007. – С.335–383.
2. Альмес І. До історії формування книгозбірень монастирів Львівської єпархії в другій половині XVII – середині XVIII ст. // Історія релігій в Україні: науковий щорічник / упоряд. О. Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич. – Львів: Інститут релігізнавства – філія Львівського музею історії релігії; Вид-во “Логос”, 2015. – Книга I. – С. 83 – 97.
3. Генеральні візитації церков і монастирів Володимирської унійної єпархії кінця XVII – початку XVIII століть: Книга протоколів та окремі описи / Загальна характеристика та історичний нарис: Анджей Гіль, Ігор Скочиляс. Упорядкування: Анджей Гіль, Ірина Макевич, Ігор Скочиляс, Ірина Скочиляс. – Львів; Люблін, 2012. – СХХХVІІІ+282 сс.
4. Зінченко А. Акти візитації монастирів і костьолів XVIII – першої половини XIX ст. як історичне джерело // Подільська старовина. Науковий збірник на пошану вченого і краєзнавця В. Д. Отамановського / Відповідальний редактор В.А. Косаківський. – Вінниця, 1993. – С.205–213.
5. Львівська національна наукова бібліотека ім.В.Стефаника. Відділ рукописів. – Ф.3. – Спр.1243/5, 6.
6. Мицько І. Візитація Унівського монастиря 1747 р. // Лавра. Часопис монахів Студитського Уставу. – № 3. – 1999. – С. 27 – 31; № 4. – С.37 – 43.
7. Національний музей у м.Львові. – Відділ рукописної та стародрукованої книги. – Ркл. 360, 2204, 2205.
8. Скочиляс І. Генеральні візитації Київської унійної митрополії XVII – XVIII століть: Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія. – Т.2: Протоколи генеральних візитацій. – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2004. – ССVІІІ + 512 с.
9. Стецик Ю. Візитаційні описи парафіяльної церкви с. Гай (друга половина XVIII – початок XIX ст.) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. XIII. – Дрогобич, 2009. – С. 329–339.
10. Хіхлач Б. Архітектура василіанських монастирів Поділля XVIII століття // Праці Центру пам'яткоznавства. Збірник наукових праць. – 2009. – Ч. 16. – С. 65 – 78.

11. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАЛ). – Ф.201. – Оп.4. – Спр.613. – Арк.1–645.
12. ЦДІАЛ. – Ф.684. – Оп.1. – Спр.1351, 1359, 1370.
13. Чень Л. Типи розпланування василіанських монастирів // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Архітектура. – 2008. – № 632. – С. 82 – 91.
14. Archiwum Państwowy w Przemyślu. – Zespół Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego w Przemyślu. – Sygn.222. – S. 1–104.
15. Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie. – Zespół Ławra Poczajowska. – Sygn. 2. Skrutenia.
16. Isajewycz J. Bractwa cerkiewne w diecezjach przemyskich obrządku wschodniego w XVI – XVIII wieku / Jarosław Isajewycz // Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. – T.3. – Przemyśl: Południowo-Wschodni Instytut Naukowy, 1996. – S.63–74.
17. Kołbuk W. Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne. – Lublin: KUL, 1998. – 455 s.
18. Krochmal A. Akta wyznaniowe w zasobie archiwum państwowego w Przemyślu. – Przemyśl: Archiwum państwowy w Przemyślu, 1993. – S.45–47, 49.
19. Nabywaniec S. Diecezja przemyska greckokatolicka w latach 1772–1795 // Premislia Christiana. – Przemyśl : Przemyński Instytut Teologiczny, 1992/1993. – S.9–294.
20. Sygowski P. Unicka diecezja Chełmska w protokołach wizytacyjnych biskupa Maksymiliana Rilly z lat 1759–1762 // Polska-Ukraina 1000 lat sąsiedztwa. – Przemyśl, 2000. – T.5. – S.233–285.

STETSYK Y.

**THE PROTOCOLES VISITATIONES – AS A SOURCE
RECONSTRUCTION OF THE MONASTERY
OF THE PEREMYSHL EPARCHY**

The review of archaeografical publications and archival, library, museum collections that store records visitations of monasteries. Determined papryamy research using of the visitations descriptions. Outlined information potential visitations.

Keywords: protocol, visitation, documentation, reconstruction, monastery.

**КАРПАТИ І ПРИКАРПАТТЯ ЯК ОБ'ЄКТИ
ТУРИСТИЧНИХ ЗАЦІКАВЛЕНЬ І ВІДПОЧИНКУ
УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ З НАДДНІПРЯНЩИНИ
НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Систематизовано відомості про відпочинок української інтелігенції з Наддніпрянщини у Карпатах і на Прикарпатті наприкінці XIX – на початку ХХ ст. Досліджено причини популярності сільського відпочинку в інтелектуальних колах, а також його географію та специфіку.

Ключові слова: українська інтелігенція, Карпати, Прикарпаття, сільський відпочинок, дозвілля, туристичні зацікавлення.

Постановка завдання. Останнім часом спостерігається підвищення інтересу науковців до соціальної тематики і, зокрема, історії інтелігенції. Посилення уваги до вивчення цього соціального прошарку зумовлене, насамперед, його специфічною роллю в житті суспільства. Предметом більшості наукових досліджень є місце інтелігенції в суспільно-політичних, культурно-освітніх, соціально-економічних процесах та її роль у поступі нації. Однак цілісний образ інтелектуальної еліти неможливий без вивчення її дозвілля. Адже ця сфера залежить від багатьох соціальних чинників і суттєво впливає як на формування світогляду даної верстви, так і на її місце в суспільних перетвореннях.

Аналіз основних публікацій. Складнощі із вивченням винесеної в заголовок статті теми пов'язані з її джерельною базою. Основним джерелом, на основі якого можна судити про дозвілля і відпочинок інтелігенції є мемуари та епістолярна спадщина. А специфіка такого роду джерел полягає в тому, що вони містять доволі епізодичні й уривчасті відомості про інтереси інтелектуальної еліти, про місця її літніх “вакацій”.

Ще один недолік епістолярних матеріалів полягає в тому, що у них дуже побіжно згадується про перебування у певних місцевостях, в контексті висвітлення подій суспільно-політичного чи культурного

характеру. А це часто не дає можливості відтворити цілісну картину дозвілля інтелігенції.

Специфіка джерельної бази зумовила практично відсутність досліджень, що розкривали б особливості дозвілля інтелігенції, її туристичні зацікавлення, особливо Карпатським регіоном, розвиток етнотуризму тощо. Деякі відомості про відпочинок інтелігенції можна почертнути із праць відомих краєзнавців В. Грабовецького та П. Арсенича [2; 10].

Правда, у них основну увагу акцентовано власне на відпочинку галицької інтелігенції. А такий аспект як зацікавлення Карпатами у середовищі наддніпрянської інтелектуальної еліти залишається практично недослідженним.

Мета статті – систематизувати відомості про відпочинок української інтелігенції з Наддніпрянщини у Карпатах і на Прикарпатті наприкінці XIX – на початку ХХ ст., з'ясувати характер дозвілля та місцевості, які користувалися значною популярністю. Визначити причини популярності сільського відпочинку в інтелектуальних кола, а також його специфіку.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці XIX ст. у середовищі української інтелігенції утвердилася своєрідна “мода” відпочивати влітку у селі, особливо в Карпатах. Таке захоплення можна пояснити кількома причинами. По-перше, це був дуже гарний спосіб утекти від міської метушні і відпочити на природі. По-друге, домінували фінансові аргументи на користь сільського відпочинку, що був економним для родини. По-третє, у середовищі української інтелігенції, завдяки появлі публікацій на етнографічну тематику – праць В. Гнатюка та п'ятитомної “Гуцульщини” В. Шухевича, спостерігається значне зацікавлення культурою та побутом гірських народів, особливо гуцулів. Відтоді Карпати стали справжньою “Меккою” для фольклористів, етнографів, літераторів, які збирали матеріал і черпали натхнення для подальшої праці. Гори приваблювали не лише науковців. Завдяки появлі низки художніх творів, зокрема Ю. Федьковича та І. Франка, про самобутнє життя гуцулів²

² Варто згадати твори Ю.Федьковича (поема “Лук’ян Кобилиця”, балади “Довбуш”, “Юрій Гінда”, вірші про Довбуша й опришків), І.Франка (повість “Петрій і Довбушуки”, оповідання “Гуцульський король”) тощо.

інтелігенція, зачарована письменницькими образами та оповідками, прагнула на живо побачити описані мальовничі краєвиди та людей. Для багатьох інтелектуалів етнотуризм давав можливість не лише відпочити, зміцнити здоров'я свіжим високогірним повітрям, а й поглибити свої етнографічні захоплення, близче познайомитись із селянами, їхнім способом життя, світоглядом, зібрати значний фольклорний матеріал.

Основоположником такого дозвілля можна вважати І. Франка, який щиро заміловувався красою Карпат і дуже полюбляв тихий відпочинок на лоні природи. Ще з кінця 70-х рр. XIX ст. він був ініціатором і активним учасником кількох мандрівок, організованих студентськими товариствами [18].

Такі заходи значно сприяли популяризації туристично-відпочинкового потенціалу регіону. В наступні роки відпочинок в Карпатах для багатьох інтелігентних сімей перетворився на добру традицію.

Галицька інтелігенція також популяризувала карпатський відпочинок, у приватному та діловому листуванні та безпосередньо при зустрічах. Особливо активно до цього долучилися І. Франко та В. Гнатюк, які розповідаючи про своє дозвілля у горах, змальовували казкові пейзажі, і тим самим викликали у слухачів нестримне бажання поїхати у Карпати.

Наприкінці XIX, а особливо початку ХХ ст. зросло зацікавлення Карпатами і Прикарпаттям і в середовищі наддніпрянської інтелігенції. Завдяки особистим контактам і листуванню з галичанами наддніпрянські інтелектуали відкрили для себе нові потенційні місця для відпочинку. А побувавши в горах бодай раз, вони прагнули повернутись туди знову. Дуже часто при виборі місця відпочинку домінувала матеріальна сторона, адже перебування в Карпатах було набагато дешевшим, аніж за кордоном, наприклад, у Швейцарії чи на Кіпрі. А клімат зовсім не поступався своїми оздоровчими властивостями.

Одним із перших відкрив для себе Карпати відомий письменник і громадський діяч Олександр Кониський. Немалу роль у цьому відіграв український суддя з Галичини Тит Ревакович, з яким О. Кониського пов'язували товариські стосунки. У листах до письменника Т. Ревакович неодноразово описував красу Карпат, своє

перебування у батьківській оселі³ і запрошуєв у гості. Наприклад, у листі від 21 липня 1885 р., розповідаючи про очікуване у квітні 1887 р. відкриття залізничного сполучення зі Стрия через Сколе до Мукачево, суддя писав О. Кониському: “...проситиму Вас 1887 року, щобисьмо колійов поїхали у красну Скільську верховину, – тут забавилибисьмо довший час у моїх родичів під Бескидом, та любовалибисьмося красою наших гір” [21, с. 674]. У січні 1887 р. Т. Ревакович знову запрошує О. Кониського в гості – цього разу до себе додому, в с. Підбуж поблизу Самбора, де він обіймав посаду повітового судді. У листі Т. Ревакович детально описав всі місцеві переваги: ”Тут є дуже красна околиця, воздух дуже здоровий, вода – як каже верховинець – дуже ладна; є 2 гірські ріки; купіль дуже здорова; в загалі є тут в літі кліматична станція – “Ein Klimatischer Kurort” [21, с. 676]. Водночас він підкresлював, що у Підбужі набагато краще можна оздоровитися, ніж у Швейцарії. Очевидно, такі вмовляння Т. Реваковича справили враження на О. Кониського, що він таки вирішив улітку приїхати в Карпати. Але хотів поселитися неодмінно у сільській хаті, щоб детальніше пізнати побут і психологію селян [21, с. 678]. Суддя одразу ж зайнявся приготуваннями до приїзду гостя: знайшов необхідне помешкання, кухарку, яка б готувала їжу, у листі дав детальний огляд цін, особливо на продукти харчування [21, с. 677]. О. Кониський відпочивав у Підбужі в липні 1887 р. разом з найстаршою доночкою Євгенією. Відомо, що письменник також кілька днів гостював у с. Волосянка, у батьків Т. Реваковича. Він настільки був захоплений подорожжю і покрашеннем самопочуття, що неодноразово дякував приятелю за відпочинок. В одному з листів О. Кониський описав свої враження від перебування у Волосянці: “Вже про красу природи нема що й казати: я впивався ю, наче запеклий п'яниця впивається смакуючи стару оковиту. Я не можу Вам розповісти того високого почуття, яким три дні було мое серце повнім до краю; почуття глибокого, тихого, якось невимовно міцного. Я просто розговив! Сему спріяла ще більш природи – щира сем'я Вашого татуся! а найіначе его самого” [21, с. 681]. Очевидно гірський клімат дуже добре впливув на здоров'я О. Кониського, бо вже у грудні того ж року він планував наступне літо знову відпочивати в Галичині, з ностальгією згадував про

3 Батько Т.Реваковича о. Іван Ревакович, був парохом на Сколівщині, у с. Волосянка.

Підбуж і Волосянку. В листі до Т. Реваковича він писав: “*Найлішою нагородою* *свого життя я вважав би коли б міг останні часи його провести в горах, да там и вмерти, оглядаючи Красу величної природи*” [21, с. 683]. У 1888 р. О. Кониський відпочивав у Підбужі разом з сином Юрієм два місяці – з травня по липень [21, с. 691, 693]. Також на один день заїжджав у Волосянку. Письменник планував приїхати ще й улітку 1890 р., на святкування “золотого весілля” о. Івана та Теодори Реваковичів [21, с. 700]. Втім, через несприятливі обставини це йому не вдалося. Та у своїх листах О. Кониський завжди з невимовним захопленням згадував про перебування в Карпатах.

Гори приваблювали і молодшу генерацію наддніпрянської інтелігенції, якою опікувався І. Франко. У серпні 1889 р. він разом з О. Маковеєм організував своєрідну екскурсію для гостей із Києва – Сергія Дегена з сестрами Марією та Наталією, які приїхали, щоб побачити Карпати і покращити свої знання з української мови. Маршрут подорожі пролягав спершу зі Львова до Перемишля, звідти – через Хирів до Устрік. Згодом близько 10 годин фірою через Лютовиська до с. Дидьова Турчанського повіту, де мандрівники зупинились в домі місцевого пароха о. Івана Кузіва. Там відпочивали понад тиждень [17, с. 219].

Варто зауважити, що у 1880-х рр. о. І. Кузів доволі часто приймав у себе на відпочинок галицьку і наддніпрянську інтелігенцію. Зокрема, що у його домі бував відомий антрополог Ф. Вовк [24, с. 220].

У 1901 р. в Карпатах відпочивала Леся Українка. У липні, подорожуючи на Буковину, вона разом з чоловіком К. Квіткою завітала у с. Криворівню, де вже відпочивали подружжя Гнатюків і Франків. Однак ця зустріч була короткотривалою і не надто приемною через пригнічений настрій І. Франка. Згодом Леся Українка гостювала у с. Жаб’є у місцевого священика Теодора Коржинського. А звідти вирушила до с. Буркут, що здавна славилося як здравниця з лікувальною мінеральною водою. Там письменниця зупинилася у доньки Т. Коржинського, вдови пароха з Ясенова Горішнього, Теофілії Лакусти, якій належав невеликий водолікувальний заклад. Варто зауважити, що ця установа користувалася популярністю серед інтелігенції – сюди приїжджали вчені, художники, письменники. Інфраструктура закладу також буда доволі розвиненою як на той час: відпочиваючі могли скористатися гарячими ваннами, холодильниками

з льоду, і навіть майданчиком для гри в кеглі [23]. У Буркуті письменниця відпочивала понад 40 днів. 1 серпня у санаторії її відвідували І. Франко, М. Міхновський та Л. Кульчицький [8, с. 210].

Влітку 1904 р. побував на Гуцульщині і Д. Дорошенко. Він приїжджав до Львова як слухач українських наукових курсів, організованих “Товариством прихильників української науки, літератури і штуки” для молоді з Наддніпрянської України. Перебуваючи у столиці Галичини Д. Дорошенко не міг не скористатися можливістю побачити Карпати, особливості життя гуцулів, про яких ще в дитинстві дізнався з повістей Ю. Федьковича. Згодом він захоплено описав цю подорож у своїх спогадах.

Мандрівка пролягала потягом через Станіславів, Коломию, Вижницю до м. Кути, де Д. Дорошенко переночував у місцевого пароха. Згодом вирушив до с. Жаб’є, найняв там провідника і коня та вирушив верхи до Ворохти. Маршрут пролягав гірськими стежками через Буркут, Говерлу та Чорну Гору. Д. Дорошенко був дуже вражений краєвидами, а ще більше спрітністю свого провідника: “Дорога підіймалася все вище та вище вгору, я сидів на своїй конячці, а її господар ішов поруч зі мною пішки. Часом він казав мені: “Їдьте, паничу, далі, а я на вас чекатиму оттам” – і показував на якусь далеку гору. Я ішав далі серпантиновою стежкою, а він дряпався мов коза навпростець по скелях. За якусь годину бачу: мій гуцул сидить уже на камені, мов той “Чугайстер”, дожидає мене ѹ усміхається” [11, с. 61]. Під час подорожі довелося ночувати в колибі з вівчарями, що випасали овець на полонинах.

Перебував у Карпатах і Гнат Хоткевич. Після придущення революції 1905 р. і поліційних переслідувань⁴, він змушений був залишити рідний Харків. Леся Українка у 1906 р. допомогла письменнику нелегально перейти російсько-австрійський кордон.

⁴ Г.Хоткевич неодноразово виступав на робітничих мітингах, нарадах, за що потрапив у поле зору поліції. Він був зареєстрований як неблагонадійна особа спершу у Харківському жандармському управлінні (під прізвиськом “Безногий”), а згодом і у Київському управлінні (як “Кульгавий”). Ці клички були пов’язані з його фізичною вадою – письменник з дитинства кульгав на праву ногу. Коли з’явилася розпорядження про розшук і затримання Г.Хоткевича, він перешов на нелегальне становище і емігрував на територія Австро-Угорщини. Про ці події детальніше див: Болабольченко А. Під наглядом поліції (Матеріали до життєпису) / А. Болабольченко // Гнат Хоткевич. Спогади. Статті. Світлини. – К.:УКСП “Кобза”, 1994. – С. 122-123.

Спершу деякий час він мешкав у Львові. Згодом В. Гнатюк порадив оселитися в Криворівні, де сам вже кілька років поспіль відпочивав улітку з сім'єю. Г. Хоткевич замешкав у господі Петра Потяка, винаймав у нього одну з трьох кімнат. Письменник спершу планував пробути в Криворівні рік, але краса природи, її колорит і неповторність настільки зачарували гостя, що він відпочивав там улітку аж шість років. Ось як Г. Хоткевич згодом писав про свої враження від Карпат: “*Коли я приїхав на Гуцульщину, то роззявив рот. Шість років ходив із відкритим ротом і вийхав з відкритим ротом*” [19]. Під час перебування в Галичині Г. Хоткевич написав романтичну повість з гуцульського життя “Камінна душа” (1911). У 1910 р. у сусідньому з Криворівнею с. Красноїлля письменник організував аматорський Гуцульський театр. Спершу театр давав вистави лише в довколишніх селах, а у 1911 р. розпочалися гастролі містами і селами Галичини (Отинія, Калуш, Рожнятів, Долина, Болехів, Стрий, Львів), які принесли театру значну популярність. У квітні того ж року Г. Хоткевич запропонував працювати у театрі Л. Курбасу [22]. Молодий актор прийняв пропозицію у 1912 р. Також відомо, що Л. Курбас деякий час жив у Г. Хоткевича в Криворівні [19].

Взагалі с. Криворівня на початку ХХ ст. стало чи не найпопулярнішим місцем відпочинку інтелектуалів, яких місцеве населення сатирично називало “літниками” або “холериками” [4, с. 487]. А В. Гнатюк називав його “українськими Афінами” та “надчеремоською Рив’єрою” [10, с. 420; 16, с. 72]. Велика заслуга у цьому місцевого пароха о. О. Волянського, який завжди радо приймав відпочивальників. Часто українські інтелігенти сходились у домі священика і теплими або й дощовими вечорами вели розмови на різні суспільно-політичні, культурні і навіть побутові теми, ділилися враженнями про побачене, планували спільні подорожі в мальовничі куточки краю.

У Криворівні, крім галицької інтелігенції, також відпочивало чимало гостей із Наддніпрянщини: літературознавець, історик і письменник В. Доманицький, антрополог Ф. Вовк, історик, етнограф, журналіст Ол. Грушевський (брат М. Грушевського), мовознавець Б. Грінченко, Леся Українка, археолог, етнограф і мистецтвознавець В. Щербаківський, письменник О. Олесь, громадський діяч Д. Дорошенко, художник М. Жук адвокат М. Могилянський,

письменник Олександр Олесь (Кандиба) з родиною, студенти Сергій Устименко, Микола Саєнко та інші [5; 6, с. 16; 13, с. 136; 16, с. 71-72; 20, с. 827; 25, с. 74].

Кілька разів бував у Криворівні М. Коцюбинський. Він не встояв перед постійними запрошеннями В. Гнатюка, який у своїх листах описував чарівний світ гуцульського життя. Такі запрошення були систематичними. Перше з них зафіксоване у листуванні письменника й В. Гнатюка у травні 1905 р. М. Коцюбинський, розповідаючи про своє повернення з закордонної подорожі⁵, з прикрістю зауважив, що брак часу не дозволить прийняти запрошення львівського етнографа і завітати у Криворівню [13, с. 73-75]. Однак вже в листі 30 червня жалкував про своє рішення: “*От зараз сиджу у себе і уявляю собі Вас у Криворівні. I так мені хочеться бути разом з Вами серед гір, над річкою, разом гріти ся на сонці і спокійно про щось розмовляти. Почути часом серед розмови цікаву, орігінальну коломийку і Ваш сміх. Побачити, як Ви погладили й засмалили ся на сонці, як поздоровили та як обходитеся без всякої книжкової премудrosti*” [13, с. 76]. Слід зазначити, що на Прикарпатті гість з Наддніпрянщини вже бував. У квітні того ж року, їduчи на відпочинок в Італію, М. Коцюбинський завітав до Львова. Щоб познайомити гостя зі специфікою місцевого життя, В. Гнатюк та І. Франко на сам Великдень повезли його в с. Яйківці⁶ Жидачівського повіту до місцевого пароха о. Северина Бурячка. Варто зауважити, що І. Франко там бував неодноразово. На жаль, не відомо скільки вони там гостювали. Лише збереглася письмова згадка В. Гнатюка, про те, що час провели “дуже приємно” [13, с. 75].

У березні 1906 р. В. Гнатюк писав М. Коцюбинському: «Сього року Ви маєте приїхати до нас із родиною і разом ідемо на літо в Гуцульщину, де маєте купатися в зимнім Черемоші, вигріватися на сіні до сонця, їздити на дарабах, балакати, писати поезії і ходити на прогулки» [1, с. 39]. Очевидно, ця пропозиція дуже вабила письменника, але стримувала скрутна фінансова ситуація [14, с. 306-

⁵ В зв'язку з погіршенням здоров'я і рекомендаціями лікаря у травні 1905 р. М. Коцюбинський відпочивав на півдні, в Італії (Рим, Неаполь, Ніцца, Мілан). Повертаючись через Швейцарію, побував у Мюнхені, Відні і через Львів повернувся на територію Російської імперії.

⁶ Тепер с. Антонівка Жидачівського району Львівської області.

307]. Втім, В. Гнатюк продовжував запрошувати його в Карпати, всіляко описуючи принади гуцульського краю та переваги такої подорожі для самого М. Коцюбинського. Наприклад, в одному з листів львівський етнограф розповідючи про свій відпочинок у Криворівні, описував як з Г. Хоткевичем вони читали книгу Ф. Ніцше “Так казав Заратустра”, грали на бандурі, співали [6, с. 16]. Більше того, В. Гнатюк надіслав письменнику різну літературу – “Гуцульщину” В. Шухевича, ““Матеріали до гуцульської демонології” А. Онищука, твори Ю. Федъковича, а також кілька томів “Етнографічного збірника”, який видавало НТШ [1, с. 40]. Листування двох інтелектуалів свідчить про неприховану цікавість до краю М. Коцюбинського. Останній у низці листів у грудні 1908 р. – березні 1909 р. ділився з В. Гнатюком своїми думками про відпочинок у Криворівні [13, с. 110, 112]. Навіть перебуваючи у червні 1909 р. на о. Кіпр, М. Коцюбинський писав: “А все таки Криворівня надить” [13, с. 114]. З подальшого листування можна дізнатися, що письменник вирішив заїхати в с. Криворівню у серпні 1909 р., повертаючись з відпочинку на Кіпрі [13, с. 115]. Але врешті-решт завадила дощова погода, що супроводжувала його усю дорогу з Флоренції до Львова, відсутність теплого одягу й острах занедужати. Дізнавшись, що в Карпатах майже усе літо було сонячним і погожим, М. Коцюбинський з прикрістю відповідав на лист В. Гнатюка: “*A Vi пишете, що в Криворівні була чудова погода, і тільки жалю мені завдаєте. Так мені досадно, що перо не хотіло до рук лізти, через те і не писав*” [14, с. 307]. Взимку, навесні і в червні наступного року думки про карпатський відпочинок знову не полішали письменника [13, с. 119, 121, 122].

У 1910 р. запрошуував М. Коцюбинського у Криворівню і М. Грушевський. У своїх листах він детально описував маршрут до села і давав необхідні вказівки, як краще доїхати [9, с. 458–460].

Врешті-решт, у серпні 1910 р., повертаючись з Кіпру, Коцюбинський таки приїхав у Криворівню [12, с. 8]. Про це він згадував у листах до М. Могилянського. Спершу ще сумнівався, тому й у листі від 3 липня 1910 р. зауважив, що ще 17 днів пробуде на Кіпрі, а де опиниться далі – чи в Швейцарії, чи в Карпатах, – й сам не зінав [3, с. 231]. А вже 21 липня вказав адресу для листування: “Oesterrenow, Galizien (Австрія), р. Tassenow gornu, Ясенів Горішний, Криворівня, професору М.С. Грушевському для мене”, з приміткою, що буде там

вже 10 серпня [3, с. 232]. Відпочинок у горах тривав близько 10 днів [13, с. 123]. Зупиняється письменник в домі М. Грушевського⁷. М. Коцюбинського настільки вразили краєвиди і спосіб життя селян, що він повертається сюди влітку 1911 і 1912 рр. Збереглося чимало відомостей про перебування письменника в Криворівні, де він згодом мешкав у будинку, що винаймав В. Гнатюк.

Зокрема у листах до О. Апласіної М. Коцюбинський детально описував хронологію свого відпочинку в Карпатах. Зазначав, що влаштувався чудово, має спокійну і чисту кімнату. Годують знайомі і то дуже добре [15, с. 180]. В одному з листів він підкresлює, що місцеві селяни про нього всіляко піклуються, навіть влаштували ніби якесь змагання по задоволенню його примх і побажань [15, с. 182, 183]. Навіть скаржився, що напевне, погладшає, адже годують 4–5 разів на день. М. Коцюбинський захоплено розповідав про лісові ягоди, якими так щедро пригощали місцеві селяни. Зауважував, що суниці і чорниці відпочиваючі поглинають цілими кошиками. Описував свої подорожі в Жаб'є за покупками [15, с. 185, 225].

М. Коцюбинський вивчав географію місцевості, спосіб життя селян, їх звичаї, вірування, фольклор, сімейний і громадський побут та все детально занотовував. В одному з листів до О. Апласіної письменник навіть зауважив, що він приїхав у Карпати не відпочивати, а працювати [15, с. 224]. У 1911 р. разом з учителем Л. Гарматієм здійснив прогулянку у с. Голови, а звідти – на полонину Скупову, де ночував з вівчарями при ватрі, їв просту їжу – кукурудзяний хліб, молоко, бринзу – і навіть спробував бануш [7, с. 149; 15, с. 183]. Детально ділився своїми враженнями про подорож з О. Апласіною: *“Провел я в горах 5 дней, утомился, но доволен и чувствую себя недурно. Поехал я в село Головы, интересное тем, что в нем оканчивается дорога, как на краю света. Отсюда можно ехать только верхом, горными и лесными топинками, иногда с риском для жизни. Но мой конь-гуцул удивлял меня своей отвагой и ловкостью: он сходил в такие пропасти, влезал на такие скалы, что я, потом, оглянувшись, не хотел верить, что был там. А конь ступает, как*

⁷ У 1907 р. М. Грушевський за посередництвом О. Волянського придбав у Криворівні у місцевого поміщика В. Пшибиловського гарну віллу з триморговим городом. Обладнав інтер'єр будинку в гуцульському стилі і щоліта до 1914 р. відпочивав там з дружиною і донькою.

балерина, легко и граціозно, не руководимый мною, а руководящий” [15, с. 182]. У с. Голови М. Коцюбинський став свідком незвичного для Наддніпрянщини гуцульського поховального обряду [15, с. 182–183]. Письменник мав намір ще здійснити кругову подорож до Буркута (через Жаб’є, Бистрець, Зелене, до Буркута, а звідти повернувшись через Гриняву, Довгополе, Устеріки, Ясеново) та прогулянку дарабою⁸ до Вижниці, але його намірам перешкодила дощова погода [7, с. 149–150].

У Криворівні М. Коцюбинському довелося стати свідком того як через повінь розливається річка Черемош. Кілька днів відпочиваючи були “відрізані від світу”. Та врешті допомогла винахідливість. Студенти, що відпочивали тоді у селі, змайстрували “штучну пошту”: перекинули через річку довгий дріт, почепили на нього кошик і так переправляли газети, листи, хліб, тютюн і навіть курку, “*причим була незвичайна втіха, коли посилка [...] дійшла щасливо*” [7, с. 150].

Вільний від подорожей час товариство проводило у безконечних розмовах допізна, жартах. Одного разу навіть вигадали гру в “настоячих руських” – називали себе російськими іменами і прізвищами і розмовляли російською мовою [7, с. 150].

М. Коцюбинський із захопленням досліджував місцеву флору. Йшов на прогулянку лісом чи полониною і повертається із оберемком квітів, назви яких потім випитував у місцевих селян. Взагалі полюбляв розмовляти з гуцулами, все детально занотовував [7, с. 149].

М. Коцюбинському так сподобалося перебування у Криворівні, що він вирішив придбати у селі ділянку землі і побудувати там хату для літнього відпочинку. Навіть приглядів місце – на пагорбі над капличкою. Будинок задумав споруджувати спільно з В. Гнатюком, на дві сім’ї. Кожній відводилося б по дві кімнати й кухні. Як згадував В. Гнатюк, у будинку обов’язково мала бути велика верандза, “... на якій ми могли би урядити собі робітню, із галерією довкола хати, щоб на випадок сльоти можна було по ній проходитися” [7, с. 148]. М. Коцюбинський настільки серйозно поставився до цієї ідеї, що його не дуже хвилювалася фінансова сторона справи. Він навіть накреслив план будівлі, план городу і визначив, “...які цвіти й дерева мають бути в нім засаджені” [7, 148].

⁸ Дараба – пліт із дерев’яних кругляків, що використовувався для сплаву гірськими річками деревини.

У 1912 р. М. Коцюбинський привіз з собою в Карпати старшого сина Юрія та приятеля, адвоката з Петербурга, Михайла Могилянського [13, с. 152–154]. Письменник одразу ж поглинув у роботу: наодинці мандрував довколишніми селами і лісами, спілкувався з гуцулами. Однак цього року відпочинок не був настільки вдалим як минулого року – літо видалося дощовим, холодним. Майже увесь час довелося просидіти в домі. М. Коцюбинський занедужав на бронхіт, що дало ускладнення на серце, і завчасно змушений був повернутись додому.

Висновки. Таким чином, наддніпрянська інтелігенція здійснила вагомий вклад у розвиток етнотуризму в Галичині наприкінці XIX – на початку ХХ ст. Відпочиваючи на Прикарпатті і в Карпатах, вона знайомилася з географією, історією, економікою, звичаями і традиціями рідного краю. Інтелігенція збирала етнографічний і фольклорний матеріал, який згодом використовувала у своїй науковій, літературній і художній діяльності, тим самим популяризуючи історію та природно-реакреаційний потенціал українських етнічних територій за межами Австро-Угорській імперії. А міжособисті взаємини між галицькими та наддніпрянськими інтелектуалами, що відпочивали в Карпатах, суттєво вливали на їх світогляд, на усвідомлення культурної та ментальної єдності українців, що в силу історичних обставин проживали в різних державах.

Література:

1. Айзеншток І. Гуцульські повісті М. Коцюбинського / І. Айзеншток // М. Коцюбинський і Західна Україна: Збірник 2/ Впорядкував Х. М. Коцюбинський. – Чернігів, 1940. – С. 38–57.
2. Арсенич П. Криворівня в житті і творчості українських письменників, діячів науки й культури / П. Арсенич. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2000. – 152 с.
3. Бардаш О. Листування Михайла Коцюбинського з відомими українськими діячами наприкінці XIX – на початку ХХ століття / О. Бардаш // Сіверянський літопис. – 2010. – № 2–3. – С. 226–232.
4. Волянський О. Мої спомини про Івана Франка / О. Волянський // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів: Книжково-журналльне видавництво, 1956. – С. 487–500.

5. Волянський О. Мої спомини про Івана Франка / О. Волянський // Спогади про Івана Франка ; упорядк., вступ. ст. і примітки М. Гнатюка. – Львів: Каменяр, 1997. – С.491–501. [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.if.ua/franko/1250972010.html>
6. Галушка М. Творча співпраця Володимира Гнатюка і Михайла Коцюбинського / М. Галушка // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Літературознавство. – Тернопіль, 2011. – Вип. 32 : Володимир Гнатюк у контексті розвитку культури України: матеріали Міжнар. наук. конф. : до 140-річчя від дня народж. В. Гнатюка. – С.16–20.
7. Гнатюк В. Із спогадів про М. Коцюбинського / В. Гнатюк // М.Коцюбинський і Західна Україна: Збірник 2/ Впорядкував Х.М.Коцюбинський. – Чернігів, 1940. – С.147–151.
8. Горбатюк М.В. Іван Франко та Леся Українка у літературі, громадських справах і у буденному житті / М.В. Горбатюк // Українська біографістика. – 2010. – Вип. 6. – С.193–216.
9. Горинь В. Листи М.Грушевського до М.Коцюбинського / В. Горинь // Український історик. – Том XXXIX. – № 1–4 (152–155). – Нью-Йорк – Київ – Львів – Торонто – Париж: [б.в.], 2002. – С.458–460.
10. Грабовецький В. Ілюстрована історія Прикарпаття / В. Грабовецький. – Вид. 2-ге, доп. – Т. III. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – 464 с.
11. Дорошенко Д. Мої спогади про давнє-минуле (1901–1914) / Д.Дорошенко. – Вінніпег: Видавнича Спілка “Тризуб”, 1949. – 167 с.
12. Коцюбинська К. Зв’язки М. Коцюбинського з західно-українськими письменниками // М.Коцюбинський і Західна Україна: Збірник 2/ Впорядкував Х.М.Коцюбинський. – Чернігів : [б.в.], 1940. – С. 7–37.
13. Коцюбинський М. Листи до Володимира Гнатюка / М.Коцюбинський. – Львів: Накладом Видавничої Спілки “Діло”, 1914. – 169 с.
14. Коцюбинський М.М. Твори в трьох томах / М.М. Коцюбинський. – Том третій. – К.:Дніпро, 1979. – 388 с.
15. Листи М.М. Коцюбинського до О.І. Аплаксіної / Ред., вступ. ст. і коментарі І.І. Стебуна. – К.: Вид-во АН УРСР, 1938. – 341 с.

16. Листування Федора Вовка з Володимиром Гнатюком / Упоряд. та коментарі В. Наулка, Н. Руденко, О. Франко ; редкол.: П.С. Сохань (відп. ред.) [та ін.]. – Львів ; Київ : [б.в.], 2001. – 214 с.
17. Маковей О. Із щоденника / О. Маковей // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1956. – С. 231–219.
18. Мисак Н. Студентські товариства та їх роль у розвитку туристично-краєзнавчого руху в Галичині наприкінці XIX – на початку ХХ ст. / Н. Мисак // Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму: Текст: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 21-22 березня 2013 р.). – Львів : ЛІЕТ, 2013. – С. 313–329.
19. Музиченко Я. Два крила Хоткевича / Я. Музиченко // Україна молода: Щоденна інформаційно-політичні газета. – 2007. – № 243. [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1074/169/38490/>
20. Панькова С. Літні вакації Михайла Грушевського у Криворівні / С. Панькова // Український археографічний щорічник. – Вип. 12. – К.: Наукова думка, 2007. – С.826–833.
21. Сокіл В. Листування Олександра Кониського і Тита Реваковича / В. Сокіл // Народознавчі зошити. – 2015. – № 3 (123). – С. 668–712.
22. Струтинська Н. Гнат Хоткевич. Відзеркалення на сторінках архіву (З нагоди 130-річчя від дня народження та 70-річчя від дня смерті) / Н. Струтинська, А. Саполькіна // Просценіум. – 2008. – № 3 (22). – С. 39–42. [Ел. ресурс]. – Режим доступу: http://old.kultart.lnu.edu.ua/Proscenium/2008_22/Strutynska.pdf
23. Тимінський Б. «Заклад купелевий» у Буркуті / Б. Тимінський [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://carpathy.nadvirna.com/index.php/ct-menu-item-3/skchroniska/verkhovyna/burkut>
24. Флюнт З. Мої спогади про д-ра Івана Франка / З.Флюнт // Франко у спогадах сучасників. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1956. – С. 220–222.
25. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина: Спомини / А.Франко-Ключко. – Торонто: Ліга Визволення України, 1956. – 132 с.

Natalia Mysak

**THE CARPATHIAN AND PRE-CARPATHIAN REGIONS AS
THE OBJECTS OF TOURIST ATTRACTIONS AND HOLIDAY
MAKING OF UKRAINIAN INTELLIGENTSIA FROM THE
DΝIEPER RIVER AREA AT THE END OF THE 19th AND THE
BEGINNING OF THE 20th CENTURY**

The information about tourist attractions and holiday making practices of Ukrainian intelligentsia coming from the Dnieper river area to the Carpathian mountains at the end of the 19th and the beginning of the 20th century has been systematized. The reasons for so popular holidays with intellectuals as well as its geography and specific characteristics have been studied.

Keywords: Ukrainian intelligentsia, The Carpathian mountains, Pre-Carpathian area, rural holidays, leisure time, tourist attractions.

Михайло Гачан,
*настоятель храму св. Пантелеймона у м. Львові,
магістр богослов'я*

ДРЕВНІЙ ХРАМ РІЗДВА ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ В СЕЛІ ВЕЛИКЕ – ЦІННА ПЕРЛИНА БОЙКІВЩИНИ

Розглядається історія села Велике Старосамбірського району Львівської області. Висвітлюється питання функціонування парафіяльного храму, школи. Даються пропозиції щодо можливостей розвитку туризму у населеному пункті.

Ключові слова: село, храм, Велике.

Неподалік міста Добромиля із західної його сторони лежить село Велике. У першу чергу славу йому приносить 400-літній дерев'яний храм присвячений Різдву Пресвятої Богородиці і датований 1620 роком (рис. 1).

Рис.1. Храм Різдва Пресвятої Богородиці

Буквальна назва села не відповідає теперішній реальності. Село насправді невелике і мала кількість мешканців проживає в ньому нині. Та були часи, коли назва ця відповідала дійсності і первісне ім'я села звучало як Велике тому, що велика кількість людей з Мігови й інших

сусідніх сіл знаходила тут пристановище і укриття під час навали татар. Дуже складний рельєф місцевості: високі гори, глибокі потічки, яри, добре заліснена місцевість гарно захищали й укривали втікачів від ворожого ока. Татарські вершники та їхні коні були привчені скакати більше степовими просторами і, отже, перебуваючи в нашім краю татари старалися, напевне, уникати складної місцевості і не заходити в глиб лісів. Це і рятувало біженців у Великос. Та все ж таки у 1621 році татари не оминули Велике і завдали збитків господарствам знищивши 40% посівів і насаджень [8, с. 99].

Церква Різдва Пресвятої Богородиці в селі Велике датована 1620 роком і є вона в Добромильській околиці чи не найстарішим дерев'яним храмом, якому за кілька років виповниться 400-літній ювілей. Тож і не дивно, що у такому древньому храмі було немало древніх ікон. У церкві збережений іконостас оригінальної форми, нижній ярус якого походить з XVII ст. [9, с. 132].

У 1966 році в село Велике прибула експедиція Львівського музею, у якій брали участь М. Батіг, В. Свенціцька, П. Лінинський, В. Острівський. У храмі в Великому науковці віднайшли і вивезли до Львівського музею такі ікони: Страшний Суд (фрагмент) – 1590-ті роки, Страсті Христові – 1593 рік, Успіння Богородиці – середина XVI ст., Святий Дмитрій – середина XVI ст., Святий Миколай – перша половина XVI ст. [7, 240 с.]. Нині ці ікони знаходяться в Національному музеї імені Андрея Шептицького у Львові.

Під час експедиції (Лісове–Добромиль) 25.05.1966 р. у церкві в Мігові було знайдене і передане до музею у Львові рукописне Євангеліє кінця XVI ст. На аркушах 8-7 знаходиться запис про переписування Євангелія Іоанном у селі Гориславичах і про те, що воно куплене до села Великого до церкви Різдва Богородиці. Написане воно півуставом. Його палітурка – це дошка обтягнута шкірою з витисками, золоченням та защіпками. В середині папір, зображені 4 мініатюри, 4 заставки, ініціали [3].

В XVI–XVII ст. придбання книг для храму було справою дорого вартісною. Маємо збережені перекази про те, як віруючим, котрі хотіли придбати одну книгу для храму, треба було віддати за неї декілька штук великої рогатої худоби. Але інколи щастило парафії, особливо тоді, коли в селі мешкав, або був вихідцем із нього заможний жертвоводавець. Так, на одній з книг знаходиться напис на латинській

мові, який засвідчує про те, що Йоан Смеречанський, вірогідно виходець із Великого (поширене в селі прізвище), який займав посаду віце-нотарія, купив Євангеліє від професора Мартіна Язвінського з Ярослава і, ймовірно, подарував його Мігово-Величанській парафії. У написі говориться: “Я, Мартін Язвінський з Товариства Ісуса на даний час професор гуманітарій з Ярослава продав цю книгу Євангеліє словенською (церковно-слов'янською) мовою шляхетному пану Йоанну Смеречанському віце-нотарію (помічнику писаря). Капелан Перемишльській. Канцелярія 29 травня 1677 року” [5, с. 2].

Коли згадуємо парафію Мігівську, то маємо на увазі завжди два села Мігова і Велике. У Мігові церква величалася матірною, а у Великому – дочірньою. У 1921 році в Великому проживало всього 297 мешканців, з них 141 чоловіків і 156 жінок. За релігійним віросповідуванням – 280 греко-католики, 6 римо-католиків, 11 юдеїв. За національністю – 280 українців, 6 поляків, 11 юдеїв [8, с. 291–292].

В 1914 році зверталася громада з Великого до цісарської корони Дирекції домен про допомогу будівельними матеріалами, зокрема деревом, для будівництва нової церкви у Великім. Невелика громада села Велике старалася з усіх сил знайти спонсора для побудови святині. У 1920 році зверталася громада з Великого до Павла Вацяка в Америці, щоби зайнівся збіркою коштів на будівництво церкви у Великім. Не знаємо чи вдалося зібрати якісь кошти та достовірно відомо, що Павло Вацяк в скорому часі помер за океаном. Сталося це у 1923 році.

У 1926 році інженер-архітектор у Львові Лев Левинський виконав проект під будову нової дерев'яної церкви у Великім. Цей проект зберігся до нинішнього часу і вражає своїм виглядом (рис. 2).

Церква мала бути п'ятикупольною з галереями. П'ятикупольні дерев'яні храми вкрай рідко зустрічаються на Бойківщині і є досить складними у будівництві. В 1927 році повідомляла громада села Велике Староство в Добромилі, “що проектована будова нової церкви у Великім має наступити на зовсім іншій парцелі, внаслідок чого стара церква зістане цілком не нарушена” [4, с. 213]. Та, на жаль, будівництво нової церкви у Великім в той час так і не було реалізоване. 30.09.1929 р. отримано благословення Єпископського Ординаріяту в Перемишлі на благословення нового дзвону у Великім. Варто зазначити, що освячення дзвонів на той час було дуже важливою подією, про це свідчить той факт, що священик, який бажав освятити в

себе на парафії дзвін, зобов'язаний був звернутися за благословенням на освячення до єпископа, а той в свою чергу доручав декану або іншому старшому священику приймати участь в освячені дзвону.

Рис. 2. Проект під будову нової дерев'яної церкви у с. Велике

Яскравою і небуденою подією в історії села і парафії було відвідання їх в першій половині ХХ ст. відомою художницею О. Кульчицькою. Художниця змальовувала пам'ятки традиційної народної культури: одяг, церковне та житлове будівництво. Під час відвідин Великого у 1928 році відомий митець створила зображення ліногравюрою древнього храму [8, с. 332].

Збереглися відомості про ведення метриkalьних книг у храмі. У знайдений записці священика знаходимо інформацію про те, що у храмі на 1944 рік знаходилися:

1) "Книга про народження" з року 1784 – 1858	Велике
" "	1859 – 1904 "
" "	1904 – 1944 "
2) "Книга про шлюби" з року	1789 – 1930 Велике
" "	1930 – 1944 "
3) "Книга про смерть" з року	1784 – 1903 Велике
" "	1903 – 1944 "

Цікаву інформацію можемо почертнути з таких документів як свідоцства про смерть, які мали різні назви, зокрема такі: "Метрика

смерті” в 1920–25 роках і писалася переважно польською мовою, “Карта оглядин померших” в 1926–35 рр., писалася українською мовою, “Карта скону” в 1937–38 рр., писалася польською мовою, “Карта смерти” в 1942–44 рр., писалася німецькою і українською мовами. У тих свідоцтвах про смерть звертають на себе увагу дві речі – це причини смерті і ті люди, хто мав право констатувати причини смертей. Право констатувати смерть, бути оглядачем тіла померлого, а також виписувати свідоцтво про смерть мав право лікар, або з-за його відсутності сільський староста-вйт. У Великому факт смерті у 1938 році засвідчували лікар Кушнір і оглядач тіл померлих Іван Мацько, а в 1943 році – Федір Смеречанський. Подаємо тогочасні назви причин смертей в оригіналі: “Ангельска слабість”, “корч жуулудка”, “дихавиця”, “параліж”, “сухоти”, “кровоток”, “кашель і кольки”, грипа, асма, “біль голови”, “на жолудок”, “слабе від уродження” (зустрічається часто), рак, запалення нирок (зустрічається часто), “за скоро вроджене” і т.д.

Як за часів Австро-Угорської імперії так і за часів панської Польщі парафія Мігівська вносила страхові внески за храми і за будинки приходські до дирекції взаємних забезпечень “Дністер” у місті Львові. Ці внески сплачувалися або в австрійських коронах (кронах) або в польських золотих (золотих). Внески з парафії виглядали так: а) Церква в Мігові – 3900 золотих; б) Церква у Великім – 800 золотих.

В 1928 році у Великому діяла однокласна школа з українською мовою навчання, в якій навчалося 45 дітей [6, с. 6]. Як бачимо народна школа була у Великому. Є також про неї згадка в церковних документах під 1937 р. Коли вона була заснована не можемо з впевненістю сказати. Зберігся в церковній книзі “Протокол дійствій парохії Мігова, Велике 1901–1940 рр.” список кількості дітей, зобов’язаних до школи в таких роках: Велике: у 1901 р. – 7 дітей, у 1902 р. – 10; у 1903 р. – 13 дітей, у 1904 р. – 11 осіб, в 1905 р. – 12; у 1906 р. – 7 дітей, а в 1907 р. – 17 дітей [4, с. 324].

Церкві належали земельні угіддя. Їх межі були чітко визначені. Свідченням є опис маєтностей церков станом на 1803 р. (*Додаток 1*).

Древній храм нині потребує допомоги, місцева громада як може піклується про нього, але йому загрожує сповзання у глибокий більш як десятиметровий потік. Вівтар храму знаходиться буквально за два метри від потоку і чимось храм нині нагадує Ластівчине гніздо в Криму. Храму конче необхідна допомога як фахівців так і меценатів.

**Специфікація всіх маєтностей і прав, до колишньої церкви
Величанської парохіальної, а тепер інкорпорованих до
парохіальної церкви Міговської Успіння Пресвятої Богородиці в
селі Великому, деканаті Добромильському, циркулі Сяноцькому,
належних**

I. Маєтності

	Церква Різдва Пресвятої Богородиці, в котрій в бабинці знаходиться дзвіничка, з дерева ялинового різаного, під гонтовим дахом, потребує декору. Оцінена “...”
	Помешкання парохіальне, будучи напівзруйнованим, було розібране і продане спадкоємцями померлого смеречанського пароха.
	Грунт, на який підписаний парох жодного права не має, від давнього померлого пароха смеречанського собі переданого, а навіть від нікого його отримати не може, лише посідає його за давнім звичаєм. Який лежить між межами з одного боку Андрія Стуравця, з іншого боку Федя Диниса, який починається від границі Княжепольської і закінчується на границі Міговській.
	Придаток, званий “Поле Дубицьке”, між межами з одного боку Юстини Стуравець, з іншого боку Федя і Гриця Назариків, який починається від поля Івана Диниса, а закінчується на границі Полянській
	Придаток, званий “Поле Ларек”, який починається від лісу Гусинця, а закінчується на границі Старявській
	Придаток, званий “Поле Лаз”, біля якого знаходиться лука, між полями з одного боку Івана Вацяка, з іншого Андрія Стуравця, починається від колишнього помешкання парохіального, а закінчується на границі Калинській.

Анотація

Ці всі вищеперелічені поля згідно Urbanow Extraktu, складаються з 24 моргів та 174 сажнів. В розібраних городах в луці 2 морги.

Анотація

На всі вищевказані маєтності пароху прав не належить і отримати їх неможливо, згідно звичаїв старих, можна ними користуватись.

ІІ. Послуги

Парох щорічно отримує зерна від 24 господарів, з яких є таких 11, котрі дають по 24 гарнці вівса, а є таких 13, які дають тільки по 12 гарнців.

Від свячення пасок на Великдень кожен господар дає по 6 грошів, що в сумі складає 3,24

В році є 4 канони, один на Святвечір, другий на Йордан, третій на середину посту, четвертий перед Великоднем. Кожен господар зазвичай дає пароху за кожен раз по 1 гроші, що в сумі дає 3,36.

Анотація

Всі вищевказані подання не базуються ні на якому праві, парох тільки їх збирає згідно старої традиції.

Парох має вільний випас разом з випасом рогатої худоби громади.

Парох має право на вільну вирубку в лісі для опалювання і задоволення своїх господарських потреб.

*Ян Желеховський, парох міговський
Степан Голубець, війт правний величанський*

*Гриць Москаль, присяжний (+)
Лесько Величанський, присяжний (+)
Гриць Назарик з громади (+)*

[1, арк. 3–4].

Село Велике завдяки найдревнішому дерев'яному храму в околиці, прекрасним гірським краєвидам, хвойним лісам має непогану перспективу стати в майбутньому туристичною місциною, де виснажена сучасним динамічним ритмом життя людина знайде спокій і відновить душевні і тілесні сили.

Література:

1. ЦДІА України у Львові. – Ф.159 (Галицька фінансова прокуратура м. Львів), оп. 9, спр. 2932. (Опис нерухомого майна, відомості про прибутки церкви та про її історію в с.Мігова Сяноцького округу. Почато 1803 рік, закінчено 1804 рік.). – 49 арк.
2. ЦДІА України у Львові. – Ф.159 (Галицька фінансова прокуратура м. Львів), оп. 9, спр. 2802 (Опис нерухомого майна, відомості про прибутки церкви та про її історію в с.Велике Сяноцького округу). – 14 арк.
3. Фонди Національного музею ім. Андрея Шептицького у Львові. Рк. 717. Євангеліє-тетр кін. XVI ст. Велике (Добромиль).
4. Архів церкви: Протокол дійствій парохії Мігова, Велике 1901-1940 pp. 324 с.
5. Архів церкви: Євангеліє XVII ст.
6. Шематизм гр.-кат. Духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської і Сяніцької на рік Божий 1928. Перемишль. Відбито в друкарні гр.-кат. Капітули, 1928 р.
7. Гелитович М. Ікони Старосамбірщини XIV–XVI ст. зі збірки Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького. – Львів: Свічадо, 2010. – 240 с.
8. Кріль М. Старосамбірщина. Історія і культура / Михайло Кріль. – Львів: Піраміда, 2009. – 597 с.
9. Слободян В. Церкви України. Перемиська єпархія / Слободян Василь. – Львів, 1998. – 863 с.

Gachan M.

THE ANCIENT TEMPLE OF THE BLESSED VIRGIN IN THE VILLAGE OF VELYKE - THE PRECIOUS PEARL OF BOYKIVSHCHYNA

The history of the village of Great Sambir district, Lviv region is described. The functioning of the parish church, school are noted. The suggestions for the development of tourism in the village are given.

Keywords: village, church, Velyke.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В
НАСЕЛЕНИХ ПУНКТАХ НОВОМІСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ
ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ
СТАРОСАМБІРСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Аналізуються туристичні можливості сіл, які відносяться до Новоміської об'єднаної територіальної громади Старосамбірського району Львівської області в контексті сучасних процесів децентралізації. Робиться короткий екскурс в історію. Даються пропозиції щодо використання історико-культурних об'єктів у туризмі.

Ключові слова: децентралізація, реформа, село, туристичні можливості, історико-культурні ресурси, туризм.

Двадцять п'ять років існування України як незалежної держави засвідчують, що багато питань, які стосуються функціонування практично всіх сфер життєдіяльності суспільства потребують взаєморегулювання та негайного вирішення. При цьому варто наголосити, що процеси децентралізації влади, які започаткували в нашій країні, покладають значну відповіальність на громаду та фахову роботу органів місцевого самоврядування.

Певні напрацювання з питань реформування органів влади почали реалізовувати сьогодні в Україні. Зокрема, Верховна Рада ухвалила Закон “Про добровільне об’єднання територіальних громад” (5.02.2015 р.) [1], згідно якого територіальній громаді передбачається передати заклади освіти, охорони здоров’я та культури. Тобто мета реформи місцевого самоврядування – забезпечити спроможність самостійно, за рахунок власних ресурсів, вирішувати питання місцевого значення [22], тобто перенести відповіальність за надання послуг (адміністративних, соціальних, освітніх, культурних, медичних) із районів у громади. Йдеться про мобілізацію внутрішніх резервів населених пунктів та наділення територіальних громад більшими ресурсами [22].

Також слід додати, що Кабінет Міністрів (уряд) затвердив Концепцію [9], згідно якої має здійснюватися “зарахування до іхніх бюджетів 60 % податку на доходи громадян. З додаткових ресурсів місцеві ради отримають власний земельний податок, ставки якого на своїй території кожна рада встановлюватиме самостійно. При цьому до юрисдикції кожної ради передаються всі землі відповідної громади, в тому числі й за межами населених пунктів. Також запроваджується обов'язковий у країнах зі спроможним місцевим самоврядуванням місцевий податок на нерухоме майно. Рішення про його запровадження та про його ставки кожна місцева рада теж приймає самостійно. Громада отримує також 5 % від продажу пального на АЗС, алкогольних та тютюнових виробів” [22]. При цьому держава не відмовляється від повного фінансування. Зокрема, передбачається надання “об'єднаній територіальній громаді коштів у вигляді субвенцій на формування відповідної інфраструктури згідно з планом соціально-економічного розвитку такої територіальної громади у разі, якщо її межі повністю відповідають межам, визначеним перспективним планом формування територій громад” (ст. 10 Закону) [1].

Метою дослідження є проаналізувати проблеми об'єднаної територіальної громади та перспективи розвитку у ній туризму.

Варто відзначити, що перша об'єднана територіальна громада за новим законодавством в Україні була утворена у Львівській області. Кабінет Міністрів рекомендував створити у нашій області 88 об'єднаних територіальних громад [10]. Зокрема, на території Старосамбірського району згідно рекомендацій мало б утворитися 10 таких територіальних громад, а саме: Старосамбірська, Хирівська, Добромильська, Стрілківська, Нижанковицька, Міженецька, Новоміська, Терлівська, Торчиновицька, Головецька. Старосамбірський район повинен, згідно рекомендацій, увійти до об'єднаного Самбірського району (Самбірський, Старосамбірський, Мостицький, Турківський), що викликало занепокоєння у мешканців та спричинило дискусії [19].

Реформатори також запропонували “умовну мінімальну структуру” виконавчих органів такої об'єднаної територіальної громади, виходячи з функцій органів місцевого самоврядування: відділ житлово-комунального господарства, благоустрою, охорони

навколошнього природного середовища та інфраструктури, відділ економічного розвитку, торгівлі та інвестицій, відділ освіти, молоді та спорту і т.д., і що важливо зазначити, відділ культури, туризму та з питань діяльності засобів масової інформації [22].

Вважаємо, що саме сьогодні привертання уваги громади до туризму є не випадковим. Адже належний його розвиток сприяє вирішенню низки актуальних питань. Як стверджують дослідники, “в туризмі нові робочі місця створюються в 1,5 рази швидше, ніж у будь-якій іншій галузі. При цьому нові робочі місця та туристичні підприємства з’являються здебільшого в найменш розвинених регіонах країни, що сприяє вирівнюванню економічної ситуації в країні, заохочує жителів не полішати сільські зони мешкання” [14, с. 35]. Туризм – це “чинник економічного та культурного розвитку, захисту навколошнього середовища та історико-культурної спадщини, міжнародного взаєморозуміння, миру, дотримання прав людини” [16, с. 11].

Однією з перших у районі і чи не однією з найбільших в області (2381 чол.) сьогодні є Новоміська об’єднана територіальна громада, до складу якої ввійшли такі сільські ради: Новоміська (зі селами Нове Місто, Посада Новоміська, Комаровичі, Грушатичі, Грабівниця, Боневичі), Болозівська (села: Болозів, Нижня Вовча), Конівська (села: Конів, Товарна), Грушатівська (села: Грушатичі, Дешниці, Саночани, Чижки), разом 14 сіл.

Якими ж туристичними ресурсами володіє Новоміська об’єднана територіальна громада, що можна було б залучити у сферу туризму. Тобто природно-кліматичними, оздоровчими, історико-культурними, пізнавальними та соціально-побутовими, які могли б задовольнити різноманітні потреби туриста та можуть пропонуватися “на основі та з використанням об’єктів державної, комунальної чи приватної власності” [2].

Варто відзначити, що природа наділила цю територію чудовими краєвидами: мішаними лісами, ставками, гірською річкою Вирвою. Найближча гора Радич лежить на висоті 520 м над рівнем моря – Головний Європейський вододіл. “Безпосередньо до залізниці, яка з’єднує Нове Місто з Добромулем, височить Винна Гора, а поруч Пасіка. Добре видно залишки парків у Боневичах, Комаровичах, кілька каштанів із славної алеї, яка вела з Грабівниці до Нового Міста” [3].

Відомі дослідники цікавилися історією, культурою даної території. Зокрема, М. Ваврик, М. Грушевський, І. Кріп'якевич, М. Кріль, І. Мицько, М. Рожко, В. Слободян та інші приділяли свою увагу цій місцевості у своїх наукових розвідках. Перші писемні згадки про села сягають XIV ст. Зокрема, в історичних джерелах Нове Місто датується 1361 р. [18], яке за княжих часів називалося Библо [6, с. 296]. “Библо розташувалося там, де тепер є Нове Місто. У 1241-1242 рр. після нападів татар село було знищено. Населення, яке вціліло поселилося за 3 км від старого місця, і нове поселення назвали також Библо” [6, с. 296]. Згодом частина людей повернулася на старе місце і заснували село, якому дали назву Нове Місто. Інші дослідники зазначають, що “Нове Місто засноване королем Казимиром Великим, який заселив його переселенцями з Німеччини (перше писемне посилання – 1361 р.)” [4, с. 192].

Про те, що територія села заселена віддавна, свідчить знахідка (1871 р.) римських монет IV ст. (зберігаються у Krakівському археологічному музеї). Розвідкові роботи проводилися Львівським історичним музеєм, Інститутом українознавства ім. І. Кріп'якевича, Інститутом народознавства НАН України. Дослідники зазначили, що у селі Боневичі було поселення культури фракійського гальштату” [11, с. 35]. У 1986 р. на території с. Посада Новоміська “у зв’язку з інтенсивними промисловими вирубками лісу та меліоративними роботами на ділянках та прилеглих частинах пам’яток, що загрожували руйнуванню культурного шару та залишок оборонних споруд були проведені рятівні дослідження археологічної експедиції Львівського університету” [23, с. 104]. У праці зазначається: “Городище розташоване в 1,5 км південніше від села на вершині гори Радич (ур. Спалисько)... В 1964 – 1965 рр. пам’ятка була обстежена В. Ауліхом, який на основі виявлених фрагментів посуду датує X – XI ст.” [23, с. 104]. Дано пам’ятка була взята на державний облік 5.05.1972 р. № 183. Про це поселення зазначається й в додатку до атласу “Територіальний устрій Руси-України (Х-ХІІІ ст.)” Ю. Лоза [15]. Серед поселень, які вивчали археологи вказується й замчисько у с. Городисько. “На основі вивчення кераміки, яку поділено на дві групи, можна сказати, що городище-замчисько, мабуть, було споруджено в другій половині XVI ст. і відноситься до часу литовського періоду в історії Волинської та Галицької земель. Не

дивлячись на відносно пізній характер пам'ятка, представляє собою значний інтерес для вивчення маловідомого періоду феодальної історії західноукраїнських земель” [23, с. 105].

Існують згадки про монастир в с. Городисько (І.Крип'якевич, Ю. Никорович та інші). “Монастир (пов. Добромуль) згадується 1446-1447 р. при селі Підгородище побіч сіл Передільниця, Губичі, Воля, Городисько, як власність князя Несвіжського (AGZ XIII ч. 2727 Podgrodzysce cum Monastir, 3241). Підгородище тепер незвісне, але очевидно лежало недалеко Городиська. В монастирській церкві в Городищі були похоронені покійники з роду Бибельських, починаючи з XIV в.” [12, с. 57].

Не менш цікавим є той факт, що у даній місцевості (у с. Боневичі) існувала друкарня (так звана Добромульська друкарня), про яку й сьогодні згадують у пресі, зокрема Г. Пагуляк [21]. Крім цього, професор М. Кріль у монографії “Старосамбірщина: історія і культура” зазначав, що у 1611-1617 роках у селі, яке належало Гербуртам, була друкарня, де виходили книги: історичні праці й полемічні трактати латиною, мовою тогочасної західноєвропейської науки [13, с. 125].

Рис. 1. Маєток Прагловських у с. Комаровичі (світлина 2012 р.)

Отже, територія, що сьогодні відноситься до Новоміської об'єднаної територіальної громади була досить розвинутою. Не

випадково, у 1463 р. Нове Місто отримало Магдебурське право. А це означає, що тут процвітали різноманітні ремесла, торгівля, жили заможні люди. У XVI ст. містечко належало Скорутам Новоміським, а пізніше Красінським, між якими з 1606 р. велася запекла боротьба за поділ майна. Відомо, що у XIX ст. у цій місцевості Олександр і Альбіна Прагловські збудували двір із прекрасним садом. Сьогодні будинок останніх власників відбудував підприємець для влаштування тут агросадиби (територія сучасного с. Комаровичі (рис. 1). Цікавий факт також стверджують дослідники про те, що у 1863 р. пан Прагловський з “інтересу” розкопав невеликий курган поблизу с. Комаровичі, де знайшов глиняні урни та рештки кремації. А вже у 1887 – 1888 рр. розвідки та розкопки курганів в околицях сіл Дешичі, Грушатичі, Чижки проводив перемиський єпископ І. Ступницький [17]. Сучасні археологи “далеко не повними дослідженнями” виявили на території сіл, які відносяться до Новоміської об’єднаної територіальної громади аж 84 кургани (лише 65 (!) – у Чижках) [17]. Ця територія “буквально насичена стародавніми могилами” [17]. Найбільший курган діаметром 40 м і висотою понад 9 м височіє поблизу с. Комаровичі [17], хоча деякі місцеві мешканці вважають, що це нібито козацька могила, нанесена шапками, в пам’ять про загиблих побратимів. У наші дні мешканці поставили на вершині хрест та проводять молебень.

Про “час виникнення парафії можна судити зі згадки 1419 р. про парафіяльну школу в Новому Місті як про одну з найдавніших на Перемиській землі” [4, с. 192]. Сьогодні, окрім початкових шкіл в сусідніх поселеннях, в Новому Місті у сучасній двоповерховій будівлі функціонує загальноосвітня школа I-II ступеня. Поруч розміщений архів Старосамбірського району Львівської області.

Сьогодні у селях, які входять до Новоміської об’єднаної територіальної громади, знаходиться 12 церков та 1 костел (не враховуючи каплиць). Цікавими для туриста можуть бути такі історико-культурні об’єкти як церкви (в селях Боневичі, Грабівниця, Городисько, Дешиці, Нове Місто, Чижки і т.д.), костел в с. Нове Місто, давні панські будівлі (наприклад, у Новому Місті у колишньому маєтку знаходиться відділення пошти. Будівля потребує реставрації (рис. 2) тощо.

На польськомовних єврейських сайтах сьогодні також можна прочитати інформацію про те, що у Новому Місті колись

функціонувала синагога “Synagoga w Nowym Mieście Przemyskim powstała przypuszczalnie w połowie XIX w., wraz z powstaniem samodzielnej gminy żydowskiej. Została zniszczona podczas II wojny światowej” [24].

Рис. 2. Почтове відділення у с. Нове Місто (світлина 2016 р.)

У 1872 р. поблизу сіл (сьогодні – Новоміської об’єднаної територіальної громади) прокладено залізницю, що з’єднувала Львів з Будапештом, так звану Першу угорсько-галицьку залізницю. І потрібно сподіватися, що вона й надалі використовуватиметься за призначенням. Цікаво, що нею іноді подорожують поодинокі мандрівники, в тому числі й з Польщі.

Походять звідси й відомі люди, наприклад із с. Грушатичі – батьки голлівудського актора Дж. Годяка (який відмовився змінити своє українське прізвище на американське). У с. Болозів помер актор та танцюрист Антон Вітошинський (XIX ст.). З Нового Міста походили педагоги: філософ Лукаш (професор Krakівського університету) [14], Бенедикт Гербест (викладав у Познанському університеті) [5], Йоган Гербест (професор риторики Академії Любрранського) та багато інших.

Отже, історія сіл, які відносяться до об’єднаної Новоміської територіальної громади є давньою та потребує ще детальнішого вивчення. Багато історико-культурних пам’яток сьогодні потребують реставрації, відновлення. Визначні пам’ятки (пам’ятні місця) можна було б промаркувати (наприклад, хоча б для початку, у с. Городисько на території колишнього монастиря поставити пам’ятну таблицю, адже

там були поховані Бибельські; у с. Боневичі – місце, де знаходилася друкарня Гербурта і т.д.). Можливо, не зайнімало б відновити оглядову башту на г. Радич, яку колись використовували під час краєзнавчих мандрівок. А також варто було б створити краєзнавчий музей, хоча б у Новому Місті.

Рис. 3. На тлі Новоміської ратуші стоять справа на ліво
Г.Пагутяк, О.Артух-Сахно, О.Анісімович-Шевчук (світлина 2015 р.)

Позитивним є те, що цього року згідно постанови уряду в рамках державної субвенції, Новоміська об'єднана територіальна громада має отримати 3,6 млн грн. [8] “для створення, модернізації інфраструктури об'єднаної територіальної громади та може спрямовуватися на нове будівництво, реконструкцію, капітальний ремонт об'єктів інфраструктури, що належать до комунальної форми власності” [22]. Також керівники місцевої виконавчої влади подали проект, до обласної

державної адміністрації на конкурс проектів щодо реконструкції відновлення Ратуші (поч. ХХ ст.) у с. Нове Місто (рис. 3) та використання її за призначенням – Новоміський магістрат [20]. Проте деякі експерти зазначають, що нажаль, жодного цікавого проекту, який би діяв на перспективу не подано на конкурс (лише реконструкції, відновлення будівель). Можливо, якщо б особи, які подали проект зазначили будівництво, наприклад, міні-сміттєпереробного підприємства, то це могло б бути не лише інвестицією на майбутнє та сприяло б утилізації відходів (пластику, шкла і т.д.), але й могло б принести прибуток (наприклад, виробництво пластикового посуду і т.д., обігріву парників, створило б робочі місця тощо) і, найважливіше, сприяло б покращенню екологічного стану довкілля, утилізували б відходи, які часто скупчуються біля цвинтарів, у лісах, біля водойм і т.д.). Привабливий вигляд, чистота на території привертають увагу мандрівника та створюють позитивний імідж керівникам органів місцевого самоврядування та мешканцям, які проживають на цій території.

Туризм у цій місцевості можна було б розвивати не лише вітчизняний зелений (гірська річка Вирва, ліси, ставки), чи сільський, агротуризм (існує агрофірма, приватний сектор достатньо розвинутий), а й культурно-пізнавальний. У 1980-х роках тут проходила прикордонна зона і багато родин опинилися по інший бік кордону, чи в наш час – поїхали на заробітки (Італія, Іспанія, Португалія, США, Росія, Англія і т.д.), і приїжджають відвідати лише могили предків (З діючі цвинтарі лише біля Нового Міста). Відповідно міжнародний ностальгійний туризм також є перспективним напрямком розвитку сфери гостинності.

Література:

1. Закон України “Про добровільне об’єднання територіальних громад” // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
2. Закон України “Про туризм” // Верховна Рада України; Закон від 15.09.1995 № 324/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>
3. Батицький Т. І. Рідний край (З рукописів Батицького Тараса Івановича – визначного знавця місцевості) / Батицький Т. І. //

[Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://novemisto.at.ua/index/pam_jati_batickogo_tarasa/0-33

4. Бучек М., Седельник І. Львівська архідієцезія латинського обряду : ілюстрована розповідь. Том 1. Парафії, костели та каплиці (Львівська обл.) / Єпископ Мар'ян Бучек, Ігор Седельник. – Львів, 2004. – 322 с.

5. Гербест Бенедикт [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://uk.wikipedia.org>

6. Горбовий В., Масляк М. Библо / Володимир Горбовий, Микола Масляк // Старосамбірщина: [Альманах]. Т. 2. – Львів : Місіонер, 2002. – С. 295 – 303.

7. Грушевський М. Причинки до історії роду Бибельських, зібрані арцибіскупом львівським Яном Прохніцким. (До друку приладив М. Грушевський) // Розвідки й матеріали ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ-РУСИ. V. Відбитки з Записок Наук. Товариства ім. Шевченка р. 1901 – 4 i Жерел до історії України-Руси, т. VII. – Львів : З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка, 1905. – С. 1 – 12. – С. 4.

8. Уряд виділив об'єднаним громадам Львівщини 46 млн. грн // ZAXID.NET [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://zaxid.net/news/showNews.do?uryad_vidiliv_obyednanim_gromadam_lvivvshhini_46_mln&objectId=1386736

9. Уряд затвердив Концепцію реформи місцевого самоврядування // Урядовий портал: Мінрегіонбуд: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=231659210

10. Кабінет Міністрів рекомендує створити на Львівщині 88 територіальних громад // Львівська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://loda.gov.ua/news?id=19444>

11. Конопля В., Маковський І., Хомічак Р. Нові пам'ятки епохи каменю в доби бронзи Бойківщини / Віталій Конопля, Ігор Маковський, Роман Хомічак // Бойківщина : історія та сучасність [Матеріали міжнародного історико-народозначного семінару «Населення Бойківщини у контексті загально карпатського етнокультурного розвитку», Самбір, 14-16 вересня 1995 р. – Львів-Самбір, 1995. – С. 35.

12. Крип'якевич І. Середньовічні монастирі в Галичині. Спроба каталогу (*Передрук із Записок Чина стого Василія Великого.* – Жовква,

1926. – *Bun. I – 2. – C. 70 – 104*) / Іван Крип'якевич // Лавра. – 1999. – № 5. – С. 45 – 64.

13. Кріль М. Старосамбірщина: історія і культура / Михайло Кріль. – Львів : Піраміда, 2009. – 600 с.

14. Лукаш з Нового Міста // Ізборник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/fdm/fdm36.htm>

15. Лоза Ю. Територіальний устрій Руси-України (Х-XIII ст.): Атлас / Юрій Лоза. – К.: Вид-во “Мала”, 2012. – 56 с.; .Мальська М. П., Антонюк Н. В., Ганич Н. М. Міжнародний туризм і сфера послуг: Підручник. – К.: Знання, 2008. – 662 с.

16. Махнік Я., Павлів Д., Петегирич В. Кургани центральної частини Сянсько-Дністрянської височини / Як Махнік, Дмитро Павлів, Володимир Петегирич // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/13/16Pavliv_Petegyrych_2.pdf

17. Нове Місто // Історія міст і сіл Української РСР. Львівська область / Редак. колегія тома: Маланчук В.Ю. (гол. редкол.), Гнидюк М.Я., Дудикевич Б. К., Івасюта М. К., Крип'якевич І. П., Огоновський В. П. та ін. – Харків: Українська радянська енциклопедія, Головна редакція, 1968. – С. 784.

18. Об'єднання громад // Старосамбірщина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stsambir.at.ua/news/ob_ednannja_gromad/2015-04-23-72

19. Обласний конкурс мікропроектів місцевого розвитку // Львівська обласна рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oblrada.lviv.ua/microproekty>

20. Пагутяк Г. Історія в бур'янах, або Як знишили Добромильську друкарню / Галина Пагутяк // ZAXID.NET [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?istoriya_v_buryanah_abo_yak_z_nishhili_dobromilsku_drukarnyu&objectId=1229851; Пагуляк Г. Рай і пекло Гербуртів / Галина Пагутяк // Високий замок. – від 27.06.2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wz.lviv.ua/articles/95013>

21. Практичний посібник з питань формування спроможності територіальних громад [Ел. ресурс]. – Режим доступу: http://oblrada.dp.ua/user/files/posibnuk_z_ritan_formyvannya_ter_gromad.pdf

22. Чайка Р. Городища і замчиська в передгір'ї Карпат / Роман Чайка // Бойківщина : історія та сучасність [Матеріали міжнародного історико-народозначного семінару “Населення Бойківщини у контексті загальнокарпатського етнокультурного розвитку”], Самбір, 14-16 вересня 1995 р. – Львів-Самбір, 1995. – С. 104–105.

23. Żydowskiego Instytutu Historycznego poświęconą Nowemu Miastu [Eł. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jewishinstitute.org.pl/pl/gminy/miasto/829.html>

Olga ANISIMOVYCH-SHEVCHUK

**PROBLEMS AND PROSPECTS THE DEVELOPMENT OF
TOURISM IN SETTLEMENTS OF NOVOMISKOYI UNITED OF THE
TERRITORIAL COMMUNITY ST.SAMBIR DISTRICT, LVIV REGION**

The development of tourism opportunities of villages the Novomiskoyi united territorial community Starosambirskyi district, Lviv region in context of current decentralization are analyzed. The brief excursion into the history done. The suggestions are given for the creation of new tourist routes and use of historical and cultural sites in tourism.

Key words: decentralization, reform, village, the opportunities of tourism, the historical and cultural resources, tourism.

ЄВРЕЙСЬКИЙ СВІТ ЛЬВІВЩИНИ

На сьогоднішній день спостерігається велика зацікавленість у відвідуванні єврейських місць, збереженні пам'яті про єврейське минуле, вшануванні творців єврейської спадщини, відновленні руїн єврейської історії, відродження єврейських народних традицій, розвитку єврейської культури, пізнання єврейського світу Львівщини.

Стаття розкриває дослідження туристичних ресурсів єврейської спадщини, які розташовані у таких містах Львівської області як: Львів, Жовква, Белз, Великі Мости, Радехів, Червоноград, Сокаль, Буськ, Броди, Золочів, Жидачів, Стрий, Дрогобич, Старий Самбір, Турка.

Ключові слова: туристичні ресурси, синагога, кіркут, огель, хасидизм, рабин, цадик, мацева, гетто, штетли.

Львівська земля впродовж багатьох віків була важливим осередком єврейського життя. Єврейські громади залишили тут свій вагомий відбиток у культурному, архітектурному, економічному, релігійному і побутовому житті. В багатьох населених пунктах єреї мали свої дільниці, школи, лікарні, цвінтари, синагоги, суди, культурно-освітні заклади та інші атрибути незалежності. Науковці та митці, юристи та літератори, актори та музиканти, історики та філософи, медики та фармацевти, архітектори та інженери, — люди, імена яких були відомі усій Європі.

Минали віки, змінювалась влада, лише єреї не поспішали змінювати свої традиції та побут. Пережили вони і численні облоги, і конфлікти, і погроми, і щоразу відбудовувались після страшних пожеж... Трагічна доля випала на єврейську громаду під час нацистської окупації у 1941–1944 роках, коли вона була майже цілком знищена. Під час Голокосту було зруйновано великий пласт багатої матеріальної і духовної єврейської культури. В радянські часи залишки цієї спадщини були занедбані, або і взагалі знищувалися. І лише з 1990-х років, після розпаду Радянського Союзу, в Україні розпочався поступовий, хоча і повільний процес відродження і повернення пам'яті

про єврейські громади, відновлення та збереження їхньої матеріальної спадщини.

На жаль, сьогодні на території Львівщини ми можемо бути свідками лише незначної частини, а, частіше, руїн єврейської спадщини.

Львів. Впродовж віків Львів був важливим центром єврейського життя. Перша згадка про євреїв міститься у найдавнішій архівній книзі Львова ще з 1356 р. Від кінця XVIII ст. і до Другої світової війни чисельність євреїв у Львові коливалася в межах однієї третини населення міста. У Львові було більше сорока синагог, на сьогодні вціліли лише дві.

Під час Другої світової війни німецькі нацисти знищили близько 130 тисяч львівських євреїв, лише близько 800 євреїв пережили львівський голокост.

Львів багатий на об'єкти, які тісно пов'язані з єврейською історією: синагоги та їх залишки; пам'ятник жертвам львівського гетто 1941-1943 рр.; залишки цвинтаря; колишня єврейська лікарня; музей “Слідами галицьких євреїв”, інші. Єдина діюча синагога “Цорі Гілод” на вул. Братів Міхновських була відкрита у 1925 р. Під час німецької окупації та післявоєнні роки синагога слугувала складом і тому не була зруйнована. В 1989 р. її повернули релігійній громаді. Традиційним для Львова є проведення міжнародного фестивалю єврейської музики, пісні і танцю “LvivKlezFest”.

Жовква. Перша згадка про жовківських євреїв датована 1593 р. Тут євреї проживали на вулиці Жидівській, що вела з міста попри одну з чотирьох брам міста – Жидівську браму. В місті діяли єврейська типографія 1692 р., єврейський релігійний навчальний заклад 1640 р., сиротинець та інші просвітницькі та благодійні заклади. Під час Другої світової війни німці спалили синагоги, близько 3200 з понад 5000 євреїв відправили в табір смерті Белжец, а решту утримували в гетто і пізніше знищили. Залишилось в місті близько 70 євреїв. В Жовкові збереглись: Ренесансна синагога, яка є однією з найбільших та найцінніших у Європі, але потребує реставрації; стародавнє єврейське кладовище – нині центральний ринок, на якому збудовано огель (каплицю), в яку заходили цадики; єврейський квартал та місце масового розстрілу євреїв за містом, де зараз встановлено символічний пам'ятний знак.

Белз. “Втраченим єврейським раєм” часто називають у своїх спогадах євеї місто Белз і саме завдяки своїй чудовій навколошній природі. Відомо, що євеї почали населяти Белз з XVI ст. Після оселення в Белзі рабина Соломона Рокаха місто стало одним з центрів хасидизму й осідком рабинів-цадиків. Тут виник великий релігійно-освітній центр із синагогою, Бет-Мідрашем і Талмуд-Торою. До наших часів зберігся Єврейський молитовний будинок та залишки кіркута (єврейського цвинтаря) із збереженими кількома мацевами (надгробними плитами) династії белзьких рабинів-цадиків Рокахів. Кожних два роки у Белз з'їжджаються декілька тисяч хасидів з багатьох країн світу для вшанування чудотворців рабинів-цадиків, які поховані на міському єврейському кладовищі – святині для хасидів. У Белзі створений Державний історико-культурний заповідник, в який ввійшли Єврейський цвинтар XVII–XXст. та Місце єврейського релігійного центру XIX ст.

Червоноград. Найдавніша єврейська громада в стародавньому Кристинополі (Червонограді) згадується у архівних документах 1740 р. Відомо, що приблизно у 1795–1800 роках тут було збудовано муровану синагогу і дерев’яний Бет-Мідраш. У 1931 р. єврейське населення складало 2200 осіб. В 1941 р. з Кристинополя майже всі євеї були депортовані в табори смерті в Белжець, а святині знищені. Залишилось до нині єврейське кладовище, значна частина якого є під забудовами. Єврейські іммігранти в Америці заснували синагогу Конгрегацію Бріт Cristonopoler Iсаак, назва якої походить від єврейської рабинської сім’ї з міста Кристинопіль, і першу благодійну асоціацію First Krystenopoler Sick and Benevolent Association в Нью-Йорку, де був встановлений пам’ятник “Krystynopol”.

Великі Мости. Перша історична згадка про євеїв у Великих Мостах датована 1563 роком. У місті на той час проживало 5 єврейських родин. У Великих Мостах є цегляна модерністична синагога початку ХХ ст., що збереглася до нашого часу і є пам’яткою архітектури. В синагозі після Другої світової війни був склад продовольчих товарів, та вже з 1950-х споруда стояла пусткою. Зараз в колишній божниці зберігається кілька мацев з великого міського кіркуту, що не зберігся. Будівля перебуває в стані руїни, але доглядається єврейськими громадськими організаціями. Згідно з історичними джерелами, євеї міст і містечок Галичини активно

допомагали і сприяли матеріально утвердженню Західно-Української Народної Республіки у 1918 р.

Радехів. У XIX ст. єреї у Радехові становили майже третину населення міста. В 1921 р. в Радехівському повіті проживало 4651 єреїв, в тому числі, в Радехові – 1551. В довоєнний час в місті діяли 4 сіоністичні організації: “Кадіма”, “Ахва”, “Гістадрут” і “Гордонія”. Радехівська синагога початку XIX ст. є пам'яткою архітектури. З південно-західного боку від синагоги була розташована єрейська школа, де з часом також навчалися українці. На початку війни німецькою бомбою було зруйновано перекриття синагоги. В 1970-их рр. проведено ремонт будівлі з добудовою додаткових приміщень, після чого її передано підприємству.

Сокаль. Перші документальні згадки про єреїв у Сокалі датуються 1564-1565 роками. З початку XVII ст. тут виник єрейський квартал, де була дерев'яна божниця. З 1754 р. в місті почала діяти єрейська типографія з Тартакова. Вкінці XVIII ст. була збудована кам'яна синагога (бет мідраш), яка зараз в руїнах і без даху. Це одна з найдавніших синагог у Галичині. Її називають Старою синагогою. Поруч, в парку, збереглась нова синагога, збудована в XIX ст. в стилі еклектичного історизму, яка зараз перебудована і пристосована до інших потреб. В 1910 р. єреї складали третю частину населення міста. Все єрейське населення Сокала загинуло під час Другої світової війни, а на місці їх будинків зараз розташований парк.

Бусськ. Місто Бусськ є колишнім поселенням єрейської громади, яка бере свій початок ще з XVI ст. Тут розташований старовинний єрейський цвинтар – кіркут, на якому знайдено найдавніший надмогильний пам'ятник, датований 1520 р. Тому, він мало чим поступається всесвітньовідомому старому єрейському некрополю у Празі. Також збереглась будівля синагоги XVII ст., яка була збудована в бароковому стилі, але після Другої світової війни була перебудована і зараз слугує житлом. Частина приміщення передана євангелістам, завдяки чому споруда тепер відреставрована. Незважаючи на те, що планування частково змінили, основні елементи декорацій були законсервовані і збережені.

Броди. Перші відомості про єрейську спільноту в Бродах датуються XVI ст. У 1826 р. в місті 89% населення складали єреї, у 1921 р. – 66%. Під час Другої світової війни єрейське населення міста

було відправлено в гетто. Близько 5000 євреїв були депортовані в Белжец і Майданек. Багато євреїв померло від тифу та голоду. На початку 1943 р. був створений єврейський партизанський загін, який підривав німецькі ешелони та заводи, знищував німецькі пости і табори примусової праці. Місто славиться цікавими об'єктами єврейської культури, серед яких: Велика Бродівська синагога XVIII ст. – одна з найбільших у Європі, що на даний час перебуває у занедбаному стані; бродівський некрополь – “новий” єврейський цвинтар з 20-ти тисячними похованнями; місця життя та діяльності Йозефа Рота – відомого єврейського журналіста; фотовиставка “Історія бродівських євреїв” у виставковій залі музею у Бродівському замку.

Золочів. Перша згадка про присутність євреїв у Золочеві датується 1565 р. Громада міцно утвердила на початку XVII ст. До Другої світової війни у Золочеві проживала велика єврейська громада, яка мала синагогу 1724 р. і кладовище. У 1939 р. сотні біженців із західної Польщі прибули в Золочів, рятуючись від німців. Під час німецької окупації в ході єврейських погромів вбито 4000 євреїв, відправлено в табір смерті Белжець понад 5000 євреїв, розміщено в гетто 7000–9000 євреїв, більшість з яких розстріляно. Кладовище і синагога були зруйновані.

Жидачів. Місто Жидачів оповіте легендами про життя євреїв в ньому. Тут була колись синагога і релігійна школа. В місті зберігся староєврейський цвинтар, найдавніші надгробки якого датовані XVII ст. На ньому похований відомий єврейський теолог і філософ, засновник Жидачівської хасидської династії Цві Гірш Айхенштайн. З сімейства Айхенштайнів вийшло багато равинів Галичини, які сьогодні проживають по всьому світі – в США, Канаді, Великобританії, Ізраїлі. В 1931 р. в Жидачівському повіті проживало близько 5000 євреїв. На той час в місті діяли три синагоги. В роки Великої Вітчизняної війни єврейське населення міста було знищено.

Стрий. Євреї почали селитися у Стрию на поч. XVI ст. В кінці XVI ст. у Стрию виникла організована єврейська громада, яка збудувала синагогу в 1660 р. У 1689 р. стрижським євреям було дозволено звести ще одну (дерев'яну) синагогу. До 1910 р. чисельність єврейського населення Стрия складала понад 12000 осіб. На поч. XX ст. пост бургомістра Стрия кілька років займали євреї. Під час німецької окупації відбувались масові розстріли євреїв, тисячі молодих

евреїв були відправлені в табори примусової праці і в табір смерті Белжець. Понад 4000 євреїв зігнали в гетто і розстріляли. Лише деякі лишилися живими. Від єврейського минулого залишилась зруйнована в 1980 році будівля синагоги.

Дрогобич. Найдавніша згадка про єврейську громаду у Дрогобичі датується 1404 роком. В місті проживала велика єврейська община, яка займалася видобутком і продажею солі. Тут було понад 20 синагог, єврейська лікарня. У XIX ст. євреї стали першими організаторами добування та переробки нафти біля Дрогобича. Вкінці XIX ст. євреї складали більше 50% населення. Після вступу німецьких військ почались знищення євреїв: їх утримували в гетто і згодом розстріляли, близько 2000 осіб відправили в табір смерті Белжец. Після відступу німців з укриттів та з лісів повернулось близько 400 євреїв. В Дрогобичі розташована хоральна синагога 1865 р. – найбільша в Галичині синагога, пам'ятка архітектури і культури, яка після війни була перетворена на склад солі, а на поч. 90-х років повернута місцевій єврейській громаді. Також є старі єврейські вілли, будівлі колишніх синагог, міська дільниця Лан, місця, пов'язані з життям видатного письменника та художника Бруно Шульца.

Старий Самбір. Місто Старий Самбір є колишнім єврейським містечком. Євреї поселились в Старому Самборі після 1519 р., а в письмових джерелах вперше згадуються у 1544 р. Після отримання в 1553 р. Магдебурзького права місто стає центром штетлів (єврейських містечок) та сіл, що його оточували – Хирова, Старої Солі, Фельштина, Стрілока. В 1920-х роках в Старому Самборі близько 90% жителів були євреями. Під час Другої Світової війни було знищено майже все єврейське населення, живими залишилось лише 15 людей. Від багатовікового єврейського надбання Старого Самбора збереглась Старосамбірська синагога – одна з найбільших синагог, яка не була знищена під час Другої світової війни, але суттєво пошкоджена, а також єврейський цвинтар XVI ст. (кіркут), який впродовж 1998-2001 рр. був реставрований на кошти місцевого уродженця Джека Гартнера.

Турка. Єврейська община почала заселення Турки з 1730 р. У XVIII ст. в Турці проживало 25 єврейських родин, а вже на поч. ХХ ст. – більше 6 000 євреїв. Після Другої світової війни єврейська община суттєво зменшилась, але залишилось ряд об'єктів, які стали місцями

ностальгічного туризму для євреїв, серед яких: синагога XIX ст. галицького стилю типового єврейського будівництва, в приміщенні якої функціонує майстерня; старовинний єврейський цвинтар (окописько) XIX ст., де збереглися 90 мацев різного ступеня руйнування і де розташований пам'ятний знак замордованим євреям. Поза межами Турки в с. Либохора зберігся єврейський цвинтар “Жидівське поле”, а також в с. Лімна є місця, де під час війни було розстріляно євреїв (ліс Будапешт та поле Завій Великий).

Висновок

Львівщину та Ізраїль об'єднують історія, культурна та архітектурна спадщина. Вікове співіснування національностей, релігій, культур призвели до того, що в галицьких містах та околицях є і єврейські, і українські, і інші історичні пам'ятки.

За останні роки багато вдалося здійснити у розбудові співробітництва між Львівчиною та Ізраїлем. Значно активізувались двосторонні стосунки на всіх рівнях – відбуваються важливі офіційні та ділові візити, обміни делегаціями, міжнародні заходи. Особливо тісна співпраця Львівської області та Ізраїлю спостерігається у туристичній сфері. Щороку тисячі туристів із Львівщини відвідують Ізраїль, а з Ізраїлю – Львівщину. Свідченням активізації співпраці є відкриття навесні 2015 року прямого авіасполучення “Львів – Тель-Авів” та Почесного консульства Держави Ізраїль у Львові, що сприяє значному поступу у напрямку поглиблення відносин з Україною та Львівчиною, зміцненню економічних, культурних, освітніх і туристичних зв'язків.

Туристичні компанії Львівщини для ізраїльських туристів розробляють, популяризують та організовують культурно-пізнавальні, паломницькі, етнічні, сентиментальні, ностальгічні та інші тури на Львівщину, а саме: “Слава галицьких євреїв”, “Львівський Єрусалим”, “Єврейськими шляхами Львівщини”, “Шляхами єврейської історії по Львівщині”, “Доми іудейської мудрості: синагоги Львівщини”, “До Белзьких цадиків”, “Броди – історія прикордонного містечка”, “Загублений єврейський Львів”, “Місця єврейської культури”, “Слідами пам'яті львівських євреїв”, “Історія єврейського Львова”, “Єврейська спадщина Львова”, “Львівське єврейське гетто”, “Слідами єврейської громади Львова”, “Єврейські місця пам'яті”, “Слідами львівських євреїв”, “Єврейські поховання”, “Єврейський Львів”,

“Середньовічний єврейський квартал у Львові”, “Львів: вулиця Староєврейська”, “Єврейська спадщина у Львові та околицях”, “Белз”, “Архітектурна спадщина Дрогобича”, “Трагічні сторінки єреїв у ХХ ст.”, “Єврейський Львів, якого вже нема”, інші.

Львівщина відкрита до співробітництв з Ізраїлем, налагодження контактів, залучення інвестицій в туристично-рекреаційний комплекс регіону. Стан відносин Львівщини із Ізраїлем у різних сферах суспільного життя дозволяє сподіватися на їх подальший розвиток, а, отже, і на поглиблення взаємовигідної співпраці.

Література:

1.Єврейський світ Львівщини [Текст]: книга-путівник / О.Погорілко – Львів, 2015.– С.1-9.

2.Блог Карпати. Синагоги Західної України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: blog.karpaty.info/2013/03/22/sinagogi-zahidnoyi-ukrayini/

3.Синагоги Львівської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lvivcenter.org/uk/researchprojects/synagogues/lviv-region/>

Pohorilko O.

JEWISH WORLD OF LVIV REGION

Today we can see great interest in visiting Jewish sites, preserving the memory of the Jewish past, honoring the founders of Jewish heritage, restoration of the ruins of Jewish history, revival of Jewish folk traditions and Jewish culture, understanding of Jewish world of Lviv region.

The article describes tourist resources of Jewish heritage in cities and towns of Lviv region such as Lviv, Zhovkva, Belz, Velyki Mosty, Radekhiv, Chervonohrad, Sokal, Busk, Brody, Zolochiv, Zhydachiv, Stryi, Drohobych, Staryi Sambir, Turka.

Key words: tourist resources, synagogue, cemetery, ohel, Hasidism, rabbi, tzadik, matzevah, ghetto, shtetl.

Вадим Артиох

Львівський музей історії релігії;

к.і.н., с.н.с.

ДОХРИСТИЯНСЬКІ ПАМ'ЯТКІ НА ТЕРИТОРІЇ ЛЬВОВА ТО ЙОГО ОКОЛИЦЯХ

Розглядаються питання існування язичницьких пам'яток у дохристиянські часи на території Львова та його околицях. Тут згадуються деякі об'єкти культового призначення, котрі розташовані в основному на вершинах гір. Ці пам'ятки досліджувалися у минулі століття, однак, залишилося багато невирішених питань.

Ключові слова: язичництво, пам'ятки, вершини, знахідки.

Ця стаття є продовженням тематики “Дохристиянські пам'ятки Головного Європейського вододілу” [1, с. 201–205]. Тут мова піде про більш конкретну місцевість, де можуть знаходитися об'єкти культового призначення. Це територія Львова та його околиці, яка розташована на цьому вододілі. Річка Полтва стікає до більших рік Балтійського басейну, річка Зубра, на південної околиці Львова, несе води до Чорного моря.

Львів вперше згадується у письмових джерелах 1256 року. Однак археологічні матеріали свідчать про те, що місто виникло задовго до княжих часів. Згідно досліджень Л. Мацкевого, за останні сторіччя на території Львова та його околицях, включаючи Брюховичі, Винники, Рудно, протягом XIX – XX століть було зафіксовано 172 місцезнаходження старожитностей [5, с. 70–114]. Це – мисливські стоянки, поселення, кургани і ґрунтові поховання, давні святилища, випадкові знахідки різних епох, починаючи від пізнього палеоліту до середньовіччя і нових часів. У цій статті мова піде про пам'ятки, які мають відношення до язичницьких культів.

Львів розташований на Головному Європейському вододілі, на території міста є декілька вершин, на котрих були виявлені старожитності. Одна з них – гора Високий Замок абсолютною висотою 374 м. Це вершина гряди, яка простягається на північний схід до Шевченківського Гаю (Кайзервальду). На цій гряді розташований заповідник Знесіння. Okрім Замкової гори, гряза має декілька вершин.

Найдавніші пам'ятки на території Львова епохи мезоліту на Куртумовій горі поблизу Янівського цвинтаря і наприкінці вулиці Замарстинівської були відкриті геологами у 40-ві роки ХХ століття [8, с. 44]. Подальші дослідження не проводилися.

Більш детальні роботи були проведені на гряді Високого замку. У XIII столітті на одній із вершин – на Замковій горі, було закладено дерев'яний замок, а біля піdnіжжя почав розбудовуватися Львів. Замок існував декілька століть, постійно перебудовувався, а на початку XIX століття був розібраний австро-угорською владою.

Протягом 50-х – 70-х років на Замковій горі проводилися археологічні розкопки, керували роботами О. Ратич, Р. Багрій, І. Свєшніков. У 90-ті роки цю місцевість досліджували О. Корчинський, О. Овчинников, М. Бандрівський, у 2005 році – В. Шишак. Встановлено, що у IV – III тис. до н.е. тут було поселення культури лійчастого посуду. У VII – VI століттях до н.е. ця територія була заселена народом передскіфської культури черепінсько-лагодовського типу, про що свідчать фрагменти керамічного посуду і бронзовий наконечник стріли. Можливо, що це поселення існувало і в пізніші часи до перших століть н.е. Далі у XIII столітті тут вже були збудовані фортифікаційні споруди: виявлені залишки кутової башти і оборонний рів, керамічний матеріал княжих часів. Деякий із них відноситься до XI–XII століть [5, с. 74].

Поруч із Замковою горою знаходитьться вершина піраміdalnoї форми – гора Лева. Сама форма дала підставу для припущення, що ця гора є штучною пірамідою. В усній формі існувала інформація, що в цій горі є печера, на стінах котрої збереглися рисунки. Цілком можливо, що така печера може існувати. Сама вершина природного походження. Там проглядаються пісковик і вапняк, породи, в яких можуть утворюватися карстові порожнини. У деяких місцях чітко проглядаються шари піску, пісковику, вапняку. Однак, складається враження, що боки гори штучно зрізані і придають їй форму піраміди.

Коли тут проводилися земляні і кар'єрні роботи не зовсім зрозуміло. В середині XIX століття, коли вже було розібрано княжий замок і почалося спорудження башти на 400-ліття Люблінської унії, місцева влада гору Лева намагалася зрити, оскільки на будівництво потрібно було багато піску. Однак завдяки зусиллям І. Шараневича, цю пам'ятку природи вдалося зберегти.

Рис. 1. Гора Лева (фото автора)

На західному схилі гори Лева був невеликий грот карстового походження. Дослідженнями Л. Мацкевого там було виявлено потужний культурний шар. Однак знахідки відносилися до більш пізнього часу і, в основному, військового призначення. Вірогідно, що більш ранні відклади були видалені для розширення корисної площини грота під час його використання як військово-стратегічного об'єкта [5, с. 97]. Втім не виключена вірогідність наявності у горі Лева більших карстових порожнин.

Далі на схід по гряді на Знесінні на Чернечий горі у 90-ті роки проводилися дослідження на “Святовітовому полі”. Цей мікротопонім ввів у обіхід І. Шараневич на основі старих львівських карт, коли він відкрив цю пам'ятку наприкінці XIX століття [10, с. 77]. Заново цей об'єкт відкрив О. Корчинський у 1987 році. У 1990 –1993 роках розкопки проводив О. Овчинніков [6, с. 1–4].

На мисоподібному підвищенні було зафіксовано невелике городище округлої форми розміром 33x35 м, яке укріплювалося валом і ровом. Під час робіт виявили залишки житлової споруди прямокутної форми, де були знайдені фрагменти посуду перших століть н.е. При розрізі валів чітко проглядалися крепіди з вапняку в основі споруд. Вхід до городища було вимощено вапняковою плиткою. Культурний

шар невеликий. Основний матеріал у вигляді фрагментів посуду відноситься до IX – початку XI століття [4, с. 4]. В межах валів були зафіксовані залишки кам'яного фундаменту з керамікою XIV століття. Розкопки не завершені.

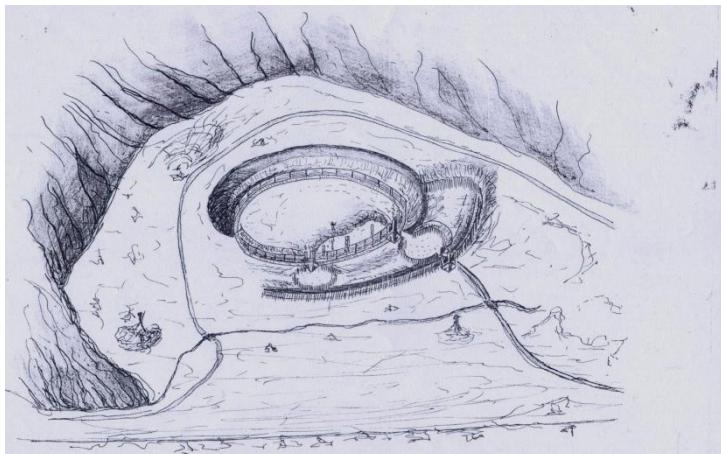

Рис. 2. Городище-святилище на Святовитовому полі
(Реконструкція О. Овчинникова)

Попередні висновки. На місці поселення римських часів у IX столітті було збудовано городище, яке існувало протягом IX–XI століть. На цей період припадає використання крепід у фортифікаційних спорудах [9, с. 99]. Крім цього це датування підтверджує кераміка того часу. Остання фаза існування городища XIV століття, коли в центрі нього було збудовано споруду на кам'яном фундаменті. Можливо, цей об'єкт входив до складу сигнально-оборонної системи Львова, оскільки вона контролювала шлях через Кайзервальд до Високого замку.

Згідно топографії розміщення на місцевості, формі, розмірам, знахідкам, ця пам'ятка відноситься до категорії слов'янських городищ-святилищ IX–XI століть, а після заснування Львова капище стало звичайним спостережним пунктом, звідки далеко проглядалася місцевість. У радянські часи там знаходилася військова частина. Зараз ця пам'ятка знаходиться на території Львівського музею народної архітектури та побуту.

Письмові джерела минулих століть свідчать про кам'яних ідолів, які стояли на пагорбах. Є свідоцтва про три таких місця, де фігури знаходилися до XVII століття. Не виключено, що кам'яні ідоли, якщо їх не використали для будівництва, досі знаходяться на дні ярів. Слід відзначити знахідки поблизу цього городища пісковикових каменів округлої форми. Чи то природні конкреції, чи штучні предмети незрозумілого призначення.

Топоніміка свідчить про язичницькі назви деяких вершин. Наприклад, гора Рода, гора Перуна. Дослідження на вершинах цих гір до кінця не були проведені. Можливо, там були язичницькі капища.

У середині XIX століття у Львові на горі Шемберга, біля Львівської головної пошти, почали будувати цитадель для австрійського гарнізону. Факт про це засвідчено А. Шнайдером. Під час земляних робіт були виявлені величезні кам'яні плити, укладені одна до одної не хаотично, а симетрично, ймовірно, людськими руками. Кілька років раніше тут були плити, які зустрічаються на давніх поганських віттарях, і разом із ними було викопано рештки перепалених людських кісток та бронзові прикраси у глиняних урнах. Крім того, на південно-західній стороні тераси знайшли кам'яну брилу, на якій була реалістично зображенна людська постать, оголена до пояса. Зберігся тільки малюнок Ж. Паулі. Фігура довго залишалася на горі Шемберга, і лише 1860-их роках її було передано до Музею Оссолінських. Однак, за свідченням А. Шнайдера 1876 року, скульптура безслідно зникла. Більше ніхто її не бачив [2, с.56–57]. Супутні знахідки не збереглися до наших часів, тому, відносно датування важко щось казати. У радянські часи на Цитаделі знаходилася військова частина. Зараз виросли сучасні особняки. Дослідження так і не були проведені. Культурний шар зритий повністю, знахідок не спостерігається.

У центральній частині Львова, на південної околиці парку ім. І. Франка, біля сучасного готелю Дністер, знаходиться курган округлої форми, який зберігся до наших днів. Його розміри – D=16 м, H=1,0 м. На його вершині росте величезний дуб. Про цю пам'ятку згадує Б. Януш у 1913 році. Пізніші згадки – І. Свешніков та інші дослідники. Відносно датування – форма кургану і розміри дають підставу віднести його до кінця III – початку II тисячоліття до н.е. [7, с. 8–12]. У 1975 році автором поруч із курганом було знайдено уламок крем'яної

ножеподібної макропластини з ретушшю, що підтверджує датування цієї пам'ятки.

Рис. 3. Курган епохи бронзи в парку ім. І.Франка (фото автора)

У Львові в кутовій частині парку імені Івана Франка і поблизу Львівського політехнічного університету на початку колишньої вулиці Кольберга до недавнього часу знаходився ще один курган також округлої форми. Розміри його – D–13 м, H–1,5 м. У 1994 році цю пам'ятку обстежив О. Овчинніков. На його думку, цей об'єкт може належати до курганної групи, що включала й аналогічний курган у парку ім. І. Франка, і відноситься він до того ж часу – кінець III – початок II тис. до н.е. Це є частина Святоюрської гори. На даний час на тому місці, на вул. Кольберга, де був курган, зараз знаходитьться багатоповерховий будинок.

Сама Святоюрська гора ще у XVII столітті знаходилася за межами Львова. Тільки на самому початку XVIII століття на її північно-західній частині почалося будівництво собору святого Юра. На межі XIX–XX століть на цій території було розгорнуто будівництво міста. Від давнини лишився тільки курган у парку ім. І. Франка.

В околицях Львова також є цікаві місця. Поблизу смт Винники, на вершині Чатової гори є скельний комплекс із слідами штучної обробки (Чортова скеля), який могли у давнину використовувати, як святилище обсерваторного типу. За Л. Мацкевим, поблизу були зафіксовані сліди пізнього палеоліту, мезоліту, раннього заліза.

На наступній вершині, горі Жупан, біля джерела знаходиться невелика скеля, яка штучно оброблена і виглядає як стилізоване людське обличчя. Датування не визначено.

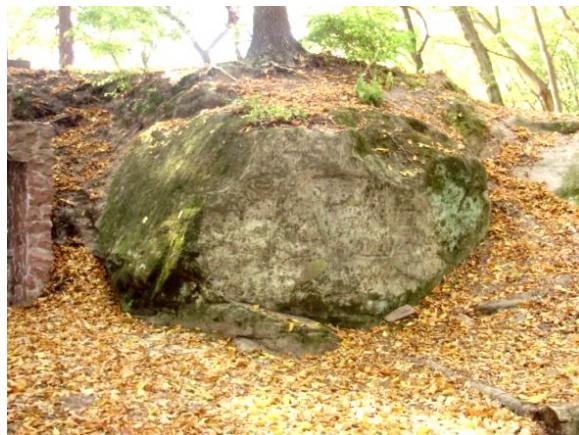

Рис. 4. Антропоморфне зображення в скелі на горі Жупан
(фото автора)

Наступний населений пункт в околицях Львова – смт Брюховичі. Там біля місцевого цвинтару знаходяться скельні вапнякові утворення. У середньовічних джерелах значиться як Камінь Лева [3]. Пам'ятка була обстежена автором у 1974 році. У невеликих карстових порожнинах скельного утворення були знайдені мідні дрібні монети, в основному боратинки польські і литовські XVII століття. Іноді зустрічалися монети початку XVIII століття. У щілинах і порожнинах також були знайдені патрони від гвинтівки часів I Світової війни. У 2002 році Л. Мацкевим були закладені шурфи, де виявлені фрагменти глиняного посуду перших століть н.е., уламки скляного і керамічного посуду середньовіччя і нових часів. Скоріш за все тут було святилище першої половини I тис н.е., доби середньовіччя та нових часів.

Таким чином територія Львова була заселена задовго до заснування міста. Археологічними дослідженнями виявлені пам'ятки починаючи з мезоліту (Куртумова гора), пізнього палеоліту (Чатова гора), енеоліту – ранньої бронзи (Знесіння, Святоюрська гора), раннього заліза (гора Шемберга), знахідки різних епох до середньовіччя і нових часів у багатьох місцях Львова.

На Куртумовій горі дослідження не були проведені. Святоюрська гора повністю забудована. Можливо там були святилища і курганна група.

Дохристиянські культові місця і поховання з кремацією, згідно письмових джерел XIX століття, могли бути на горі Шемберга. На жаль, культурний шар був повністю зруйнований будівельними роботами ще у XIX столітті.

На Знесінні, на Замковій горі, на Святовітовому полі є перспектива. Доцільно продовжити роботи як пошуково-розвідувальні так і охоронно-рятувальні з подальшої повною реконструкцією деяких об'єктів, як наприклад, городище-святилище на Святовітовому полі. Доцільно продовжити дослідження вершин таких, як гора Рота, гора Перуна та ін., а також пошукові роботи в ярах, де можуть досі знаходитися кам'яні ідоли.

Гірські породи у цій місцевості дають можливість припустити наявність тут карстових порожнин, котрі могли використовуватися у давнину як святилища. Необхідно продовжувати більш детальні дослідження.

У майбутньому деякі дохристиянські пам'ятки на території Львова та його околицях можна використовувати як туристичні об'єкти

Література:

1. Артюх В. Дохристиянські пам'ятки Української частини Головного Європейського вододілу і проблеми їх збереження і використування як об'єктів туризму. //Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму. – Львів, 2013. – С. 201-205.
2. Бандрівський М. Сварожі лики. – Львів: Логос, 1992. – 102 с.
3. Дашкевич Я. Поява міст в Україні: міфи і факти // Ратуша. – Львів 1991.
4. Космолінський О. Космолінська Н. Терени давнього Львова. // Галицька брама. Знесіння. – Львів, 1997. – № 6 (30). – С. 4.
5. Мацкевич Л. Археологічні пам'ятки Львова. – Львів: Логос, 2008. – 224 с.
6. Овчинников О.Г. Дослідження городища Святовитове поле. Звіт, 1992.

7. Свєшніков І. К. Найдавніше минуле території Львова // Історія Львова. – К.: Наукова думка, 1984. – С. 8–12.
8. Свєшніков І. К. Довідник з археології України. – К.: Наукова думка, 1976. – С. 44.
9. Тимошук Б.А. Восточные хорваты // VI международный конгресс славянской археологии. – М.: Наука. 1990. – С. 99
10. Janusz B. Zabytki przedhistoryczne Galicji Wschodniej. – Lwow, 1918. – S. 171.

Artuyh V.

PRE-CHRISTIAN MONUMENTS ON THE TERRITORY OF LVIV MAINTENANCE OF THE SURROUNDING AREA

The article considers the questions of the existence of the pagan records in pre-Christian times on the territory of Lviv and its suburbs. In the paper are mentioned some of the objects of cult purpose, which are located mainly on the tops of the mountains, which were investigated in the past century, however, there are still many unresolved issues.

Keywords: paganism, monuments, pinnacles, finds.

**ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ РЕСУРСИ МІСТА ГЛІНЯНИ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У ТУРИЗМІ**

Описано основні історико-культурні об'єкти міста Глинняни. Визначено перспективні види туризму, які можуть розвиватись на основі ресурсів поселення. Проаналізовано сучасні передумови для туристичного розвитку міста.

Ключові слова: історико-культурні ресурси, релігійний туризм, туристичний розвиток, мале місто.

Інтенсивний розвиток туризму потребує постійного пошуку та залучення нових рекреаційно-туристичних ресурсів. У зв'язку із виснаженням природних територій все більшого значення для туризму набувають об'єкти історії та культури. Сьогодні в Україні знаходиться велика кількість міст, які приваблюють туристів своєю історико-культурною спадщиною, серед таких поселень: Львів, Жовква, Кам'янець-Подільський, Київ та інші.

Проте чимало невеликих населених пунктів, попри багату історико-культурну спадщину не залучені до використання у туристичній галузі. Значна частка таких поселень зосереджена на території Львівщини, серед них вирізняється невеличке містечко Глинняни. Попри тривалу історію та важливе значення у розвитку області, сьогодні поселення практично забуте. Вважаємо, що саме туризм може стати механізмом, який стимулюватиме розвиток місцевої громади та інфраструктури.

Питання вивчення історико-культурних ресурсів Львівщини та її окремих населених пунктів висвітлені у низці публікацій різних авторів. Загальне вивчення історико-культурних туристичних ресурсів області проведено В. Пшиком, О. Мацюком, О. Клапчуком та іншими [1–3]. Проте, саме містечко Глинняни залишилось поза увагою дослідників, за винятком праці М. Хамули [4]. Тому метою нашого дослідження є аналіз історико-культурних туристичних ресурсів м. Глинняни та визначення перспектив їх використання у туризмі.

Місто Глинняни належить до переліку історичних поселень України, що вказує на його важливе значення у розвитку українського народу. Перша писемна згадка датується 1379 роком. Раннє освоєння цієї території засвідчують розкопки в урочищі “Діброва” у 1922–1924 рр., де було знайдено рештки доби пізнього Палеоліту. Про значущість містечка свідчить той факт, що у 1397 році місту було надано Магдебурське право, а у 1578 році – привілей на ярмарки тричі на рік [6].

У 1964 році археологами у центральній частині міста було знайдено великий скарб. У ньому знаходиться біля 1500 монет (датованих 1558–1647 роками), обломки жіночих прикрас, дев'ять срібних гудзиків та ін. [5]. Що, в чергове, засвідчило важливе історичне значення цього населеного пункту.

Місто було важливим центром на торговому шляху з Німеччини до портів на березі Чорного моря. У цей період містечко за розвитком не поступалось м. Львову. Стратегічне розташування міста вимагало бути готовим до оборони від набігів. Тому тут існували комплекси фортифікаційних споруд. Зокрема, було споруджено дерев'яні укріплення, а периметр міста обведено оборонним ровом. До сьогодні збережено частину оборонного рову, який серед місцевих жителів отримав назву „фоса”. На жаль, сьогодні цей рів є захаращеним.

За твердженням В. Пшика, замок та фортифікації навколо міста існували вже у першій половині XV ст. Відомо, що у 1450 р. Андрій Одровонж отримав від короля в заставу за 100 тис. зл. місто Глинняни із замком. У 1603 р. місто обведене дерев'яними стінами, проте у 1620 р. укріплення були спалені під час турецько-татарського набігу. Місцевий замок знаходився в околицях міста у с. Женів, яке розташоване на відстані 1 км від Глинян. Проте точне місце замку не локалізоване [3, с. 85].

Територія міста цікава також подієвими ресурсами, зокрема тут часто перебували військові загони перед походом на м. Львів. Є свідчення про те, що у 1648 році Б. Хмельницький тут робив огляд свого війська. Про стратегічне військове розташування Глинянів свідчить також існування у м. Львові Глиннянської вежі, з якої проводилось спостереження за підходами до міста.

Поселення вирізняється різноманітністю сакральних споруд. Зокрема, тут функціонує три церкви та костел. Особливий туристичний

інтерес представляє дерев'яна церква Успення Пресвятої Богородиці (1749 року). Церква відзначається тривалою історією. Цікавим є той факт, що вона вціліла в часи двох пожеж, коли практично повністю вигоріло все місто. Зокрема, у 1886 році внаслідок пожежі згорів храм Івана Хрестителя, який було збудовано значно пізніше, а церква Успення залишилась неушкодженою. Сьогодні цей храм є місцем масового паломництва, адже тут знаходиться образ «Розпяття Ісуса Христа». За свідченнями, у 1936 році цей образ самовідновився, а згодом за дозволом Папи Римського ікону було короновано [7]. Сьогодні у церкві, згідно дозволу Папи Римського, проводять п'ять відпустів на рік. Окрім цього сотні паломників приїжджають для відвідування церкви у вихідні дні.

Ще одним міським храмом є церква св. Миколая (1894 рік), внутрішній розпис якої створював відомий художник Северин Борачок. Тривалий час храм був закритий, а у радянський період він зазнав значного руйнування. Проте, на початку 90-х років був реставрований, а сьогодні використовується за призначенням греко-католицькою парафією [7].

Третім храмом міста є церква св. Анни, яка збудована поруч із місцем розташування згорілої церкви Івана Хрестителя. Будівництво церкви св. Анни розпочато 1887 року, а освячено її у 1891 році. Поруч із нею на місці існування попереднього храму знаходиться хрест і криниця [6].

Протягом існування міста численною тут була також польська громада, яка мала свій храм. Свідченням цього факту є костел Святого Духа (1831 року). Попередній дерев'яний костел, під такою ж назвою, заснований у 1397 році польським королем Владиславом II Ягайлом. Сьогодні римо-католицька громада є незначною, тому храм менш доглянутий. Проте варто вказати, що він може стати об'єктом для ностальгійного туризму серед польських вихідців міста.

Загалом, наявність у місті чотирьох храмів, а також об'єктів паломництва, свідчить про можливість впровадження релігійних турів, що дозволить виділити містечко як релігійну перлину області. Відмітимо, що місто знаходиться на шляху прямування щорічної прощі в Унівський монастир, що додатково підвищує його релігійну цінність.

Ще одним напрямом туристичного розвитку міста може стати етнічний туризм. Попри низький рівень збереженості народних

традицій, місто вирізняється тривалою історією розвитку ремесел. Серед народних промислів найбільшого поширення тут набуло ткацтво. Зокрема, протягом XVII–XIX ст. в місті налічувалось до 500 ткачів. У цей період місто було одним із найбільших експортерів полотна, килимів, рушників та інших ткацьких виробів до портового Гданська. У 1886 році тут було організовано «Ткацьке товариство», яке заснувало свою ткацьку школу. Відмітимо, що у 1902 році ткацьку фабрику відвідував митрополит Андрей Шептицький. Проте Перша світова війна призупинила інтенсивний розвиток ткацтва у місті.

Відновлення цього ремесла пов'язане із підприємцем М. Хамулою, який задав нових темпів розвитку килимарства у місті. Про масштабність розвитку ткацтва у Глиннянах вказує той факт, що фабрика реалізовувала продукцію у власних крамницях в містах Львів, Варшава, Krakів, Тернопіль, Станіслав. Килими презентувались на численних міжнародних виставках у Варшаві, Парижі, Нью-Йорку, а у 1929 році вона була відзначена золотою медаллю на виставці у Познані. В період Радянського Союзу фабрика була конфіскована, а М. Хамула змушений був мігрувати у США [4]. Проте й у радянський період це ремесло знайшло своє відображення у діяльності Глиннянської килимової фабрики. У ці часи до виробництва килимів були залучені майстри з усіх навколишніх сіл. Сьогодні килимарство практично не розвивається, за винятком майстер-класів на уроках трудового навчання у місцевій школі, проте, ці вміння збереглись серед місцевих жителів. Тому, доцільним є відновлення ткацького ремесла, що може дати поштовх для розвитку етнотуризму, а також сільського зеленого туризму.

Серед етнотуристичних ресурсів варто виокремити також збереження традицій святкування релігійних свят. Зокрема, на Різдво у місті заведено організовувати вертепи, а на Великодні свята на церковних подвір'ях відбуваються гайки. Традиційним у поселенні є також святкування Дня Незалежності України, тоді проводиться народний фестиваль “Козацькі забави”. При проведенні фестивалю відбувається ярмарок народних ремесел, де представлена традиційна вишивка, чорнодимлена кераміка (с. Гавареччина), ткацькі вироби тощо.

Сьогодні на території міста діють й інші ремісничі підприємства. Зокрема, тут функціонує кузня, яка може стати осередком традиційної

обробки металу, цех по обробці каменю, а також два деревообробні підприємства. Ці підприємства, поруч із основною продукцією можуть бути залучені до виготовлення різноманітної сувенірної продукції.

Місто відзначається і значними біосоціальними ресурсами, як уже було зазначено, його відвідували такі визначні постаті, як Б. Хмельницький, А. Шептицький, І. Мазепа, польський король Владислав II Ягайло. Серед менш відомих особистостей, життя яких пов'язане із містом, відмітимо І. Шурка (Депутата Народних Зборів Західної України), М. Хамулу (галицького підприємця), Л. Лук'яненка (дисидента, громадського діяча, який тут розпочинав свою адвокатську кар'єру) [6].

У місті розташовано також чимало військових поховань. Зокрема, поховання радянських воїнів розташовані на міському кладовищі, а також у міському парку (поховано 32 радянські солдати). На цих похованнях встановлено пам'ятні скульптури із зазначеними прізвищами воїнів. У 2014 році скульптура у парку була понівечена вандалами і потребує реставрації.

Ще одним масовим похованням у місті є могила «Бійців за волю України», закатованих НКВД у 40–50-х роках ХХ ст., яка розташована на подвір'ї церкви Успення Пресвятої Богородиці. Сьогодні, у період відновлення ідентичності українського народу, такі об'єкти стають все більш відвідуваними туристами. Тому містечко доцільно включати у різні тури героїко-патріотичного спрямування.

Загалом, аналіз історико-культурних об'єктів міста вказує на можливість розвитку тут наступних видів туризму: культурно-познавального, релігійного, етнічного та ностальгійного. Проте, відмітимо, що сьогодні існує низка перешкод туристичного розвитку Глиннян. Зокрема, серед них наступні:

- погана транспортна інфраструктура;
- відсутність засобів розміщення та мала представленість закладів харчування;
- низька зацікавленість у розвитку туризму місцевих жителів;
- потреба реставрації архітектурних пам'яток;
- відсутність унікальних природних ресурсів;
- мала фінансова забезпеченість міста.

Попри вказані перешкоди, зауважимо, що інтерес до туристичного освоєння міста проявляє місцева влада. Зокрема, у 2010

році на території міста планувалося проведення еколого-етнологічного фестивалю “Еко-фест Глинняни”, проте, вказаний фестиваль не відбувся.

Варто відмітити, що сьогодні місцева влада активно співпрацює з ЄС, що сприяло активізації процесів покращення інфраструктури міста. Зокрема, завдяки спільному проекту, за фінансової підтримки Європейського Союзу, відбулись заходи з покращення енергоефективності місцевої лікарні. А також у місті організовано еко-фестиваль та квест з енергоефективності для школярів.

Сьогодні тут реалізується наступний спільний проект, який передбачає реставрацію будівлі старої школи у навчально-виробничий комплекс «Мозаїка». У ньому передбачено створення виставкових та конференційних залів, а також костел на 30 місць, це вказує на розуміння місцевою владою перспектив туристичного розвитку міста. У межах проектованого комплексу пропонується також відновлення традиційного для міста килимарства. У майбутньому НВК «Мозаїка» планують залучати до організації різноманітних конференцій та ділових зустрічей, а також для підвищення освіченості місцевої молоді. Відмітимо, що роботи із створення цього комплексу вже розпочато, а кошторисна його вартість складає 483,5 тис. євро [6]. Факт існування такого об'єкту суттєво пришвидшить туристичний розвиток міста. Вважаємо, що додатково у комплексі потрібно передбачити заклад харчування, адже сьогодні у місті знаходиться тільки одне кафе, яке не може у повній мірі забезпечити потреби туристів.

Ще одним важливим моментом, що сприятиме розвиткові міста є будівництво централізованого водовідведення та встановлення сучасної системи очисних споруд, яке відбувається у цьому році.

Отже, сьогодні місто Глинняни відзначається високою забезпеченістю історико-культурними туристичними ресурсами. Серед них найбільше значення представляють сакральні споруди (три церкви та костел), а також давні ремісничі традиції, які потребують відновлення. Аналіз ресурсного забезпечення міста вказує на перспективу розвитку тут культурно-пізнавального, релігійного, етнічного, ностальгійного та сільського зеленого туризму. Сьогодні місцева влада докладає значних зусиль для розбудови інфраструктури міста, що дозволить покращити умови для туристичного розвитку. Проте існує потреба у покращенні транспортної інфраструктури, реставрації історичних пам'яток, залученні місцевих жителів до

розвитку туризму, а також забезпечення функціонування закладів розміщення та харчування.

Література:

1. Клапчук О.О. Туристично-рекреаційні ресурси Львівської області: монографія / О.О. Клапчук. – Львів; Івано-Франківськ: Фоліант, 2012. – 192 с.
2. Мацюк О. Замки і фортеці Західної України: Історичні мандрівки / Орест Мацюк. – Львів: Центр Європи, 2005. – 192 с.
3. Пшик В. Укріплені міста, замки, оборонні двори та інкастельовані сакральні споруди Львівщини XIII – XVIII ст. / Володимир Пшик – Львів, 2008. – 240 с.
4. Хамула М. Глинняни – місто моїх килимів. / Михайло Хамула – New York: Українська Видавнича Спілка в Лондоні, 1969. – 138 с.
5. Глиннянський клад 1964 года [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://coshop.ru/glinyanskiy.html>.
6. Офіційна сторінка Глиннянської міської ради [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://gmr-lviv.at.ua/>.
7. Сайт греко-католицької парафії м. Глинняни [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://www.hlynyany.org/>

Bezruchko L.

**HISTORICAL-CULTURAL RESOURCES OF CITY
HLYNIANY AND PROSPECT OF THEIR USE ARE IN TOURISM**

The basic historical-cultural objects of city Hlyniany are described in the article. The perspective types of tourism, that can develop on the basis of resources of city, are certain. Modern pre-conditions are analysed for tourist development of city.

Keywords: historical-cultural resources, religious tourism, tourist development, small city.

Ольга Цимбала

*Львівський інститут економіки і туризму, завідувач музею
Анастасія Гбур*

*Львівський інститут економіки і туризму, студентка
**БОЙКІВЩИНА — МАЛА БАТЬКІВЩИНА ВЕЛИКИХ
УКРАЇНЦІВ***

Охарактеризовано український етнічний регіон Бойківщина, виділено відомих уродженців цього краю, а також людей, які тут жили та працювали. Коротко окреслено географію їхньої діяльності, місця вшанування їхньої пам'яті у межах регіону.

Ключові слова: Бойківщина, бойки, етнічний регіон, край, відомі діячі.

Бойківщина – один із найдавніших етнічних регіонів України, своєрідний заповідник найцікавіших зразків народної церковної архітектури, іконопису, музики, вишивки, духовної культури. Останнім часом спостерігається живий інтерес до бойків, їхнього походження, ментальних особливостей. Однак Бойківщина – це край, багатий не лише історико-культурною спадщиною, мальовничими Карпатами, дерев'яними бойківськими церквами, самобутніми звичаями і традиціями; це одночасно – Мала Батьківщина багатьох Великих Українців. Відтак дослідження будь-якого регіону, особливо етнічного, було б неповним без характеристики тих персоналій, які тут народились, сформувались, жили і працювали. Адже маючи загальні відомості та уявлення про спосіб життя бойків і їхнє господарювання, навколоїшнє середовище та історію розвитку краю, особливості одягу та традиційну їжу, звичаї і обрядовість можна сформувати уявлення про сукупний, типовий образ представника цього краю. Але за всім загальним, завжди хочеться побачити конкретне: за десятками однотипних дерев'яних храмів – один, особливий, за гірськими вершинами – одну, найвищу, за річками – одну, найстрімкішу; так і з людьми – за сотнями і тисячами – одну, найвизначнішу.

Метою нашої статті є бажання персоналізувати Бойківщину іменами визначних діячів, які тут народились, жили чи працювали, а також виділити основні центри, де збережена пам'ять про відомих уродженців та діячів цього краю. Адже місця народження та спочинку,

пам'ятники, меморіальні знаки, музеї, музейні кімнати є не лише осередками вшанування, збереження пам'яті про людей, їхню діяльність, але одночасно вони стають об'єктами туристичного зацікавлення та складовою культурно-пізнавального туризму.

Дослідженням Бойківщини займалось багато вчених, зокрема варто виділити історико-етнографічні праці І. Франка, В. Гнатюка, С. Павлюка, С. Макарчука [5]. Дослідження про відомих бойків постійно публікуються на сторінках “Літопису Бойківщини”. А ось систематизувати та узагальнити інформацію власне про відомих бойків вдалось Наталії Кляшторній, яка упорядкувала словник “Бойківське сузір'я” та презентувала у ньому короткі відомості про 300 видатних осіб, котрі своїм походженням, життям чи діяльністю пов'язані з бойками і бойківською землею. Словник розповідає про знаних осіб бойківського походження та акцентує увагу на їхньому внеску на благо рідного краю. Також подані відомості про представників інших етнічних груп та національностей, котрі кожен у своїй царині допомагали бойкам, популяризували їхню культурну спадщину та в цілому сприяли розвою Бойківщини. Авторка вважає, що сформувати об'єктивне уявлення про бойків навряд чи можна без знань про внесок представників цієї етнічної групи в історію та культуру свого краю та держави [3].

Своїм корінням бойки сягають ще дохристиянської давнини. І хоч гримить слава про яскравих гуцулів, давніх поліщуків чи звитяжних подолян, але Бойківщина увібрала у себе все це разом. Справді, тутешнім людям є ким пишатися. Бойків вважають найбільш “чистим” українським етносом на заході нашої держави. Бойки століттями опиралися етнічному змішуванню та культурним впливам імперських сусідів. Карпати правили їм за гірську фортецю, а християнська віра стала твердою обороною від зайд та їхніх спокус. Бойки плекали свою правду, свої самобутні пісні, одяг, культуру, орнаменталістику, музику, образотворче мистецтво. В український світ вони посылали своїх пророків [1].

Опираючись на дослідження Н. Кляшторної, зазначимо, що перелік визначних діячів, котрі народилися на Бойківщині, справді надзвичайно великий і презентує не лише широку географію Бойківщини, але й різноманітні сфери людської діяльності – історія, етнографія, військова та політична справи, мистецтво, література,

релігія, економіка, медицина, меценатство тощо. Уродженцями Бойківщини є багато людей, які стали відомими всій Україні. У нашій статті виділено найбільш знакові постаті, які масштабами своєї діяльності прославились далеко за межами рідного краю. Так, серед історичних постатей варто виділити особу гетьмана реестрового козацтва, кошового отамана Запорізької Січі Петра Конашевича-Сагайдачного. Його земляком був і не менш славний шляхтич, легендарний герой оборони Відня 1683 р. Юрій-Франц Кульчицький. Саме йому приписують створення першої у Відні кав'янрі та популяризацію цього напою серед австрійців [10].

Вихідцями із Бойківщини стала когорта непересічних українських громадських і політичних діячів ХХ ст. Серед найвідоміших варто згадати українського письменника, педагога, просвітника, політичного, культурного, релігійного діяча Августина Волошина. Займав провідні позиції в уряді Підкарпатської Русі, 14 березня 1939 р. ініціював проголошення не залежності Республіки Карпатська Україна, а 15 березня 1939 р. був проголошений президентом Карпатської України. Весною 1945 р. заарештований радянською розвідкою і вивезений до Москви. Був ув'язнений спочатку в Лефортівській, пізніше – у Бутирській в'язниці, де й помер [9].

На Бойківщині, в с. Старий Угринів у родині греко-католицького священика у 1909 р. народився майбутній відомий український суспільно-політичний діяч, один із чільних ідеологів і теоретиків українського націоналістичного руху ХХ ст. – Степан Бандера. Ще за життя він став легендою серед національно свідомих українців, а після вбивства 1959 р. у Мюнхені (організоване силами КДБ та реалізоване радянським агентом Б. Стасінським) його ім'я для багатьох поколінь українців стало символом наполегливої боротьби за незалежність України. С. Бандера тривалий час був Головою проводу революційного крила ОУН (б).

Інше крило ОУН, після вбивства Євгена Коновальця, у 1938 р. очолив Андрій Мельник. Він теж народився на етнічних землях Бойківщини, у с. Воля Якубова, що на Дрогобиччині. Очолював Провід ОУН (1938–1964), був в'язнем німецьких концтаборів. Післявоєнний період свого життя присвятив боротьбі за консолідацію українських сил в еміграції. Помер у 1964 р. у Клерво (Велике герцогство Люксембург), похований у місті Люксембург на цвинтарі Боневуа [3].

Літературне обличчя Бойківщини презентує спадщина українського письменника, поета, публіциста, ученого, громадського і політичного діяча Івана Франка. Він не лише був бойком за походженням, описував свій край та життя його мешканців у літературних творах. Також був активним дослідником Бойківщини, організовував етнографічні експедиції та краєзнавчі прогулянки рідним краєм [8]. Попередником І. Франка у цій царині був священик УГКЦ, український поет, філолог, фольклорист, етнограф, член “Руської трійці” Іван Вагилевич.

Когорту митців, вихідців із Бойківщини, представляють художник декоративного мистецтва Михайло Білас, мистецтвознавець, дослідник бойківського мистецтва і дерев'яної архітектури Михайло Драган, скульптор, художник Емануїл Мисько, архітектор Іван Левинський. Символом українського театрально-мистецького життя першої половини ХХ ст. стало ім'я теоретика театру, драматурга, режисера, актора, публіциста Леся Курбаса. Він народився у Самборі, що на Львівщині. Як актор і режисер дебютував у Львові, де здобував освіту; вдосконалював свою театральну майстерність на Великій Україні, працюючи у столичному театрі Садовського. Мабуть, вершиною його театральної кар'єри стала діяльність у філософському театрі “Березіль”, що діяв у Харкові. За сміливість поглядів та твердість переконань був заарештований, засуджений та висланий на будівництво Біломорсько-Балтійського каналу, на Медвежу Гору, потім – на Соловки. Там засуджений до страти і розстріляний 3 листопада 1937 р., а 1957 р. посмертно реабілітований [9].

На Бойківщині, у м. Долина, народився правник, громадський діяч та меценат Омелян Антонович. З 1949 р. проживав в еміграції у США, однак завжди пам'ятав про своє українське коріння, 6 років очолював “Об'єднання українців Вашингтона”. У 1980 р. разом із дружиною Тетяною заснував благодійну фундацію, яка спрямовувала свої зусилля на реалізацію багатьох культурних проектів в Україні. Так, меценати вклади близько трьох мільйонів доларів у реконструкцію нового корпусу Бакалаврської бібліотеки Києво-Могилянської академії, реставрацію будівель бібліотеки ім. В. Стефаника, побудову музею “Бойківщина” в місті Долині, у престижну мистецьку премію. Омелян Антонович став першим переможцем Національного конкурсу “Благодійник року” (2007) у номінації “Приватна особа”, маючи 93 роки [9].

Як відомого благодійника сьогодні в Україні знають і канадського бізнесмена та мецената українського походження Петра Яцика. Він відомий своїм вагомим вкладом у фінансування українознавства на Заході та в Україні. Серед найголовніших проектів, профінансованих Яциком, можна виділити Український науковий інститут Гарвардського університету, Енциклопедію українознавства, Канадський інститут українських студій, Міжнародний конкурс зnavців української мови [7].

Також вихідцями з Бойківщини стали визначні релігійні діячі, зокрема архієпископ УАПЦ Макарій (Микола Малетич) та єпископ УГКЦ, кардинал Католицької Церкви Іван-Мирослав Любачівський.

Таблиця 1
Перелік
визначних діячів, які народились на Бойківщині

	Народилися	Місце народження
Благодійники, громадські діячі	Петро Яцик	с. Верхнє Синьовидне, Стрийський район Львівська область
	Омелян Антонович	м. Долина, Івано-Франківська область
Кінорежисери	Лесь Курбас	м. Самбір, Львівська область
Громадські, політичні та військові діячі	Петро Конашевич- Сагайдачний	с. Кульчиці, Самбірський район Львівська область
	Августин Волошин	с. Келечин, Міжгірський район Закарпатська область
	Степан Бандера	с. Старий Угринів, Калуський район Івано-Франківська область
	Андрій Мельник	с. Воля Якубова, Дрогобицький район Львівська область
Народні герої	Юрій Кульчицький	с. Кульчиці, Самбірський район Львівська область
Письменники та поети	Іван Франко	с. Нагуєвичі, Дрогобицький район Львівська область
	Іван Вагилевич	с. Ясень, Рожнятівський район Івано-Франківська область

	Зеновій Красівський	с. Витвиця, Долинський район Івано-Франківська область
Етнографи	Михайло Зубрицький	с. Кіндратів, Турківський район Львівська область
Архітектори	Іван Левинський	м. Долина, Івано-Франківська область
Релігійні діячі, священики	Мирослав-Іван Любачівський	м. Долина, Івано-Франківська область
	Микола Малетич (Макарій)	с. Красне, Турківський район Львівська область

Вище перелічені українські діячі відомі майже всім свідомим українцям, проте не кожен знає, що вони народились на бойківській землі і домінуюча частина має автохтонне бойківське походження. І, якщо імена цих діячів знайомі, то про місця їхнього народження – провінційні містечка, селища та маленькі села, більшість туристів і не чула. Тому, ці населені пункти варто позначати на туристичних картах, включати до туристичних маршрутів та путівників Бойківщиною, популяризуючи таким чином цей край.

Рис. 1. Картосхема місць народження визначних діячів Бойківщини

Звичайно, пам'ять про відомих бойківчан збережена не лише на сторінках книг та часописів. У межах регіону функціонує ряд меморіальних музеїв, що розповідають про життя і діяльність І. Франка, С. Бандери, Л. Курбаса. Також поширеною традицією є

створення меморіальних кімнат відомих діячів у межах районних краєзнавчих музеїв (у музеї “Дрогобиччина” відкрита меморіальна кімната А. Мельника). Закономірно, що більші можливості для створення та утримування музейних закладів мають районні міста (Турка, Дрогобич, Самбір, Долина), які в силу свого адміністративного, соціально-економічного та культурного значення мають більші шанси бути туристично-привабливими осередками. Проте яскравим прикладом того, як наявність меморіальних пам'яток та музейних закладів може сприяти розвитку навіть невеличкого населеного пункту, служить с. Кульчиці на Самбірщині. З 1992 р. тут діє історико-краєзнавчий музей Петра Конашевича-Сагайдачного, тоді ж тут відкрито пам'ятник гетьманові, авторства львівських скульпторів Д. Крвавич, М. Посікіра, Л. Яремчук за участі архітектора М. Федика. У 2010 р. в Кульчицях відкрили пам'ятник запорозькому козакові Юрію Кульчицькому [10].

Сьогодні ж це село часто потрапляє до туристичних маршрутів українських мандрівників (наприклад львівський туроператор “Відвідай” включає огляд пам'яток с. Кульчиці відразу у три тури (“Спа-тур у Карпати”, “Львів, Карпати і Святний Валентин”, “Карпатська Валентинка”). Відтак, у контексті збереження історичної пам'яті про відомих земляків, поряд із музеями складовою туристичної привабливості населеного пункту може бути наявність пам'ятників та пам'ятних знаків. У таблиці 2 представлено наявність музеїв та пам'ятників, які присвячені визначним діячам Бойківщини та створені у межах цього регіону.

Таблиця 2

*Bishanuvannia pam'jati
viznachnykh diyachiv Boykivshchini u mezhakh regionu*

	Музей, музейні кімнати	Пам'ятники, пам'ятні знаки
Іван Франко	с.Нагуєвичі, с. Лолин, м. Калуш	м. Болехів, м. Калуш, смт. Рожнятів, с. Голинь, с. Іваниківка, с. Лолин, с. Ясень, м. Борислав, м. Дрогобич, м. Самбір, м. Стрий, с. Лішня,

		с. Нагуєвичі, с. Корчин, с. Угерсько, с. Чертіж
Степан Бандера	с. Старий Угринів, м. Стрий, с. Воля Задервацька	с. Грабівка, с. Старий Угринів, м. Борислав, м. Дрогобич, м. Самбір, м. Старий Самбір, м. Стрий, м. Трускавець, м. Турка, с. Воля Задервацька, с. Гординя, с. Крушельниця
Юрій Кульчицький	с. Кульчиці	с. Кульчиці
Петро Конашевич- Сагайдачний	с. Кульчиці	с. Кульчиці
Лесь Курбас	м. Самбір	м. Самбір
Омелян Антонович	м. Долина	м. Долина
Петро Яцик	—	с. Верхнє Синьовидне
Іван Вагилевич	с. Ясень	с. Ясень
Андрій Мельник	м. Дрогобич	с. Воля Якубова
Мирослав-Іван Любачівський	—	м. Долина

Заслуги українських діячів цінують не лише в Україні, а й закордоном. Українські вчені, дослідники, науковці часто здобували освіту та розпочинали або ж завершували свою професійну діяльність за межами власної країни, тим самим здійснюючи вагомий внесок у розвиток країни, у якій проживали. Тому на сьогоднішній день значна кількість пам'ятників та музеїв, присвячених українським діячам, знаходиться за межами України. У таблиці 3 представлено ті, які присвячені визначним діячам Бойківщини.

Таблиця 3

*Вшанування пам'яті
визначних діячів Бойківщини у світі*

	Пам'ятники, пам'ятні знаки	Найменування вулиць	Музей
Юрій Кульчиць- кий	Віденська розі вулиці Вибраної 64 та провулку Кульчицького	Віденська Kolschitzkygasse	

Степан Бандера	Мюнхен, місце поховання Степана Бандери		Музей визволь- ної боротьби ім. С. Бандери (Лондон)
Іван Франко	Австрія, Віден — пам'ятник на вул. Постгассе, 8 Хорватія, Ліпік — меморіальна дошка на будівлі Віденсь- кого університету та будинку, де довгий час проживав І.Франко		

На жаль, доля більшості українських діячів склалась так, що внаслідок різних причин (політичний тиск, економічна скрута) вони були змушені емігрувати в різні країни світу. Звісно, мало хто зумів повернутися додому. Тому багато відомих українців, зокрема і бойківчан, свій вічний спочинок знайшли далеко за межами рідного краю. А їхні місця поховання зберігають частинку бойківської історії (рис. 2). Так, у Львові знайшли свій вічний спочинок І. Франко, О. Антонович, І. Вагилевич, М.-І. Любачівський, у Києві поховано П. Конашевича-Сагайдачного, у Мюнхені – С. Бандеру, у Відні – Ю. Кульчицького, у Люксембурзі – А. Мельника, у Торонто – П. Яцика, на Соловецьких островах, в урочищі Сандармох було розстріляно режиссера Леся Курбаса. Його місце поховання до сьогоднішнього дня встановити не вдалося.

Рис. 2. Картосхема місць поховання відомих уродженців Бойківщини

Також внесок у розвиток бойківського краю здійснило чимало інших відомих українців, що у різний час тут мешкали або науково-дослідною працею прислужились Бойківщині. Серед них варто виділити насамперед тих, хто своєю науковою, краєзнавчою та етнографічною діяльністю прилучився до вивчення цього краю, зокрема мова йде про Федора Вовка та Володимира Гнатюка. На Бойківщині часто бувала оперна співачка Соломія Крушельницька [6], художниця Олена Кульчицька, письменниця, діячка жіночого руху Наталія Кобринська. Село Підлунте на Бойківщині було улюбленим місцем відпочинку і для митрополита Андрея Шептицького, який вже в поважному віці кілька разів поспіль щоліта приїжджав сюди лікувати застуджені в російському полоні ноги. Старожили розповідають, що тут, у митрополичій резиденції “Кедрові палати”, був досить багатий, з унікальними експонатами музей, який в роки Другої світової війни було перенесено до Рожнятова, а з часом знищено окупантами [4].

Підсумовуючи, варто зазначити, що Бойківщина — своєрідний заповідник найцікавіших зразків народної церковної архітектури, іконопису, музики, вишивки, духовної культури. Однак значною мірою своєму розвитку Бойківщина завдячує особам, які зробили великий внесок у розвиток рідного краю, підтримували українську культуру, її духовність та державність. А впорядковані та популяризовані місця їхнього народження, життя і діяльності заслуговують бути відзначеними на туристичних маршрутах Бойківщини.

Час минає, змінюються кордони країн... Пам'ять про бойківських діячів, народжених в Речі Посполитій, Австро-Угорщині, Другій Речі Посполитій чи УРСР, маємо можливість зберегти та популяризувати у незалежній Україні. У нас сьогодні нові здобутки, нові обличчя, нові герої. Зберігаючи історію про досягнення сучасності, важливо не забути про тих, які залишились у вирі часу. Адже запорука успіху нашого майбутнього — це гідна подяка тим, хто творив наше минуле!

Література:

- 1.Бартків В. Зберегти унікальність бойківських традицій та культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://firtka.if.ua/?action=show &id=21015>
- 2.Кедрові палати» в урочищі Підлюте [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rozhniativ.if.ua/sakralnyj-turyzm/kedrovi-palaty-v-urochyschi-pidlyute/>
- 3.Кляшторна Н. Бойківське сузір'я. Словник персоналій Бойківщини: народилися бойками, мешкали на Бойківщині, прислужилися бойкам. – Івано Франківськ: Лілея НВ, 2012. – 80 с.
- 4.Коваль Я. Господар Перегінської пущі. Рідкісні фотографії з життя Слуги Божого Андрея Шептицького. – Львів: АСТРОН, 1996. – 36 с.
- 5.Макарчук С. А. Історико-етнографічні райони України: навч. посібник / С. Макарчук; Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Львівський національний університет ім. І. Франка. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2012. – 351 с.
- 6.Радевич-Винницька Л. Соломія Крушельницька і Бойківщина (До 140-х уродин великої співачки) / Літопис Бойківщини. – 2012. – Ч. 2/83(94). – С. 78–82.
- 7.Слабошицький М. Петро Яцик: українець, який відмовився бути бідним / М. Слабошицький. – Київ: Ярославів Вал, 2011. – 251 с.
- 8.Слідами Івана Франка на Бойківщині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.if.ua/franko/1312193359.html#>
- 9.Українці у світі. Персоналії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrainians-world.org.ua/ukr/peoples/>
- 10.Юрій Кульчицький – герой оборони Відня / зібрав Володимир Козачок. – Львів: Сполом, 2003. – 63 с.

Tsymbala O., Hbur A.

BOIKIVSHCHYNA — PLACE OF BIRTH OF GREAT UKRAINIAN

The Ukrainian ethnic region of Boikivshchyna in the article is characterized, the known natives of this area and also people who lived and worked here are indicated. Geography of their activity, the places of celebration in honour of their memory, within the limits of region, are shortly outlined.

Keywords: Boikivshchyna, Boiky, ethnographic region, area, famous figures.

Андрій Голод

Львівський національний університет фізичної культури,

к.г.н., доцент

Ольга Мисяк

Львівський національний університет фізичної культури,

студентка

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ ЕТНІЧНОГО ТУРИЗМУ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

Розглянуто особливості формування та проблеми використання історико-культурного потенціалу розвитку етнічного туризму в Карпатському регіоні. Запропоновано авторське трактування суті, структури та зв'язків етнічного туризму. Охарактеризовано роль основних етнічних груп регіону у розвитку етнотуризму, проаналізовано у цьому контексті значення історико-культурних об'єктів досліджуваної території. Окраслено коло проблем, з якими стикається розвиток етнічного туризму в Карпатському регіоні на сучасному етапі, та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: етнічний туризм, Карпатський регіон, історико-культурний потенціал, розвиток, проблеми.

Україна має хороші перспективи для розвитку етнічного туризму, що базуються на багатих історико-культурних туристичних ресурсах, особливо у регіонах, що мають давню історію заселення, значну етнокультурну різноманітність, зберегли більшість традицій та звичаїв місцевого населення.

Водночас у вітчизняній науці все ще не розроблені чіткі підходи до визначення місця етнічного туризму у загальній класифікації видів туризму за метою, існує певна термінологічна неузгодженість. Малодослідженім також є й економічний аспект організації етнотуризму, що не дає можливості повноцінно обґрунтувати рентабельність проектів щодо розробки нових спеціалізованих етнічних турів [1, с.85].

З огляду на це, метою статті є обґрунтування суті та структури поняття “етнічний туризм” та аналіз історико-культурних передумов його розвитку в одному із найбільш сприятливих для організації рекреаційно-туристичної діяльності регіонів України – Карпатському.

Етнічний туризм, на думку окремих авторів, передбачає вивчення культурних та побутових особливостей різних народів світу, а також є засобом, що використовується в багатьох країнах світу для підтримки економічного та культурного розвитку сільських регіонів і надання допомоги у збереженні культурної спадщини [4, с.35]. Уперше термін “етнічний туризм” вжид у 1977 р. В. Сміт, який трактував його як подорожі для вивчення культури та життя рідкісних чи екзотичних народностей (етнічних груп) [6, с.1].

Власне таке первісне розуміння етнічного туризму і є панівним у світовій науці. Водночас, в окремих країнах, у тому числі і в Україні, етнічний туризм часто ототожнюють із ностальгійним туризмом.

На нашу думку, етнічний туризм слід розглядати як один із різновидів культурного туризму, що пов’язаний із ознайомленням з традиційними культурно-побутовими особливостями життя населення дестинацій. У такому сенсі складовими етнічного туризму можуть бути етнографічний, релігійний, культурно-пізнавальний, ностальгійний, агротуризм та ін. [2].

Етнографічний туризм за змістом є центральною складовою етнічного туризму, адже передбачає ознайомлення із особливостями життя та традиціями місцевого населення, у тому числі із науковою й освітньою метою. Такі подорожі можна розглядати також і як хобі-тури. Релігійно-пізнавальний етнічний туризм, як підвід релігійного туризму, зосереджує свою увагу на релігійних звичаях, традиціях та спорудах, що розглядаються як невід’ємна складова місцевої культури. Ностальгійний етнічний туризм має на меті ознайомлення із традиційною культурою територій, де народилися, колись жили туристи або їхні предки. Етнічний агротуризм (як підвід сільського або екологічного туризму) робить акцент не тільки на участі у традиційних видах діяльності сільського населення, але й на пізнанні його етнокультурних особливостей. Узагальнивши аналіз структури етнічного туризму, можемо констатувати, що поряд із метою подорожей важливою його рисою є специфіка дестинацій, якими переважно є території компактного проживання певних етнічних груп, народів, націй, що зберегли свою традиційну культуру [1, с.86].

Отже, незважаючи на складну структуру та функціональні зв’язки із іншими видами туристичної діяльності, етнічний туризм усесили може розглядатися і як самостійний об’єкт наукових досліджень, і

як критерій диференціації туристичного продукту у практиці туроперейтингу.

Загалом, в Україні є три регіони, умови яких сприяють задоволенню потреб в рекреаційних послугах – Кримський, Причорноморський та Карпатський. На фоні тимчасової недоступності першого, перевантаження другого та зростаючого попиту, Карпати розглядаються як єдина територія, яка може реалізувати незадоволений попит населення на оздоровлення і відпочинок.

На території Карпатського регіону проживає багато різноманітних етнічних груп, які володіють унікальними культурними надбаннями та можуть бути об'єктами етнічного туризму. Найбільшими та найперспективнішими у цьому відношенні є спільноти гуцулів, бойків, лемків, покутян та угорців.

Етнічні особливості гуцулів, на наш погляд, є найбільш перспективним ресурсом розвитку етнічного туризму у Карпатському регіоні. Це пояснюється достатньою розробленістю відповідного туристичного бренду. Гуцульщина як край народних ремесел, унікальної етнокультури та мальовничої природи високогір'я Карпат користується достатньою популярністю як серед внутрішніх, так і серед іноземних туристів.

Бойківщина дуже перспективна із точки зору поєднання етнічного туризму із оздоровчим, екологічним, сільським та спортивним. Територія проживання бойків є також доступною для автомобільного та залізничного транспорту, адже через неї проходять міжнародні транспортні магістралі.

Для проектів відродження лемківської культури перспективним є міжнародне співробітництво та залучення іноземних інвестицій, адже окрім того, що велика частка лемків за самоідентифікацією мешкає у сусідніх країнах Євросоюзу, досить чисельною є також лемківська діаспора у США та Канаді. Етнокультура лемків є досить самобутньою, але відома в Україні завдяки хіба що народним пісням, що адаптовані сучасними виконавцями.

Специфіка покутян виражена передусім багатьма характерними елементами їх побуту і традиційної культури, що особливо помітні порівняно з етнографічними особливостями суміжних Поділля (на півночі), Гуцульщини (на південному заході) та Буковини (на південному сході). Етнокультурна самобутність покутян простежується

в традиційному покутському будівництві, народному одязі з особливо багатим розмаїттям головних жіночих уборів, орнаментиці й колориті вишивки, у багатьох звичаях, обрядах, словесному й музичному фольклорі, танцях, місцевих ремеслах і промислах [3].

Угорці, що мешкають компактно на прикордонних територіях Закарпаття, зацікавлюють туристів специфічними видами туризму, такими як гастрономічний, що базується на традиційній закарпатській кухні, а також військовий.

Велике значення для формування потенціалу розвитку етнічного туризму в Карпатському регіоні має також багата історико-культурна, зокрема, архітектурна спадщина. Варто зауважити, що йдеться не лише про елементи традиційної сільської архітектури, що мають виражені місцеві етнічні особливості (як наприклад, дерев'яні храми). Важливою перевагою Карпатського регіону, зокрема на міжнародному туристичному ринку, є наявність унікальної та різноманітної історико-архітектурної спадщини різних епох, що формує образ сучасної української культури – поліетнічної та європейської. У цьому контексті неоціненне значення має розташування на території досліджуваного регіону міста Львова – одного із найбільших культурних та туристичних центрів України. Власне, поєднання в етнотуристичних маршрутах Львова із об'єктами традиційної культури населення Українських Карпат є, на наш погляд, одним із найбільш перспективних напрямків активізації розвитку етнічного туризму в регіоні.

Справді, незважаючи на те, що Карпатський регіон активно використовується вітчизняними туроператорами для організації турів різної спеціалізації, частка власне етнічних турів у загальному асортименті навіть спеціалізованих туристичних компаній є невеликою [5]. Водночас, попит на етнічні тури досить високий як серед внутрішніх, так і серед іноземних туристів. Це, зокрема, засвідчили і результати опитування, що проводилося нами у листопаді 2015 року серед туристів, які відвідували місто Львів. Близько 90% респондентів (внутрішні та іноземні туристи у рівних пропорціях) відповіли ствердно на питання “Чи цікавить Вас українська культура (мова, звичаї, одяг, пісні)?”. На запитання “Чи хотіли б Ви поїхати в Карпати, щоб ознайомитися із культурою місцевого населення (бойків, лемків, гуцулів)?” відповіли “так” 88% внутрішніх туристів і 75% іноземних

туристів.

Очевидно, що для того, щоб задовольнити наявний попит на етнічні тури, необхідно вирішити низку проблем, які стимують розвиток цього виду туризму, серед яких:

- нерозробленість нормативно-правової бази розвитку етнічного туризму, відсутність відповідної стратегічної документації;
- маловідомість етнотуристичних ресурсів Карпатського регіону як серед туристів, так і серед організаторів туристичної діяльності;
- асиміляція більшості етнічних груп регіону та уніфікація брэндингу перспективних із точки зору розвитку етнотуризму територій;
- відсутність єдиного підходу та державної підтримки в організації історико-краєзнавчої діяльності як засобу популяризації етнотуристичних ресурсів держави;
- нестача фахівців з організації етнічного туризму у зв'язку із неналагодженістю їх підготовки у системі вищої освіти;
- низький рівень безпеки та інфраструктурного забезпечення етнічних турів [1, с.87].

Вказані проблеми можуть бути вирішеними лише за умови об'єднання зусиль туристичних підприємств, громадських організацій, закладів науки та освіти, місцевих громад та органів влади. Водночас в сучасних умовах соціально-економічного розвитку України навіть за умови такого об'єднання швидких результатів очікувати не доводиться. Основні причини цього – загальне зниження попиту на туристичні послуги, низька пріоритетність питань розвитку туризму у рішеннях органів центральної влади та можлива переорієнтація туристичних потоків у зв'язку із впровадженням безвізового режиму з країнами ЄС. Поряд із цим, саме етнічний туризм дозволяє успішно поєднувати орієнтацію як на внутрішнього, так і на міжнародного туриста, а також має хороші перспективи як засобу підвищення конкурентоспроможності місцевих громад у депресивних гірських районах України.

Література:

1. Голод А.П. Етнічний туризм у Карпатському регіоні: структурні особливості та проблеми розвитку / А.П. Голод, О.М. Мисяк

// Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки. – 2015. – Вип. 15. – Ч. 1. – С.85–87.

2. Голод А.П. Структура та проблеми розвитку етнічного туризму в Україні / А.П. Голод, О.М. Мисяк // Методичні та практичні підходи до вдосконалення результативності політики економічного зростання : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25-26 грудня 2015 р.). – К., 2015. – Ч.2. – С.53–56.

3. Покутяни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://carpathian-heritage.org.ua/ua/2012-02-25-15-05-01/20-etnics/pokutyany>.

4. Рожнова В. Проблеми та перспективи розвитку етнотуризму: зарубіжний та український досвід [Електронний ресурс] / В. Рожнова, Н. Терес // Етнічна історія народів Європи. – 2013. – Вип. 39. – С.35–44. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eine_2013_39_8.pdf.

5. Туристическая компания “Этнотур” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.etnotur.com.ua/onas.html>.

6. Yang Li. Planning for Ethnic Tourism: Case Studies from Xishuangbanna, Yunnan, China [Електронний ресурс]. – Waterloo, Ontario, 2007. – Р. 1–2. – Режим доступу: http://libdspace.uwaterloo.ca/bitstream/10012/3123/1/Thesis_Li.pdf/

Holod A., Mysiak O.

HISTORICAL AND CULTURAL POTENTIAL OF ETHNIC TOURISM DEVELOPMENT IN THE CARPATHIAN REGION OF UKRAINE

The paper deals with the features of formation and problems of usage of historical and cultural potential of ethnic tourism in the Carpathian region. The author's interpretation of essence, structure and relations of ethnic tourism is proposed. The role of major ethnic groups of the region in the development of ethnotourism is characterized, and importance of historical and cultural sites of investigated territory is analyzed in this context. The circle of problems facing the development of ethnic tourism in the Carpathian region at present are outlined, and its solutions are proposed.

Keywords: ethnic tourism, Carpathian region, historical and cultural potential, development, problems.

**ЦЕРКВА СВЯТОГО ДУХА В РОГАТИНІ – ОДНА ІЗ
НАЙДАВНІШИХ РЕЛІГІЙНИХ ПАМ'ЯТОК ГАЛИЦЬКОГО
ПРИКАРПАТТЯ**

Проведено дослідження однієї із найдавніших релігійних пам'яток Галицького Прикарпаття – Церкви Святого Духа в Рогатині. Детально описується, що являє собою дерев'яний християнський храм, який сьогодні використовується як музейний заклад, складова Музейного комплексу в місті Рогатині.

Ключові слова: туризм, історико-культурний потенціал, розвиток.

Церква Святого Духа у Рогатині (більш правильна назва церкви “Зішестя Святого Духа”, як це підписано на іконостасі церкви) – одна з найдавніших православних святынь України. Розташована вона на батьківщині легендарної Роксолани – у місті Рогатині Івано-Франківської області. Церква Святого Духа – унікальна пам'ятка дерев'яної архітектури та живопису XVI–XVII століть, що являє собою дерев'яний християнський храм, який сьогодні використовується як музейний заклад, складова Музейного комплексу в місті Рогатині, що є філіалом обласного художнього музею. Вона по праву включена в десятку найцінніших дерев'яних культових споруд в Україні. Так, 21 червня 2013 року на 37-й сесії Комітету Світової спадщини ЮНЕСКО, що проходила у Камбоджі, Церква Святого Духа, разом з іншими дерев'яними церквами карпатського регіону, була включена у список світової спадщини ЮНЕСКО. Ще раніше, у 2009 році Нацбанк України навіть випустив срібну десятигривневу монету із зображенням церкви Святого Духа.

Церква Святого Духа стоїть на невеличкому підвищенні в західній частині Рогатина. Завдяки малоповерховому характеру навколої забудови храм відіграє роль архітектурної домінанти. Незважаючи на існування різних точок зору на дату зведення споруди (1598, 1644–1645, 1648 рр. тощо), її можна віднести до архаїчних пам'яток дерев'яної архітектури Галичини. І хоча первісний вигляд

храму дещо змінено, у XIX столітті прибудовою дзвіниці, а також влаштуванням над центральним верхом додаткового восьмерика з аркадною сигнатуркою та струнким восьмигранним наметом у завершенні, визначальні риси цього класичного зразка найдавніших українських дерев'яних храмів залишилися майже без змін.

Церква Святого Духа в Рогатині – дерев'яна тризрубна одноверха, з квадратним центральним зрубом, гранчастим п'ятистінним вівтарем та подовженим бабинцем. Центральний зруб перекритий квадратним верхом з двома заломами. Верхівка його оформленена сигнатуркою (маленькою вежею із дзвоном) з високим шпилем. Споруда побудована, ймовірно, в першій половині XVII століття, хоча й дотепер офіційно датується 1598 роком – ця дата була віднайдена в інтер'єрі церкви на північній стіні центрального зрубу (navi) і прочитана парохом церкви о. Іполитом Дзеровичем наприкінці XIX століття. Попри розбіжність у думках вчених і дослідників храму щодо дати його спорудження, рогатинська Церква Святого Духа є одним із найдавніших дерев'яних храмів України.

Композиційну основу пам'ятки становлять монументальний четверик нави з шестигранними зрубами бабинця й вівтаря, а також приставлена до західної стіни бабинця каркасна дзвіниця квадратної форми. Триярусна наметова дзвіниця і особливо центральний об'єм церкви з розвиненим двозаломним чотиригранним верхом помітно домінують у загальній композиції споруди, в той час як невисокі приміщення бабинця та вівтаря під дво- і п'ятисхилим дахом відіграють другорядну роль. Незважаючи на відмінність окремих частин пам'ятки за висотою, формою та розмірами, всі вони сприймаються як єдине ціле. Цьому сприяють вдало знайдені співвідношення поміж ними та влаштування по периметру будівлі розлогого піддашша на фігурних кронштейнах. Первісно дубові зруби церкви були розписані народними малярами. Справжньою окрасою храму є вівтар, оздоблений п'ятиярусним іконостасом. Цей іконостас є справжнім шедевром – результатом спільної роботи місцевих майстрів і майстрів львівської мальської школи. При церкві діяло одне з перших в Україні церковних братств, коштами якого створено цей унікальний ренесансно-бароковий іконостас, що датується 1650 роком та є одним з трьох найстаріших, збережених до нашого часу, іконостасів України. До найкращих ікон храму належать композиції на

дияконських вратах (“Архангел Михаїл” і “Мелхіседек”), навісні ікони Христа і Богоматері та сцени цокольного ярусу [1, с. 42; 4, с. 15; 7, с. 31].

Варто зазначити, що у 1656 році братству при церкві Святого Духа в Рогатині львівським єпископом Арсенієм Желіборським надано диплом. У 1760 році здійснений перший повний опис церкви, – складений візитатором о. Миколою Шадурським. Згодом, у 1800 році Рогатинська церква Святого Духа стає дочірною парохії Різдва Пресвятої Богородиці в Рогатині. Через 85 років, у 1885 році художник Юліан Макаревич реставрував іконостас церкви, після чого він експонувався на археологічно-етнографічній виставці у Львові. А вже в 1895 році на виділені Галицьким сейном 2000 злотих здійснювалась реставрація храму під керівництвом львівського архітектора М. Ковальчука [6, с. 21].

На початку ХХ століття в результаті ремонту даху змінено форму маківки нави та форму даху вітваря. У 1941 та вже після війни проводились ремонтні роботи на гонтовому даху церкви. У 1963 році Святодухівську церкву включено до Державного реєстру пам’яток архітектури національного значення постановою № 970 РМУ від 24 серпня 1963 року під охоронним номером 243. У 1980–1982 роках у пам’ятці проводились ґрунтовні реставраційні роботи під керівництвом архітектора Івана Могитича, і вже наступного року (6 серпня 1983 р.) в храмі було відкрито відділ Івано-Франківського художнього музею. Отже, з 1983 року церква Святого Духа стала музеєм, філією Івано-Франківського художнього музею. Сьогодні відвідувачам представлено експозиції іконопису, скульптури та різьблених Галичини XVI–XIX століть. Найцікавішими є ікона “Іоанн Хреститель. Житіє”, що датується серединою XVI століття, стародруки, дерев’яні скульптури та свічники [2, с. 51]. Незважаючи на те, що церква Св.Духа є музеєм, нерідко тут і сьогодні проводять різні церковні обряди (хрещення, вінчання тощо), звичайно, за попередньою домовленістю з адміністрацією музею.

У 1999 році було здійснено заміну гонтового перекриття церкви і дзвіници. З 2004 року Рогатинська Святодухівська церква-музей ввійшла до Музейного комплексу міста Рогатин (філіал Івано-Франківського обласного художнього музею), що був започаткований на базі музею-пам’ятки церкви Святого Духа та відновленої садиби

відомого громадського діяча першої половини ХХ століття Миколи Угриня-Безгрішного [3, с. 111].

У 2006 році Управлінням туризму і культури Івано-Франківської Обласної державної адміністрації разом з Львівським філіалом Національного науково-дослідного реставраційного центру України було розроблено триетапний проект збереження Святодухівської церкви. Так, перший етап передбачав обстеження, дослідження, часткову реставрацію, заміри вологості деревини, стін і підлоги, а також ікон. У його рамках, зокрема, було проведено ентомологічні обстеження, в результаті яких виявлено існування двох видів жуків-деревогризів; мікологічні обстеження з метою ідентифікації грибків та підбору антисептиків; обстеження температурно-вологісних показників.

У 2007 році відреставровано навісні ікони іконостаса “Христос-Пантократор”, “Богородиця-Одигітрія”, “Старозавітна Трійця” (усунення забруднень та потемнілої лакової плівки), а також здійснено пробну хімобробку фрагментів стін церкви. Упродовж 2007–2008 рр. відреставровано ікони: “Іоанн Хреститель. Житіє”, чотири “Апостоли”, Пристоячі “Богоматір та Марія Клеопова”, «Іоанн Богослов і воїн Лонгин» та 2 стародруки [5, с. 121].

16 серпня 2008 року відбулась урочиста академія з нагоди 25-ї річниці відкриття музею у церкві Святого Духа. 22 серпня 2008 року в Святодухівській церкві працювала комісія, що визначила найголовніші завдання, загальні обсяги та терміни проведення найнагальніших ремонтно-реставраційних робіт. За результатами роботи комісії у період від 27 жовтня до 17 грудня 2008 року працівниками кооперативу “Зодчий”, що у м. Коломиї, проведено такі ремонтно-реставраційні роботи: замінено гонтове покриття над вівтарною частиною, навою та дзвіницею, окрім куполів; перед перекриттям даху здійснено комплексну обробку деревини будівлі церкви ззовні спеціальними речовинами з метою її дезінфекції та консервації; проведено заміну трьох вікон із відтворенням їхнього попереднього вигляду; здійснено обшалування верхів нави та дзвіниці з попередньою обробкою деревини речовинами з метою її дезінфекції та консервації; у районах водостоків між вівтарною частиною та навою замінено фрагменти ушкоджених дерев'яних брусів, які не підлягали ремонту; гонтове покриття церкви та дзвіниці оброблено нафтою для кращого зберігання та запобігання псуванню та руйнуванню деревини.

Про кожну стародавню споруду ходять легенди. Не виняток і церква Святого Духа. За легендою саме в цій церкві проповідував батько Роксолани (Анастасії Лісовської) Гаврило Лісовський (о. Лука), а сама Настя молилася в ній із ранніх років. Легенда, звичайно, гарна, однак, якщо проаналізувати історичні факти і зіставити дати, то напрошується висновок, що це зовсім не так. Анастасія Лісовська народилася на початку XVI століття, приблизно в 1506 році, а церкву Святого Духа, як ми знаємо, побудували в 1598 році, тобто тільки через дев'яносто два роки. Після того як дівчину викрали в ранньому віці, вона вже ніколи не була в рідних краях. Сумнівно й те, що в цьому храмі міг служити священиком її батько. Навіть якщо припустити, що на момент народження дочки Лісовському було 20 років, то на момент відкриття храму йому мало б виповнитися більше 110 років. Малоймовірно, що він дожив до цього віку. Проте місцеві жителі передають цю легенду туристам і їх ще більше сьогодні манить до цього місця.

На сьогодні в експозиції церкви-музею представлено автентичний іконостас 1650 року, ікони старого іконостаса кінця XVI століття, ікону монастирського типу «Іоанн Хреститель. Житіє» (середина XVI століття), ікони XVII–XIX століття з церков Рогатинщини, а також вироби з каменю, дерев'яні скульптури та свічники, стародруки.

Потрібно підкреслити, що влітку 2009 року Церква Святого Духа увійшла в перелік восьми пам'яток дерев'яної сакральної архітектури України, які запропоновано внести до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. І, як ми вже зазначали, 21 червня того ж року Церква Святого Духа була включена у список світової спадщини ЮНЕСКО. У червні 2013 року у рамках проекту “Музей онлайн” сайту “Україна Incognita” було створено віртуальну екскурсію з аудіосупроводом церквою Святого Духа в Рогатині. Вперше в Україні церква, що увійшла до списку Світової спадщини ЮНЕСКО, представлена у віртуальному фонді українських музеїв.

Підсумовуючи вищенаведене, варто зазначити, що протягом чотирьох століть церква Святого Духа кардинально не змінилася. У XIX столітті до храму була прибудована дзвіниця. Пізніше в ході реконструкції внесли зміни до форми даху центрального зрубу – спорудили аркадну сигнатурку, увінчану восьмигранним шатром. Інші

частини храму зберегли свій первозданий вигляд. На території церкви залишилося навіть кладовище, таке ж старовинне, як і сам храм. Церква є однією з найвидатніших пам'яток галицької школи дерев'яної архітектури, а Святодухівський іконостас, в якому втілено гуманістичне сприйняття дійсності та естетичні норми ренесансного мистецтва, належить до визначних надбань як українського, так і світового мистецтва.

Література:

1. Василь Слободян. Храми Рогатинщини. – Львів: “Логос”. – 2004. – 259 с.
2. Жолтовський П.М. Український живопис XVII–XVIII століть. – К., 1978. – 460 с.
3. Завада В. Т. // Пам'ятки архітектури та містобудування України. – К.: “Техніка”. – 2000. – 190 с.
4. Ковпаненко Н. Г. ДУХА СВЯТОГО ЦЕРКВА // Церква в м. Рогатин // Енциклопедія історії України / ред. кол.: В. А. Смолій та ін.; Інститут історії України НАН України. – Київ: Наукова думка, 2004. – Т. 2 : Г–Д – 528 с.
5. Овсійчук В.А. Українське мистецтво другої половини XVI – першої половини XVII ст. – К., 1985. – 320 с.
6. РОГАТИН. Деревянная церковь св. Духа (1648) // Украина и Молдавия. Справочник-путеводитель., М.–Лейпциг, 1982. – 540 с.
7. Церква святого Духа в Рогатині: Альбом / Авт.-упоряд. В. І. Мельник. – К.: “Мистецтво”, 1991. – 37 с.

Marnunushun H.

HOLY SPIRIT CHURCH IN ROHATYN - ONE OF THE OLDEST RELIGIOUS MONUMENTS GALICIAN PRYKARPATTYA

The article deals with the analysis of one of the oldest religious monuments Galician Carpathians - the Church of the Holy Spirit in Rohatyn. As the content of the article the author describes in detail, which is a wooden Christian church, which is now used as a museum institution, part of the museum complex in the town of Rohatyn.

Keywords: etourism, historical and cultural potential, development.

УДК 338.48

Юлія Феленчак

Львівський державний університет фізичної культури,

к.е.н., доцент

Марта Прохира

Львівський державний університет фізичної культури,

студентка

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ БАЛЬНЕОЛОГІЧНОГО КУРОРТУ СХІДНИЦЯ

Стаття присвячена дослідженню історичних аспектів становлення і розвитку селища Східниця як бальнеологічного курорту. Наведено основні гіпотези походження сучасної назви курорту. Проаналізовано діяльність О. Стоцького з метою визнання лікувальних властивостей мінеральних джерел Східниці. Досліджено структурні зміни у функціонуванні бальнеологічних закладів Східниці. Окреслено основні проблеми і перспективні напрямки розвитку курорту з урахуванням його регіональної специфіки.

Ключові слова: курорт, бальнеологічний курорт, джерело, мінеральні води, Нафтуся.

Туристично-рекреаційні ресурси Прикарпаття та Карпат є одними із найбагатших та найрізноманітніших в Україні. Серед значної кількості наявних у цій місцевості відомих рекреаційних центрів, особливої уваги заслуговує бальнеологічний курорт Східниця, розташований у Дрогобицькому районі Львівської області. Унікальні мінеральні води у поєднанні із цілющим гірським повітрям і мальовничі карпатські ландшафти закріпили за курортом назву “Українська Швейцарія”.

Проблематика та перспективи розвитку бальнеологічного курорту Східниця висвітлюється в роботах багатьох дослідників, таких як Б. Лазорак, О. Левчук, М. Рутинський, І. Мендела, В. Менько, Д. Шестопалко та ін. Проте, окремі аспекти згаданої проблематики, зокрема, історичні особливості розвитку селища Східниця як бальнеологічного курорту, на сьогоднішній день є дискусійними і потребують подальших наукових пошуків.

Про лікувальні властивості мальовничого селища Східниця було відомо вже давно. За переказами, Східниця розвивалась на місці

зруйнованого татаро-монголами у 1237-1242 роках відомого поселення Золота Баня; слід сказати, що таку назву зараз носить головна вулиця селища. Слово “баня” у наших предків означало велику яму (улоговину), а прикметник “золота” пов’язаний із назвою нафти, яку тут добували з давніх часів [7]. Як припускає Д. Бучко, простежуючи походження назв населених пунктів Покуття, назва Баня могла походити також відapel. баня – цілюще джерело [5]. Підтвердженням такої гіпотези може свідчити те, що болгарське слово “бани” означає “курорт з цілющими водами” [8].

Важко встановити і походження сучасної назви курорту – Східниця. У науково-популярній краснавчій літературі існує версія, що назва походить від слова “сходитися” [5]. За іншою версією, назва Східниця, а точніше Сходниця, походить із часів дохристиянської Русі-України. Складається ця назва з двох слів: “сход” і “ниця”. Сход – це корінь дієслова “сходити”, а “ниця” – не що інше, як “низ”, “долина”. Разом – це означало “сходити вниз”, “іти в долину”, де пролягав стародавній торговельний шлях повз знамениту наскельну твердиню – фортецю Тустань [7]. Ріка Східничанка, яка протікає через Східницю також могла дати свою назву населеному пункту [5].

Згадки про поселення з назвою Східниця також є дискусійними. У багатотомному виданні “История городов и сел Украинской ССР. Львовская область” зазначено, що поселення ймовірно виникло на початку XIV ст. Однак, як вважає М. Базар, поселення з такою назвою вже існувало у 1241 р., оскільки жителі, які вижили після знищення Золотої Бані, зійшлися й заново відбудували поселення, назвавши його Східницею. Перші писемні відомості про Східницю датуються починаючи з XIV ст. В архівних фондах було знайдено відомості про селище Східниця, датовані 1515 та 1567 роками. Польськомовне видання “Słownik geograficzny” першу писемну згадку про Східницю відносить до 1608 р. [2].

На сьогодні у Східниці налічується 38 джерел мінеральної води по типу Нафтуся та 17 свердловин з різним хімічним складом мінеральної води, з яких для відвідувачів доступні води з 10 джерел і 3-х свердловин. Завдяки особливому хімічному складу місцеві мінеральні джерела не мають аналогів в світі і створюють ідеальні умови для лікування таких недуг як: захворювання печінки, нирок, шлунково-кишкового тракту, нервової системи, сечовивідних шляхів, циститу,

цукрового діабету I і II типів, відновлення після операцій та інших хвороб [3].

Свого часу владні мужі не могли повірити, що поруч зі знаменитим Трускавцем залягають джерела ще багатші за своїми властивостями. І лише науковець Омелян Стоцький, першовідкривач мінеральних вод Східниці, вірив у природні багатства цього гірського селища і відкрив великі поклади мінеральної води “Нафтуся”. Завдяки його старанням 9 січня 1976 р. селище Східниця було визнано Всесоюзним курортом.

Однак, добитися визнання лікувальних властивостей східничанських вод було нелегко. Після майже 30-річної пошукової роботи О. Стоцький знайшов у Східниці 38 джерел мінеральних вод, спочатку самостійно їх досліджував, а далі понад 20 років боровся з ученими Одесського інституту курортології, з різними чиновниками, бюрократами за факт визнання Східницьких вод цілющими та лікувальними [8].

Слід зазначити, що О. Стоцький був надзвичайно освіченою людиною (випускник факультет німецької філології Львівського університету, закінчив три курси консерваторії, а за окремими даними і Львівський політехнічний інститут), і в досить похилому віці (після виходу на заслужений відпочинок) практично оволодів професією хіміка і самостійно працював над своїми дослідженнями 15 років [6, 8].

Дослідження лікувальних властивостей східничанських мінеральних вод завдяки зусиллям О. Стоцького розпочалася у 1956 р., після його звернення до лабораторії Бориславського нафтогазового управління провести аналіз води з джерела з якого тече вода з запахом сірководню. Аргументом для стало те, що місцеві жителі почуваються краще коли п’ють цю воду, особливо ті, хто скаржився раніше на хвору печінку чи нирки [6].

Припущення О. Стоцького про подібність властивостей східничанської води з відомою Нафтусею підтвердилися: вода з джерела справді виявилася аналогічною трускавецькій “Нафтусі”. Зраділий східничанин поїхав відстоювати знахідку далі — до Трускавецької центральної лабораторії, яка знаходилася у підпорядкуванні Одесського науково-дослідного інституту курортології і фізіотерапії. Цілих 8 років довелося чекати, поки одеські фахівці відгукнулися. При цьому слід відзначити, що якби О. Стоцький мовчки

сидів і чекав, то ніхто б узагалі не приїхав. А так відповідельні наукові працівники, які приїхали до Східниці, подихали напрочуд чистим карпатським повітрям, узяли забір води зі струмочка (а зовсім не з джерела) і поїхали. Незабаром надійшов із Москви лист, копію якого відіслали директору третього нафтопромислу “Бориславнафта” і газеті “Ізвестия”: “За отриманими нами відомостями від директора Одеського інституту курортології і фізіотерапії Ф.Е. Куркудима, хімічний склад і лікувальну дію мінеральної води в с. Східниця було вивчено експедицією інституту під його особистим керівництвом. Під час проведення експериментальних дослідів на тваринах отримано негативну характеристику цих вод” [6].

Отримавши таку відповідь, О. Стоцький не припинив своєї діяльності щодо визнання цілющих властивостей східничанських вод і звертався до різних інстанцій і шукав однодумців. У 1966 р. головний лікар Східницької лікарні С. Дуда зважився на експеримент – з'їздив до Львова, вмовив урологічних хворих, приречених на видalenня нирки, попити воду в Східниці. Через три тижні, після повторної діагностики, медики констатували: оперативне втручання хворим не потрібне. Це був близький результат. А з часом Стоцького і Дуду запросили на колегію Міністерства охорони здоров'я. У півторагодинному виступі першовідкривач східницьких мінеральних джерел нищівно розкритикував вердикт Одеського інституту курортології, посилаючись на результати лікування хворих в Східницькій лікарні. Вирішенням колегії Міністерства охорони здоров'я було доручене фахівцям кафедри нормальної фізіології Львівського медичного інституту під керівництвом Я. Склярова із залученням фахівців Чернівецького медичного інституту та Львівського науково-дослідного інституту епідеміології і мікробіології [2].

Невеликий науковий колектив упродовж 1966-1968 рр. проводив експериментальні і клінічні дослідження хворих на базі Східницької лікарні, вивчав мінеральні води з джерел №№ 1, 3, 4, 5. Висновки комісії були однозначні: східницькі мінеральні води придатні для лікування цілого ряду урологічних недуг і захворювань шлунково-кишкового тракту. Львівський обласний відділ охорони здоров'я з серпня 1970 р. відкриває в Східницькій селищній лікарні реабілітаційне відділення, що стало базою для подальшого вивчення місцевих мінеральних вод [8].

Для визначення запасів східницьких джерел та реалізації перспективного плану розвитку курорту міністерство геології України виділило 450 тисяч рублів. З цією метою було пробурено 17 свердловин, добовий дебіт яких перевищив всі прогнози. У липні 1973 р. був отриманий позитивний висновок на всі досліджені на той час джерела [8].

У результаті цього у 1974 р. Східницю визнали бальнеологічним курортом, а з 1976 р Всесоюзним бальнеологічним курортом. Диплом першовідкривача східницьких мінеральних вод Міністерство геології СРСР видало Омелянові Стоцькому 3 листопада 1977 року.

Так майже через 100 років Східниця знову стала популярною. Вперше у 1872 р., коли тут почався промисловий видобуток нафти, вдруге — завдяки унікальності своїх джерел. Зосереджені на порівняно невеликій території, ці води характеризуються різними властивостями: слабомінералізовані типу “Нафтуся” з різними органічними речовинами (10-30 мг/л), залишисті мінеральні води зі складом від 20 до 70 мг/л, унікальні лужні (садові) типу “Боржомі” [6].

Однак, не зважаючи на довгоочікуване визнання, в радянські часи розробка і експлуатація мінеральних вод Східниці проводились мляво, оскільки тогочасний уряд вперто не бажав створювати конкуренцію відому і популярному Трускавцю. У часи незалежності України ситуація кардинально змінилася і тепер курорт набув статусу активного оздоровчого центру, відомого не тільки в Україні, а й в усьому світі. У 2005 р. селище Східниця було перейменовано на Всеукраїнський курорт імені Омеляна Стоцького.

Отож, виходячи з усього викладеного вище, можна стверджувати, що Східниця є одним з наймолодших та найперспективніших курортів України, який в перспективі має отримати статус державного [4]. Однак, на сьогоднішній можливості курорту є недооцінені і використовуються лише частково. Розпорядження Президента України від 22.04.1998 р. № 93/98-рп “Про розвиток курорту Східниця” та Постанова КМУ “Про затвердження Програми розвитку курорту Східниця” є застарілими та практично вичерпаними (згідно цих документів селище визнано Всеукраїнською дитячою здравницею та затверджено програму розвитку Східниці як Національної дитячої здравниці). Розпорядження КМУ “Про схвалення Концепції загальнодержавної програми розвитку санаторно-курортної

галузі на період до 2017 року” не стосується курорту зокрема, а його пропонований варіант розвитку санаторно-курортої сфери з одночасним формуванням державно-приватного партнерства реалізовується дуже слабо або не реалізовується взагалі [1].

Однак, з урахуванням наявності потужного потенціалу курорту для потреб санаторно-курортної галузі України, перспективи розвитку селища Східниця як курорту регіонального значення за умови контролю та підтримки з боку як місцевої, так і регіональної та державної влади є досить оптимістичними. Для ефективного функціонування та розвитку курорту потрібне вдосконалення законодавчої бази з урахуванням регіональної специфіки курортних територій. Необхідним також є створення повноцінної регіональної політики розвитку туризму та рекреації, стратегічними завданнями якої є закріплення туристично-рекреаційного образу Східниці на національному та міжнародному туристичних ринках.

Література:

1. Мендела І.Я. Особливості розвитку закладів готельного господарства курорту Східниця / І.Я. Мендела, Д.С. Шестопалко. // Карпатський край Наукові студії з історії, культури, туризму-2014- N 1 (4) . С. 100-108.
2. Нариси з історії Східниці / наук. ред. Л. Тимошенко. – Дрогобич: Коло, 2013. – 404 с.
3. Прохира М.М. Структурні особливості закладів розміщення курорту Східниця / Феленчак Ю. Б., Прохира М.М. // Сучасні тенденції розвитку туризму: Збірник тез доповідей учасників III Всеукраїнської наук.-практ. конф. 05 листопада 2015 р. – Миколаїв – Ч. 2. – С. 92-95.
4. Розпорядження Президента України “Про розвиток курорту Східниця” від 22 квітня 1998 р. - № 93/98-рп. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/141-99-%D0%BF>.
5. Східниця – невідомі факти з історії давнього селища [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.spadok.org.ua/kra-znavstvo/schidnytsya-nevidomi-fakty-z-istoriyi-davnogo-selyscha>.
6. Чи стане Попелюшка-Східниця принцесою?.. [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/chi-stane-popelyushka-shidnicya-princesoyu>.

7. Східниця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blog.karpaty.info/2014/05/28/shidnitsya-mensha-sestrichka-truskavtsya/>

8. Східниця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org..>

**Felenchak Y.,
Prokhyra M.**

HISTORICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF BALNEOLOGICAL RESORT SKHIDNYTSYA

The article investigates the historical aspects of the formation and development spa resort Skhidnytsia. The basic hypotheses of origin of the modern name of resort are given. Activity of O. Stotskogo is analysed with the aim of confession of curative properties of mineral sources of Skhidnytsia. Structural changes in the functioning of spa facilities Skhidnytsya investigated. Basic problems and perspective directions of development of resort are outlined taking into account his regional specific.

Keywords: resort, spa resort, source, mineral water, Naftusja

Ірина Франків

Львівський інститут економіки і туризму,

к.і.н., завідувач бібліотеки

**ПОДОРОЖ КОСТЕЛАМИ ГОРОДОЧЧИНИ:
ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС**

Досліджено історію сіл та костелів Городоцького району Львівської області. Проказано, що села та їх святині мають давню історію, яка потребує вивчення і популяризації.

Ключові слова: Городоччина, костел, історико-культурні пам'ятки.

Подорож по Городоччині має всі шанси залишити незабутнє враження для кожного, хто не байдужий до історії рідного краю. Давні пам'ятки на фоні мальовничої природи сіл створюють незабутні враження. Цікавою місцевістю в Городоцькому районі є село Тулинголове, де обов'язково потрібно відвідати палац Балів та колишній костел св. Дороти (1600). У Комарному неможливо оминути пишно декорований скульптурами і ліпниною костел Різдва Пресвятої Діви Марії (1658). У Повітно Костел Різдва Діви Марії і св. Миколая 1851 р. У Переможному знаходиться чудовий конструктивістський костел, який має цікаву архітектурну конструкцію і гармонійні пропорції, є костел Святої Трійці у Родатичах, який потребує негайного ремонту та реконструкції.

За архівними матеріалами XVIII ст. село Родатичі на сх. межує з Братковичами і Галичанами, на пд. з Вовчухами і Мілятином, на зд. з Борятином, Новосільцями, на пн. з Речичанами і Тучапами (всі відносилися до Яворівського повіту) [3, арк. 140]. Посеред території пливе потік Раков (Ракуа), що допливає до Судової Вишні. В долині Ракова знаходиться забудова села, на пд.-зх. ліщиновий ліс. Історична дата утворення села – 1370 рік, його колишня назва Городятичі, з 1939 р. – Родатичі [1, с. 465]. Село належало до числа королівських володінь, староства городоцького, землі львівської, а воєводства руського. Місцевість відома від 1445 р., як така, що входила до земель староства городоцького. В люстрації з року 1661 і 1662 читаємо: “Те село здавна засідало на ланах 26. А було осілих підданих на полянках 9. Платив кожен з них чиншу по грош 9, вівса по 4 півмірки, по одному каплоні.

Загородників було 20. Платили чиншу по грош 12...” [15, с. 650]. Після розподілу земель село перейшло до австрійського роду, який в 1824 р. продав село приватним власникам. У 1880 р. в селі було 296 домів, 1885 мешканців; в гміні 13 домів та 67 мешканців на території двору. З-поміж мешканців було 1830 римо-кат., 86 гр.-кат., 30 єudeїв, 6 ін. віровизнань; 1863 поляки, 89 русини. 1881р. Марія Антоніна Мірська купила Родатичі, а з 1890 р. до ІІ світової війни село належало до львівської громади Сестер Провидіння [4, с. 217].

В селі був дерев'яний костел, перша згадка про який походить від 1449 р., в акті відновлення парафії його зазначено як костел Всіх Святих. Є відомості, що католицька парафія існувала тут ще перед 1449 р. [10, с. 465]. Від часу заснування і до ХХ ст. родатичька парафія належала до городоцького деканату. На кінець XIX ст. до її складу входили: Братковичі, Добряни, Родатичі, Речичани, Тучапи, Вовчухи. Про діяльність парафії мало відомо, за винятком того, що у 1689 р., коли костел було спалено, а відремонтовано за тодішнього ксьондза Каспра Голебовського. Від 1741 р. при костелі діяло Братство Св. Трійці. Лаконічний опис костелу міститься протоколі візитаційному Яна Скарбка за 1717 р. описано костел з дубової деревини, оточений дерев'яною огорожею, з трьома вівтарями всередині [4, с. 218]. З протоколу візитації 1741 р. відомо, що був вівтар Св. Трійці, Матері Божої і св. Анни. Згадано також про купіль з червоного мармуру. На кінець XVIII ст. костел вимагав грунтовного ремонту, спроби відновити костел ні до чого не привели і у 1817 р. костел закрито. В цьому ж році було збудовано новий дерев'яний костел з дзвіницею. В часі візитації 1822 р. в костелі було знайдено три давніх вівтарі (головний з фігурою Христа і образом Всіх Святих, бічні з образом Св. Трійці, Св. Яна, Св. Антоніо і Матері Божої) та орган [4, с. 219].

В 1895 р. за ксьондза Антоніо Сильвестра почалися спроби будівництва нового костелу, бо старий був дуже знищений. Прилучилася до цього остання власниця села, графіня Мірська, яка згодом вступила до ордену Сестер опіки Божої помочі і територію двору в тому ж часі віддала кластерові, який керує орденом. Сестри заклали в дворі заклад науки жіночого господарства [17, с. 123]. Мати Антоніна з сестрами також опікувалися сиротами, займалися вихованням дівчат, навчали правилам ведення домашнього господарства. Виник тут заклад науки господарства жіночого з

програмою, що охоплювала діапазон доменового управління. Програма ґрунтувалася на релігійних засадах. Закладом керували і опікувалися сестри абату (Провидіння). Останні роки свого життя Мірська прожила у Родатичах, а після смерті тіло Матері Мірської було поховане в усипальниці на місцевому цвинтарі.

Костел муріваний з цегли і каменю, збудований в неороманському стилі та має елементи неоготики. На сьогодні святиня перебуває в стані руїни. Костел св. Трійці збудовано в 1897–1898 рр., завдяки старанням Марії Антоніни Мірської (1822–1905 рр.), засновниці згромадження Сестер опіки Божої помочі [17, с. 123]. Проект і кошторис костелу належить львівському архітектору Альфреду Кам'янобродському [4, с. 219]. 2 жовтня 1898 р. костел було освячено за ксьондза Любомирського, хоч роботи ще тривали. В тому часі Мірська закупила органи у відомого львівського органіста Яна Слівінського. 4 червня 1905 р. за ксьондза Йозефа Більчевського було закінчено костел Св. Трійці.

Костел був закритий після 1945 р., згодом використовувався як магазин, потім як сільський клуб. Та згодом був закинутий і залишився без даху. Це тринавова базиліка з півкововим замкненим присвітерієм, з переду масивна, чотирибічна вежа (тепер без увінчення), через дві циліндричні вежі проходять сходи [10, с. 465]. Костел багатий на зовнішні прикраси, фриз аркадовий, напівколоподібні виступи над вікнами, ліпнини. У пресвітерії два декоративні провідні портали до бічних приміщень. Вівтарем орієнтований на південний захід.

Цікавою місцевістю в околицях Комарна є віддалене від нього на південь на 5 км село Тулинголове, де обов'язково треба відвідати палац Балів та колишній костел св. Дороти (1600). Місцевість в 1418 р. була власністю Кунатів, а в наступних 2-х століттях – Коритків [10, с. 473]. Тулиголови перейшли у власність Кросновських, у XVIII ст. місцевість була у власності Гумецьких. На початку XIX ст. власником маєтку був Яцик Фредр, пізніше Тулиголови перейшли до Балів і залишалися в їх роду до 1939 р. [10, с. 473].

1490 р. постала а селі парафія, а 1599 р. її було відновлено. Фундація парафії належить Станіславу Коритку [16, с. 614]. Ним було збудовано новий муріваний костел. В 1653 р. в святині введено культ образу Матері Божої, а костел стає власністю Кортиків [10, с. 473]. На власності тулиголовської парафії знаходилася і каплиця в Чайковичах,

яка з 1889 р. стала фундацією Йозефа Бялоскорського [7, с.360]. Крім Чайкович до парафії відносяться: Голодівка, Ясинів, Конюшки Королівські, Конюшки Тулиголовські, Малпа, Нове Село, Суслів.

Зберігся опис костелу в протоколах візитації за Яна Скарбка в 1717 і 1721 рр.: “*Костел неконсекрований, має дві каплиці і є в стані значного занепаду та вимагає ремонту. Всередині знайдено 5 вівтарів: св. Христа, по боках Матері Божої і св. Анни... В бічних каплицях знаходяться 2 образи, 4 свічники, 6 келихів, 38 дрібних оздоб, ризи, покривала*” [7, с.362]. Протокол візитації 1741 р. містить інформацію щодо планування ремонту даху, що було кінцевим етапом ремонтних робіт. Після цього костел був в добром стані. Старий вівтар залишався трохи відсторонений, з ціллю створення нового. А акті візитації від 1774 р. маємо опис вівтарів: Христа, Благовіщення і св. Дороти. За ксьондза Себастьяна Прилицького (1794–1824) над хорами поміщено дзвони. Висвячення костелу відбулось у 1858 р., у 1871 р. відновлено бічну каплицю, а в 1878 р. покладено новий дах і обгороджено костел. Впродовж XVIII–XIX ст. та в рр. 1927–30 розбудовувався костел [10, с. 473]. Ян Слівінський виготовив для костелу орган [7, с.363]. Він був десятиголосний, виконаний у стилі неорококо, трьохдільний. Приблизно з 1930 по 1936 рр. інструмент був перебудований майстрами львівської фірми Рудольфа Хаасе, на інструменті зберігся напис: „Rudolf Haase, Lwow”.

Костел складається з нави, хору з гранованою апсидою, двох каплиць, і приміщення, що примикає до стіни хору. По боках нави знаходяться дві квадратні, низькі каплиці. В західній частині костелу відділена масивна аркада, просторе захристя зовні спільно з каплицею творить північний блок. Від фасаду прямоугольна паперть, по її боках сходи на хор і склад; широка нава. З пд. на зх. каплиця має прямоугольну паперть. Двосхилу покрівлю вінчає невелика, завершена шпилем, сигнатурка. Стіни хору і старої частини нефи посилені контрфорсами. Неф і хор перекриті циліндричними склепіннями, бічні каплиці – хрестовими склепіннями.

Після II світової війни останнім ксьондом був Антоніо Башак, який таємно забрав з собою образ Матері Божої, який 1948 р. поміщено у філіальному костелі у Вроцлаві. 1946 р. костел пререобладнано на православну церкву Покрови Матері Божої, а 1990 р. перейшов до греко-католиків.

Село Повітне вперше згадується в архівних джерелах за 1427 р. [1, с. 261]. У 1428 р. Васько був власником всіх Мальчиць, які після його смерті розділили між його нащадками. В 1443 р. одна половина села належала Грицьку, а друга – Федорку і Ваську. У 1447 р. тогочасні власники Мальчиць Федорко і Федко перенесли село на магдебурське право і надалі в ньому війтівство дідичне належало Якубові і Станіславові Оріховським.

У 1774 р. занотовано, що Мальчиці Малі є дуже велике село, яке складається із присілків, а власне з окремих сіл, а саме Мальчиць Дворських, Зушиць, Строне і Повітно. У XIX ст. вони мали статус самостійних сіл, а найбільшим із них було Повітно. На його території знаходився фільварок архієпископа [14, с. 894]. У 80-х рр. XIX ст. в селі проживало 715 жителів, з яких 570 – греко-католики, 135 – римо-католики і 10 – іудеїв [17, с. 122].

23 липня 1428 р. в Повітному постала римо-католицька парафія [5, с. 190]. У цей час був зведений дерев’яний костел Народження Пресв. Діви Марії і Св. Миколая. Спочатку парафія входила в склад львівського деканату, а 1765 р. перейшла до новоутвореного яворівського, а 1787 р. належала до городоцького деканату [5, с. 190].

У 1639 р. старий костел був замінений на нову дерев’яну споруду. В кінці XVIII ст. костел перебував у поганому стані. Новий муріваний костел в Повітному був збудований у 1851 р. коштом архієпископа Луки Баранецького, перебудований після пожежі 1902 р. [10, с. 460] і ним консекрований 8 вересня 1853 р. [17, с. 122]. У костелі знаходиться пам’ятна дошка, яка інформує, що він був освячений Львівським архієпископом Л. Баранецьким. Будівля костелу тринавова, в плані прямокутна, обширна півколова апсида замкнена в пресвітеріумі з вміщеним за ним захристям. Широкий фасад, добудоване у 1902 р. крило, дві чотирибічні вежі увінчані трикутним верхом. Вхід із двома парами пілястрів і півколова арка, а над нею велике аркове вікно [10, с. 460]. Всередині храму є кам’яна табличка латинською мовою, яка згадує про його відкриття в 1853 р.

У 1902 р. костел горів, проте того ж року почалися роботи по його відновленню. Після Другої світової війни костел використовував місцевий колгосп, як магазин збіжжя [10, с. 460].

Лише на поч. 90-х рр. ХХ ст. знищена свяตиня була знову повернута вірянам, які до цього часу виконують ремонтні роботи. В

1996 р. львівський архієпископ Мар'ян Яворський освятив костел в Повітному. У 2013 р. встановлено новий вівтар.

Здавна відомо село Угерці. У “Словнику географічному” стосовно Угерців Незабитовських знаходимо такий запис: “*Село знаходитьться 8 км на південний захід від Городка. На півночі лежить Ебенау – німецький хутір і Стоділки, на схід – Черляни, на північний схід – Давидовичі, на південь – Хищевичі, Гошани, на захід – Шоломиничі і Годвашиня. Води спливають на схід до Вересиці. Забудова лежить в середній околиці і має 272 м. Помістя знаходиться на південному заході, досягає 298 м. Фільварок є більший від палацу Володимира Незабитовського*” [16, с.752].

У 1880 р. в селі значилося 223 будинки, 1172 мешканці, в гміні 7 будинків, 153 мешканці, на території двору (1068 гр.-кат., 117 рим.-кат., 105 іуд., 5 інших визнань; 1065 русинів, 247 поляків, 12 німців) [16, с. 752]. У селі на той час були церква, однорічна школа і цегельня. З давніх двірських будівель в Уграх залишилась тільки неоготична каплиця, збудована в 1878 р. за Володимира Незабитовського з червоної цегли з елементами декорацій, виконаними із білого каменю. Виділяється гостроликий портал із двома колонами, оздобленими капітулами і трикутний верх з гербом Незабітовських [10, с. 464]. Всередині каплички є образ Найсвятішого Серця Ісуса, намальований невідомим художником.

Подорожуючи землями Городоччини у невеликому селищі Комарне обов’язково треба відвідати костел Різдва Пресвятої Діви Марії (1658). Ще в 1936 р. на території Комарна археологи розкопали курган кам’яної доби (кін. III тис. до н.е.) і виявили пам’ятки давньоруського часу (XI–XIII ст.) [1, с.243]. У XV ст. місто належало Станіславу з Ходача, який добився переведення міста з руського права на магдебурзьке та відбування в місті великого ярмарку в день Св. Трійці [9, с. 75]. В цьому ж 1473 р. польські магнати побудували в Комарне замок та дерев’яний костел [12, с. 302]. Близько р. 1590 успадковував цю землю вчений Ян Остророг, пізніший познанський воєвода, який взяв за дружину Катерину, доньку Миколи Мелецького, подільського воєводи [12, с. 303]. З словника географічного ми також дізнаємося, що він утримував значний звіринець в Комарно. Комарне належало також магнатам Вишневським, Огінським, згодом Лянцкоронським.

У “Словнику географічному” стосовно Комарна записано: “Взагалі є в місті номерів 405, а з передмістями 770. Більша (гф. Лянцкоронського) власність має ріллі ор. 5, полів і город. 111, пасов. 16 морг.; всасн. менша має ріллі ор. 986, полів і город. 264, пасов. 321, лісу 20 морг. Мешканців було згідно списку 1880 р. 5079, а саме в місті 3362, на передмістях 1717 (між ними більше 2000 юдеїв, майже 2000 визн. гр.-кат., більше 1000 визн. рим.-кат.)” [12, с. 303]. Прафія в Комарно була одна з найбільших в львівській архідієцезії і такий стан тривав аж до міжвоєнного періоду.

З писемних лдерел відомо, що першу парафію римо-католицької громади в Комарному заклав Станіслав з Ходача в 1473 р., і одночасно побудував за свої кошти в тому ж році костел. Про це свідчить напис на його портреті, що знаходиться в костелі. Перший костел був дерев'яний. Парафія опікувалася лікарнею, закладеною в 1667 р.

З візитаційних документів за 1762 р. встановлено, що в костелі були вівтарі Божого Тіла та Св. Трійці. При храмі також існували Братства Убогих та Св. Трійці. Перше з них відоме з 1487 р., а друге – засноване в 1664 р. [9, с. 77].

Сьогоднішній мурований костел, в готичному стилі було збудовано в 1656 р. за фундації Миколи Остророга [9, с. 78]. Костел збудовано за проектом 1643 р. створеним львівським архітектором Войцехом Капіноса (1577–1655 рр.), а будовою костелу завідував місцевий ксьондз Флоріан Левін [9, с. 78]. Архієпископ Ян Тарновський 1658 р. освятив костел, а 1768 р. перед фасадом костелу з’явилася дзвіниця, і прилеглі до церкви території з цвинтарем і дзвіницею огорожено. Старанням Матеуша Войцеховського зроблено вівтар, освячений 1787 р., і 5 бічних, амвон, купіль з вирізьбленою сценкою Хрещення Христа і органів проспект для відремонтованого інструменту. Робота закінчена перед 1794 р. [9, с. 79]. В 1931 р. через фундацію Аделаїди і Кароліни Лянцкоронських було оновлено костел, відремонтовано і розбудовано орган, а 1937 р. проведено грунтовний ремонт дзвіниці. За часів радянської влади, в 1946 р. костел було закрито і використовувано як магазин. Вікарій Франциско Волчанський, виїжджаючи до Польщі забрав з собою частину костельного оснащення і образ Матері Божої з вівтаря. Відновлено роботу костелу 16.08.1992 р., але незабаром передано греко-католицькій парафії.

Фасад костелу пишно прикрашений скульптурами та ліпниною, він має величезну кількість дрібних рельєфних деталей, а на фасаді костелу зберігся родинний герб Остророгів. Головний вхід костелу має чітко виражені ренесансні елементами, цікавими є пілястри з голівками херувимів. Разом з цим оздоби фасаду мають елементи характерні для стилю бароко. Фасад прикрашений численними скульптурами святих і складним білокам'яним різьбленим. На оборонний характер споруди вказують бійниці, розташовані по периметру уздовж карниза. Перед костелом у вигляді тріумфальної арки дзвіниця, побудована в середині XVIII ст.

Село Переможне розкинулось на захід від Комарно, біля дороги на Рудки. На околиці села росте чудовий дендропарк. Територія села Переможне була заселена дуже давно, про що свідчать безкурганні могильники, виявлені та частково розкопані 1886 р. [1, с. 260].

Ці давньоруські землі, що знаходилися навколо Комарна, за часів правління королеви Ядвіги входили в склад королівських володінь. Згодом з подання короля Владислава Ягайла їх отримав Миколай Парава з Любліна. Відомо, що він в 1443 р. був староста галицький [8, с. 33].

У селі знаходитьться римо-католицький костел 1939 р. з недобудованою дзвіницею. Незважаючи на значне число католицького населення село належало до парафії Комарна. Проект костелу для села замовила в 1936 р. Кароліна Лянцкоронська [8, с. 33].

Будівельними роботами керував комарнянський вікарій, священик Станіслав Пшевознік. Він же значиться першим адміністратором костелу. Проте вибух Другої світової війни (1939 р.) унеможливив завершення будівництва, яке вели за рахунок коштів Лянцкоронських та добровільних пожертв населення. [8, с. 33]. В додатку до №31 “Ілюстрованого щоденного кур’єра” від 20.02.1939 р. йшлося про те, що в селі Хлопи, яке знаходиться в Рудківському повіті селяни самотужки зводять католицький костел. Тоді до повного завершення будівництва святині бракувало близько 60 тисяч злотих.

Громадський комітет звернувся до всіх небайдужих людей за благодійною допомогою. Загалом поблизу дороги з Комарна до Рудок було збудовано костел Пресв. Діви Марії і св. Станіслава [10 с. 472].

Проте в 1946 р. костел було закрито. До початку 90-х рр. минулого століття його приміщення використовували для різних потреб, зокрема, як мазанин. 1992 р. святиню отримала греко-католицька громада села, яка присвятила її Пресвятій Опіці Матері Божої [10, с. 472].

Костел має цікаву архітектурну конструкцію і гармонійні пропорції. Тут практично реалізована тринавова базиліка з трансептичними півкововими замкненими раменами. До нового корпусу прилягає напівкругла каплиця, а з протилежного боку – чотирибічна вежа (без дзвіниці, яку так і не встигли збудувати). Перед фасадом розміщено триарковий портик [10, с. 472].

Також варто відвідати у Великому Любені неоготичний костел Матері Божої Ченстоховської; в Городку костел Воздвиження Св. Хреста XV–XVIII ст.; колишній костел кін. XIX – поч. XX ст. в Черлянах. Для розвитку туристичної привабливості на цій території державі потрібно якнайшвидше забезпечити відповідні умови, а працівникам сфери туризму створити туристичні маршрути, які приваблять туристів своєю незвіданістю, що в кінцевому результаті забезпечить розвиток території та її економічне піднесення.

Література:

1. Історія міст і сіл УРСР. Львівська область / редакційна колегія І.П. Кріп'якевич та ін. – К.: УРЕ, 1968. – 980 с.
2. ЦДІА України у Львові. – Ф 19. – Оп. XIV. – Од. зб. № 310 (1786-1788). – 199 арк. Йосифінська метрика с. Угерці Небитовські. – арк. 16.
3. ЦДІА України у Львові. – Ф. 19. Йосифіканська метрика. Циркуляр Львівський. Грунтові метрики поземельного прибутку, описи земельних границь громади, правила фасювання нив, сумарій та ін. документи. с. Городяничі (Родатичі). Оп. № XII. – Од. зб. № 133 (1786-1788(1802)). – 303 арк.
4. Brzezina Katarzyna. Kosciol parafialny P.W. swietej Trojcy w Rodatyczach / Katarzyna Brzezina // Koscioly i klasztory rzymskokatolickie dawnego wojewodztwa ruskiego. – Druk i oprawa Zaklad Poligraficzny Cenzus, Krakow, 1999. – T. 8. – S. 217–227.
5. Krasny Piatr. Kosciolparafialny P.W. Narodzenia Najswietszej panny Marii i Sw. Mikolaja w Powitnie (Malczycach) / Piatr Krasny // Koscioly i klasztory rzymskokatolickie dawnego wojewodztwa ruskiego. Druk i oprawa Zaklad Poligraficzny Cenzus. – Krakow, 1999. – T. 7. – S. 189–197.
6. Krasny Piatr. Kosciol parafialny P.W. Narodzenia Najswietszej panny Marii i Sw. Mikolaja w Powitnie (Malczycach)/ Piatr Krasny // Koscioly i klasztory rzymskokatolickie dawnego wojewodztwa ruskiego.

Druk i oprawa Zaklad Poligraficzny Cenzus, Krakow, 1999. – T.8. – S. 189–197.

7. Ostrowski Jan K.Kosciol parafialny P.W. Sw. Doroty w Tuliglowach / Jan K.Ostrowski // Koscioly i klasztorzy rzymkokatolickie dawnego wojewodztwa ruskiego. – Druk i oprawa Zaklad Poligraficzny Cenzus, Krakow, 1999. – T. 7. – S. 359–364.

8. Petrus Jerzy T. Kosciol filialny P.W. najswietszej panny Marii Krolowej Anilow i sw. Stanislawa Biskupa i Mecznika w Chlopach // Koscioly i klasztorzy rzymkokatolickie dawnego wojewodztwa ruskiego. Druk i oprawa Zaklad Poligraficzny Cenzus, Krakow, 1999. – T. 7. – S.33–45.

9. Petrus Jerzy T. Kosciol parafialn P.W. narodzenia najswietszej panny Marii w Komarnie // Koscioly i klasztorzy rzymkokatolickie dawnego wojewodztwa ruskiego. Druk i oprawa Zaklad Poligraficzny Cenzus. – Krakow, 1999. – T. 7. – S.75–95.

10. Rabowski Cirzegor. Ziemia Lwowska. Przewodnik krajoznawcho-historyczny po Ukrainie Zachodniej czesc III / Cirzegorz Rabowski. – Pruszkow, 2007. – 640 c.

11. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / podred. Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego. – Warshawa: Nowy Świat. – Nr. 61, 1882. – T. I. – 960 s.

12. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / podred. Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego. – Warshawa: Nowy Świat. –Nr. 61, 1882. – T. IV. – 960 s.

13. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / Filip Sulimierski i Władysław Walewski. – Warszawa: Nowy Świat. –Nr. 61. – 1887. – T. V (Perepiatycha–Pożajście). – 960 s.

14. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / Filip Sulimierski i Władysław Walewski. – Warszawa: Nowy Świat. – Nr. 61. – 1887. – T. VIII (Perepiatycha–Pożajście). – 960 s.

15. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajow slowianskich / pod red. Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego. – Warshawa: Nowy Świat Nr.61, 1988. – T. IX.– 960 s.

16. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / podred. Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego. – Warshawa: Nowy Świat. –Nr. 61, 1882. – T. XII. – 960 s.

17.Falkewicz Karol. MonografiapowiatuGrodeckiego /
FalkewiczKarol. – Grodek Grodeckiej Rady powiatowej zamarshalkostwa
Adolfabrv. Brunickiego, 1896. – 140 c.

Iruna Frankiv

THE JOURNE ON THE CATHOLIC OF CHURCHES OF DISTRICT HORODOK: HISTORICAL FLASHBACK

The histories of villages and churches district Horodok, Lviv region are researched. It is shown that village and their churches have a long history, which requires study and promotion.

Key words: district Horodok, the catholic of church, historical and cultural monument

*Музей народної архітектури та побуту «Шевченківський гай»,
архієвіст монастиря Студійського уставу Свято-Іванівська Лавра*

**ХРАМ СВЯТО-ІВАНІВСЬКОЇ ЛАВРИ – ШЕДЕВР
СВІТОВОГО РІВНЯ**

Висвітлюється історія Свято-Іванівської Лаври Студійського Уставу, що започаткувала створення Музею народної архітектури і побуту «Шевченківський Гай». З'ясовуються історичні події, пов'язані з перенесенням храму з с.Кривки до Львова, роль А.Шептицького у відновленні церкви та будівництві монастиря. Описуються архітектурні особливості храму.

Ключові слова: Свято-Іванівська Лавра, А.Шептицький, К.Шептицький, церква, монастир.

“Ось від Кривич виринає дім Божий і прегарна, мов забавочка, дерев'яна церквіця, перевезена сюди зі села Кривка Турчанського повіту. Може ій часами жаль тих бойківських гір і хиж? Але кілько вона вже тут цілющого бальзаму влила у ті бідні, розхитані львівські нерви. І якщо тобі, приятелю любий, відається, що вже нічо тобі не поможе, не йди за прикладом тих, які тут, на Кайзервальді, часто вбивали себе, тільки переступни низькі пороги тієї церквіці, сядь собі в кутику і не старайся вдергати своїх сліз. Нехай очі плачуть, а уста нехай тримтячим шепотом, не раз і не два, повторяють молитву “Під Твою милість”, і тоді, немов відроджений, вернешся в хату і зі святим спокоєм підеши далі своїм тернистим шляхом”!

(Фрагмент із матеріалів О. Надраги, який показує наскільки важливу роль посіла у духовному житті львів'ян перевезена на Кайзервальд церква Премудрості Божої зі с. Кривки)

Свято-Іванівська Лавра Студійського Уставу УГКЦ – одна з чернечих обителей монахів Студійського Уставу зі статусом Лаври⁹ заснована Митрополитом УГКЦ Андреєм Шептицьким¹⁰ у 20-их роках ХХ ст., осередок чернечого життя монахів студитів у м. Львові,

⁹ЛАВРОЮ називається визначна монаша оселя, яка своєю історичною назвою, кількістю монахів і своїм впливом є найбільшим осередком релігійної культури духа. Лаврою, як правило, курс Архімандрит або, якщо для цього немає необхідних законних умов, Ігумен.(Типікон)

¹⁰Андрей Шептицький – український релігійний діяч, граф. Єпископ Української греко-католицької церкви; від 17 січня 1901 до смерті – Митрополит Галицький та Архієпископ Львівський — представитель Української греко-католицької церкви.

унікальний монастирський комплекс, який став домівкою для чисельних хлопців сиріт, притулком переслідуваних в часі війни, а також потужною кузнею іконописців, та поклав початок єдиного у Львові музею народної архітектури та побуту під відкритим небом із народною назвою «Шевченківський гай».

Свято-Іванівська Лавра розташована в четвертій дільниці міста Львова на Кайзервальді згідно дарчої грамоти її засновника Митрополита Андрея Шептицького.¹¹

Загалом Студійське чернецтво ознаменувало нову сторінку в історії греко-католицької Церкви в Галичині. Митрополит Андрей відновив його у 1989 р та спільно зі своїм братом Климентієм Шептицьким працювали над його розвитком та поширенням серед вірних наголошуючи на Східних традиціях, в основному беручи до уваги Правила св. Отців Сходу, бо вважали, що чим старші традиції Сходу, тим більше вони в'яжуть східних монахів із св. Католицькою Церквою.

Незважаючи на святкування 150-річного ювілею на державному рівні у Львові, мало хто знає про історію земель на Кайзервальді та про те, що існувало напередодні війни та до офіційного відкриття Музею народної архітектури та побуту. А існуvala на цих землях Свято-Іванівська Лавра Студійського Уставу УГКЦ, що була заснована відповідною грамотою Митрополита Андрея Шептицького від 1 травня 1927 р., в якій Митрополит дарчим записом дарує земельну ділянку в четвертій дільниці міста Львова на Кайзервальді у власність монахам-студитам Свято-Іванівської Лаври.¹²

Зі змісту даного документу можна побачити, що на думку Митрополита Андрея, для успішної праці монастирів Студійського уставу необхідними були декілька певних моментів. Зокрема, наявність у монастирі богословських шкіл, котрі могли б для себе виховувати священиків, обов'язком яких було надавати всі необхідні духовні потреби для своїх співбратів (служити Богослужіння, сповідати).

По-друге, монастир для свого розвитку повинен був мати ремісничі школи. За задумом Шептицького, ці ремісничі школи мали

¹¹ЦДІА ф. 409, оп 1, спр 630, арк 8-10

¹²Додаток 1

виховувати не тільки монахів-ремісників, а також навчати ремеслу світську молодь, та в такий спосіб поширювати християнський світогляд.

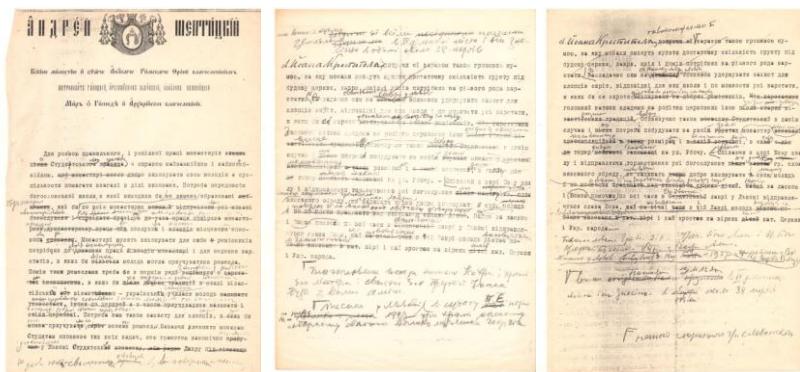

Рис. 1. Грамота Митрополита Андрея Шептицького

По-третє, окрім виділяється важливість заснування при монастирі іконописної школи. Як наголошував Шептицький, завданням цієї школи було, щоб: “в стилі візантійськім училися молодь малювати іконостаси, ікони до церквей, а з часом приучувалася малювати і стіни церковні”¹³.

Четвертим завданням для монахів-студитів у Свято-Іванівській Лаврі була опіка та догляд за дітьми-сиротами.

Саме для того, щоб створити можливість монахам-студитам виконати вище перераховані завдання, Митрополит Андрей “своєю грамотою канонічно засновує у Львові Студитську Лавру св. Йоана Хрестителя”¹⁴.

Разом з грамотою заснування Лавра одразу отримала грошову суму на купівлю ґрунту для побудови церкви, шкіл та інших необхідних будинків¹⁵.

В документі після проголошення самого факту заснування Лаври ще раз наголошується на обов’язках, які накладалися на монахів-студитів разом із заснуванням Лаври: “Вкладаємо сим на Лавру у

¹³ ЦДІА України у Львові, ф. 409. Оп 1, спр 630, арк. 8-10

¹⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 409, оп 1, спр 630, арк .8-10

¹⁵ Там само.

Львові обов'язок удержувати захист для хлопців сиріт, відповідні для них школи, в яких би сироти діставали потрібні їм науки".¹⁶ Також студити були зобов'язані на своїй землі будувати жіночий монастир в таких розмірах, в яких досі жили сестри-монахині. Свою дарчу грамоту Митрополит Андрей завершив побажанням і надією, що у Свято-Іванівській Лаврі “на вічні часи” буде прославлятися Бог і виховуватися українська молодь.¹⁷

Окремою грамотою на прохання настоятеля Свято-Іванівської Лаври у Львові о. Нікона Цюсняка від 24 вересня 1930 р. благословляється заснування нового цвинтаря при Свято-Іванівській Лаврі Студійського Уставу на Знесінню¹⁸. Романа Роставецького, а також його заступника Івана Раставецького між Митрополитом Андреєм Шептицьким та ігуменом Свято-Іванівської Лаври у Львові о. Климентієм Шептицьким було укладено Акт Даровини. За змістом цього акту “*Їх ексцепенція Високопреосвящений Отець Митрополит Андрей граф Шептицький відступив контрактом даровини з дати Львів, 1 травня 1927 р. на власність Свято-Іванівської Лаври комплекс земель положених в 4 дільниці м. Львова на Личакові...*”. Особи, які склали контракт признали його, як такого, що складений згідно з їхнею волею¹⁹. Для монахів-студитів це був справді царський подарунок, оскільки, у зв'язку з гуманітарною ціллю даровизни, вони повністю звільнялися від податку. Отримавши ґрунт отці-студити побудували невеликий партеровий будинок і господарські приміщення.

Для того, щоб монастир міг виконувати свою місію, потребував відповідного храму. Спочатку в Митрополита Андрея та ігумена Климентія існував намір побудувати власну церкву. Однак, стається так, що за порадою директора Національного музею Іларіона Свенціцького та мистецтвознавця Михайла Драгана, вони у 1930 році переносить до Свято-Іванівської Лаври церкву 1763 р св. Миколая з села Кривки, що на Турківщині, яка належить до шедеврів світового рівня.

У період Першої світової війни цей храм зазнав значних пошкоджень, що спонукало місцеву громаду збудувати новий, більш

¹⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 409, оп 1, спр 630, арк. 8-10

¹⁷ Там само.

¹⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 6, спр.12, том №1

¹⁹ ЦДІА України у Львові, Ф 409, оп. 1, спр. 630, арк. 30-31

просторий храм. Опісля перевезення церкви на територію земель Кайзервальду відновленням зайнялось кілька народних майстрів, зокрема, нам відомі імена: Т. Джурин, М. Грицяків, П. Демків і І. Бойчин із с. Пинява, що на Івано-Франківщині, гонтарем був І. Мельник з Угнєва²⁰.

Цей самобутній храм бойківщини відзначається красою, оригінальністю загальної форми, виключною простотою конструкцій, гармонійним поєднанням складових елементів деталей, певною строгістю, відсутністю зайвого декору і водночас поетичністю.

Найбільш гармонійно поєднується церква з природою. Хоча землі Свято-Іванівської Лаври стали для церкви з села Кривка другою домівкою, проте її силует з високими східчастими верхами на тлі дерев на горбі виглядає вражаючі. Спорудженням самої церкви займались досі невідомі мешканці український гір талановиті бойківські майстри²¹.

Рис. 2. Демонтаж церкви у с. Кривки, 1930 р.

Один з директорів Музею народної архітектури та побуту Архип Данилюк вважає, що генезис об'ємно-планувальних форм бойківських дерев'яних будівель різний: досліди ведуть від різних джерел – від

²⁰Данилюк А. Храм Студитської Лаври Йоана Хрестителя//Часопис монахів Студитського Уставу “Лавра” ч. VIII, 1999 р, с. 14

²¹Бойки – етнографічна група українців, що живуть на північних і південних схилах Карпат (“Бойківщина”) від річок Лімниця й Тересва на сході до річок Уж і Сян на заході.

кам'яних романських храмів; від хрещатих вірмено-кавказьких церков, від візантійського типу таких споруд. Як би там не було, але бойківський будівничий створив свої стійкі форми трикамерної церкви, прикладом якої є церква зі с. Кривка²².

Сама церковна будівля поділена на три основні приміщення (бабинець²³, нава²⁴ і вівтар²⁵), які відповідають потребам Літургії. Тому в конструкції церкви виділяються три квадратні зруби різної величини, які представлені один до одного. Кожен зруб переекрітий банею з кількома заломами – ярусами. Переход від зруба до перекриття досягається накладанням восьмикутного барабана, на який ставиться зрізана піраміда, і далі, зменшуючись у розмірах, ця конструкція повторюється в кожному перекритті чотири рази. На останньому ярусі зводиться восьмигранний шоломоподібний верх. Кожен ступінь-залом підкреслює ярусність перекриттів²⁶. Система пропорційності церкви доведена до максимальної точності: половина діагоналі нави (4,5 м) рівна довжині бабинця. Цей розмір був вихідним і для вівтаря. Маючи довжину бабинця і нави, можна було визначити висоту нави (11,05 м); уся довжина будівлі – від входу до східної стіни вівтаря – дорівнювала загальній висоті бані. Співвідношення розмірів вважається класичним . Саме чітка система пропорційності дала можливість створити завершений художній образ споруди. Тонкий архітектурний розрахунок виявляється також у співвідношенні висоти будівлі зі зростом людини. Вхід у бабинець має висоту середнього зросту людини, прохід у наву – висоту людини з піднятою рукою, під купольний простір відкривається лише тоді, коли минаєш ці переходи. Інтер’єр самої церкви відкривається для відвідувача, ніби театральна сцена: через фігурно прорізаний прохід з бабинця до нави, що нагадує куліси, видно різьблені, позолочені гратки іконостасу, а далі через царські ворота – престіл з кивотом. Сам іконостас відтворює форму під

²²Данилюк А. Храм Студитської Лаври Йоана Хрестителя// Часопис монахів Студитського Уставу “Лавра” ч. VIII, 1999 р, с. 14

²³Бабинець – Західначастина дерев'яної церкви, розташована перед навою, де стояли жінки. (Бабинець, нава, вівтар).

²⁴Нава – центральне приміщення церкви (храм вірних)

²⁵Вівтар – у цій частині храму знаходився престіл з животом і хрестом (відгороджується іконостасом вратами)

²⁶Данилюк А. Храм Студитської Лаври Йоана Хрестителя// Часопис монахів Студитського Уставу “Лавра” ч. VIII, 1999 р, с. 14

купольного простору нави. Його складають ікони кінця XVII – поч. XVIII ст., коли український живопис, зокрема, релігійний досягнув високого розвитку.²⁷ Внутрішнє просторове багатство підкреслюється різкою світлотіненою грою, викликаною розташуванням джерел світла. Маленькі віконця освітлюють лише наву. В такий спосіб утворюючи контраст із затемнинем бабинцем. Над самою навою розміщені хори, продовження яких ззовні набирає форму галереїки.²⁸ Миколаївська церква складається з трьох приставлених один до одного різних за величиною квадратних зрубів, кожен з яких перекритий банею з кількома ярусами-заломам. Видатний художник і академік Грабар заразував церкву зі с. Кривка до трьох найвидатніших творів бойківської народної архітектури, залишивши про них захоплений відгук: “*Осъ де самобутнѣ мистециѣ Прикарпатської Rusi торжествуетъ свое найвище досяженіе! Тутъ, у цихъ легко златающихъ до неба стрункихъ силуэтахъ храмовъ, у дитячій простотѣ ихъ конструкцій, что надає имъ виду дивовижныхъ іграшокъ, - виявилася вся надзвичайна чарівність цього справді народного мистециѧ*”.

Саме простота, строгість вміло поєднана з гармонією деталей, давньою українською традицією свідчить про унікальність і світове значення храму з с. Кривка.

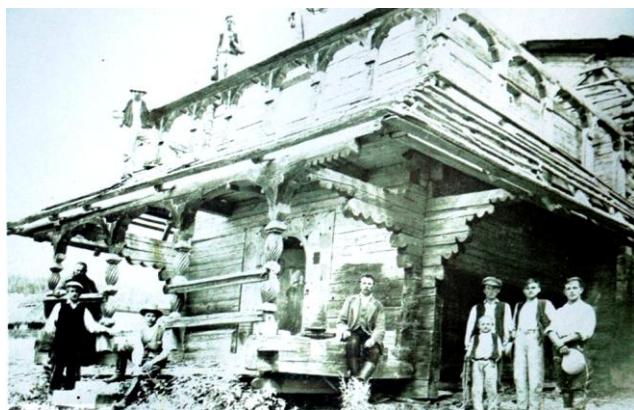

Рис. 3. Перенесення храму

²⁷Данилюк А. Г. Музей в Шевченківському гаї: Нарис /Худож. Р. Г. Гимон: Фот. Ю. І. Роднова. – Львів: Край. 1993. С. 12-13

²⁸Данилюк Архип Поклонися народному зодчому (етнографічні нариси про народну архітектуру України) Львів. “Свічадо”, 1995с. 32-33

Первісно церква була присвячена св. Миколаю і її храмовий празник відповідно припадав на 19 грудня, проте, в кінці XIX ст. в часі ремонту було змінено верхи в самій церкві, що надало їй класичної барочні форми, а у 1930 р. бойківська церква увійшла до Свято-Іванівської Лаври і 7 липня 1931 року відбулося її освячення, при якому її було віддано під покров Премудрості Божої. З цього часу празником Лаври став день, коли церква святкує народження Іvana Хрестителя, тобто 7 липня.

В день освячення церкви світового значення до Лаври Іvana Хрестителя прибув особисто митрополит УГКЦ Андрей Шептицький. Владика виголосив прекрасну промову з цієї нагоди. Перенесений храм став першим експонатом музею під відкритим небом на базі якого у радянському періоді був утворений Музей народної архітектури і побуту. Таким чином, дату освячення церкви Святої Софії – Премудрості Божої можна вважати неофіційною датою заснування музею під відкритим небом у Львові.

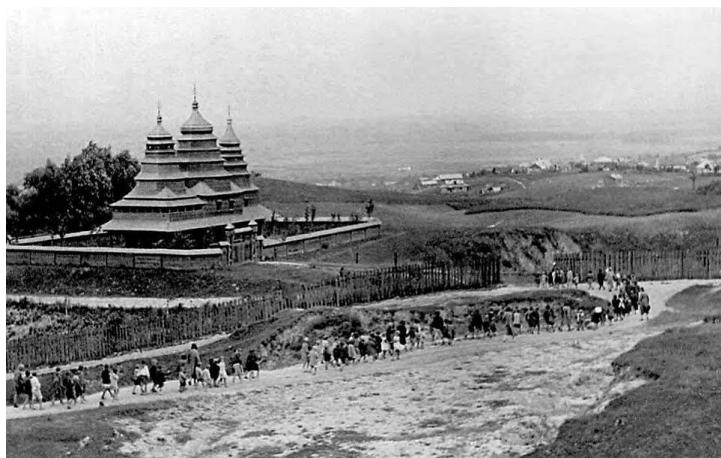

Рис. 4. Храм Премудрості Божої, 1932 р.

У своїй промові під час освячення перенесеного з с. Кривки храму митрополит Андрей окремим словом висловив подяку усім тим, стараннями яких було закладено першу цеглину майбутнього музею. Серед них на першому місці він згадує свого брата ігумена Климентія Шептицького. Присутній на тих урочистостях журналіст популярної львівської газети “Діло” так переказує слова вдячності митрополита

Андрея Шептицького: “За придання такого мистецького скарбу для Львова належиться повне признання ігуменові о. Климентію Шептицькому, що йдучи за фаховою порадою співробітника Національного Музею п. Михайла Драгана, не пожалував ні труду, ні коштів на довершення цього прегарного діла” (Газета “Діло”, число 149 від 7 липня 1931 року, с. 2,) (Додаток 2).

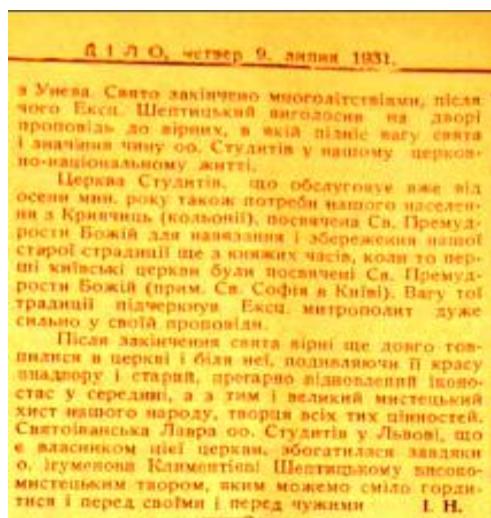

Рис.5. Газета “Діло”, число 149, 7 липня 1931 р.

Таким чином, ця церква стала центральним храмом Свято-Іванівської Лаври, також можна сміливо ствердити, що саме ігумен Климентій Шептицький став безпосереднім засновником та меценатом неофіційного музею під відкритим небом, який почав діяти на території і під патронатом Свято-Іванівської Лаври Студійського Уставу, а також одним з основних місць у Львові, де у недільні чи святкові дні збиралася львівська молодь і інтелігенція.

Прикра подія стала з Кривківською церквою вкінці серпня 1937 р. Кілька львівських часописів повідомляло про навмисний підпал злочинцями в ніч з 21 на 22 серпня дерев'яної церкви отців-студитів на Личакові. Проте, з Божою допомогою вогонь вдалося швидко погасити та церква не зазнала руйнування. Один з братів студитів на ім'я Яків, який проживав у Свято-Іванівській Лаврі перший побачив вогонь і брату-монаху самому вдалося його побороти. У розмові з о. Костельником брат розповідає, що церква була підпалена з північної сторони, яку зовсім не видно з монастиря. Коли він прийшов намісцепожежі, то вогонь був висотою до метра і вже перебирався на дерев'яний "фартух"²⁹, що розміщений навколо церкви. Над "фартухом" напроти самого вікна висів плащ змочений у бензині, який ще не встиг загорітися. На землі біля церкви брат побачив палаючу бляшану банку від бензини і квача який вже доторів. Частина підпаленої сторони церкви звугліла від горіння. Зі слів брата Якова постає доволі містична історія про те, як він один своїм капелюхом «змітив вогонь з церкви раз коло разу» і навіть не отримав жодних опіків.³⁰

Варто зазначити, що декілька десятиріч церква була єдиною дерев'яною пам'яткою в місті. Нею захоплювались львів'яни, гості міста, а також, з великою любов'ю в свій час малювала храм Божий відома українська художниця Олена Кульчицька.

У 1946 році, коли радянською владою було ліквідовано Українську Греко-Католицьку Церкву, монахів Свято-Іванівської Лаври було розігнано, а деяких заарештовано. З цього часу на довгі роки монастир практично припинив своє існування на своїх законних

²⁹ФАРТУХ - дашок, який прикриває підвальни в церквах без піддашія.

³⁰Костельник О. Евстахія Боняк рятует горючу церкву // Двомісячник Божі сліди, ч.3, р.1939 с. 82-83

землях. Радянська владою збудовані монахами приміщення віддала під сиротинець для дітей-інвалідів³¹. Так на території Кайзервальду, у приміщеннях монастиря Отців Студитів, більше двадцяти років проіснував сиротинець і лише в 1969 р. його було переведено у с. Букове, Самбірського р-ну Львівської обл. Причиною такого переводу стала організація на місці Свято-Іванівської Лаври давно планованого Музею народної архітектури та побуту.

Процес організації самого музею розпочався у 1966 році за ініціативою працівників Музею етнографії та художнього промислу на колишній території монастиря було створено відділ народного будівництва, який у 1971 році був реорганізований у Музей народної архітектури і побуту, який у народі є більше відомий під назвою „Шевченківський Гай”.

Зі здобуттям Незалежності України, а з нею і початком релігійної свободи, монахи Студити повернулися до матірної обителі та з Божою допомогою розпочали тривалу боротьбу за своє право на існування та розвитку Лаврі. Офіційну діяльність монахи Студійського Уставу у своєму храмі Премудрості Божої розпочали 25 березня 1990 р. на Великдень, опісля 60-річної перерви церква була заново посвячена, а львів'яни спільно з монахами святили паски і вітали один одного зі світлим празником Воскресіння Христового. Через відсутність житлових приміщень директор музею п. Рибак дозволив студитам перебувати та ночувати у приміщенні сільської школи, що знаходилась на території Музею. Проте, згодом розпочалися протиріччя між музеєм і монахами у спільному баченні можливостей співпраці та співіснування. Нажаль, на початку співжиття музею і монастиря кожний рік так званої свободи та незалежності ще більше віддаляв студитів від омріянного спокійного життя на своїй землі та спокійного служіння Богу, вірним та всім потребуючим.

Починаючи з 1992 р. спільнота монахів спільно з громадою з Кривчиць починають офіційну боротьбу за свою законну власність, що знаходилась на території Музею. Звернення посилають до представника президента України п. Давидуки, до обласної ради п. Гориню та з таким проханням звертаються до директора Музею п. Б. Рибака. Основним проханням монахів є “безплатно повернути їх

³¹ Церква Премудрості Божої з села Кривки, б.м., б.р. – с.10.

законну власність”, а також Лавра пропонує об’єднати зусилля спільно з Музеєм шляхом укладання договору про співпрацю та спільно працювати для “відродження культури нашого народу”³².

Опісля, тривалої багаторічної боротьби для провадження повноцінного монашого життя, монахам було передано приміщення колишньої монастирської пральні, яка після реконструкції виконує функції основного монастирського приміщення. Стосунки з Музеєм потеплішала. Згодом під пастирську опіку монахів Студитів було передано усі сакральні об’єкти, які знаходяться на території музею. Від того часу і аж до сих пір монахи разом з музейниками спільними зусиллями відроджують та розвивають культурні та духовні надбання нашого Народу. Львівяни та гості нашого міста запрошені до спільноти молитви у храмі Премудрості Божої спільно із монахами Студійського Уставу.

Kutniv Khrystyna
CHURCH OF THE MONASTERY OF ST. JOHN IS A
MASTERPIECE OF WORLDCLASS

Highlights the history of the Holy Monastery of Ivanovo Studite Order that established a Museum of Folk Architecture and Life "Shevchenko Guy". Author analyzed historical events associated with the transfer of the church from the v.Kryvky to the city, A. Sheptytsky role in the restoration of the church and construction of the monastery. Describes the architectural features of the construction.

Keywords: Holy Monastery of St.Ivan, A. Sheptytskyi, K.Shevchenko, church, monastery.

³²Архів Свято-Іванівської Лаври .Листмонахів-студитів до п. Давимуки, п. Гориня та п. Рибака від 15.07.1992 р. Б.

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЯВОРІВЩИНИ

Висвітлена історія Яворівщини. Досліджено три духовних об'єкти Яворова: церква святого Юрія, церква Різдва Пресвятої Богородиці, цілюще джерело села Лісок. Проаналізовано умови діяльності церков у різні періоди історії, початок будівництва та заснування.

Ключові слова: церква, чудодійна ікона, цілюще джерело, образ, іконостас, будівництво, парафіяни, парафія.

Минуле Яворова і Яворівщини багате і славне, та разом із тим надто трагічне. Хто і коли заснував Яворів, мабуть не дізнаємось ніколи. Першою краснавчою книжкою про місто по праву можна вважати монографію польського історика Едварда Веберсфельда “Яворів”, що побачила світ у 1909 році. У 1931 році в Яворові видано збірних статей “Яворівщина: з минулого і сучасного”. Багато часу пройшло відколи у 1984 році в діаспорі був виданий регіональний історико-мемуарний збірник “Яворівська земля”.

Перша літописна загадка про місто датована 24 червня 1376 року, саме вона і стверджувала факт існування Яворова раніше. Яворів із його околицями, як і інші регіони України, пережив важкі часи феодального, соціального й національного поневолення та руйнівних набігів монголо-татарських і турецьких орд. Тривалі поневолення були з боку Польщі й Угорщини (XIV-XVI), Великого Польсько-Литовського князівства (XVI ст.), знову Польщі (XVI-XVII ст.), Австрії й Австро-Угорщини (XVII – поч. XX ст.), російсько-царської імперії (1914 – 1915 рр.), і ще раз Польщі (1919 – 1939 рр.), російсько-більшовицької імперії (1939 – 1941 рр.), фашистської Німеччини (1941–1944 рр.) і знову російсько-більшовицької імперії (1944-1991 рр.) [2].

Протягом століть Яворів неодноразово огортали спустошливи пожежі, а його населення потерпало від смертоносних епідемій. І навіть у таких умовах тут успішно розвивалася господарська діяльність, народні промисли, освіта, будівництво церков, мова й пісня, народні звичаї та усна народна творчість, культура, національний патріотизм,

самобутнє й неповторне мистецтво – різьба, вишивка, ткацтво, писанкарство, хорове мистецтво.

Великих руйн зазнав Яворів від турків і татар у 1498, 1512 і 1524 роках, частина громадян загинула, частина потрапила у неволю [4].

У роки панування СРСР Яворів втратив надто багато своїх громадян. Це жертви кривавого режиму КПРС-КПУ, терору більшовицької системи. Жителі міста перенесли масові репресії, виселення на далекі східні й північні простори російської імперії, планомірне спустошення природи, нищення села, інтелігенції, культури, духовності, мови, історичної спадщини.

Важливий етап розвитку міста зазначений у 60-х роках XVI ст., Яворів став широко відомим містечком із розвиненими ремісничими цехами, економічно розвинутим регіоном, вузлом важливих торговельних шляхів. Починаючи з 80-х років XX ст. територія Яворівщини досліджується фахівцями, але багато нових археологічних матеріалів ще не опубліковано. Відомо, що народні перекази і легенди часто ґрунтуються на достовірних фактах, та вони потребують наукового підтвердження.

Незаперечним є той факт, що Яворівщина має багату духовну спадщину. Відрізняється своєрідністю народних звичаїв, які окреслюють українську ментальність. Духовні корені яворівчан сягають дохристиянських часів. Наші пращури почали засівати зерна духовної культури ще в язичницький період. Вони вірили у єдиного бога, називаючи його верховним небесним богом, вшановували його як батька природи і владику світу. Археологам вдалось знайти на наших землях поклоніння Даждому, храм старовірів знаходився у Старичах, на берегах річки Терешки. На жертвонiku відбувалось святодійство – спалювали зерно та плоди, які приносили у пожертву. Капище стояло біля джерела, в якому відбувалось ритуальне водосвячення, після чого водою освячувались від усіх бід і гріхів [3].

У кінці першого тисячоліття на Яворівщині поширюється християнство. Прийняття християнської віри нашими країнами супроводжувалось будівництвом культових святинь. Уже в XI ст. починає діяти підземний печерний монастир у Страдчі, пізніше починає функціонувати монастирський скит у с. Верещиця. Також є документальні підтвердження, що діяли монастирські обителі у Яворові, Чернеляві та Лісі.

Історичні джерела інформують про будівництво дерев'яних церков на Яворівщині, що розпочалось у другій половині XVI ст., після розрухи і втрат, яких яворівчани зазнали від татарських орд. Була збудована церква Різдва Пресвятої Богородиці, перша згадка про яку датується 1572 роком. Фундаційну грамоту на будову церкви надав польський король Михайло Корибут Вишневецький. Завдяки старанням о. Якова Загаєвича була збудована тризрубна дерев'яна церква. У 1939 році вона була розширенена добудовою за проектом Євгена Нагірного. У храмі зберігся чотириярусний різьблений іконостас від 1671 року, який був частково перемальований. Поруч із церквою була розташована двоярусна дзвіниця [1].

Церква святого Юрія отримала ірекційну грамоту від польського короля Яна III Собеського у 1676 році. У 1744 році на місці попередньої дерев'яної церкви зведено нову теж дерев'яну. У 1764 році поруч із церквою, на західній частині подвір'я було зведено величну стовпову дзвіницю. Все церковне подвір'я огородили парканом із дощок та вкрили гонтовою стрішкою [3].

На початку XIX ст., внаслідок проведення австрійською владою релігійної реформи, було впорядковано парафіяльну сітку греко-католицьких церков. Церква святого Юрія стає єдиною парафією у місті Яворові, до якої приєднали дочірні церкви Успіння Пресвятої Богородиці на Великому Передмісті і Різдва Пресвятої Богородиці на Малому Передмісті.

З плином часу будівля церкви зазнала руйнувань, які були викликані природними факторами. У 1887 році за час служіння пароха о. Йосифа Лозинського громада церкви вирішила будувати новий муріваний храм, але через брак коштів будову було відкладено. Нові спроби будівництва здійснювалися у 1899, на той час парохом був о. Петро Левицький. 25 травня 1899 року відбулось посвячення наріжного каменя, акт освячення здійснивав єпископ Костянтин Чехович. Архітектором нового храму став Василь Нагірний, який народився у селі Гірне Стрийського району, що на Львівщині. Освіту здобував в Технічній Академії у Львові (1870–1871) та у Федеральній Політехнічній школі Швейцарії в Цюриху (1871–1875). За основу проекту храму для міста Яворова Василь Нагірний вибрав тип споруди, який він окреслював як “церква будована за типом Софійської церкви в Царгороді”.

Короткі спогади про спорудження храму Василя Масюка 1909 р.н., переказала Леся Масюк. ”Церкву святого Юрія будував майстер з Відня. Він приїжджав у Яворів з рідка і давав настанови щодо будівництва храму. А безпосереднім будівничим був Момрик, який постійно був присутній на будові і керував роботою. Цеглу для будівництва храму привозили фірами і складали обабіч дороги, де була встановлена спеціальна скринька, в яку перехожі кидали гроші за куплену цеглу, що лежала на купі. Куплені цеглини перекидали за огорожу, і коли вже на купі не було жодної цеглини, то зі скриньки виймали гроші і перераховували, часто сума була більшою ніж кількість купленої цегли. На будівництві працювали усі міщани, кожен хотів зробити свій внесок у будову храму, завжди було багато працівників, люди самі між собою домовлялись, коли й кому йти допомагати. Постійними помічниками були учні школ, які повертаючись зі школи 1–2 години свого часу присвячували для будівництва храму, передавали цеглини знизу на верх. Гроші на іконостас пожертвував п. І. Бриттан, портрет якого знаходитьться у даній церкві. Різьбив іконостас Микола Масюк, а також Осип Баланда, Григорій Щирба, Юрій Масюк. На посвячення храму приїжджав єпископ зі Львова, якого урочисто зустрічали на станції юнаки, переодягнені у козацький стрій на конях та супроводжували гостей до церкви”.

Однією із найбільш відомих пам'яток духовної спадщини є протоптана прочанами стежка до відпустового місця Чернелявського Ліска, про яке знають навіть за межами країни. Розташоване це прекрасне місце на схилах Надсяння за 3 км на північний захід від Яворова, у присілку Лісок, що є частиною села Чернелява. Ця місцевість була вибрана для святого місця не випадково, саме тут є мальовнича природа з кришталевим джерелом цілющої води, за переказами біля якого з'явилася Божа Матір із дитятком на руках. Свідками цього явління були пастухи, які побачили на воді, що витікала з джерела, образ Матері Божої [1].

Функціонування монастиря в Ліску має ряд документальних підтверджень. У топографічно-статистичному виданні (Ваврик, 1979) записано, що монастир Пресвятої Тройці в Ліску Чернелявськім було засновано у 1633 році і він належав до Перемишльської Єпархії. Немає історичних даних про стан монастиря в роки національно-визвольної

боротьби під проводом Богдана Хмельницького, але досить поширилою є версія про те, що в 1656 році монастир зазнав руйнації. Ця інформація ґрунтується на історичних записах про спалені у Чернеляві хати, церкви і корчму.

Наступні записи про монастир датуються XVIII ст. У топографічно-статистичному виданні (Ваврик, 1979) надруковані дані з каталогу Святопокровської провінції 1754 р., що містять імена ченців монастиря, які перебували у Ліску Чернелявським у цьому ж році.

У 1757 році монастир зазнав змін: ігумен Гаврило Арламовський збудував нову церкву. Існує версія, що ікони та іконостас малював відомий художник Самсон Скрипецький, який у 50-х роках XVIII ст. працював у лісківському монастирі. У каталогі Святопокровської провінції (1979) записано, що в монастирі Ліска в 1777 році проживали такі особи: високо преподобний отець Полікарп Волянський, о. Інокентій Левіцький, о. Нікон Сідорович, о. Сільвестр Івановський, брат Сава Китинський.

У 1772 році Галичина перейшла під владу Австрії. Нова влада почала реформи у сфері релігії. У 1783 році монастир був приєднаний до Дрогобицького монастиря, а в листопаді 1795 року за наказом австрійського цісаря його було повністю ліквідовано. Монастирські володіння були продані німцеві Ф.Баару. Парох о. Теодозій Гриник описав так подальші події: “Тому що наплив народу на прощі не уставав, у 1849 році Апостольський Престол наділив відвідання сего місця повним відпустом. У 1868 році Баар відступив моргову порцелю коло керенички, а в 1872 році вибудувала громада Чернелява і Лісок при підмозі яворівського міщанина Онуфрія Якубовича теперішню богослужебну каплицю” [1]. Таким чином неподалік колишнього монастиря виросла літургійна каплиця Покладення Пояса Богородиці.

На зламі XIX–XX ст. церковна будівля потребувала ремонту, цим були занепокоєні усі жителі села. За переказами, одному із жителів п. Негребецькому, який був парафіянином даної церкви і прислуговував під час богослужін, приснився сон, у якому Мати Божа сказала іти на горбок і накопати каменю. Подиву селян не було меж, коли у вказаному місці вони віднайшли багато міцного каменю, за допомогою якого провели ремонтні роботи.

Справжньою цінністю монастирської церкви була ікона Матері Божої, невідомий художник відобразив на полотні з’явлення Матері

Божої з Дитятком на руках. Ікона прославилась багатьма чудами і була визнана народом як чудотворна. Після закриття монастиря Чудотворну ікону передали до Яворівського костелу, але це викликало обурення серед української громади. За рішенням суду ікону забрали. Її урочисто везли із костелу двома парами волів по місту, і несподівано тварини вклякли перед церквою святого Юрія, жителі міста вважали це як знак згори і помістили ікону у храмі. Там вона знаходиться і сьогодні. Отець Теодозій Гриник доклав багато зусиль на прославу ліськівської Матері Божої, у 1933 році було закладено Хресну Дорогу і встановлено подвійний відпуст [1].

На початку ХХ ст. неподалік джерела люди вимурували дзвіницю на чотири дзвони. Кошти на придбання дзвонів жителі Ліска збирали самостійно, в ярмаркові дні хтось брав табличку із написом “На дзвони” і сідав під горою край дороги, якою їхали жителі біжніх сіл до Яворова на торгівлю. Через деякий час громада придбала три дзвони, четвертий у 1931 році офірували мешканці Ліска Петро Кострубчик та Катерина Боднар.

Дерев'яна церква завжди відзначалася охайністю і притягувала таємничістю. У роки заборони часто сюди навідувались монахи, і церква завжди була відкрита для підпільних відправ. Люди приступали до тайни хрещення, служила церква і для тих, хто бажав взяти шлюб. За часів радянської влади стіни церкви чули церковні пісні, кожної неділі жителів села будила пісня “Рятуй, рятуй нас, Божа Мати”. Це монахині з Яворова приходили зранку до Ліска на молитви і співали пісню, яка була складена парохом із Потелич Михайлом Дороцьким. На зламі 90-х років, люди уже не боялись переслідування, о. Петро Зеленюх сміливо запрошував мирян на богослужіння та відкрито пропагував греко-католицький обряд української церкви. Він доклав багато праці для облаштування церкви та її функціонування, був ініціатором добroчинних починань.

У 2000 році розпочалися роботи по будівництву нової Хресної Дороги, було збудовано 14 муріваних мініатюрних капличок, зводили Хресну Дорогу усім селом. У 2001 році Хресну Дорогу завершила новозбудована гробниця із дерев'яною скульптурою Ісуса Христа. Кожного року 13 вересня, в день Покладення Пояса Пречистої Богородиці, церковне подвір'я радо приймає прочан із навколоишніх сіл та областей.

Історія Яворівщини багатогранна, люди, що жили тут, любили та досліджували свій край, вони зуміли «написати» своє ім'я на сторінках історії. Короткий огляд даних історичних об'єктів вказує на те, що на території Яворіщини завжди особливу увагу приділяли духовному та культурному розвитку. Жителі Яворівщини в особливий спосіб піклуються про усі духовні надбання та сприяють їхньому збереженню.

Література:

1. Косик Наталія, Косик Леся. Скарби Яворівщини. – Львів: Логос, 2009. – 244 с. – ISBN 966-7379-51-8.
2. Гронський Й. Нарис історії Яворівщини. – Дрогобич: Коло, 2008. – 240 с. – ISBN 978-966-7996-59-8.
3. Дацко В. Яворівщина в іменах. – Львів: Край, 1995.
4. Земля Яворівська. Регіональний історико-мемуарний збірник. – Нью – Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1984. – ISBN 88054-110-5.

Olena Ledvij

HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF YAVORIV DISTRICT

The history of Yavoriv district is described. The three religious objects in Yavoriv: church st. George, church st. Nativity of the Blessed Virgin Mary, the healthful source of village Lisok are researched. The condition of function churches in different periods of history is analyzed.

Key words: church, the miraculous icon, the healthful source, image, the iconostasis, construction, parishioners, parish.

Вікторія ЦЕРКЛЕВИЧ

*Хмельницький кооперативний торговельно-економічний
інститут, к.пед.н., доцент*

**ПЕРЛИНИ САКРАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ
ХМЕЛЬНИЧЧИНИ – ПРИВАБЛИВИЙ ОБ’ЄКТ
ТУРИСТИЧНОГО ІНТЕРЕСУ**

Здійснено анотований огляд пам'яток сакральної католицької архітектури сучасної Хмельниччини у розрізі різних історичних епох: княжої доби і середньовіччя (українського бароко), ренесансу і класицизму, еклектики і модерну. Зроблено спробу аналізу архітектурних особливостей та історичних аспектів заснування та функціонування католицьких храмів, представлені історичні факти, що дають підставу позиціонувати означені пам'ятки у якості об'єктів туристичного інтересу.

Ключові слова: сакральна архітектура, сакральний туризм, архітектурний стиль, костел, монастир, санктуарій, собор.

Постановка проблеми. Хмельниччина – унікальна земля, що територіально охоплює Поділля та Південно-Східну Волинь. Її історія є складовою геройчної, культурної, духовної минувшини українського народу. Архітектурні пам'ятки Хмельниччини відтворюють національну і сакральну культуру княжої доби і середньовіччя (українського бароко), ренесансу і класицизму, еклектики і модерну, демонструють здобутки, що є результатом співжиття православного, католицького, іудейського світів. Тривале перебування Поділля у складі Речі Посполитої, згодом – культурні впливи Австро-Угорської імперії, пов'язаність з історією краю аристократичних шляхетських родів посприяло фундації на території сучасної Хмельниччини відомих католицьких святынь, які сьогодні виступають не лише духовними осередками релігійного життя, але й місцем паломництв, визначним об'єктом туристичного інтересу як з боку співвітчизників, так і закордонних гостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес до сакральної архітектури регіону виник ще в XIX ст. Праці істориків означеного періоду стосувались передусім хронології заснування монастирів,

кляшторів, храмів, біографій історичних осіб, пов'язаних із фундацією культових споруд (Ю.А. Ролле, Ю. Сіцінський, М. Тодорович, В. Гульдман, М. Яворовський, В. Марчинський, О. Пшездецький, О. Сементовський, В. Вечерський). Сакральне зодчество виступає предметом сучасних досліджень С. Єсюніна, Є. Пламеницької, О. Пламеницької тощо; постатям видатних подільських архітекторів XIX ст. присвячені праці А. Задорожнюка.

Проблема польської історико-архітектурної спадщини на Поділлі порушувалась у працях численних дослідників, у першу чергу – польських. Найвагомішою, на наше переконання, є фундаментальна праця Романа Афтанази – польського історика, бібліотекаря, дослідника замків, палаців і особняків, автора фундаментальної праці “Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej” (“Історія резиденцій на давніх окраїнах Речі Посполитої”, 11 томів), дев'ятий том цього дослідження присвячений саме Подільському воєводству [1]. Крім детальних описів маєтків Поділля, у книзі подаються малюнки польського художника Наполеона Орди, який у XIX столітті подорожував землями Поділля, а також рідкісні фотографії початку ХХ ст. (зроблені головним чином перед Першою світовою війною), на яких палаци зафіксовано у автентичному вигляді [1].

Дослідженням особливостей розвитку сакрального туризму, територіальною організацією релігійних установ займалися К. Дударчук, В. Джалган, Житенев С. Ю., В. Жупанський, І. Косташук, Л. Ключко, О. Любіцева, С. Павлов, С. Романчук та ін.

Увага широкої громадськості до історичних місць на початку ХХІ століття засвідчується також значною кількістю сайтів, присвячених історії та сьогоденню пам'яток, найвідоміші із них – “Україна інкогніто”, “Замки та палаці України”, “Тут був я” [9–11] тощо.

Метою дослідження є формування цілісного уявлення про сакральну архітектуру католицьких храмів Хмельниччини, виокремлення об'єктів, що можуть становити інтерес для потенційних туристів, лаконічний опис історії, архітектоніки храмів, наведення фактів, що засвідчують їх виключність у історико-культурному просторі.

Виклад основного матеріалу. За даними інформаційного ресурсу “Енциклопедія пам'яток”, на Хмельниччині налічується 275

сакральних споруд, побудованих до початку ХХ ст. Представимо найбільш цікаві, на нашу думку, в архітектурному та історичному сенсі збережені католицькі храми Хмельниччини.

Так, на території області представлені замкові (фортечні) храми. Взірцем такого є замковий храм у Меджибожі. Побудований в XVI ст. в готичному стилі із пізнішими бароковими добудовами, він під час турецького панування був перетворений в мечеть, а сигнатурка – в мінарет, півмісяць на якому зберігся аж до початку 2000-х років.

Чимало храмів Хмельниччини є чудовими взірцями архітектури окремих епох: псевдоготики і ренесансу, бароко, класицизму.

Архітектурною пам'яткою доби псевдоготики і ренесансу (1240–1650) є костел Івана Хрестителя у Ізяславі, закладений у 1599 р. з ініціативи Януша Заславського і його дружини Олександри Сангушко.

В 1398 р. на кошти вірменіна Синана Котлубея, можливо, на місці більш ранньої культової споруди, у Кам'янці-Подільському було побудовано Миколаївську вірменську церкву. Це одна із небагатьох сакральних споруд, збережених до нашого часу.

До епохи ренесансу відноситься також будівництво костелу св. Анни, зведеного у Полонному італійськими архітекторами (на запрошення Івана-Януша Острозького) у 1583–1607 рр.

У 1617 р. у Кам'янці-Подільському францисканці розпочинають будівництво костелу Успіння Діви Марії. Костел початково побудований в готичному стилі, однонавовий з тригранною вівтарною частиною на східному фасаді та двома каплицями на бокових фасадах. В 1753–1781 рр. до апсиди прибудована дзвіниця у стилі бароко.

Бароко (1650–1780). До нашого часу збереглися руїни барокового костелу св. Юзефа Обручника, побудованого бієскопом Павлом Волуцьким у 1608 р. у с. Чорнокозинці Кам'янець-Подільського р-ну. Зауважимо, що туристам пам'ятка буде цікавою ще й з тієї причини, що Чорнокозинці (замок) у XVII ст. були літньою резиденцією кам'янецьких бієскопів (епископів).

До доби пізнього бароко належить також костел Пресвятої Діви Марії у Тарнаруді (Волочиський р-н). Чудотворна ікона Христа Спасителя знаходилася у костелі до 1920 р., поки не перекочувала до Тернополя, а згодом – до польського містечка Зельонка Паслецька. На сайті села вказано, що завдяки чудотворному образу до 1920 р. Тарнаруда була таким паломницьким центром для римо-католиків,

щось подібно як Почаїв для православних, а Зарваниця – для греко-католиків.

Самобутнім витвором пізнього бароко є Вірменський костел Непорочного Зачаття Богоматері. Садиба його відома з вірменських джерел як “маленька стародавня Вірменська фортеця” (с.Жванець, Кам'янець-Подільський р-н). Храм сьогодні оточений оборонним кам'яним муром з двома брамами, що колись мали стрільниці [7]. У цьому ж стилі побудовано Костел Воздвиження Святого Хреста у Зіньківцях Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. (1718 р.).

У 1724 р. завершилось будівництво монастиря домініканців у Летичеві. Домінантою монастиря є костел Успіння Діви Марії (1606–1638 рр), який отримав назву на честь ікони Пресвятої Діви Марії Богородиці, привезеної з Ватикану і дарованою домініканцям папою Кліментом VII.

Відомою пам'яткою архітектури доби пізнього бароко є будівлі колишнього монастиря лазаритів з костелом святого Йосипа у Ізяславі. Обитель монахів було зведено протягом 1747–1755 рр. Сьогодні костел святого Йосипа є єдиним діючим римо-католицьким храмом Ізяслава. До епохи бароко відноситься будівництво збереженого до нашого часу храму у Китайгороді (костел Святої Діви Марії (1772–1776 рр.)).

Бароково-ренесансною пам'яткою арітектури є колишній бернардинський монастир у Ізяславі, зведений на початку XVII ст. Протягом 1797–1815 рр. обитель була головною резиденцією Руської провінції непорочного зачаття Пресвятої Діви Марії отців-бернардинів.

Є на Хмельниччині храм, в архітектурі якого гармонійно поєднано риси трьох архітектурних стилів: ренесансу, бароко, неоготики. Мова іде про кафедральний костел св. Петра і Павла у м. Кам'янці-Подільському. Первісна будівля була побудована у романському стилі (поч. XVI ст.). Згодом добудовувались каплиці, презбітеріум. У роки турецького панування до західного фасаду храму прибудований мінарет з тесаних білокам'яних блоків, основою якого слугує каплиця XVI ст. Пізніше (після перемоги під Хотином) на верхівку мінарету встановлено дерев'яну скульптуру Діви Марії, которую в 1756 р. замінено на іншу, зі сплаву міді й срібла.

Сьогодні до комплексу споруд Кафедрального костелу св. Апостолів Петра і Павла входять: Кафедральний костел св. Апостолів Петра і Павла з каплицями – Святих таїнств,

Непорочного зачаття Діви Марії, Утішенння Діви Марії; дзвіниця, тріумфальні ворота, Турецький мінарет, будинок подільського єпископа.

Особливим типом пам'яток є каплиці-мавзолеї. Одна із таких збереглась на польському кладовищі с. Брага Кам'янець-Подільського р-ну.

Цікавою архітектурною формою є невеличка, майже іграшкова, капличка св. Миколая, що стоїть перед дзвіницею біло-блакитного храму св. Онуфрія (Городок). Ця капличка зведена над могилою Миколи Виноградського, батька Сергія Виноградського. Сергій Виноградський – один із фундаторів сучасної мікробіологічної науки, його ім'я поправу стоїть поряд з такими діячами, як Пастер та І. Мечніков. Після еміграції С. Виноградський був одним із керівників Інституту Пастера в Парижі. Він став фундатором такого напрямку мікробіології ґрунтів, на якій базується вся сучасна аграрна наука. Саме він відкрив азотфіксуючі бактерії, про які всі знають зі шкільного курсу ботаніки.

У грецькому архітектурному стилі побудований костел на честь Успіння пресвятої Богородиці 1797 р. у Чорному Острові. А римо-католицький костел св. Дороти (м. Славута), побудований у 1825 р., є точною копією паризького костела св. Євстафія.

Є й інші факти, які можуть слугувати аргументом туристичної привабливості сакральних споруд нашого краю. Місто Городок, який ще має неофіційну назву “Маленька Варшава”, є своєрідною столицею релігійного життя українських католиків. Костел св. Станіслава, Єпископа та Мученика, без усякого перебільшення можна вважати найунікальнішим сучасним храмом України. Не через його архітектуру – вона досить стандартна, і не через славетний образ св. Антонія, який є покровителем Городка та об'єктом паломництва вірян. Це – чи не перший у нашій країні католицький храм, зведений після 1917 року, у радянську добу. Попри спротив влади, місцевий священник Владислав Ванагс зумів побудувати костел у розквіт комуністичної епохи у 1982 р.

У Городку є ще дуже красивий костел св. Йосифа – він стоїть на березі Смотрича та костел св. Фаустини Ковальської.

Висновки. Результати здійсненого дослідження засвідчують: наявні культові споруди Хмельницької області є вагомою основою для

розвитку сакрального (релігійного) туризму – виду діяльності, пов’язаного з наданням послуг і задоволенням потреб туристів, спрямованих до святих місць і релігійних центрів, що знаходяться за межами звичайного середовища проживання. Актуальним залишається питання про вивчення стану збереження сакральних споруд та внесення об’єктів до державного реєстру пам’яток архітектури. Наступним етапом дослідження є формування привабливих туристичних маршрутів та проведення масштабних PR-акцій, спрямованих на ознайомлення громадськості із пам’ятками культурно-історичних надбань нашого краю.

Література:

1. Aftanazy R. Materiały do dziejów rezydencji / Roman Aftanazy. – Wyd. Instytut Sztuki PAN, 1986–1994 (11 т.).
2. Гульдман В.К. Памятники старины в Подолії / В.Гульдман. – Каменец-Подольский: Тип. Подольского губ. правления, 1901. – 401 с.
3. Єсюнін С.М. Вулиці Хмельницького. Історико-довідкове видання / С.М. Єсюнін. – Тернопіль: Видавець В.П. Андріїшин, 2005. – 122 с.
4. Житенев С.Ю. Религиозное паломничество: межкультурное коммуникации и цивилизационный контекст / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата культурологии. – М., 2010. – 27 с.
5. Задорожнюк А. Б. Подільські архіектори XIX ст. / А.Б. Задорожнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі: збірник наук. праць. – Кам’янець-Подільський: Оіном, 2004. – Т.4. – С.264–270.
6. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР: иллюстр. справочник-каталог: Т.4. – К.: Будівельник, 1986. – 375 с.
7. Пламеницька О.А. Сакральна архітектура Кам’янця на Поділлі / О.А. Пламеницька. – Кам’янець-Подільський: Абетка, 2005. – 388 с.
8. Сецинский Е. Город Каменец-Подольский. Историческое описание / Е. Сецинский. – К.: Тип. С.В. Кульженко, 1895. – 247 с.
9. Україна інкогніта. – [Ел. ресурс] – Режим дост.: <http://ukrainaincognita.com/>.

10. Замки, фортеці, палаці України – [Ел. ресурс] – Режим доступу: <http://www.zagorodna.com/uk/korisna-informaciya/zamki-palaci-forteci-ukrajni/>

11. Замки та храми України. – [Ел. ресурс] – Режим доступу: <http://www.castles.com.ua/mali.html>

Tcerklevich V.

**PEARLS KHMELNYTSKY SACRAL ARCHITECTURE -
ATTRACTIVE TOURIST INTEREST**

The review of Catholic sacred architecture of modern Khmelnytskyi in different historical epochs like Middle Ages (Ukrainian Baroque), Renaissance and classicism, the era of electricity and modern era has been investigated. An attempt to analyze architectural features and historical aspects of the foundation and functioning of Catholic churches has been made. Historical facts are presented. They give the basis to position certain places as sites of tourist attractions.

Keywords: sacral architecture, sacral tourism, architecture, church, monastery, Sanctuary, cathedral.

Людмила Архипова

Завідувач кафедри туризму

*Івано-Франківського національного технічного
університету нафти і газу, д.т.н., професор*

Ольга Богдан

*Івано-Франківський національний технічний університет
нафти і газу, студентка*

ОБ'ЄКТИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОNU ЗАНЕСЕНІ В СВІТОВУ СПАДЩИНУ ЮНЕСКО

В статті проведено дослідження історико-культурних та природних пам'яток Карпатського регіону, занесених до світової спадщини ЮНЕСКО. Побудована карта важливих об'єктів розвитку туристичної індустрії.

Ключові слова: Карпатський регіон, туристичні об'єкти, спадщина ЮНЕСКО.

Постановка проблеми Світова спадщина ЮНЕСКО – це неповторні куточки природи і рукотворні пам'ятки, які демонструють багатство природи і можливості людського розуму. Об'єкти спадщини ЮНЕСКО є надбанням всього людства і підлягають збереженню та популяризації в силу їх особливої культурної та історичної значущості.

Аналіз основних публікацій В 1972 році ЮНЕСКО прийняла Конвенцію про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини [1]. Станом на 2015 р. Світова спадщина ЮНЕСКО нараховує 1034 об'єктів у 160 країнах планети і з кожним роком їх стає більше і більше [2]. Список об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні станом на 2015 рік налічує 7 найменувань, що приблизно становить 0,68 % від загальної кількості об'єктів Світової спадщини у світі (1034 станом на 2015 рік) [3]. Україна є членом ЮНЕСКО – Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури з 12 травня 1954 року [4].

Мета дослідження Членство України в ЮНЕСКО стратегічно орієнтоване на сприяння розширенню міжнародного співробітництва наукових, освітніх і культурних інституцій шляхом забезпечення їх участі у програмній діяльності Організації. Карпатський район має найбільшу кількість об'єктів серед інших регіонів України.

Мета даного дослідження – визначення туристичної

атрактивності історико-культурних та природних пам'яток Карпатського регіону, занесених до світової спадщини ЮНЕСКО та побудова карти об'єктів розвитку туристичної індустрії.

Виклад основного матеріалу. Карпатський регіон України межує з Румунією, Угорчиною, Словаччиною та Польщею, де мешкають потенційні іноземні туристи. Складається з чотирьох адміністративних одиниць (областей): Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької, в яких розташовані наступні об'єкти, які занесені в світову спадщину ЮНЕСКО:

1). Ансамбль „Історичний центр львова”

Під цим терміном мається на увазі перший район Львова, де було засновано місто, яким воно довгий час обмежувалося, і звідки розвивалося. Йдеться про територію, розташовану в улоговині між пагорбами (рис.1).

Був внесений до Списку світової спадщини наприкінці 1998 року. У відповідному Комітеті ЮНЕСКО обґрунтували своє рішення тим, що центр Львова відповідає, зокрема, таким критеріям:

1. За своєю міською побудовою та архітектурою Львів є видатним прикладом синтезу архітектурних і художніх традицій Східної Європи з такими ж традиціями Італії та Німеччини.

2. Політична і торгівельна роль Львова завжди притягувала певну кількість етнічних груп з різними культурними і релігійними традиціями, які становили різноманітні та все ж взаємопов'язані спільноти міста, доказом чого завжди був і є міський архітектурний ландшафт.

2). Резиденція митрополітів Буковини і Далмації

Збудована у 1864–1882 рр. як центр майбутньої Буковинської митрополії. Попри відносно молодий вік, резиденція є справжньою перлиною Західної України. Зведена у стилі еклектики, споруда вражає красою та масштабами. Ансамбль будівлі становлять: головний корпус, церква Трьох Святителів, колишній пресвітерій, дендропарк. Нині пам'ятка – справжня альма-матер – тут навчаються студенти Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича (рис.1).

Єдина зі споруд освітнього значення, внесена до списку ЮНЕСКО.

Ансамбль Митрополичної резиденції складається з трьох монументальних корпусів: “Митрополичого”, “Семінарського” та

“Монастирського”.

Внесений до списку Світової спадщини ЮНЕСКО 28 червня 2011 року.

3). Букові праліси Карпат

Масив, що складається з десяти окремих лісових масивів, які розташовані вздовж осі завдовжки 185 км. Простягається від Рахівських гір та Чорногірського хребта в Україні на захід Полонинським хребтом до гір Буковські Верхи та Вигорлат у Словаччині (рис.1).

Понад 70% цих пралісів розташовані в Україні. Загалом “Букові праліси Карпат” займають площу майже 78 тис. гектарів.

До списку Світової спадщини праліси потрапили через те, що становлять надзвичайну цінність як взірець недоторканих природних комплексів помірних лісів. Крім того, букові праліси Карпат вирізняються специфічною флорою та фауною і є окремою екосистемою.

4). Дерев'яні церкви Карпат

Група історично цінних унікальних дерев'яних церков, які 21 червня 2013 року на 37-й сесії Комітету Світової спадщини ЮНЕСКО, що проходила у Камбоджі, були занесені до Списку Світової спадщини ЮНЕСКО.

До списку загалом внесено 16 українських церков. 8 із них розташовані в Польщі і 8 в Україні (рис.1). Церкви представляють такі типи архітектури: гуцульський (Україна), галицький (четири Україна і дві на території Польщі), бойківський (дві в Україні та одна в Польщі) і лемківський (всі п'ять на території Польщі)

На території України розташовані низка цінних храмів:

Церква Святого Духа (у Рогатині на Івано-Франківщині) побудована, імовірно, в 1-й половині XVII ст., хоча й дотепер офіційно датується 1598 роком — ця дата була віднайдена в інтер'єрі церкви на північній стіні центрального зрубу і прочитана парохом церкви о. Іполитом Дзеровичем наприкінці XIX століття. Попри розбіжність у думках вчених і дослідників храму щодо дати його спорудження, рогатинська Церква Святого Духа є одним із найдавніших дерев'яних храмів України. У теперішній час Церква Святого Духа в Рогатині є пам'яткою-музеєм художнього профілю і має офіційну назву “Музей-пам'ятка дерев'яної архітектури і живопису XVI – XIX століття”.

Церква Святого Духа (село Потелич, Жовківського району на Львівщині) була збудована 1502 року гончарями с. Потелич на місці церкви Бориса і Гліба, яку спалили татари. Є найстарішою дерев'яною церквою Львівщини, а також видатною пам'яткою архітектури та монументального мистецтва галицької школи.

Церква Собору Пресвятої Богородиці (село Матків, Турківський район, Львівщина) — дерев'яна церква в селі Матків, споруджена 1838 року. Видатна пам'ятка бойківської архітектури та монументального мистецтва. Церква розташована на невисокому пагорбі в центральній частині села, на віддалі 250 м від автомобільної дороги, в долині річки Стрия. На даний час в ній проводяться служби.

Церква Святої Трійці (Жовква, Львівська область) — видатна пам'ятка архітектури та монументального мистецтва галицької школи.

Першу будівлю церкви звели 1601 року. 17 червня 1719 року в місті спалахнула пожежа, яка поширилася на схід і знищила все Львівське передмістя. Тоді згорів і храм Пресвятої Трійці. Нову церкву, що збереглася й донині, було збудовано 1720 року коштом парафіян та королевича Костянтина Владислава Собеського на місці згорілої.

Церква святого Юра (Дрогобич, Львівщина) — пам'ятка галицької дерев'яної архітектури кінця XV — початку XVI століть, одна з найкраще збережених і відноситься до числа найкращих пам'яток давньої української сакральної архітектури. Збудована у XV столітті, кілька разів перебудовувалася і остаточного архітектурних форм їй надав талановитий український будівничий Григорій Тесля з Дрогобича.

Цікавий факт: церква колись була збудована без жодного цвяха, деревина кріпилася спеціальними кілками. Але, напевно, найбільша цінність не те, що зовні, а те, що всередині, — повністю збережений іконостас та розписи XVII ст., виконані народним майстром Стефаном Медицьким.

Церква Різдва Пресвятої Богородиці (село Нижній Вербіж Коломийського району на Івано-Франківщині) — дерев'яна церква в селі Нижній Вербіж Коломийського району Івано-Франківської області, споруджена в 1756–1808 роках. Видатна пам'ятка архітектури та монументального мистецтва. За переказами, нинішню церкву Різдва Пресвятої Богородиці збудував за опришківські гроші Григорій Мельник, який прожив 114 років і тут же коло церкви похований.

Церква Вознесіння Господнього (селище Ясеня, Рахівського району на Закарпатті). Церква Вознесіння Господнього (Струківська) — одна з найдосконаліших дерев'яних церков на всій Гуцульщині, знаходитьться в с. Ясеня, Рахівського району Закарпатської області.

Церква святого Михайла (село Ужок, Великоберезнянського району на Закарпатті). Ужоцька дерев'яна церква є своєрідною візитівкою Закарпаття. Це одна з найцікавіших споруд бойківського стилю.

Церкву збудували майстер Павло Тонів з сусіднього села Бітля на львівському боці Карпат та майстер Іван Циганин з села Тихого. Будівничі закінчили роботу 11 червня 1745 року.

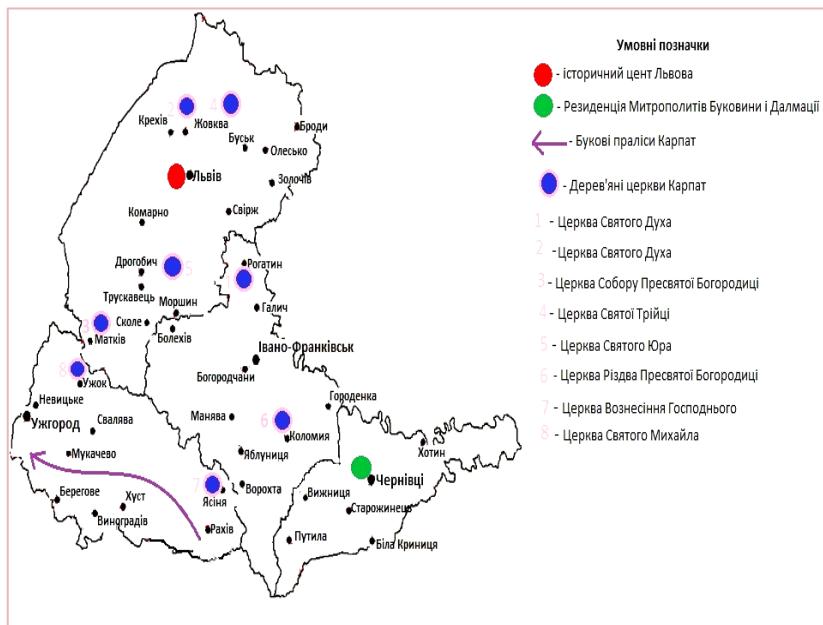

Рис. 1. Туристичні аtrakції Карпатського регіону, занесені в спадщину ЮНЕСКО

Висновки. В процесі дослідження об'єктів Карпатського регіону, що знаходяться під охороною ЮНЕСКО, нами була проведена віртуальна ознайомча екскурсія та складена карта місцезнаходження саме цих об'єктів. В статті проведено дослідження історико-

культурних та природних пам'яток Карпатського регіону, занесених до світової спадщини ЮНЕСКО як туристичних атракцій. Побудована карта важливих об'єктів розвитку туристичної індустрії.

Література:

1. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_089>. [Посилання дійсне на 13.03.2016 р.]
2. Офіційний сайт ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://whc.unesco.org/en/statesparties/ua>>. [Посилання дійсне на 13.03.2016 р.]
3. Список світової спадщини ЮНЕСКО поповнився новими об'єктами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://dw.com/p/18uFS>>. [Посилання дійсне на 13.03.2016 р.]
4. Співробітництво України і ЮНЕСКО. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://unesco.mfa.gov.ua/ua/ukraine-unesco/cooperation>>. [Посилання дійсне на 13.03.2016 р.]

**L. Arkhypova, O. Bogdan
OBJECTS CARPATHIAN REGION LISTED IN THE UNESCO
WORLD HERITAGE SITE**

The paper studied the historical, cultural and natural attractions of the Carpathian region listed in the World Heritage of UNESCO. Map was built with important attractions for development of the tourism industry.

Keywords: Carpathian region, tourist attractions, heritage of UNESCO.

Володимир КЛАПЧУК

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника,

д.і.н., професор

Михайло КЛАПЧУК

Львівський інститут економіки і туризму, к.г.н., ст. викладач

ЦЕРКВИ НА ГУЦУЛЬЩИНІ

Будівництво церковних споруд на Гуцульщині найширшого розмаху набуло в XVIII–XX ст. Більшість з них збереглися донині, частина їх перебудовувалась, а на місці зруйнованих наприкінці XIX – на початку XX ст. будувалися нові храми. Церкви Гуцульщини вирізняються чудовою архітектурою та самобутнім інтер’єром. У статті наводиться перелік церков Гуцульщини, час їх будівництва.

Ключові слова: Гуцульщина, церква, інтер’єр, архітектура.

Постановка проблеми і мета дослідження. Будівництво церковних споруд на Гуцульщині велося з часів середньовіччя, найширшого розмаху набуло в XVIII–XX ст. Більшість з цих церков збереглися донині, частина –

перебудовувалася. Внаслідок трагічних подій деякі з церков були зруйновані і на їх місці наприкінці XIX та на початку ХХ ст. будувалися нові храми. Всі храми Гуцульщини вирізняються чудовою архітектурою та самобутнім інтер’єром. Перші письмові згадки про час будівництва церков дуже рідкісні і тому багато дослідників датує їх за різними матеріалами. Південну та східну частини Гуцульщини займають курортні місцевості (Яремче, Косів, Верховина), які щороку відвідують сотні тисяч туристів та курортників, для потреб яких часто видаються різні путівники. На їх сторінках вкрадається багато неточностей, зокрема таких, що в кривому світлі представляють історію церковних споруд. Ця обставина й стала однією з головних причин дослідження саме цього питання. Воно є актуальним і з іншої причини. Останнім часом церковні будинки перебудовують без усвідомлення цінності цих архітектурних шедеврів і спотворюються горе-будівничими. Показати роль і місце церковної архітектури та її всесвітнє значення покликане це дослідження.

Огляд літератури та джерел. Першими дослідниками церковної архітектури Гуцульщини були Мокловські, які 1904 р. відвідали

Делятин та залишили опис місцевої церкви. На жаль, зарахувавши делятинський церковний будинок до типу гуцульських хрестовидних культових споруд, вони помилково подали її правильний хрестовидний план і час будівництва (1790 р.) [26, с. 199–208]. Цієї ж думки і В. Січинський, за яким “найбільше хрестовидних п’ятизрубних церков було на Гуцульщині” [16, с. 105]. Дещо згодом датуванням церковних будинків зайнявся Т. Спіс, але час будівництва третини з них подав неточно [30, с. 46].

Лише з позитивного боку слід оцінити двотомну монографію про церкви Галичини, що її на основі кропітких архівних студій та польових обстежень написав М. Драган [3, с. 4].

В післявоєнних роках про окремі церкви Гуцульщини писали Г. Логвин [5, с. 6], І. Могитич [9, с. 97–107] та Д. Гоберман [2, с. 131–138].

Не торкаючись архітектурної характеристики церков, яка повністю заслуговує на увагу й позитивну оцінку, торкнемо помилкового датування спорудження деяких культових об'єктів. Першим у післявоєнних роках про церкви писав Г. Логвин [5]. Було б все гаразд, коли б він не робив при цьому ліричних екскурсів у, на його думку, легендарне, а в дійсності зовсім інше минуле деяких історичних осіб. Так не можна згодитися з тим, що Мочерняк з Ворохти був легендарним опришком, чи народним повстанцем [5, с. 158], бо йому в кінці XVIII – на початку XIX ст. належало майже половина полонин та пасовиськ у долині Пруту; він саме носився з думкою про приборкання ватажка опришків О. Довбуша й за це був ним вбитий. Не можна не опротестувати також слова про те, що Ворохта належала до найстаріших сіл Гуцульщини та що церква Різдва Богородиці була збудована в XVIII ст., бо ж до кінця XVIII ст. ще не було жодної документальної згадки про Ворохту. Ворохта тоді ще була безіменним присілком Микуличина, де проживало лише декілька родин, в т.ч. під першим номером був будинок родини Мочерняків [50, арк. 45].

До XVIII ст. Г. Логвин відносить і будівництво церкви в Татарові, але фактично першу татарівську церкву побудовано лише в 1870-х рр. Можна теж не згоджуватися у тому, що микуличинська дзвіниця походить з XVIII ст., бо саму церкву побудовано лише в 1868 р. Не можна датувати XVII–XVIII ст. її церкву в Ямній [5, с. 159–162], перші згадки про яку є лише з першої половини XIX ст.

Дещо пізніше свій путівник по Гуцульщині опублікував Д. Гоберман [2, с. 131–138], який також допустив низку помилок і неправильне датування будівництва окремих церков. Так, він висловив думку про те, що Яремче виникло в 1895 р., тоді як перша згадка про нього походить з 1787 р. [46, с. 36], а окремим селом воно стало у 1910–1911 рр. [23; 24]. Допустився він неточності й у імені майстра Яворського, який збудував у Дорі церкву Святого Пророка Іллі оо. Студитів. Щодо часу спорудження церков у Ямній, Татарові та Ворохті, він допустив ті ж неточності, що й Г. Логвин, а крім того подав рік спорудження церкви в Микуличині 1856, хоч над входом до неї великими цифрами вказана інша, підтверджена всіма документальними матеріалами, дата – 1868 [2, с. 131–138].

Ще більші неточності у статті І. Могитича [9, с. 97–107] – він придумав для будівництва церкви в Ворохті 1615 рік, у Делятині – 1620–1630 рр., причому, першу з них заставив “перекочовувати” в 1780 р. з Яблуниці, а другу – в 1790 р. з ур. Луги під Посіч, де її, напевно, в 1912 р. перебудували. Як і Мокловські, подав неправильний план церкви в Делятині [9, с. 98–99].

Нам вдалося виявити й опрацювати багато архівних документів з XVII–XVIII ст., а також шематизмів з 1836–1935 рр., що зберігаються в ЦДІАУЛ, у фондах ЛМУМ, ІФОДА тощо. Особливо слід відзначити важливість таких джерел, як книги генеральної візитації церков Львівської архідієцезії з 1740–1754 рр. [33; 34], документи маєткового стану церков з 1798–1819 рр. [51–55] та шематизми парохій Львівської архідієцезії з 1887 р. [29, с. 134–144], які частково використав лише М. Драган, а інші дослідники церковної архітектури Карпат, чи лише Гуцульщини, навіть їх не згадали.

Виклад основного матеріалу. Аналіз візитацій з 1701 р. показав, що в межах Гуцульщини у XVII ст. існувало близько 40 дерев'яних церков, які відносилися до 4 деканатів (Жуківського, Косівського, Коломийського, Отинського) [8, с. 207–216]. Більшість відомих на сьогодні хрестовидних церков відноситься до XVIII ст. [18, с. 474]. Складений нами кадастр церков Гуцульщини [6; 10; 11; 12; 14; 17; 20; 21] включає 166 храмів.

Зібраний матеріал дав можливість зробити декілька висновків, що важливі не лише для Гуцульщини, але й для Східної Галичини. Географія хрестовидних церков XVII–XVIII ст. не замикається на

Гуцульщині, сусідньому з нею Покутті, Подніпров'ї та Слобожанщині, як до цього стверджувала більшість вчених [3, с. 60; 8, с. 207]. Аналіз часу будівництва церков показав, що більшість відомих нам об'єктів будувалося у період 1710–1785 рр. На Гуцульщині в той час існували різні типи церков. Особливо це стосувалося буковинської (тип тридільних церков) та закарпатської (середньогуцульський хрестовидний тип) частин [18, с. 478].

У першій половині XVIII ст. будівництво хрестовидних дерев'яних церков відбувалося під патронатом монастирів (с. Пістинь, м. Надвірна) [3, с. 63, 102, 104, 107].

Збільшення кількості населення спонукало будівництво нових храмів, насамперед у містечках (Делятин, 1785 р.; Пістинь, перша пол. XVIII ст.) та уздовж залізниці Станиславів – Керешмеже (Лоєва, Ясиня, Татарів, Лазіщина). Це був перший етап будівництва хрестовидних церков на Гуцульщині, початок перенесення їх спорудження в гірську частину з Прикарпаття [18, с. 488].

Через слабку заселеність Карпат цілком об'єктивно, що хрестовидні церкви масово поширилися Гуцульчиною у XIX ст. З ростом кількості населення в селах з'являються церкви. Крім того, на будівництво церков впливало також розміщення населених пунктів поряд з транспортними лініями, торговими центрами та промисловими підприємствами. На масове спорудження церков впливнув принцип ланцюгової реакції їх розташування в сусідніх селах. Таким чином, будівництво церков у Вербовці (1850) та Рожневі (1851) спричинило спорудження нових храмів у Пістині (1858), Микитинцях (1859), Малому Рожині (1860), Городі (1866), Соколівці (1866), Старих Кутах (1868) та другої церкви у Рожневі (1868) [18, с. 492].

Наприкінці XIX – початку ХХ ст. збільшилися розміри церков за рахунок нави і рамен, що було викликано різким збільшенням кількості населення в окремих місцевостях. Можна простежити також залежність між кількістю верхів (куполів) над зрубними клітнями та величиною населеного пункту.

Велике значення у формуванні хрестовидного типу церков мала техніка дерев'яного будівництва. Встановлено, що для хрестовидних дерев'яних церков прототипами були муровані, оскільки давні церкви повторювали конструктивні схеми муріваних (наявність стовпів у середині нави). Вони були також одноверхими, з укороченими

раменами. Дерев'яні конструктивні схеми формування просторів з клітей привели до відмірання стовпів всередині храму та застосування нової конструктивної схеми організації планів і верхів. Внаслідок цього навіть одноверхі церкви одержали квадратні зрубні рамена, в яких не було необхідності. Проте, від прямокутних рамен в них залишилися причілкові двосхилі дахи, під якими сковані склепіння, рідше – пласкаті перекриття. Свідченням цього є всім відомі на Гуцульщині церкви, складені з самих лише п'яти квадратів (Делятин, Ясіня, Рожнів). Перевага квадратної кліті у хрестовидному типі церков дала можливість створити три- і п'ятiverхі церкви. Існувало два типи хрестовидного плану на основі зрубу: перший базувався на додаванні до центрального квадратного зрубу за сторонами світу з чотирьох сторін менших квадратів або прямокутників; другий – на додаванні до центрального квадратного зрубу чотирьох рівних з ним квадратів або прямокутників. В основі цієї композиції лежав грецький хрест, складений з п'яти квадратів чи прямокутників. Ці два типи створення планових структур, завдяки варіаціям, тобто трансформації бічних квадратів у прямокутники або наданням їм гранчастості шляхом зміни лише одного, двох, трьох або чотирьох рамен та добудови просторів між раменами давали можливість отримати 80 планувальних рішень хрестовидних церков [18, с. 496].

I перший, і другий типи хрестовидних церков відповідали особливостям складання просторів з вінців та клітей шляхом їх додавання за сторонами світу. Планувальні рішення церков за принципом компонування планових просторів довкола середнього квадрата були систематизовані для України М. Драганом [3, с. 59–65], а для Українських Карпат – за принципом “*пропорційності побудови плану, який простежується в архітектурі церков XVI–XIX i до початку XX ст.*” I. Могитичем за методикою М. Драгана [8, с. 207–216; 9, с. 97–105]. Еволюцію планів хрестовидних церков детально подав Я. Тарас [18, с. 498–500].

Об'ємне вирішення хрестовидних церков – одно-, три-, п'ятiverхе. Більшість церков на Гуцульщині є одноверхими. Лише 7% – триверхих, 5 % – п'ятiverхих та 1 % – двоверхих церковних споруд.

У малих місцевостях церковне будівництво починалося зі спорудження малих за розмірами та примітивних за формуєю прямокутних у плані споруд. У більших селах, як правило, будувалися

хрестовидні церкви. Найстарші хрестовидні церкви з одним верхом зафіковані у XVIII, а поширилися в XIX ст., насамперед, в гірській та прилеглій до нїї передгірній частині. На рівнинних просторах в кінці XVIII – на початку XIX ст. з'явилися триверхі церковні будинки (Конятин, Розтоки, Смодна, Ланчин, Красна, Саджавка). Такий стан тривав до середини XIX – початку XX ст., коли на місці однотриверхих церков стали до ладу п'ятиверхі (1850 – Вербовець, 1864 – Княждвір, 1909 – Саджавка, 1910 – Красна, 1911 – Луг). Лише в 1930-х рр. відбулися деякі зміни в будівництві церков. Тоді в Дорі побудовано двоверхий бойківський храм, а в Ворохті зведено нову п'ятиверху церкву.

Література:

1. Галичанинъ. – 1912. – 11(24) вересня.
2. Гоберман Д.Н. По Гуцульщине / Д.Н. Гоберман. – Ленинград, 1979. – С. 59–138.
3. Драган М. Українські дерев'яні церкви. Ч. I / М. Драган. – Львів, 1937. – 128 с.
4. Кlapчук В.М. Делятинщина: історико-географічне дослідження / В.М. Кlapчук, М.М. Кlapчук. – Делятин: Фоліант, 2007. – 584 с.
5. Логвин Г. Украинские Карпаты / Г. Логвин. – М., 1973. – 189 с.
6. Максим'юк М. У віках збудована, з попелу відроджена / М. Максим'юк. – Ів.-Франківськ: Нова Зоря, 2002. – 48 с.
7. Мацюк О. Пам'ятки оборонного будівництва Трускавця / О. Мацюк // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 1995. – Вип. 1. – С. 3.
8. Могитич І. Громадські споруди // Ю.Г. Гошко, Т.П. Кіщук, І.Р. Могитич, П.М. Федака / Народна архітектура українських Карпат XV–XX ст. – К., 1987. – С. 207–216.
9. Могытыч И.Р. Крестовые церкви Гуцульшины / И.Р. Могытыч // Архитектурное наследство. – 1979. – № 27. – С. 97–107.
10. Пам'ятки містобудування і архітектури Української РСР. В 4-х томах. – Т. 2. – К.: Будівельник, 1984. – С. 195–197, 220–223, 231–242.
11. Пам'ятки містобудування і архітектури Української РСР. В 4-х томах. – Т. 4. – К.: Будівельник, 1986. – С. 345, 363–365.

12. Петренко С. Духовна спадщина Рахівщини / С. Петренко. – Рахів, 2005.
13. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1761 “Про занесення пам’яток історії, монументального мистецтва та археології національного значення до Державного реєстру нерухомих пам’яток України”.
13. Процак Р. Церкви Прикарпатського краю / Р. Процак. – Ів.-Франківськ: Лілея-НВ, 2006. – 180 с.
14. Сілецький Р. Сільські поселення та садиби в Українських Карпатах XIX – початку ХХ ст. / Р. Сілецький. – К., 1994. – С. 38–53.
15. Січинський В. Історія українського мистецтва / В. Січинський. – Нью-Йорк, 1956. – Т.1. Архітектура. – С. 105.
16. Слободян В. Церкви українців Румунії / В. Слободян. – Львів, 1994. – С. 34–35.
17. Тарас Я. Хрестаті дерев’яні церкви на Гуцульщині / Я. Тарас // Історія Гуцульщини. – Т. IV. – Львів: Логос, 1999. – С. 472–509.
18. Шематизмъ всего клира греко-католицкой Епархии Станиславовской на рокъ Божий 1889. – С. 169–172.
19. Шематизмъ всего клира греко-католицкой Епархии Станиславовской на рокъ Божий 1912. – С. 149–157.
20. Шематизмъ всего клира греко-католицкой епархии Станиславівської на рік Божий 1932. – С. 101–105.
21. Щурат В. В Ямнім / В. Щурат / На тримбіті. – Львів, 1904.
22. Kurjer Stanislawowski z dnia 17 listopada 1909 roku.
23. Kurjer Stanislawowski z dnia 4 czerwca 1911 roku.
24. Loziński W. Prawem i lewem / W. Loziński. – Kraków, 1960. – Wyd. VI. – Tom II. – S. 92.
25. Moklowsky K. i T. Sprawozdanie z wycieczki odbytej kosztem Komisyi w r. 1904 w celu badania sztuki ludowej / K. i T. Moklowsky // Sprawozdania Komisyi do badania historyi sztuki w Polsce. – 1912. – Tom VIII. – S. 199–228.
26. Schematismus universi cleri Archidioeceseos ritu graeco-catholici Leopoliensis pro anno Domini. – 1839. – Pag. 82.
27. Schematismus universi venerabilis cleri Archidioeceseos Metropolitanae graeco-catholicae Leopoliensis pro anno Domini. – 1877. – Pag. 168, 186.

28. Schematismus universi cleri Archidioecesos ritu graeco-catholici Leopoliensis pro anno Domini. – 1887. – P. 134–144.
29. Spiss T. Wykaz drewnianych kościołów s cerkwi w Galicyi / T. Spiss. – Lwów, 1912. – S. 46.
30. Sprawozdania Komisyi do badania historji sztuki w Polsce. – Tom VIII. – 1912. – S. 205.
31. Zródła dziejowe. Lwów, 1902. – Tom XVIII. – Cześć 1. – S. 104.
32. Бібліотека Львівського державного музею українського мистецтва (далі – Бібліотека ЛДМУМ). – Том 14. – С. 151–164.
33. Бібліотека ЛДМУМ. – Том 16. – С. 440–446.
34. Домашній архів Клапчуків (далі – ДАК), ф. 4, оп. 4, спр. 8.
35. ДАК, ф. 4, оп. 4, спр. 9. – арк. 36.
36. ДАК, ф. 5, оп. 2, спр. 2. Щоденник Л.Триняка з 1933 року.
37. ДАК, ф. 6, оп. 4, спр. 6.
38. ДАК, ф. 8, оп. 2, спр. 5.
39. ДАК, ф. 9, оп. 4, спр. 1.
40. ДАК, ф. 9, оп. 5, спр. 2.
41. ДАК, ф. 9, оп. 5, спр. 4. Фото маляра під церквою в Ямній.
42. ДАК, ф. 11, оп. 9, спр. 7. – арк. 16.
43. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУЛ), ф. 5, оп. 1, спр. 59. – арк. 388–398.
44. ЦДІАУЛ, ф. 5, оп. 1, спр. 142. – арк. 206–211.
45. ЦДІАУЛ, ф. 5, оп. 1, спр. 171. – арк. 1546–1550.
46. ЦДІАУЛ, ф. 5, оп. 1, спр. 197. – арк. 2028–2035.
47. ЦДІАУЛ, ф. 19, оп. 6, спр. 64. – арк. 36.
48. ЦДІАУЛ, ф. 19, оп. 6, спр. 81. – арк. 22.
49. ЦДІАУЛ, ф. 20, оп. 6, спр. 133. – арк. 43–45.
50. ЦДІАУЛ, ф. 159, оп. 9, спр. 2231. – арк. 4.
51. ЦДІАУЛ, ф. 159, оп. 9, спр. 2275. – арк. 6.
52. ЦДІАУЛ, ф. 159, оп. 9, спр. 2285. – арк. 7.
53. ЦДІАУЛ, ф. 159, оп. 9, спр. 2296. – арк. 11.
54. ЦДІАУЛ, ф. 159, оп. 9, спр. 2350. – арк. 8.
55. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 1, спр. 5797.
56. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 1, спр. 5804. – арк. 132.
57. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 1, спр. 5833. – арк. 155.
58. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 1, спр. 5923. – арк. 184.
59. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 1, спр. 5991. – арк. 20.

60. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 2, спр. 137. – арк. 107.

61. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 11, спр. 137. – арк. 19.

M.Klaptschuk, V. Klaptschuk
CHURCHES OF GUZULSHCHYNA

The building process of churches in Guzulshchyna was widely-spread especially in XVIII – XX centuries. Most of them are reserved nowadays, a part of them were restored. The new temples have been built at the territory of ruined churches in XIX- at the beginning of XX centuries. The churches of Guzulshchyna are differed by special architecture and original interior. The list of churches in Guzulshchyna, data of its builing and blessing processes are available in the article.

Keywords: Guzulshchyna, church, an interior, an architecture.

Ірина НЕТРОБЧУК

*Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки, к.г.н., доцент*

**ЗНАЧЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕСУРСІВ
ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКОГО РАЙОНУ В РОЗВИТКУ
ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ**

Розглядається одна із складових компонентів туристсько-рекреаційних ресурсів – це історико-культурні ресурси як основа для розвитку пізнавального туризму. Звернуто увагу на комплексний аналіз археологічних об'єктів, пам'яток історії та архітектури, професійних і художніх народних промислів, матеріальної культури. Проведена оцінка пізнавальної цінності історико-культурних туристських ресурсів Володимир-Волинського району. Встановлено, що об'єкти культурно-історичної спадщини відносяться до середньоатрактивних з коефіцієнтом пізнавальної цінності 0,64. Завдяки цьому вони зможуть заливатись в розробці нових місцевих краєзнавчих екскурсійних маршрутів з метою популяризації місцевих пам'яток історії та культури рідного краю.

Ключові слова: історико-культурні ресурси, культурно-історична спадщина, пізнавальний туризм, пам'ятки історії, архітектури, матеріальної культури, народні ремесла, атрактивність.

Постановка проблеми. Однією із складових компонентів туристсько-рекреаційних ресурсів є історико-культурні ресурси, що відіграють надзвичайно важливу роль для задоволення пізнавальних потреб туристів. Це насамперед пам'ятки історії, містобудування й архітектури, археології, мистецтва, музеї, картинні галереї, етнографічні особливості території та місця, пов'язані з життям і діяльністю видатних людей, що використовуються для пізнання краю, його історії, культури тощо. Пожвавлення туристської діяльності стосується тих регіонів, які мають неабиякі природно-рекреаційні та культурно-історичні ресурси. До таких територій, на нашу думку, належить Волинська область. Вона, як й інші західні області України, багата на історико-культурну спадщину, твори архітектурно-монументального мистецтва та чисельні захоплюючі об'єкти природних ландшафтних комплексів рекреаційно-пізнавального

спрямування. У Волинській області знаходиться 20 найдавніших туристично привабливих історичних місць, в яких збереглося чимало пам'яток архітектури, археології, історії як місцевого, так і національного значення. Як зазначає В.П. Круль, головні культурно-історичні ресурси Волинської області зосереджені в трьох населених пунктах: м. Луцьк, м. Володимир-Волинський, м. Ковель [7]. З огляду на це, вважаємо, що найбільш цікавими історичними населеними місцями з історико-культурними об'єктами періоду Київської Русі у Волинській області варто виділити м. Володимир-Волинський та села цього району.

Аналіз основних публікацій. Першорядне значення займають публікації В. Корнієнко, в яких розглядається теоретичний та практичний досвід пристосування пам'яток історії та культури України до функціонування в туристичній сфері [5]. Перспективи використання історико-культурної спадщини як туристичного продукту висвітлено в науковій праці В. Федорченко [9]. Підходи до розвитку туризму в історичних населених місцях Волинської області вивчала О. Гаталяк [4]. Дослідження культурно-історичного рекреаційного районування з виділенням його одиниць за наявністю культурно-історичних об'єктів у населених пунктах Волинської області здійснили В. Круль, І. Ковальчук [7]. Потенціал культурно-пізнавального туризму та його активізація в збереженні культурної спадщини України та розвитку національної культури загалом проаналізований О. Кузьмук [8], Г. Вишневською [1].

Мета дослідження. Мета дослідження – проаналізувати та оцінити культурно-історичні ресурси Володимир-Волинського району з метою використання їх в розробці екскурсійних програм для розвитку пізнавального туризму.

Виклад основного матеріалу. Вагому роль в розвитку пізнавального туризму може відіграти будь-яка місцевість із значним потенціалом культурно-історичних об'єктів як наочне свідчення самобутності народу, його минулого, в осмисленні власної ідентичності [8].

На державному обліку в Володимир-Волинському районі перебуває 103 об'єкти культурної спадщини (у тому числі 20 – національного значення), з них: 46 пам'ятки історії (у тому числі 2 – національного значення), 4 пам'ятки археології, 48 пам'яток

архітектури та містобудування (у тому числі 18 – національного значення), 3 пам'ятки монументального мистецтва, 1 пам'ятка садово-паркового мистецтва. У м. Володимир-Волинський функціонує 1 Державний історико-культурний заповідник “Стародавній Володимир” [2, 3].

На сьогодні актуальним є питання оцінки та використання культурно-історичних ресурсів регіону для розвитку пізнавального туризму. Для їх оцінки нами використано методику С. Кузика [6]. У ній запропонована бальна шкала, в якій подається 13 підгруп об'єктів, що отримані в результаті структуризації п'яти підвідів історико-культурних ресурсів (ІКР).

Розглянемо найцікавіші підгрупи ІКР з точки зору атрактивності для туристів. Серед археологічних пам'яток заслуговує уваги ранньослов'янське городище празько-корчацької культури (VI–VII ст.) та курган давньоруського періоду (ХІІІ ст.), що знаходяться у с. Зимне.

У м. Володимир-Волинський загальновизнаними архітектурними об'єктами є пам'ятки оборонного будівництва історичного періоду Київської Русі та руських князів Х–ХІІІ ст., а саме: оборонні вали міста XI–XII ст., земляні вали замку ХІІІ–ХІІІІ ст. (городище), Капуцинські мури XVIII ст.

Найпривабливішим з усіх об'єктів сакральної архітектури оборонного типу є Зимненський Святогорський Успенський монастир у с. Зимне. Він належить до найдавніших святинь України-Русі. Ця сакральна пам'ятка національного значення, збудована князем Володимиром Великим у XI ст.

Низка сакральних пам'яток архітектури Волинської області зосереджена у древньому Володимири-Волинському та його околицях. Серед них важливе місце посідають сакральні споруди національного значення, а саме: Успенський собор або Мстиславів храм – унікальна пам'ятка періоду Київської Русі XII ст., Василівська церква-ротонда ХІІІ–ХІІІІ ст., Миколаївська церква XVIII ст., костел Послання Апостолів XVIII ст. і костел Іоакима та Анни XVIII ст. як зразок пізньобарокої архітектури.

Найціннішими сакральними пам'ятками архітектури національного значення у с. Зимне є Успенський собор з печерами XV–XVI ст., Троїцька церква XVI ст., трапезна Святогорського монастиря, надбрамна дзвіниця XIX ст. [2].

Цікавими в районі є громадські споруди. Насамперед відзначимо пам'ятку історії національного значення у м. Устилуг – будинок всесвітньо відомого музиканта І. Стратінського, збудований за його власним проектом у 1907 р. Доречно взяти до уваги також житловий будинок (індивідуальний) 1889 р., в якому народився О. Цинкаловський – відомий археолог, історик, краєзнавець Володимир-Волинського району [3].

В районі чимало проживає відомих на всю Україну народних умільців та майстрів. Насамперед це члени Національної спілки майстрів народного мистецтва України, а саме: Й. Ромашук виготовляв вироби з лози, майстрині-вишивальниці оригінальних рушників родини Махонюк, В. Оніщук і М. Ваврисевич із с. Овадне. Їхні вишивки експонувалися на багатьох загальноміських, обласних, всеукраїнських і міжнародних виставках.

Заслуговує уваги Т. Пасієвич – професійна майстриня з писанкарства, лауреатка обласної премії імені Модеста Левицького. Її роботи присвячені великомістям яйцям, написаним білим по червоному, що відзеркалює власне волинський орнамент [3].

До пам'яток матеріальної культури відносимо Володимир-Волинський історичний музей, заснований у 1887 р. Він один із найдавніших центрів старожитностей Волинського краю. Варто також відзначити Устилузький музей Ігоря Стратінського у м. Устилуг. Створена музика І. Стратінським в Устилузі – одна з блискучих сторінок світової культури.

Отже, за результатами дослідження встановлено, що м. Володимир-Волинський та населені пункти району відносяться до середньоатрактивних з коефіцієнтом пізнавальної цінності 0,64. На території досліджуваного району не представлений такий вид пам'яток як палацово-паркові ансамблі.

Висновки. Узагальнюючи сказане свідчить про те, що поєднання цікавих, унікальних пам'яток історії, мозаїки архітектурних стилів і культури вирізняють Володимир-Волинський район серед інших районів Волинської області. В ньому присутні 12 підгруп історико-культурних ресурсів з коефіцієнтом пізнавальної цінності 0,64, що визначає їх середньоатрактивний рівень. Такий компонентний аналіз та оцінка культурно-історичної спадщини надасть можливість туристичним підприємствам найбільш повніше залучати її для

удосконалення маршруту “Золота діадема Волині”, в розробці нових місцевих краєзнавчих екскурсійних маршрутів з метою популяризації місцевих пам'яток історії та культури рідного краю.

Література:

1. Вишневська Г.Г. Потенціал культурно-пізнавального туризму у збереженні культурної спадщини України / Г.Г. Вишневська // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: зб. наук. пр.: наук. зап. Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 19. – Т.ІІ. – Рівне, 2013. – С.192–196.
2. Відділ культури і туризму райдержадміністрації [Ел. ресурс]. – Режим доступу: www.cult-voladm.com.ua/department_culture_tourism
3. Володимир-Волинський. Карта історико-культурної спадщини [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://shtetlroutes.eu/ua/volodymyr-volynsky-cultural-heritage-card>.
4. Гаталяк О. Розвиток туризму в історичних населених місцях Волинської області / О. Гаталяк // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. – 2014. – Вип.34. – С.33–40.
5. Корніenko B.B. Історико-культурна спадщина та її використання в туристичній сфері України (1991–2007 pp.): автoreф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / В. В. Корніенко; НАН України; Ін-т історії України. – К., 2008. – 20 с.
6. Кравців В.С. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери : наукове видання / В.С. Кравців, Л.С. Гринів, М.В. Копач, С.П. Кузик. – Львів: НАН України, 1999. – 78 с.
7. Круль В.П. Культурно-історичні рекреаційні ресурси Волинської області / В.П. Круль, І.П. Ковальчук // Рекреаційний потенціал Прикарпаття: історія, сучасний стан, перспективи. – Вип.3: Мат. міжнар. наук. конф. “Туризм і розвиток регіону” (Івано-Франківськ – Яремче, 19–21 жовтня 2011 р.). – Івано-Франківськ: “Фоліант”, 2011. – С.271–276.
8. Кузьмук О. Культурний туризм як інструмент формування національної ідентичності / О. Кузьмук // Аналітична записка [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua>.
9. Історія екскурсійної діяльності в Україні: навч. посіб. / В.К. Федорченко, О.М. Олексійко, О.М. Костюкова, Т.А. Дьорова. – К.: Кондор, 2004. – 163 с.

Netrobchuk I.

**THE VALUE OF HISTORICAL AND CULTURAL
RESOURCES OF VOLODYMYR-VOLYNSKYI DISTRICT
IN THE DEVELOPMENT OF COGNITIVE TOURISM**

In this article, significant attention is devoted to one of the components of tourist-recreational resources – historic and cultural resources. They are a basis for the development of tourism. Has been drawn an attention to comprehensive analysis of archaeological objects, monuments of history and architecture, professional and artistic folk crafts, material culture. The cognitive value was conducted among cultural and historic resources of Volodymyr-Volynskyi district. It is established that objects of cultural and historical heritage have cognitive value 0.64 and are middle attractive. Because of this, they could be involved in the development of new local history tour routes for promoting local attractions history and culture of his native land.

Keywords: historic and cultural resources, cultural heritage, cognitive tourism, historical monuments, architecture, material culture, attractiveness.

**ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПАМ'ЯТКИ НАЦІОНАЛЬНОГО
ЗАПОВІДНИКА “ДАВНІЙ ГАЛИЧ” : СУЧASНИЙ СТАН ТА
ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ В ТУРИЗМІ**

Розглядається сакральна та оборонна архітектура Давнього Галича; розкривається його історико-культурний потенціал; аналізується сучасний стан збереженості пам'яток Національного заповідника “Давній Галич” та перспективи щодо використання для потреб туристичної та екскурсійної діяльності на території Івано-Франківської області.

Ключові слова: сакральна архітектура, оборонні споруди, пам'ятки історії та культури.

Постановка проблеми Історико-культурні пам'ятки Давнього Галича є не лише сухо регіональною цінністю, а й складовою частиною національної скарбниці України, надбанням світової цивілізації. Як історичне ядро Галицького та Галицько-Волинського князівств, Галич впродовж кількох століть був зосередженням найвищих досягнень народу південно-західної Русі-України, великим адміністративним, культурним та духовним центром.

Починаючи з XIX ст. пам'ятки Давнього Галича привертали увагу як іноземних, так й українських дослідників.

Про необхідність охорони та реставрації пам'яток Національного заповідника “Давній Галич” наголошували М. Бевз, О. Береговський, Я. Клюба, І. Могитич, Я. Пастернак, Й. Пеленський, Ю. Лукомський та багато інших.

Останніми роками виконана низка наукових досліджень, присвячених проблемі використання історико-культурних пам'яток Давнього Галича у туристичній діяльності: Р. Береговської, В. Дідуха, Ю. Лукомського, З. Федунківа. Актуальними залишаються питання, пов'язані щодо охорони культурної спадщини, збереження та використання для потреб туризму.

Мета статті – проаналізувати історико-культурні пам'ятки Національного заповідника “Давній Галич” та визначити перспективи використання для потреб туризму.

Результати дослідження Давній Галич – столиця Галицького, а пізніше Галицько-Волинського князівств – унікальна історико-археологічна пам'ятка всеукраїнського значення. У 1994 р. на основі комплексу історичних та культурних пам'яток XI – XVII століття було створено державний історико-культурний заповідник, який згідно з Указом Президента України одержав статус національного і офіційну сучасну назву [16].

Сьогодні згідно з генеральним планом, заповідник включає в себе комплекс пам'яток, розміщених на території 78,4 кв.км; площа території пам'яток та охоронних зон складає 297,5 га.

Поряд з об'єктами-пам'ятками архітектури XII – XVII ст., які зберегли можливість утилітарного використання (церкви Різдва Христового, Успіння Пресвятої Богородиці, Св. Пантелеймона, Митрополичі палати, костел Кармелітів), тут знаходяться фундаменти 14-ти літописних церков XII – XIII ст., 118 пам'яток архітектури, 4 історико-ландшафтні заповідні зони, 2 музеї – історії давнього Галича, народної архітектури і побуту Прикарпаття та караїмської історії і культури [4, с. 79].

Історико-культурну спадщину княжого Галича яскраво представляє білокам'яна архітектура. Успадкувавши праці давніх традицій слов'янського будівництва, використавши архітектурні здобутки Києва, Візантії, Угорщини, Німеччини, Польщі, галицькі майстри створили самобутню школу, яка поставила монументальне будівництво в ряд найвидатніших культурних досягнень давньоруської школи [17, с. 271].

Неперевершеною і найхарактернішою пам'яткою архітектури княжого Галича кінця XII ст., що збереглася до наших днів, є храм Св. Пантелеймона. Він знаходиться за три кілометри від сучасного міста, на Виноградній горі Залуквянської височини в селі Шевченкове, неподалік впадіння Лімниці у Дністер [8, с. 22].

Український мистецтвознавець Йосип Пеленський у монографії “Галич в історії середньовічного мистецтва”, що вийшла польською мовою в Krakow 1914 року, та не втратила своєї наукової актуальності і досі, спробував продатувати будівництво храму близько 1200 р.

Обстежуючи 1909 року церкву, Й. Пеленський знайшов на її фасадах численні написи XIII–XVII ст. Один із найцікавіших стосується XIII ст. і вказує на час побудови пам'ятки. Цей напис міститься на південному фасаді церкви, біля третього пілястра на висоті 1,5 метра

від землі. Текст напису складається з 8 рядків, видряпаних на кам'яному блоці гострим предметом, в якому, зокрема, міститься інформація, що фундатором храму був галицько-волинський володар Роман Мстиславович, який на честь свого діда, київського князя Ізяслава, християнське ім'я якого Пантелеймон, збудував цю церкву [8, с 22; 9, с. 276].

Очевидно, що графіті церкви Св. Пантелеймона в Галичі – дуже цінний матеріал для історії цієї пам'ятки. Датовані надписи мають важливе значення для вивчення палеографічних особливостей епіграфіки Галицько-Волинської Русі XII – XIII ст. [5, с. 194].

За описом Й. Пеленського, церква Пантелеймона – невеликих розмірів. У плані це візантійський квадрат зі стороною 17,5 м. Споруда має три напівкруглі аспиди від сходу, з яких середня видовжує будову на 3,5 м. Розміри всієї церкви становлять 17,5×21 м. Посередині храму розставлено майже у квадрат ($6,10 \times 5,60$ м) чотири стовпи-філяри з чотирма пілястрами. Вони розділяють інтер'єр храму на три нефи, висота яких неоднакова [23, с. 75].

Вигляд княжого Галича прикрашали багаті на свою архітектуру святині, серед яких Успенський собор вважався найкрасивішою і найвеличнішою монументальною культовою спорудою західноукраїнських земель і не поступався кращим соборам Києва, Чернігова, Новгорода.

Рештки літописної Богородичної церкви княжого Галича вперше були виявлені та дослідженні протягом 1936-38 років експедицією Наукового товариства ім. Т.Шевченка під керівництвом Ярослава Пастернака. В процесі досліджень проводилась докладна, як на той час, фіксація кам'яних субстанцій пам'ятки: фундаменти собору, фрагменти збережених наземних мурів, ділянки уцілілої підлоги, а також окрім археологічні об'єкти [14, с.34].

Оглядаючи решти мурів княжої катедри у Крилосі Я. Пастернак переконувався, “що вона була збудована з кількох родів природного будівельного каміння, довезеною сюди з різних місцевостей. Каміння було добре діране, найкраще, яке можна було в околиці дістати, а при будові використано його природні прикмети” [19, с. 199].

Численні знахідки архітектурних деталей та скульптурного декору, виявлені в процесі розкопок, дають уявлення про вигляд величного галицького собору. Входи до нього були оздоблені різьбою в

перспективних порталах, стіни членувалися вертикальними виступами пілястрами, профільованими горизонтальними поясами цоколю та карнизів. У зовнішньому декорі застосовувались зубчасті та валкові фризи, фігурні антропоморфні, зооморфні й міфологічні маски, аркади на півколонках із капітелями.

Головну частину собору становили три нефи з аспидами. Із південної, західної і північної сторони храм був охоплений галереями. Навпроти середньої аспиди розміщувався престол. У бічних аспідах – жертовник та дияконник.

Археологічні розкопки, проведені весною 2000 року всередині крилоської Успенської церкви, виявили багаточисленні фрагменти фресок на кам'яних блоках із собору Ярослава Осмомисла. У колористичній гамі галицьких майстрів переважала рожева, попелястосиня, помаранчева барва, а ціла палітра складалась із білої, жовтої, брунатної, чорної, бордової й зеленої барв. Найпочесніше місце в Успенському соборі було відведено мозаїчним зображенням Богородиці-Оранти й Христа-Пантократора [10, с.108-109].

Під підлогою Успенського собору виявлено кам'яний саркофаг з алебастрових плит із скелетом людини. Дослідники вважають, що це остатки князя Ярослава Осмомисла. Тепер саркофаг зберігається в постійній експозиції обласного краєзнавчого музею. А на місці поховання поставлена кам'яна плита з написом: “Тут був похований Ярослав Осмомисл, 1152-1187”. Розкопаний фундамент Успенського собору на підставі археологічних досліджень в 1970-1975 роках у Крилосі законсервовано [1, с. 30].

Катедральна церква святої Богородиці займає чітке місце серед витворів Галицької архітектурної школи XII-XIII ст. Подальше вивчення пам'ятки зосереджуватиметься та уточнення хронології виділених будівельних етапів і періодів об'єкта, а також на більш аргументованих спробах його графічної реконструкції [15, с. 607].

У центрі сьогоднішнього Галича збереглася з давніх віків церква Різдва Христового – найцінніша пам'ятка архітектури на території сучасного Галича, що дійшла до наших днів. Вона є однією з найстарших муріваних церков краю. Таких споруд майже не збереглося дотепер в Галичині.

Найбільш суперечливим і невизначенім є встановлення дати будівництва мурованого храму. Зроблено десятки спроб продатувати

побудову споруди, та всі вони так і залишились на рівні наукових гіпотез.

Єдине, на чому зійшлися дослідники минулих часів – це те, що теперішня мурівана церква мала свою дерев'яну попередницю.

На думку Ю. Лукомського, будівництво церкви скоріше всього слід віднести до XIV ст. [12]. Інші дослідники називають різні дати зведення храму: перша половина або середина XV ст. (Й.Пеленський) [20], XI-XIII ст. (В.Левицький) [11], межа XIII-XIV ст. і кінець XIV – початок XV ст. (Пам'ятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР) [18], друга половина XIVст.(З.Федунків) [22].

Зараз церква Різдва Христового – це муріваний тринефний храм із трьома півкруглими аспидами зі східної сторони і трансептом. Бокові нефи одноярусні, центральний – двоярусний. Дах споруди завершений круглим барабаном із карнизом та куполом. [6, с. 18].

Біля залишків фундаменту Успенського собору XII ст. в с. Крилосі збереглася будівля пізнішого періоду – Успенська церква XVI ст. Церква була побудована у стилі ренесансу з матеріалу Успенського собору XII ст. Після руйнування при татаро-турецького нашестя 1676 р. була відбудована в 1699-1702 рр. Реставрації проведено в 1824-1825 рр. й перед Першою світовою війною. У 1915 р. споруда сильно постраждала, перекриття провалилося.

Пам'ятник реставрується в 1926 р. (архітектор Л. Левінський). Над оформленням інтер'єру в 1929 р. працював художник А. Монастирський. У 1972-1976 рр. проведена реставрація пам'ятника (архітектор. Л. М. Дмитрович). У первинному вигляді споруда була тринефною, чотирьохствопною, з купольним перекриттям. В даний час це однонефна трьохапсидна споруда з видовженим по головній осі планом. Фасади розчленовані пілястрами з різбленими кам'яними капітелями. Північний й західний входи оформлені кам'яними профільованими порталами. Стіни складені з тесаних кам'яних блоків із зображенням графіті XII ст., що збереглися на них. Художню цінність представляє західний портал, прикрашений камінною різьбленою ренесансною композицією. Північний портал завершений трикутним фронтоном на різних кам'яних кронштейнах з датою “1702”.

У 1974 р. під час реставраційних робіт відкрито білокам'яний рельєф XII ст. із зображенням дракона з Успенського кафедрального собору. Пам'ятник є логічним зв'язком з поряд відновленими

фундаментами Успенського собору XII ст.[18, с. 226].

У Більшівцях збереглась одна із найвидатніших споруд пізньобарокої архітектури XVIII ст. – костел кармелітів.

Архітектурний стиль костелу – бароко: прямокутна в плані цегляна споруда, з прямокутними прибудованими приміщеннями й невеликим притвором. Фасади потиньковані й оздоблені характерними для бароко декорованими карнизами складного профілю, іонічними капітелями, багато чисельними нішами, різьбленими парапетами, ліпнинними вазами.

Пам'ятка відноситься до типу “зальних” костелів, у яких бокові частини розбиті на кілька капел. Костел перекритий системою хрестових склепінь, а центральна нава перекрита циліндричним склепінням з люнетами.

Архітектори, залучені до зведення костелу у XVIII столітті, - невідомі, та багато архітектурних вирішень головного фасаду споруди пов’язується з творчістю відомого італійського архітектора Бернарда Меретина та, ймовірно, всесвітньо відомого скульптора Йогана Пінзеля та їхньої школи. Почерк Меретина можна віднайти в мотивах вікон у нішах, відкритий притвор, гладкі аттики, увінчані вазами. Під час перебудови костелу у Більшівцях архітектором-декоратором був Петро Пелейовський, який видозмінював характер костельних інтер’єрів завдяки впровадженню однорідних груп вівтарів та нових архітектурних деталей.

Інтер’єр зберіг залишки автентичного пишного декору в стилі “квітучого” бароко – сильно розкріповані складно-профільні карнизи тонкого малюнка, позолочені різьблені дерев’яні капітелі коринфського ордера, спарені пілястри. На стінах, стовпах, склепіннях фрагментально збереглися фрескові розписи XVIII ст. в стилі ілюзорного живопису.

Сьогодні святинею опікуються ченці ордену святого Франциска з Асіжу. У 2001-2002 рр. задля збереження та охорони пам’ятки національного значення під орудою Національного заповідника “Давній Галич” розпочато реставрацію костелу та монастирського комплексу.

На сьогодні проведено повну реставрацію костелу та монастиря. У приміщенні монастиря проводяться наукові конференції різного рівня. Щороку у липні тут відбувається міжнародна проща, до костелу пішки йдуть прочани з різних міст України та зарубіжжя [2, с. 43].

На території Національного заповідника “Давній Галич” частково збереглися фортифікаційні споруди. У Галичі на Замковій горі, що здіймається на висоту 60 м. над рівнем долини Дністра і є головною ландшафтною домінантою міської околиці, височать залишки давньої твердині, яка в Прикарпатському краї по праву вважається першорядною пам’яткою історії та архітектури. Руїни вже кілька століть ваблять до себе мандрівників, шанувальників старовини, поціновувачів фортифікаційного мистецтва і просто цікавих людей. На жаль, упродовж існування твердиня не мала своїх літописців, які б збиралі й укладали розкидані по різноманітних документах відомості про її трагічну й героїчну історію. Тому не дивно, що багато епізодів життепису замку залишаються невідомими [21, с. 44].

З деяких першоджерел зібраних професором В. Грабовецьким, стає відомо, що будівництво Галицького замку почалося у 1367 р., коли Галич отримав статус міста на магдебурському праві і став резиденцією старостинської, королівської влади, опорним центром магнатсько-шляхетського панування на Галицькій землі. Будувався замок майже ціле століття: з кінця XIV по кінець XV ст. Вже в XVI ст. він мав славу одного з найбільших споруд на Прикарпатті [7, с. 6-7].

До нашого часу від галицької твердині дійшли тільки залишки шляхетської вежі, фрагменти оборонної стіни і руїни замкової каплиці Св. Катерини. Національний заповідник “Давній Галич”, якому переданий під охорону Галицький замок, одним із пріоритетних своїх завдань вбачає його реставрацію.

На сьогодні проведено реставрацію південно-західної оборонної вежі, також відтворено дільницю оборонної стіни між вежею і каплицею Св. Катерини. Відреставрована вежа загальною висотою 17.6 м. має чотири яруси, включаючи цокольний. У кожному планується обладнати приміщення для обслуговування туристів та екскурсантів.

Наступні два яруси послужать для розгортання експозиції пізньосередньовічного і нового Галича та історії зброї. Четвертий ярус стане оглядовим майданчиком, з якого буде проглядатися вся територія давнього Галича. Відреставрована частина південної стіни з каплицею Св. Катерини і бойовими містками дасть відвідувачам уявлення про специфіку спорудження і використання фортифікаційних споруд в епоху пізнього середньовіччя й нового часу [3, с. 4]. Архітектурно-археологічні пам’ятки Галича переважно перебувають у стані руїни або

фундаментів. Їх позитивно особливістю є мінімум пізніших будівельних нашарувань, завдяки чому вони мають значний інформаційний потенціал.

Ці об'єкти втратили можливість утилітарного використання, але набули значущість як наукове джерело пізнання минулого, матеріальні докази історичної правди, засоби духовного та естетичного виховання людей. Специфічною рисою пам'яток даної категорії є те, що завдяки існуванню решток споруд у вигляді горизонтальних проектів спостерігач може легко сприйняти їх планувальну структуру. Величезна емоційно-естетична дія архітектурно-археологічних пам'яток на глядачів відносить їх до категорії історичних реліктів, які найбільше охоче відвідуються туристами.

Сучасне використання історико-культурних пам'яток, як показує практика, крім ідеологічного та духовно-естетичного аспектів має серйозну економічну основу. Пам'ятники можуть активно використовуватися для потреб суспільства, одночасно зберігатися і приносити значні доходи за рахунок розвитку туризму [13, с. 122].

Отже, реставрація історико-культурних пам'яток, упорядкування прилеглих територій, розбудова під'їзних шляхів та іншої туристичної інфраструктури сприятиме розвитку туризму на території Національного заповідника “Давній Галич”, а отже, й надходжене до місцевого бюджету.

Література:

1. Бевз М. Успенський собор давнього Галича: історія вивчення проблеми збереження та реставрації // Пам'ятки України. 2001. - №4 - С. 30-35.
2. Береговська Р. Барочний кармелітський Благовіщенський костел у Більшівцях / Р. Береговська // Пам'ятки України: історія та культура 2013. - № 6 - С. 40-43
3. Береговський О. Галицький замок: проблеми збереження та реставрації / О. Береговський, С. Побуцький // Замки України: дослідження, збереження, використання: матеріали Міжнар. наук-практ. конф. – Галич, 2011. – С. 3-4.
4. Береговський О. Формування образу історичного міста на прикладі генерального плану Національного заповідника «Давній

Галич» / О. Береговський // Збереження та використання культурної спадщини України: проблеми та перспективи: матеріали Міжнар. ювілейної наук. конф. – Галич, 2004. – С.76-82.

5. Вуйчик В. Графіті XII – XV століть церкви святого Пантелеймона в Галичі / В. Вуйчик // Записки НТШ. – Т. CCXXXI. – Львів, 1996. – С.189-194.

6. Гаврилів Б. Пам'ятки історії та культури Івано-Франківщини / Б. Гаврилів, М. Гаврилів. - Івано-Франківськ: [б.в.], 2001. – 96 с.

7. Грабовецький В. Літопис Галицького замку та середньовічна фортифікація міста Галича / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2009. – 68 с.

8. Дідух В. Пантелеймонівський храм – перлина білокам'яного зодчества / В. Дідух // Памятки України: історія та культура. – 2013. - № 6. – С. 22-29.

9. Коваль І. Стародавній Галич: цивілізація відома і таємнича / І. Коваль, М. Косило, І. Миронюк. – Івано-Франківськ, 2010. – 462 с.

10. Коваль І. Ярослав Пастернак – дослідник старожитностей України. / І. Коваль, І. Миронюк. – Івано-Франківськ: НоваЖоря, 2006. – 144 с.

11. Левицький В. Пам'ятки Стародавнього Галича // Світ, 1926. - №5. – С. 3–5.

12. Лукомський Ю.Архітектурна спадщина давнього Галича / Ю. Лукомський. – Галич, 1991. – 39 с.

13. Лукомський Ю. Результати, проблеми і перспективи архітектурно-археологічних досліджень на терині княжого Галича / Ю. Лукомський // Збереження та використання культурної спадщини України: проблеми та перспективи: матеріали Міжнар. ювілейної наук. конф. – Галич, 2004. – С. 121-127.

14. Лукомський Ю. Успенський собор давнього Галича / Ю. Лукомський / Мат. наук. практ. конф. «Успенський собор Галича. Минуле, сучасне, майбутнє». – Галич. – 2006. С. 34-44.

15. Лукомський Ю. Успенський собор давнього Галича: [За результатами нових досліджень 1992 – 2000 років] / Ю. Лукомський // Записки НТШ. – Т. CCXLIV. – Львів, 2002. – С.578-607.

16. Національний заповідник «Давній Галич» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [htt: // www.davniyhalych.com.ua/](http://www.davniyhalych.com.ua/).

17. Опацька М. Велич княжого Галича в світлі археологічних джерел / М. Опацька // Галич і Галицька земля : матеріали Міжнар. наук. конф. – Галич, 2014. – С.270-277.
18. Памятники градостроительства й архітектури Української ССР : [Іл. Справ.- каталог]: в 4-х томах / гл.редкол. :Н. Л. Жариков [и др.] - К.: Будівельник, 1983-1986. - Т. 2. – 1985. – 336 с.
19. Пастернак Я. З чого була збудована княжа катедра у Крилосі / Я. Пастернак // Наша Батьківщина. – 1938. – Ч.9. – С. 199-200.
- 20.Пеленський Й. Таємниці столичного града // Літопис Червоної калини - 1991. -№I.-С. 42-45.
21. Федунків З. Галицький замок / З. Федунків // Пам'ятки України: історія та культура 2013. - № 6 - С. 44-53.
22. Федунків З. Таємниці Галицької церкви Різдва Христового / З.Федунків // Літопис Червоної калини - 1994. - № 4-6. - С. 42-44.
23. Фіголь М. Мистецтво стародавнього Галича / М. Фіголь. – К. : Мистецтво, 1997. – 224 с.

Malaniuk T.Z.

**HISTORICAL LAND CULTURAL MONUMENTS NATIONAL
RESERVE “OLD HALYCH”: MODERN STATE AND PROSPECTS
OF THE USE IN TOURISM**

The article studies the defensive and sacral architecture of ancient «Old Halych», reveals its historical and cultural potential, analyses the current state of sacral monuments National restrve “Old Halych” and perspectives of their use for tourism and excursion activities in Ivano-Frankivsk region.

Keywords: defensive and sacral architecture, architectural monuments, historical and cultural heritage.

Оксана Бегей

Львівський інститут економіки і туризму,
к.н., доцент

Іванна Кудла

Львівський інститут економіки і туризму,
студентка

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ РЕСУРСИ ЯСЕНИЦІ- ЗАМКОВОЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В ТУРИЗМІ

Розглядаються історико-культурні ресурси Ясениці-Замкової, що варто використовувати в туризмі. Аналізуються перспективи розвитку туризму в селі.

Ключові слова: Ясениця-Замкова, туризм, історико-культурні пам'ятки, природні ресурси.

Використання історико-культурних об'єктів у туристичних цілях сягає давніх часів. Відомо, що саме паломницькі подорожі стали початком розвитку туризму. Причинами значного інтересу до історико-культурних об'єктів є підвищення мобільності, освіченості населення, а також праґненням сучасної *Homo viator* – людини, що подорожує під час подорожі побачити щось автентичне. З-поміж районів Львівщини особливо багатим на історико-культурні пам'ятки є Старосамбірський район, проте, на жаль, недостатньо відомий для потенційних вітчизняних та іноземних туристів. Південна, гірська частину району має особливі перспективи для розвитку тут туризму. Варто відзначити, що поєднання низки унікальних історико-культурних та природних ресурсів цінували мандрівники наприкінці XIX – на початку XX ст., зокрема, І.Франко, Д.Зубрицький. Край приваблював також людей із метою фізичного оздоровлення. Книга з цікавим описом способу життя місцевих жителів, написана вчителькою села Топільниця, що на півдні Старосамбірщини, С.Стжетельською-Гринберговою у 1899 р. перемогла у конкурсі відомого мецената В.Дідушицького. На наше переконання, цю публікацію варто використовувати в туристичній сфері, не менш важливим є популяризація інших наукових праць, і звичайно, проведення нових краєзнавчих досліджень [6].

Метою статті є розглянути історико-культурні ресурси Ясениці-Замкової та проаналізувати можливості їх використання в туризмі.

Село Ясениця Замкова (до 1539 р. – Ясениця) знаходиться в південній частині Старосамбірського району, розташоване в долині річки Ясеничанки. Перша письмова згадка про заснування села відноситься до XV ст. До 1539 р. село називалося Ясениця [5, С. 788]. Село розташоване у декількох кілометрах на північний схід від верхів'я Дністра. Права притока Ясеничанки, що впадає у Дністер в селі Лопушанка, протікає через село Ясениця-Замкова і утворюється з гірських рівчиків.

Першими поселенцями села була сім'я Наливайків, тому перший хутір отримав назву Наливайковина. Спочатку Ясениця входила до маєтностей турківської шляхти, що їх вона привласнила з королівських володінь. Пізніше 1538 р. королівська комісія відібрала ці землі і відмежувала їх від своїх володінь [1, с.7].

Означення Замкова походить від належності поселення до Самбірського замку. Воно додане до назви Ясениця для того, щоб відрізнисти село від ще однієї Ясениці-Сільної, що на Дрогобиччині.

У 1507 р. в селі вже існувала парафіяльна церква. Відомо, що у 1533 р. королева Бона надала попівство побожному Борисові Привілеєм, виданим в Жовкві 1684 р., король Ян III передав землі в Ясениці своєму поручникові, мечнику чернігівському Карлу Кручеру. В 1730 р. Ясеницю і Волосянку тримав Самуель Яворський. Потім тут господарювали Мінасовичі, а пізніше після них, 1749 р. – Єржі і Мар'яна Блажевські [1, с.8].

Попередня дерев'яна церква, збудована у 1671р. була тризрубною триверхою. Над вівтарем і навою здіймалися тризalomні верхи, а над бабинцем – з одним заломом, в якому була влаштована дзвіниця. Будівля простояла до початку ХХ ст.

У 1772 р. село потрапило під владу Австрії, після чого почало занепадати через високі податки. Скасування панщини полегшило становище селян, у 1879 р. в селі був збудований лісопильний завод, в 1897 р. через село почали будівництво залізної дороги, яку завершили в 1903 р. [1, с.10].

У 1903 р. зведена існуюча дерев'яна, хрещата в плані церква Собору св. арх. Михаїла за проектом архітектора Василя Нагірного. Великий світловий восьмерик її нави вкритий грушастою банею з ліхтарем і маківкою [3, с. 611–612]. У 1874 році в селі збудований паровий тартак [5, с. 788].

Як зазначено у шематизмі греко-католицького духовенства за 1928 р., в селі проживало 1470 українців, 20 римо-католиків та 40 осіб єудейського віровизнання. В однокласній школі навчалося 60 дітей [4;с.308].

Село славиться оригінальною дзвіницею – пам'яткою народного дерев'яного будівництва – трохповерхова, побудована без цвяхів, збудована за різними даними у XVI–XVIII ст. За переказами, перенесена сюди з села Ісаї. Трияруса, у формі піраміди, кожен наступний ярус менший від попереднього. Зрубні перший (комора) і другий (каплиця, ймовірно, Покрови Пресв. Богородиці, що згадується в шематизмі 1879 р.) яруси оточені арковими галереями. Третій арковий ярус стовпової конструкції врітій низьким восьмибічним наметом на дуже низькому восьмерику. Дзвіниця відреставрована у 1970 р. (архіт. Ігор Старосольський, Іван Могитич) [3, с. 611–612].

Тепер вона стала унікальним музеєм, першим такого типу на Бойківщині. Священик Ярослав Грица (родом з Турківщини) вирішив ефективніше використати площу дзвіниці. Душпастир, наділений уподобаннями музейника і книжника та здібностями різьбяра, скрипала, хорового диригента провів ремонт та електрифікував дзвіницю, зібрав усе вартісне, що збереглося в бойківському довкіллі, і до 2000- ліття Різдва Христового поставив унікальний музей. Перший ярус – Бойківська каплиця. Другий ярус наповнений творами сакрального мистецтва: образи, різьба по дереві, хоругви, gobelени, вишивки, старовинні ритуальні речі, виготовлені з бронзи і дерева, церковна література давніх часів. На третьому ярусі – дзвони, які щонеділі та в свята скликають людей до храму [2;с.53]. Дзвіниця взята на облік ЮНЕСКО [2;с.52].

З-поміж переваг Ясениці-Замкової для її залучення у туристичну сферу варто віднести зручне автобусне (Львів–Ужгород) і залізничне (Львів–Чоп) сполучення. Також тут знаходиться відпочинковий комплекс “Бойківський двір”, де гостям, крім мальовничих гірських краєвидів, пропонують оглянути вдало оформлені в місцевому етнічному силі предмети інтер’єру та екстер’єру (предмети народного побуту, господарювання тощо), розважитися на вечірці в бойківському стилі.

Варто відзначити, що жителі півдня Старосамбірського району усвідомлюють унікальні можливості для розвитку тут туризму, про що

свідчить достатньо розвинена туристична інфраструктура. Крім Ясениці-Замкової, відпочинкові комплекси з високим рівнем обслуговування побудовані і в деяких інших населених пунктах півдня Старосамбірщини – Великій Волосянці, Стрілках, Спасі. Це дає можливість заливати іноземних туристів, створювати нові туристичні маршрути.

Для успішного розвитку туризму, на нашу думку, насамперед, варто більш популяризувати туристичні переваги Старосамбірщини – проводити більш широкі рекламні кампанії (на радіо та телебаченні, розмістити рекламні бігборди у м. Львові, ін. туристичних містах Львівщини).

Особливі перспективи Ясениця-Замкова та сусідні населені пункти мають у зв'язку з проведенням кожні п'ять років “Бойківських фестивалів” – фестивалю, який відвідують бойки з різних частин України та країн світу. Під час попереднього V фестивалю основні святкування відбувалися у с. Явора Турківського району, а також упродовж п'яти днів у населених пунктах Турківського, Самбірського, Старосамбірського районів відбувалися різноманітні культурно-мистецькі, просвітні, спортивні заходи. До наступного VI фестивалю залишилося достатньо часу щоб підготувати рекламні кампанії, розробити туристичні маршрути, програми розважальних заходів. У зв'язку з цим, на нашу думку, варто більше уваги приділити друку та розповсюдженню поліграфічної продукції промоційного характеру (для туристів індивідуалів, довідники для туристичних операторів, карти, щорічні календарі і т.д.); організовувати та проводити ознайомчі візити інфо-турів журналістів і туроператорів в Старосамбірський район.

Література:

1. Історичне відродження: минуле і сучасне села Ясениця-Замкова: / Рукопис.
2. Леськів О. Музей у дзвіниці / Леськів Омелян // Літопис Бойківщини. Ч.1/64(75). – 2003. – С. 51–53.
3. Слободян В. Церкви України: Перемиська єпархія: [Видання присвячене 2000-літтю Різдва Христового] / Василь Слободян. – Львів, 1998. – 864 с.

4. Шематизм греко-католицького духовенства злучених епархій Перемиської, Самбірської і Сяніцької. Перемишль: відбито в печатні пр. кат. Капітули, 1928. – 420 с.

5. Ясениця-Замкова // Історія міст і сіл Української РСР. Львівська область / Редак. колегія тома: Маланчук В.Ю. (гол. редактор.), Гнидюк М.Я., Дудикевич Б. К., Івасюта М. К., Крип'якевич І. П., Огоновський В. П. та ін. – Харків: Українська радянська енциклопедія, Головна редакція, 1968. – (979 с.). – С. 788.

6. Strzetelska Grynbergowa Z. Staromiejskie: ziemia i ludność. Lwów : Nakładem Muzeum imienia Dzieduszyckich, 1899 (Lwów : Drukarnia E. Winiarza). – 676 s.

Begey O., Kudla I.

**HISTORICAL AND CULTURAL RESOURCES
YASENYTSI – ZAMKOVA AND PROSPECTS FOR THEIR USE IN
TOURISM**

Consider the historical and cultural resources Yasenytsi - Castle that should be used in tourism. Analyzes the prospects of tourism development in the country.

Keywords: Yasenytsya -Zamkova, tourism, historical and cultural attractions, natural resources.

УДК: 519.173

Сергій Ніколаєв

Національний університет “Львівська політехніка”

к.т.н., доцент

Анна-Марта Сколоздра

Національний університет “Львівська політехніка”,

студентка

ОПТИМІЗАЦІЯ ТРАНСПОРТНИХ ТУРИСТИЧНИХ ШЛЯХІВ: КОМУНІКАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто методи оптимізації транспортних туристичних шляхів. Описано змістовну та математичну постановку задачі комівояжера, розглянуто генетичні та мурашкові алгоритми для її розв'язання.

Ключові слова: задача комівояжера, гамільтонів цикл, генетичні алгоритми, мурашкові алгоритми, оптимальний шлях.

Метою статті є дослідити методи оптимізації шляху. На сучасному етапі застосовуються різні методи вирішення: теорія прийняття рішень, теорія графів, дослідження операцій та інші. В даному випадку використовуватимуться генетичні та мурашкові алгоритми для знаходження оптимальних шляхів.

Задача комівояжера (англ. Travelling Salesman Problem, TSP) полягає у знаходженні найвигіднішого маршруту, що проходить через вказані міста хоча б по одному разу. При постановці задачі вказується критерій вигідності маршруту (найкоротший, найдешевший, сукупний критерій тощо). Зазвичай задано, що маршрут повинен проходити через кожне місто тільки один раз, і повернутися у вже відвідане місто не можна. Задано також початкову точку. Обійшовши усі міста, потрібно повернутися у цю ж точку. У такому випадку розв'язок знаходиться серед гамільтонових циклів.

Гамільтонів шлях - це шлях, який містить всі вершини графа, причому через кожну вершину проходить один раз. Якщо гамільтонів шлях починається і закінчується в одній і тій же вершині, то він називається гамільтоновим циклом.

Гамільтонові шляхи, цикл і граф названі на честь ірландського математика Вільяма Ровена Гамільтона, який вперше визначив ці поняття, дослідивши задачу «навколосятньої подорожі» по

додекаедру, вершини якого символізували найбільші міста Землі, а ребра — дороги, що їх з'єднують. [4]

Як ми бачимо, в основі розв'язання задачі комівояжера лежить пошук гамільтонових циклів. Раннім варіантом задачі може розглядатись «Icosian Game» Вільяма Гамільтона 19 століття, яка полягала в тому, щоб знайти маршрути на графі з 20 вузлами. Перші згадки в якості математичної задачі на оптимізацію належать Карлу Менгеру (нім. Karl Menger), який сформулював її в математичному колоквіумі в 1930 році так: «Ми називаємо проблемою гінця (оскільки це питання виникає в кожного листоноші, зокрема, її вирішують багато мандрівників) завдання віднайти найкоротший шлях між скінченною множиною місць, відстань між якими відома».

Виділяють 2 групи методів розв'язання задачі комівояжера. Точні методи знаходять гарантовано оптимальний шлях, але потребують багато часу. Евристичні методи знаходять лише наближені розв'язки, що можуть бути гіршими за оптимальні, зате час на їх виконання скорочується. До евристичних методів належать, зокрема, мурасиний алгоритм, генетичні алгоритми та штучні нейронні мережі (перш за все мережа Хопфілда).

Генетичні алгоритми - це дуже популярні в наш час способи розв'язання задач оптимізації. Вони базуються на використанні еволюційних принципів, запропонованих Дарвіном, для пошуку оптимального розв'язання.

При описі генетичних алгоритмів оперують поняттями, запозиченими з генетики: популяція, ген, хромосома, аллель, мутація... При комп'ютерному моделюванні «хромосомою» вважається вектор з нулів і одиниць. Кожен біт називається геном. Індивідум – це набір хромосом (він являє собою варіант рішення). Кросовер (або скрещування) – це операція, при якій дві хромосоми обмінюються своїми частинками. Мутація – це випадкова зміна однієї чи декількох позицій в хромосомі.

Суть задачі комівояжера – знайти найкоротший замкнутий шлях обходу декількох міст. Математична постановка задачі полягає у знаходженні гамільтонового циклу у графі. Вже для 30 міст знайти оптимальний шлях – важка задача. Кожен варіант розв'язання – це числовий ряд, де на j-му місці стоїть номер j-го порядку обходу міста. Таким чином, у цій задачі є 30 параметрів, при чому, не всі комбінацій

значень припустимі. Складність цієї задачі спонукала розвиток нових методів її розв'язання, зокрема – генетичних алгоритмів.

Задача кодується так, щоб її рішення можна було представити у вигляді вектора («хромосоми»). Класичний генетичний алгоритм складається з таких етапів:

- 1.Вибір початкової популяції хромосом
- 2.Оцінка пристосованості хромосом у популяції (обчислення функції пристосованості)
- 3.Перевірка умови зупинки алгоритму
- 4.Селекція хромосом (вибір індивідів із поточної популяції)
- 5.Застосування генетичних операторів (скрещування / мутація)
- 6.Обчислення функції пристосованості для нових хромосом
- 7.Якщо функція пристосованості оптимізувалася, то формується нове покоління (нова популяція) хромосом. Цикл повторюється поки не буде виконано критерій зупинки алгоритму.

Критерієм зупинки може бути:

- знаходження глобального, або надоптимального вирішення;
- виконання наперед заданої кількості ітерацій;
- вичерпання часу, відпущеного на виконання;
- виконання алгоритму вже не призводить до поліпшення значення цільової функції. [2]

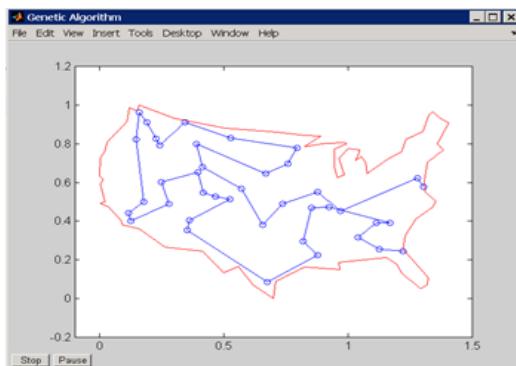

Рис.1. Приклад розв'язання задачі комівояжера в програмі Matlab

Ще одним способом наближеного розв'язку задачі комівояжера є мурашкові алгоритми. Ідея алгоритму - моделювання поведінки мурах

при пошуку ними найкоротших шляхів від мурашника до джерела їжі. При своєму русі мураха виділяє феромон. Чимвища концентрація феромону на стежці, тим більше мурах буде рухатися нею (стохастичне правило: «ймовірність включення ребра графа в маршрут мурахи пропорційний кількості феромону на ній»). Феромон з часом випаровується, що дозволяє мурашкам адаптувати свою поведінку до змін навколоишнього середовища.

У свою чергу, кількість феромону, який відкладає мураха на ребрі графа, є обернено пропорційно величиною до довжині відповідного маршруту в мережі. Чим коротший маршрут знайшла мураха, тим більше феромону буде відкладено на відповідних ребрах графа. [1, с. 384; 3]

Постановка задачі. Перша мураха виходить з вершини 1 і обходить граф, на якому є рівномірний шар феромону $\tau_{k,j} = 1$. Після проходження нею гамільтонового циклу по сліду мурахи залишається феромон інтенсивністю

$$T_{k,j} = 100/L_1, \quad (1)$$

де L_1 – довжина його шляху.

Друга мураха виходить теж з вершини 1. Для вибору наступної вершини, до якої перейде мураха, застосовується генератор випадкових чисел. Задано значення відстаней між вершинами $L_{k,j}$. Для вибору наступної вершини використовується формула імовірності переходу з вершини k в j :

$$\frac{P_i}{L_i} = \frac{f_i^q}{\sum_j f_j^q}, \quad (2)$$

де P_i – імовірність переходу шляхом i ,

L_i – довжина i -ого переходу,

f_i – кількість феромонів на i -ому переході,

q – величина, яка визначає «жадібність» алгоритму,

p – величина, яка визначає «стадність» алгоритму,

$q+p=1$.

Реалізація мурашкового алгоритму складається з таких етапів:

1. Представлення задачі у вигляді повнозв'язного неорієнтованого графа. Кожне ребро має вагу, яка позначається як відстань між двома вершинами, що ним з'єднується.
2. Визначення початкової інтенсивності феромона.
3. Визначення шляху i -тої мурахи за формулою (2).
4. Визначення довжини знайденого шляху.

5. Визначення феромону, який залишила по собі i -та мураха за формулою (1).
6. Визначення шляху $i+1$ мурахи за формулою (2). Повернення до кроку 4. Цикл повторюється поки не буде виконано критерій зупинки алгоритму.

Отже, генетичні та мурашкові алгоритми є досить ефективними методами оптимізації транспортних шляхів. З їх допомогою можна наблизено розв'язати задачу комівояжера, тобто, знайти оптимальний маршрут через задані міста. Ці методи підходять для планування туристичного маршруту. Вони знаходять такий шлях, подорожуючи по якому можна відвідати усі заплановані міста та повернутися в початковий пункт, витративши мінімальну кількість часу і коштів.

Література:

1. Прокопенко Є. Дослідження адаптивних методів маршрутизації: Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: військові та технічні науки. [гол. ред. Олексієнко Б.]. – Хмельницький: НАДПСУ, 2014. – № 1(61). – 444 с.
2. Кононюк А.Ю. К65 Нейронні мережі і генетичні алгоритми – К.: Корнійчук, 2008. – 446 с.
3. Штовба С. Д. Муравьиные алгоритмы [Електронний ресурс] / С. Д. Штовба // Exponenta Pro. Математика в приложениях. – 2003. – Режим доступу:http://www.serhiy-shtovba.narod.ru/doc/Shtovba_Ant_Algorithms_ExponentaPro_2003_3.pdf.
4. Michael Krivelevich, Choongbum Lee, Benny Sudakov Compatible Hamilton cycles in random graphs [Електронний ресурс] / Режим доступу:http://math.mit.edu/~cb_lee/resource/compatible-hamilton-cycles-random.pdf.

Nikolaev S., Skolozdra A.-M.
OPTIMIZATION OF TRANSPORT ROUTES:
COMMUNICATION ASPECT

This paper deals with methods of optimizing transport routes. The content and mathematical formulation of the traveling salesman problem are described, genetic algorithm and ant colony algorithm of its solution are examined.

Keywords: traveling salesman problem, Hamiltonian cycle, genetic algorithms, ant colony algorithms, optimal way.

Ярослава Коробейникова

*Івано-Франківський національний технічний університет
нафти і газу, к.геол.н., доцент*

Тетяна Романів

*Івано-Франківський національний технічний університет
нафти і газу, студент*

**ОЦІНКА ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ
ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
(НА ПРИКЛАДІ ВИТВИЦЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ
ГРОМАДИ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Викладено нові підходи щодо оцінки туристичного потенціалу новоутворених територіальних громад в Україні. На прикладі Витвицької територіальної громади в Івано-Франківській області обґрунтовано необхідність пріоритетного розвитку туристичної галузі, виконана оцінка туристичних ресурсів території досліджень. Визначено туристичні напрямки розвитку територіальної громади для розробки інвестиційних пропозицій. Основу розвитку туризму в межах територіальної громади можуть визначати ресурси сільського туризму, історико-пізнавального туризму, гео та екотуризму та спортивного туризму.

Ключові слова: туризм, місцеві територіальні громади, туристичний потенціал, інвестиційні пропозиції.

В умовах, коли Україна обрала курс на європейську інтеграцію, актуальною стала потреба включення у цей процес місцевих громад, впровадження європейських стандартів муніципального менеджменту в практику українського місцевого самоврядування, ефективні економічні та адміністративно-територіальні реформи, наближення місцевих громад до європейської перспективи. Формування конкурентоспроможних місцевих територіальних громад стане запорукою такого розвитку.

Закон України “Про добровільне об’єднання територіальних громад” був прийнятий Верховною Радою України 5 лютого 2015 року, цей процес лише розпочався [1]. До 2017 року буде створено об’єднані територіальні громади, вибори до представницьких органів яких пройдуть у жовтні того ж року.

Основна ідея об'єднання територіальних громад – це регіональний розвиток та його ефективність. Конституція України повинна надати ці повноваження, а законні інструменти, які отримають на місцях, дадуть можливість реалізувати свої нові повноваження. При цьому головна рушійна сила – фінансова децентралізація. Територіальна громада розглядається як добровільне об'єднання громадян, сукупність громадян, як публічний власник, як адміністративно-територіальна одиниця. Однак укрупнення території громад не може бути довільним, воно має свої логічні межі. Відстань від центру громади до її найдальшого населеного пункту має бути такою, щоб у екстрених випадках її не довше ніж за 30 хвилин могли подолати пожежна команда, швидка допомога, поліцейський патруль, бо допомога, надана через більший проміжок часу, різко втрачає ефективність.

Питання визначення меж нових, об'єднаних громад вирішуватиметься органами влади обласного рівня з урахуванням як об'єктивних критеріїв, так і думки громадян [3].

Основна маса повноважень буде передана на рівень територіальних громад. Вони відповідатимуть за розвиток та повне утримання місцевої інфраструктури, планування забудови території громади та її благоустрій, а також розроблятимуть та втілюватимуть проекти розвитку окремих галузей, які визначатимуть як пріоритетні. Актуальними стають туризмознавчі дослідження на рівні окремих громад для розробки стратегій їх подальшого соціально-економічного розвитку.

Для Івано-Франківської області пріоритетною галуззю господарства є туристична галузь. Метою досліджень є оцінка туристичного потенціалу Витвицької територіальної громади з метою розробки інвестиційних пропозицій в туристичній сфері. Згідно проекту створення територіальних громад на території Долинського району Івано-Франківської області буде сформовано три територіальні громади: Долинську, Вигодську, Витвицьку. Найбільшою за обсягами є Долинська територіальна громада. За даними складених паспортів територіальних громад, Витвицька територіальна громада може бути найбільш проблемною щодо можливостей ефективного автономного розвитку та найбільш потребуватиме нових економічних ідей (таблиця 1). Постала потреба з цієї точки зору оцінити ресурсний потенціал

територіальної громади, в тому числі і туристичний потенціал території.

Таблиця 1. Основні соціально-економічні показники територіальних громад в межах Долинського району Івано-Франківської області

Територіальні громади	Долинська	Вигодська	Витвицька
Показник			
Кількість населених пунктів, що входять до складу	19	16	9
Чисельність населення станом на 1 січня 2015 року	46 313	17 538	6 009
Обсяг доходів (розрахун-ковий) спроможної територіальної громади, гривень	85 837 871	20 297 524	4 380 495
Площа території територіальної громади, км ²	336,9	756,08	154,95

Нами виконана оцінка туристичного потенціалу Витвицької територіальної громади, до якої входитимуть території 9 сільських рад: Витвиці, Вигодівки, Слободи-Болехівської, Липи, Лужок, Кальни, Станківців, Розточок, Царківни. Природно-рекреаційні ресурси території представлені живописними перед карпатськими ландшафтами з середніми висотами близько 600 - 800 м н.р.м, в долинах річок Лужанка. Туристично атрактивними можуть бути Ландшафтний заказник місцевого значення “Цапове”. Площа – 6,0 га. Знаходитьться на території Щерківнянського лісництва Болехівського держлігоспу. Мальовнича ділянка букового лісу з домішкою ялини, ялиці. Характерні скельні утворення з джерелом [2].

На території громади містяться також ботанічний заказник місцевого значення “Жидовець”, лісові заказники місцевого значення “Марино”, “Бовкоти”, комплексна пам'ятка природи місцевого значення “Лисий потік”, ботанічні пам'ятки природи місцевого значення “Довжанка”, “Еталон буково-модринового насадження”, “Еталон модринового насадження”, “Сосна Веймутова”, “Дугласії”, “Еталон ялицевого насадження”, заповідні урочища “Долішнє”, “Кичерка”, “Розточанське”.

Щорічно, у липні в урочищі Розтока (село Липа) проходить "Патріотична акція "Яворина". Метою цієї акції є вшанування пам'яті героїв старшинської школи УПА "Олені" та провідника ОУН Карпатського краю Ярослава Мельника ("Роберта"). Сходження на гору Яворина проводиться з 1988 р., сюди з усіх куточків України з'їжджаються люди для вшанування полеглих за волю України. В рамках акції проходить фестиваль патріотичної пісні.

Перша письмова згадка про село Витвиця датується 1397 роком. Туристам варто відвідати: сільську церкву, пам'ятник дисиденту, політвязню, поету Зеновію Красівському, історико-етнографічний музей. Вигодівка - затишне поселення, сприятливе для відпочинку й відвідин під час подорожі вихідного дня. Тут проживає не більше ста осіб. Можна побачити цікаві пам'ятки бойківської архітектури. Зберігся гробовець відомого лікаря й суспільно-громадського діяча Фелікса Сельського-Щасного. У Кальні збереглися будівлі 1800 року. Цікавою архітектурною пам'яткою є церква Св. Архистр. Михаїла. Щоб більше дізнатися про історію села, відомих вихідців, традиції та звичаї, варто завітати до пришкільної кімнати-музею. Село відоме тим, що в ньому завжди було багато майстрів серед ковалів, лісорубів, чоботарів, вишивальниць. Перша письмова згадка про село Царківна з 1645 року. Розташоване серед віковічних лісів та високих гір. Варто відвідати старовинну церкву Св. П'ятниці, збудовану далекого 1807 року. У центрі села Станківці знаходитьться цікава архітектурна пам'ятка XIX ст. – церква Св. Архистр. Михаїла, збудована 1830 року. У Слободі-Болехівській варто відвідати величну духовну святиню – церкву Богоявлення Господнього, збудовану у XVIII ст. Вона унікальна цікавим сакральним мистецтвом, а також тим, що побудована без жодного цвяха. Жителі села як вільні поселенці-слободяни, завжди поважали свободу. Перша згадка про село датується 1770 роком. Воно багате автентичними бойківськими традиціями, фольклором, одягом. Для відпочинку варто відвідати прекрасну місчину – урочище Бовкоти. На його території знаходитьться бункер, в якому 1950 року героїчною смертью загинув борець за волю України "Дорошенко". Перша згадка про село Липа датується 1464 роком. З метою ознайомлення з бойківським сакральним мистецтвом варто відвідати церкву Вознесіння Христового, збудовану 1902 року. На горі Яворині відбувалися кровопролитні бої. У бункер крайового

проводу загинув провідник Карпатського краю Ярослав Мельник (Роберт) з дружиною та охоронцями. Щороку у липні, після свят Петра і Павла відбувається свято повстанської слави – патріотична акція “Яворина”. У навколоишніх лісах формувалися соні повстанської армії, діяла старшинська школа “Олені” В урочищі “Глибокий” зберігся повстанський цвинтар. Цікавою архітектурною пам'яткою села Лужки є церква Св. Михаїла Архистр., збудована на початку ХХ століття. Імовірно, її проектував професор Іван Левинський – автор проекту Львівського залізничного вокзалу та оперного театру. В урочищі “Марино” діяв партизанський шпиталь. У братській могилі поховано воїнів УПА. Там є також капличка. Кожного року в серпні вшановують пам'ять загиблих. Варто відвідати й однайменний лісовий заповідник, де ростуть багато рідкісних, внесених до червоної книги України рослин.

Таким чином, в рамках формування територіальних громад, необхідним є по новому оцінити ресурсний, в тому числі і туристичний потенціал для розвитку громади. Основними проблемами розвитку туризму є незадовільний стан доріг практично у всіх населених пунктах Витвищкої територіальної громади. Є значні проблеми з мобільним зв'язком у селах Лужки, Липа, Вигодівці. У більшості населених пунктів працює тільки один мобільний оператор. Практично відсутня необхідна інфраструктура гостинності. Серед наявних об'єктів відомим є санаторій – профілакторій “Перлина Карпат” у Вигодівці. Є колосальні можливості для будівництва оздоровчих та готельно-відпочинкових комплексів. Перспективним та рентабельними є організація зелених садів, баз відпочинку, лікувально-реабілітаційних закладів, народних промислів, міні-заводів з переробки грибів та ягід.

Література:

1. Закон України “Про добровільне об’єднання територіальних громад” (№157-VIII від 05.02.2015). [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
2. Зозуля М. Геоморфологічні особливості Церковянського комплексу скель Сколівських Бескид /М. Зозуля // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – Львів, 2013.- Випуск 42.- С. 121–127.

3. Практичний посібник з питань формування спроможних територіальних громад /Представництво USAID в Україні. Асоціація міст України. - Київ, - 40с.

Korobeinykova Y., Romaniv T.

**VALUTION OF TOURISM POTENTIAL UNDER
CONDITION OF FORMIN OF LOCAL TERRITORIAL
COLLECTIVITIES (BASED ON THE EXAMPL TERRITORIAL
COLLECTIVITI OF VYTVYNTSA, IVANO-FRANKIVSK REGION)**

In the article new approaches to evaluation of tourism potential of newly formed territorial collectivities in Ukraine are presented. The necessity of priority development of tourism has been grounded on the example of territorial collectivity of Vytyvtsya in Ivano-Frankivsk region and evaluation of tourism resources of the territory under study has been carried out. Tourism directions of development of territorial collectivity for development of investment propositions were outlined. The basis of tourism development within the bounds of territorial collectivities may depend on the resources of rural tourism, historical tourism, geotourism, ecotourism and sports tourism.

Keywords: tourism, territorial collectivity, tourism potential, investment propositions.

Антоніна Невенченко

*Івано-Франківський національний технічний університет
нафти і газу, канд.геогр.н., доцент*

Микола Попович

*Івано-Франківський національний технічний університет
нафти і газу, студент*

ВИДИ САМОСТІЙНОГО ТУРИЗМУ

Проведено аналіз видів самостійного туризму. Подано наявні види, та підвиди самостійного туризму. Обґрунтовано значення кожного із суккупних частин цілісної системи даних видів туризму. Проаналізовано переваги, та доцільність самостійного туризму.

Ключові слова: автостоп, хайкінг, трекінг, бекпекінг, КаучСерфінг.

Самостійний туризм. Самостійний туризм (також самодіяльний, незалежний, вільний, “дикий” туризм) - це подорож, здійснена з повною або частковою відмовою від послуг туроператорів і турагентів, але в більшості випадків не має на увазі повну відмову від використання туристичних послуг. При його організації мандрівник самостійно формує маршрут своєї подорожі, а також вибирає і всі його складові (квитки, проживання в готелях, харчування, екскурсії і т. д.) [4].

Особливий різновид самостійного (незалежного) туризму — самостійна подорож, яка часто ототожнюється з самостійним туризмом. Тим не менш, самостійний туризм є більш широким поняттям, так як подорож передбачає наявність якоїсь мети і маршруту буквального проходження, у той час, як дикий туризм може мати на увазі і статичне перебування на курорті, організоване самостійно або, наприклад, різні форми активного туризму, пов'язані з самостійним вирішенням організаційних питань. Тому, термін “дикий туризм” має більш широке і прикладне значення, на відміну від подорожі, що має філософський підтекст.

Для планування і здійснення поїздок самостійні туристи активно користуються картами, путівниками, атласами, а також вивчають відгуки інших туристів і мандрівників. Через недостатню класифікацію цього напрямку туризму часто виникає плутанина в ієрархії і

змішування понять. Крім змішування понять подорожі і самостійного туризму, сам дикий туризм ототожнюють, наприклад, з автостопом, в той час як дикий туризм є методом, а види самостійного туризму є по відношенню до нього способами реалізації.

Дикий відпочинок на якийсь проміжок часу виводить на перший план зовсім не гроші і соціальний статус, а справжні людські почуття: сміливість, рішучість, відповідальність за своє життя і життя тих, хто поруч. Співчуття, що виникає при вигляді засмічених куточків природи, розчулення при вигляді веселки, що стала над гірською річкою, радість від зустрічі світанку в лісі і тихе щастя від споглядання заходу сонця над морем.

Місця дикого відпочинку - це, як правило, місця важкодоступні для проїзду на автомобілі, облаштування кафе і магазинів, масового притягнення людей. Наприклад, такі, як морські бухти, лісові галявини, гірські гряди. Дикий відпочинок - не просто дешевша (і то не завжди) альтернатива традиційному проведенню часу, це інший спосіб мислення [7].

Місця дикого відпочинку приваблюють у першу чергу людей, які ще не втратили тонку ниточку, що зв'язує їх з природою. Тих, для кого відпочинок означає не тільки зміну картинок за вікном бетонної чотирисотінної коробки з кондиціонером і телевізором. Дикий туризм, можливо, вимагає від людей частки авантюризму, незашореного сприйняття дійсності і відмови від звичного комфорту, але дає після завершення відпочинку набагато більше. Незабутні враження від побаченого і прожитого залишаються в пам'яті, а не тільки на сотні цікавих фотографій. У важкій життєвій ситуації вони допомагають не загубитися в одвічній гонці перфекціонізму і залишитися людиною не просто на словах, а на ділі [1].

Автостоп. Часто у визначення автостопу закладається безкоштовність. Але слово “автостоп” з тим же успіхом застосовується і до пересування на випадковому транспорті з оплатою проїзду. Також, деякі додає до визначення автостопу згоду водія транспорту на перевезення, але деякі джерела відносять і безквитковий проїзд в громадському транспорті до автостопу, вводячи категорії “етичного” та “неетичного” автостопу.

Хайкінг. Хайкінг (hiking) – це нетривала піша подорож по гірській місцевості з використанням маркованих і добре підготовлених

стежок. У випадку хайкінгу, ночівля передбачається в кемпінгу (наметі або будиночку), тому в рюкзак мандрівник бере з собою тільки денний запас їжі і води. Іноді хайкінг носить характер подорожі вихідного дня, коли на початку дня людина приїжджає в точку старту маршруту, а в кінці іде з точки фінішу (фініш нерідко збігається зі стартом).

Хайкінг отримав широке застосування на Заході, у зв'язку з обмеженнями вільних відвідувань гірничо-лісистих зон (практично всі ліси належать до заповідників або закриті для вільного відвідування). А також завдяки можливості не віддалятися на тривалий термін від цивілізації.

Трекінг. Трекінг (trekking) – це тривала піша подорож по гірській місцевості з ночівлями у встановлених місцях. Даний вид туризму передбачає як наявність провіанту для тривалої подорожі в рюкзаку туриста, так і харчування в кемпінгах за маршрутом. Трекінг користується успіхом в гірських країнах, де практично всі маршрути облаштовані кемпінгами і базовими таборами. Дуже часто з собою навіть не треба носити намет, ночувати можна в дерев'яних будиночках або наметах базових таборів. Це значно полегшує подорож і дозволяє непідготовленим туристам підніматися вище 4000 метрів, що було б набагато складніше при наявності важкого рюкзака за спиною.

Вартоє зазначити, що хайкінг і трекінг носять виключно організований характер, і відхилятися від маршруту не тільки заборонено, але й може бути небезпечно для життя (особливо в горах).

Бекпекінг. Бекпекінг (backpacking) – найбільш близький нам вид туризму, який передбачає вільне переміщення без жорсткої прив'язки до маршруту. У цьому випадку провіант і необхідне спорядження доводиться носити з собою, але ночувати можна не тільки в кемпінгах.

У зв'язку з обмеженнями у відвідуванні гірничо-лісистій частині цей вид туризму на Заході частково трансформувався і дуже часто бекпекінгом називають вільну подорож з рюкзаком за спиною без використання організованих турів та туристичних агентств. У цьому випадку бекпекінер може ночувати не тільки на природі, але і в готелях, а також пересувати на різних видах транспорту. У нашому випадку це можна асоціювати з вільними подорожами.

Дуже часто терміни трекінг (trekking), хайкінг (hiking) і бекпекінг (backpacking) використовується тільки виробниками

туристичного спорядження, в той час як піші подорожі туристів можуть містити в собі елементи кожного з цих трьох видів туризму [2].

КаучСерфінг. “КаучСерфінг” (англ. CouchSurfing, абревіатура: CS) — одна з найбільших всесвітніх мереж гостинності, реалізованих у вигляді онлайн-сервісу. Об'єднує більше 2 мільйонів людей в 238 країнах (станом на липень 2010). Учасники безкоштовно діляться один з одним місцем для ночівлі під час подорожей, організовують спільні подорожі та розвивають культурний взаємообмін. Дослівно з англійської назва сайту “couch surfing” перекладається як “мандрівка диванами”.

Mісією CouchSurfing є “створення надихаючого досвіду”. Ідея полягає в тому, щоб активізувати міжкультурний обмін через спілкування людей у дружній неформальній обстановці. Це дає можливість реалізувати природне бажання пізнавати щось нове, обмінюватися знаннями і досвідом у різних сферах життя. У тому числі, завдяки такому спілкуванню людей з різних країн, представників різних культур і національностей, вони мають можливість поглянути на численні міжнародні проблеми з різних точок зору, навчитися толерантності.

Couchsurfing за основу взяв ідею руху від однієї домівки до іншої серед своїх друзів. Ночівля там де є вільне місце, будь то ліжко чи підлога. В цілому не затримуючись більш ніж на декілька днів в одному місці.

На сайті є можливість безкоштовної реєстрації, всі функції стають доступними відразу після реєстрації [5]. У своєму профілі учасник може розповісти про свої захоплення, досвід подорожей, володіння мовами, розмістити фотографії та інше. Також там вказується чи може учасник приймати гостей. Якщо може, то він вказує кількість, бажану стать гостей, умови проживання, який транспорт ходить до його будинку тощо. Коли ж учасник не має можливості приймати гостей, то він може поставити статус “готовий зустрітися і поспілкуватися”. Також у профілі користувача відображаються відгуки про нього інших учасників, посилання на профілі його друзів, його внесок у розвиток проекту тощо[6].

Питання інформаційних ресурсів для мандрівників завжди стоїть досить гостро. Адже, як відомо, хто володіє інформацією, той володіє світом. Більшість людей звичли покладатись на когось, в тому числі

різноманітні турфірми, в плануванні своїх подорожей. Самостійні мандрівники черпають інформацію з різноманітних ресурсів, серед яких в першу чергу виділяються довідники Lonely Planet і TripAdvisor.

Проте варіантів дістати інформацію з часом стає все більше, контролювати їх все тяжче, а тому не дивно, що з поля зору випадають дійсно корисні джерела інформації, які значно спрощують життя в подорожах.

Література:

1.<http://worldturne.com/dikij-turizm.html> – Дикий туризм цивілізованих людей

2.<http://www.podorozhi.com/202-samodyalniy-turizm.html> – Самодіяльний туризм

3.<http://infotour.in.ua/grycak.htm> – Навчальний посібник для студентів спеціальності “туризм”. – Харків: Екограф, 2008. – 164 с.

4. Менеджмент туризма. Туризм как вид деятельности: Учебник [Текст]. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 288 с.

5.Гуляев В.Г. Организация туристских перевозок [Текст] / В.Г.Гуляев. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 512 с.

6.Закон України “Про туризм” від 15.09.1995 № 324/95-ВР в редакції від 01.01.2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=324/>

7.Ліцензійні умови провадження туроператорської та турагентської діяльності, затверджений наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерства культури і туризму України №111/55 від 11.09.2007

Nevenchenko A., Popovych M. THE TYPES OF INDEPENDENT TOURISM

The article analyzes the types of independent tourism. Courtesy of existing species, subspecies and independent tourism. Grounded total value of each of the parts of an integrated system of tourism data. Analyzed the benefits and feasibility of independent tourism.

Keywords: independent tourism, hitchhiking, hiking, trekking, backpacking, CouchSurfing.

Олена Побігун

*Івано-Франківський національний університет
нафти і газу, канд.геогр.н., доцент*

Ольга Гоянюк

*Івано-Франківський національний університет
нафти і газу, студент*

АНАЛІЗ ТУРИСТИЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Проаналізовано матеріали про наявні інформаційні центри туристичної інформації в Карпатському регіоні, а також зроблено акцент на їхніх основних завданнях.

Ключові слова. Туристичні інформаційні центри, інтернет-технології, інформація.

Постановка проблеми Інформація є тим сполучним інструментом, що дозволяє встановлювати тісні взаємини між різними суб'єктами туристичного ринку. Саме інформаційні потоки, а не товари, забезпечують зв'язки між виробниками й споживачами туристичних послуг.

Аналіз основних публікацій Дослідженню інформаційно-туристичних центрів як елементу інфраструктури туристичної індустрії присвячені наукові праці багатьох учених, таких як Сокол Т.Г. [1], Чичкалюк Т. О. [2], Коніщевої Н.Й. [3], в яких розкрито механізми діяльності, процеси управління та роль туристичних інформаційних центрів у сучасній індустрії туризму, є пропозиції щодо створення туристично-інформаційних центрів для інформаційного забезпечення системи управління туризмом у регіонах.

Метою дослідження є опрацювання стану розвитку туристично-інформаційних джерел Карпатського регіону, виявлення їхній проблем розвитку.

Виклад основного матеріалу Туристично-інформаційний центр (ТИЦ) – це місце, де надається інформація про туристично-рекреаційні можливості, в тому числі місця, ресурси, обраного туристами регіону.

Головними завданнями ТИЦ є отримання та надання інформації про: сектор розміщення, транспортні послуги, культурні заклади та

події, природне середовище, загальна туристична інформація про регіон: туристичні карти, базовий план місцевості, туристична література, креативність туріндустрії, якість людських ресурсів в туріндустрії, свідомість влади щодо туризму, свідомість населення щодо туризму.

Надання туристично-інформаційних послуг для відвідувачів та потенційних гостей регіону передбачає ознайомлення з наступною інформацією:

1.Про транспортні послуги: таксі, громадський транспорт, водний транспорт, автобусні перевезення.

2.Про тури по визначним місцям: гіди, перекладачі. Шопінг, оглядові тури, спеціальні екскурсії, відвідання музеїв.

3.Про основні туристичні аtrakції: фестивалі, театри, кінотеатри, галереї, спортивні змагання, ярмарки, виставки, паломництво. Природні аtrakції. Історико-культурний потенціал. Активний відпочинок.

4.Про розміщення: готелі, мотелі, пансіонати, сільський зелений туризм, санаторії.

5.Про заклади харчування: ресторани, кав'янрі, національні ресторани.

6.Про інші турпослуги: сувеніри, дегустація, прокат, СПА-послуги, ВЕЛНЕС-послуги, рекреаційні заклади, гірськолижні витяги, семінари, конференції, масові заходи, спортивна інфраструктура.

7.Спеціальна інформація: лікарні, міліція, аптеки, консульства, урядові установи.

Тому в роботі ми проаналізували ряд відповідних сайтів і на основі ней склали перелік туристично-інформаційних центрів найпопулярнішого серед туристів Карпатського регіону. Це, зокрема, Івано-Франківська (табл. 1), Львівська (табл. 2), Закарпатська (табл. 3), Чернівецька (табл. 4) області.

Для отримання відповідної інформації можна використовувати і пошукові системи інтернету, які є дуже поширеним засобом пошуку туристичної інформації. У залежності від специфіки пошуку можна використовувати іноземні (www.yahoo.com, www.altavista.com, www.google.com, www.rambler.ru, www.yandex.ru, www.mail.ru) та українські системи (www.topping.com.ua та інші).

Таблиця 1. Туристично-інформаційні центри Івано-Франківської обл.

№/н	Назва ТІЦ	Адреса, телефон, факс, е-mail, веб-сайт
1.	Регіональний туристично-інформаційний центр	м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 67/2 0342 502474, e-mail: rtic.if.ua@gmail.com, www.rtic.if.ua, www.facebook.com/tourism.if.ua
2.	Богородчанський туристично-інформаційний центр	с-ще Богородчани, вул. Шевченка, 65 03471 21168, 21531, e-mail: turyzm-bogo@ukr.net, www.bogorodchany.com
3.	Асоціація «Туристично-інформаційний центр «Бойківщина»	м. Долина, вул. Грушевського, 11 03477 2-52-30, e-mail: boykivschyna@meta.ua
4.	Косівський інформаційно-туристичний візит центр «Гуцуля»	м. Косів, вул. Незалежності, 55 03478 24586, 24587, 098 5897601, e-mail: krtk@kosiv.if.ua, www.kosiv.org
5.	Туристично-інформаційний центр «Верховина»	с-ще Верховина, вул. Рибчука, 7 03432 21941, 096 861 44 00, 067 882 28 00, e-mail: skala2002@ukr.net, www.verhovyna.info
6.	Туристично-інформаційний центр м. Калуш	м. Калуш, вул. Грушевського, 25 0347 25 47 58, 26 28 32
7.	Надвірнянський туристично-інформаційний центр	м. Надвірна, майдан Шевченка, 5 03475 22157, 096 861 84 38, e-mail: ntic@i.ua, http://www.tur.nadvirna.info/
8.	Агентство туристичної інформації «Оберіг»	с-ще Ворохта, вул. Галицького, 16г
9.	Екотуристичний візит-центр Карпатського національного природного парку	м. Яремче, вул. В. Стуса, 6а 03434 21155, 22259, 067 907 64 32
10.	Інформаційно-туристичний центр Фонду підприємництва м. Яремче	м. Яремче, вул. Свободи, 266 03434 21207, e-mail: jarsdi@ukr.net, www.yaremche.org
11.	Туристично-інформаційний центр села Татарів	с. Татарів, вул. Незалежності, 600 099 5415231, e-mail: anastasiya@tatariv.info, www.tatariv-tour.info
12.	Інформаційно-туристичний центр «Перлина Покуття»	м. Тлумач, вул. Грушевського, 2 03479 21291, 097 811 98 81
13.	Туристично-інформаційний центр «Рожнятівщина»	с-ще Рожнятів, вул. Січових Стрільців, 12 050 776 82 39, e-mail: shaykonat@gmail.com, http://rozhniativ.if.ua/tic

Таблиця 2. Туристично-інформаційні центри Львівської області

Назва ТІЦ	Адреса, телефон, факс, веб-сайт, е-mail
Туристичний інформаційний центр м. Жовква	Львівська обл., м. Жовква, пл. Вічева, 2 А (Звіринецька брама) +380 67 583 6780, +380 3252 22 498 www.zhovkva-tour.info info@zhovkva-tour.info
Центр туристичної інформації м. Львів	м. Львів, пл. Ринок, 1 Туристично-інформаційні пункти: - Центр міста: пл. Ринок, 1, приміщення Львівської міської ради, вхід від фонтану Нептун, ліворуч від центрального входу в Ратушу; - Залізничний вокзал «Львів-Головний»: пл. Двірцева, 1, центральний касовий зал, поруч із вікном №1; - Міжнародний аеропорт «Львів» ім. Данила Галицького: вул. Любінська, 168, термінал «А», перший поверх, поруч із центральним входом. +380 32 254 6079 tic@city-adm.lviv.ua www.touristinfo.lviv.ua www.facebook.com/lviv.tic2

Таблиця 3. Туристично-інформаційні центри
Закарпатської області

Назва ТІЦ	Адреса, телефон, факс, веб-сайт, e-mail
Туристично-інформаційний центр Закарпатської ОДА	Закарпатська обл., м. Ужгород, пл. Народна, 4, каб. 214. +380312612839, transcarpathiatour.com.ua , tur_info@uzez.gov.ua
Берегівський туристичний інформаційний центр	Закарпатська обл., м. Берегове, вул. Зріні, 25/12 +380 314 143270, +38 050 551 0360, +38 097 536 9475 www.berehovo-tour.info , berehovotourinfo@gmail.com
Мукачівський туристичний інформаційний центр	Закарпатська обл., м. Мукачеве, вул. Духновича, 13 +38 050 207 8863 ofisturinfo@gmail.com
Інформаційний центр Ужанського національного природного парку	Закарпатська обл., Великоберезнянський р-н, с. Ужок, 155 +380313521037 www.unpp.com.ua , uzhanskij@gmail.com
Ужгородський туристичний інформаційний центр	Закарпатська обл., м. Ужгород, вул. Духновича, 16/1 +380 312 61 3193, +38 050 622 2371 www.zakarpattyatourism.info , www.facebook.com/zakarpattyatourism , uzgorodtic@gmail.com
Туристично-інформаційний центр в готелі “Інттурист-Закарпаття” (м. Ужгород)	Закарпатська обл., м. Ужгород, пл. Кирила і Мефодія, 5 +380 312 67 1370 www.intur-zak.com , tour@intur-zak.com
Туристично-інформаційний центр “Сент-Міклош”	Закарпатська обл., смт Чинадійово, вул. Волошина, 53 Б +380 669 739 449 sentmiklosch@gmail.com , www.stmiklos.com
Яношівський туристичний інформаційний центр	Закарпатська обл., Берегівський р-н, с. Яноші, вул. Голова, 118 +380 95 573 6390 janosi.tourinfo@gmail.com

Таблиця 4. Туристично-інформаційні центри
Чернівецької області

Назва ТІЦ	Адреса, телефон, факс, веб-сайт, e-mail
Туристичний інформаційний центр Чернівецької міської ради	м. Чернівці, вул. Головна, 16 +380 372 55 3684, +380 372 58 5157 www.chernivtsi.cv.ua cerm@ukr.net

Такі системи пошуку містять індекси великої кількості веб-серверів Інтернету. Це є, з одного боку, перевагою, а з іншого боку – недоліком, оскільки на будь-який запит машини звичайно видають дуже значну кількість інформації, серед якої тільки невелика частина є корисною, і потрібно затратити багато часу для її фільтрування.

Проблеми розвитку туристично-інформаційних центрів в Україні пов’язані з недостатнім фінансуванням з боку держави, неналежним інформуванням туристів про Україну, не виконуються програми розвитку туризму щодо формування інформаційного туристичного простору.

Забезпеченість туристично-інформаційних центрів кваліфікованим персоналом (з відповідним рівнем освіти, знаннями іноземних мов, комп’ютерних технологій, маркетингових досліджень) позитивно впливатиме на якість та оперативність надання туристичних послуг, сприятиме розбудові рекламно-інформаційної інфраструктури туристичної галузі.

Висновки Туристично-інформаційні центри як структури мають функціонувати на всіх рівнях виконавчої влади, що дасть змогу об’єднати їх у місцеву локальну, регіональну, і, як результат, у загальнонаціональну мережу надання якісних інформаційних послуг стосовно туристичних можливостей України. Активізація туристичної діяльності сприятиме наповненню місцевих бюджетів додатковими коштами за рахунок збільшення потоків внутрішнього та юзного туризму, підвищенню якості і рівня туристично-експурсійного обслуговування, позитивно впливатиме на формування туристичного іміджу певної території.

Література:

1. Сокол Т.Г. Основи туристичної діяльності / Т.Г.Сокол. – К.: Грамота, 2004. –327 с.
2. Чичкалюк Т. О. Проблеми розвитку туризму як соціально спрямованої складової національної економіки / Т.О.Чичкалюк // Наукові праці. Соціологія. Т. 156. – Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили. – С. 92–95.
3. Коніщева Н.Й. Організація діяльності туристсько-інформаційних центрів у регіоні // Інформаційні технології в управлінні туристичною та курортно-рекреаційною економікою: Друга наук.-

практ. конф. – Бердянськ: Академія управління та інформаційних технологій “АПІУ”, 2006. –С. 5–7.

Pobigun O., Hoyanyuk O.

**ANALYSIS TOURIST INFORMATION CENTERS
CARPATHIAN REGION**

The paper analyzes the material on existing information centers Tourist Information in the Carpathian region and focuses on their core tasks.

Keywords. Tourist information centers, Internet technology, information.

Олена Побігун

*Івано-Франківський національний університет
нафти і газу, канд.геогр.н., доцент*

Анастасія Мельник

*Івано-Франківський національний університет
нафти і газу, студент*

АНАЛІЗ МОЖЛИВОСТЕЙ ВІРТУАЛЬНИХ ПОДОРОЖЕЙ В ТУРИЗМІ

Розкривається суть інформаційних технологій в туризмі, їх вплив на розвиток туризму, зокрема роль віртуальних продуктів в туристичній індустрії.

Ключові слова: інформаційні технології, туристичний бізнес, електронний бізнес, віртуальні подорожі.

Постановка проблеми Сучасна індустрія туризму за останні роки зазнає велими суттєвих змін у зв'язку з впровадженням нових інформаційних та комп'ютерних технологій.

Позитивний вплив інформаційних технологій на динаміку вітчизняного та міжнародного туристичного потоку привів до трансформування туристичної галузі з такої, що орієнтована на обслуговування організованих туристів, на багатогалузеву сферу діяльності, спрямовану на задоволення різноманітних потреб мільйонів індивідуальних туристів. В Україні за останні п'ять років туристичні потоки збільшилися утрічі. Але напрями туристичного бізнесу в нашій країні освоєні не повністю. Підтвердженням цього є зростання обсягів війзного туризму на 53,1% та скорочення в'їзного – на 8,3%. Одна з причин зменшення обсягів останнього – недостатня інформованість про вітчизняний туристичний продукт, складність його інформаційного супроводження, яка пов'язана з неспроможністю суб'єктів туристичної діяльності відслідковувати і підтримувати велику інформаційну базу.

Наявність проблем підтверджується недостатнім рівнем використання новітніх інформаційних технологій у туристичній сфері, зокрема низьким рівнем розвитку віртуальних туристичних продуктів та центрів.

Аналіз основних публікацій Аналіз дослідження інформаційних технологій в туризмі та їх впливу на розвиток туризму в

Україні та усьому світі, ще не досить добре висвітлено в освітній і фаховій літературі. Але досить багато науковців в наш час, займаються розробкою та вивченням даних питань, зокрема в працях Герасименка В.Г. [1], Восколович Н.А. [2], Котлер Ф., Боуз Дж., Мейкенз Дж. [3], Ополченцева І. І. [4] та ін.

Метою досліджень є аналіз можливостей наявних віртуальних турів.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні зі стрімким розвитком науки стало можливим подорожувати реальними місцями, не витрачаючи гроші та час, лише за допомогою комп'ютера та деяких інших приладів. Усе дедалі частіше зустрічається поняття “віртуальний тур”.

Визначення “віртуальний туристичний маршрут” не зустрічається в жодних українських, російських, німецьких та англійських джерелах, які нами опрацьовані. Поняття “віртуальний тур” часто використовується засобами масової інформації для опису цілого ряду відео- та фотоматеріалів. Панорама вказує на безперервність зору, так як панорама може бути серією фотографій або відео-кадрів. Тим не менш, поняття “панорамний тур” і “віртуальний тур” в основному були пов’язані з віртуальними турами, створеними за допомогою фотокамери. Такі віртуальні тури складаються з декількох знімків, зроблених з однієї точки зору. Камери і об’ективи обертаються навколо того, що називається паралакс відсутньої точки (точна точка в задній частині об’ективу, де світло сходиться). Відеотур демонструє рух. На відміну від статистичного віртуального туру, відеотур дає можливість відчути як турист рухається певною територією. У створенні відео туру використовують відеокамери та особливу зйомку з усіх ракурсів. Відеотури безперервного руху зорієнтовані на пішохода.

Але ми вважаємо за доцільне визначити поняття “віртуальний туристичний маршрут” таким чином – це змодельована послідовність декількох об’єднаних панорамних або інших видів фотографій, відео та різних медіа-файлів, між якими в процесі перегляду можна візуально переміщуватись, використовуючи спеціальні переходи, і взаємодія з об’єктами, що є частиною зображення, з метою отримання додаткової інформації. Проте поняття віртуальний тур, яке має чітке визначення, також характеризує віртуальний туристичний маршрут та є схожим поняттям.

Розрізняють статистичний віртуальний тур (панорамний) та відео-тур. Важливим є розібратися в різниці між ними.

Статистичний віртуальний тур – це послідовність декількох об'єднаних панорамних або звичайних фотографій, з'єднаних між собою інтерактивними посиланнями – переходами (хотспотами) за допомогою яких, в процесі перегляду, можна візуально “переміщуватись”, використовуючи спеціальні переходи, і взаємодіяти з об'єктами, що є частиною зображення, з метою отримання додаткової інформації. А відеотур – це змодельований шлях переміщення, подорожі. Віртуальні туристичні маршрути мають як переваги, так і недоліки порівняно з реальними маршрутами. До переваг віртуальних турів слід віднести:

1. Ефект присутності:

а) віртуальна панорама дає можливість роздивитися навколоїшній простір, приблизити або віддалити об'єкт, що цікавить нас, роздивитися його під потрібним кутом;

б) відео-тур дає можливість відчути реальність знаходження в географічних місцях, особливо якщо відео-тур знятий у форматі 3D, 4D та 5D, тоді ефект присутності збільшується в декілька разів;

2. “Реалізація неможливого”: віртуальний тур дає можливість подорожувати важкодоступними місцями. Так, наприклад, віртуальний турмаршрут дасть можливість майже кожному відчути переваги та недоліки екстремального туризму або спелеотуризму тощо;

3. Інформативність:

а) дуже легко отримати додаткову інформацію про будь-яке місце, територію;

б) можна ознайомитися з будь-якими об'єктами, що є частинами зображення або відео.

4. Універсальність та простота:

а) будь-який вид віртуального туру можна розмістити на веб-сторінці та залишити його там, щоб кожен міг ним користуватися;

б) віртуальний тур можна розмістити на диску або іншому електронному носії.

5. Економія:

а) сьогодні дуже мало часу залишається на відпочинок, подорожі, складання туристичних маршрутів, а віртуальний тур дає змогу економити час;

б) у багатьох людей відсутня фінансова можливість реалізувати власні мрії стосовно подорожей, а віртуальний тур дозволяє їм це зробити. Причому в мережі Інтернет він повністю безкоштовний.

в) подорожуючи віртуально, турист, в окремих моментах, зберігає своє здоров'я.

6. Може стати початковим етапом майбутнього реального маршруту.

7. Завдяки цим турам зберігається чистота навколоишнього середовища.

8. Створює ідеальну рекламу.

Недоліків, як не дивно, набагато менше, можна сказати зовсім мало, але вони дуже суттєві. До них слід віднести:

1. Людський мозок буде все одно підсвідомо розуміти, що це не є реальністю.

2. Емоції, які людина отримує від реальних маршрутів, не можливо отримати від віртуальних.

3. Запам'ятовуваність. Краще відкладається в пам'яті не те, що ми лише бачимо, а й те що, що відчуваємо. Таким чином, ми назавжди запам'ятаємо деякі моменти реальних маршрутів.

4. Обмеженість доступу до сучасних передових технологій унаслідок високої вартості.

5. Розвиток даного напряму знаходиться у стадії становлення.

Таким чином, туристичні маршрути мають більше переваг порівняно з реальними маршрутами, але разом з цим мають значні недоліки, що не зменшує їх привабливість та перспективність впровадження до життя.

У кримінальних романах англійського письменника Джеймса Хедлі Чейза події розгортаються на виписаних до найменших деталей вулицях американських міст. Мало хто знає, що Чейз в США ніколи не жив. Описи місцевості він створював, користуючись енциклопедіями та картами. У наш час Чейзу не довелося б витрачати стільки часу на копирсання у книгах. Сучасні технології дозволяють зробити прогулянку по вулицях міста або залах музею, не виходячи з дому, сидячи у кріслі перед монітором.

Огляд сайтів, де можна здійснити віртуальний тур найрізноманітнішими місцями на планеті, зробила *360cities.net*. Найбільша і найбільш швидкозростаюча колекція інтерактивних

сферичних панорам у світі. Крім віртуальних прогулянок вулицями міст, цей ресурс має свою “фішку”. На 360cities.net можна зробити десятки “занурень” у річки, моря і океани. А переміщаючись інтерактивними панорамами Праги та Лондона надвисокої роздільної здатності, з'являється відчуття, що можна роздивитися навіть квіткові горщики у вікнах.

Google Street View – входить у широкий набір сервісів пошукового серверу Google. Дозволяє працювати з панорамами багатьох міст світу з висоти біля 2,5 м. Судячи по карті покриття, зараз користувачеві доступні: Північна Америка, Західна Європа, Японія, Південна Африка, Нова Зеландія, частина Австралії і атлантичного узбережжя Південної Америки. Недавно в сервісі з'явилися п'ять міст України: Київ, Донецьк, Львів, Одеса та Харків.

Цікавий факт, що у Google не один раз виникали конфлікти з громадськістю та владою через порушення місцевих законів про недоторканність приватного життя після початку роботи знімальних груп в Європі. Так, у 2008 році довелося запустити інструмент, який автоматично розпізнає і “замазує” обличчя людей в кадрі.

Яндекс. Панорами – є розширенням сервісу "Яндекс. Карти". Зараз доступні: 201 місто РФ; 51 місто України; Анкара, Стамбул і Ізмір у Туреччині; Астана і Алмати в Казахстані; Мінськ у Білорусі. Недавно з'явилися панорами С.-Петербурга та його околиць з висоти.

Для зручності навігації на панорамах відзначенні номери будинків. Клікнувши по табличці з номером, можна дізнатися інформацію про будівлю. На сервісі також відзначенні виходи з метро, вокзали, аеропорти. А на аерознімках – пам'ятки міста.

AirPano - некомерційний проект, що спеціалізується на панорамах з високою роздільною здатністю, знятих з повітря. За кількістю матеріалу, географією зйомок, художній та технічній якості, AirPano не має аналогів. На сайті вже зараз представлено більше 500 панорам, які показують з повітря близько сотні відомих ландшафтів Землі. Причому щотижня на сайті викладається новий віртуальний тур. В окремий розділ внесені віртуальні тури по визначних пам'ятках, які назовані “чудесами світу” – давнім і сучасним (у цьому списку фігурують як єгипетські піраміди, так і замок Нойшванштайн у Німеччині і статуя Христа Спасителя в Ріо-де-Жанейро).

Зовсім недавно команда завершила роботи по повітряній зйомці готелів на узбережжі Анталії. Так що незабаром можна буде, вибираючи місце для відпустки, орієнтуватися не тільки на досить одноманітні картинки на туристичних сайтах, але навіть “політати” над обраним готелем.

Крім описаних вище, в інтернеті існують багато інших ресурсів з віртуальними турами. Головна їх перевага – набір прогулянок найнесподіванішими місцями.

Panoramas.dk – сайт датського фотографа Ханса Найберга. В архіві - понад 700 повноекранних панорам. Зверніть увагу на краєвиди з поверхні Місяця, виготовлені на основі знімків, отриманих під час місій НАСА, а також – на круговий огляд з найвищої вершини планети – гори Еверест.

Fullscreen360 – підбірка віртуальних турів: марсіанський ландшафт, вулкан Сент-Хелен в США, піраміди майя в Гватемалі тощо.

Virtualparks.org – протягом декількох років американець Ерік Гец знімав панорами під час піших походів по США і Канаді. Оскільки більшості з нас, з різних причин, складно відвідати національні парки Америки найближчим часом, то праця Еріка Геца може допомогти в цьому.

Інфокарта – сайт Infokart.ru присвячений картам і картографії в цілому. Супутникові карти, карти міст, небесних тіл, захованых скарбів тощо зібрані на одному ресурсі. Цікавий тим, що на ньому зібраний список посилань на створені Google віртуальні екскурсії по багатьох містах і пам'ятках.

В основі будь-якого віртуального туру лежить сферична панорама. Це цифрова картинка, яка складається з фотографій, що перекривають одна одну і охоплює простір навколо однієї певної точки на 360° по горизонталі та на 180° по вертикалі. Декілька сферичних панорам, об'єднаних між собою, і формують віртуальний тур. Але, на відміну від простого набору звичайних панорамних знімків, в цьому випадку з'являється можливість керувати тим, що бачиш. Можна наблизити або видалити той чи інший об'єкт, щоб розглянути окремі деталі, розвернутися, подивитися вгору або вниз.

Висновки. Отже використання сучасних інформаційних технологій в туристичній індустрії, зокрема застосування і використання можливостей віртуальних турів, дає змогу значно покращити якість

пропонованих послуг туристичних компаній та закладів туристичної інфраструктури, підняти їх імідж. Наявність на інтернет-сторінці закладу віртуальної екскурсії виклике значний інтерес з боку користувачів Інтернет. Розміщення інформації на Web-сайті є однією з найпотужніших можливостей зацікавлення уваги потенційних клієнтів, а значить, дозволить просувати ефективніше рекламу. Віртуальні екскурсії є новою і дуже ефектною послугою на ринку, що, безумовно, приверне інтерес великої кількості людей безпосередньо до закладу. Крім того, використання віртуальних турів дозволить позиціонувати будь-який туристичний заклад як сучасну компанію, яка найвигідніше виділяється на ринку.

Література:

1. Димеденко І. Управління розвитком підприємств туристичного бізнесу: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / Донецький національний ун-т економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. – Донецьк, 2007. – 18с.
2. Мельниченко С. Інформаційні технології в туризмі: теорія, методологія, практика: монографія. – К.: Київський національний торговельно-економічний ун-т, 2008. – 493с.
3. Скопень М. Комп'ютерні інформаційні технології в туризмі: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Київський ун-т туризму, економіки і права. – К. : Кондор, 2005. – 308с.
4. Василиха Н.В., Мельник І.М. Збірник наукових праць “Торгівля, комерція, підприємництво”. 2011. – Випуск 13. – С.122–125.

Pobigun Olena, Melnyk Anastasiia

ANALYSIS OF POSSIBILITIES OF VIRTUAL TRAVEL TOURISM

The article reveals the essence of information technologies in tourism, their influence on tourism development, including the role of virtual products in the tourism industry.

Keywords: information technology, tourism, e-business, virtual tour.

**“КОНТЕКСТ”, “ІНТЕРАКТИВНІСТЬ” ТА “НАСОЛОДА:
ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІ МЕХАНІЗМИ У ТУРИСТИЧНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ”**

Запропоновано розширення маркетингового та менеджерського інструментарію для посилення конкурентних переваг у сфері туристичного бізнесу. За методологічну основу взято ключові концепти постмодерністської методології – контекст (ситуацію), інтерактивність та насолоду. Через аналіз мікро-кейсів продемонстровано придатність цих механізмів для вдосконалення існуючих туристичних практик та перспективу творення нових сервісів. Одним із основних критеріїв суб'єктивного оцінювання турпродукту вважається атрактивність, що повинна керувати стратегією модерування процесу надання туристичних послуг. Смислова надбудова туристичної діяльності інтерпретується як індустрія вражень.

Ключові слова: контекст, інтерактивність, насолода, постмодернізм, туристична діяльність, атрактивність, ефективність, туроператор, конкурентна перевага, турпродукт, сервіс, проектний менеджмент, модерування вражень.

Вступ. Серед актуальних проблем туристичної та екскурсійної діяльності неабияке місце займає питання підвищення атрактивності послуг, додатково посилене все гострішою конкурентною ситуацією у галузі. Глобалізаційні процеси, полегшення візовых режимів, дешеві авіалінії та доступність інформації через мережу Інтернет спричинили ситуацію, у якій туристичним компаніям слід змінювати маркетингові стратегії та максимально пристосовувати їх до потреб стрімко змінних цільових аудиторій.

Якщо ж йдеться про доволі диверсифікований європейський туристичний ринок, то для збереження клієнтів операторам слід особливо уважно врахувати нові виклики та застосувати нові технології, як випрацювані на маркетинговому полі, так і пропоновані іншими сферами. До такого потенційно продуктивного інструментарію відносяться постмодерністські інтерпретаційні методології, побудовані на поняттях “контексту” (або ширшого – “ситуації”), “інтерактивності”

(та компенсуючого поняття “інтерпасивності”) і “насолоди” як кінцевої мети споживання туристично-еккурсійних послуг. Адже, враховуючи той факт, що туристичний бізнес в сучасних умовах є здебільшого індустрією вражень, туроператору слід бути майстерним модератором поміж реальною туристичною інфраструктурою та очікуваннями клієнта.

Відтак, метою актуальної розвідки є аналіз пропонованих постмодерністською методологією напрацювань та їх адаптація до живої практики туристично-еккурсійного бізнесу.

Аналіз основних напрацювань. Існує значний перелік праць, рекомендованих для вивчення і застосування у своїй діловій практиці для туристичних маркетологів. Серед них слід відзначити напрацювання Є. Альткорна, Б. Бермана, Н. Вудкока, Р.Дж.Еванса, Ф. Котлера та інші хрестоматійні роботи, які закладають наріжні камені маркетингової діяльності у сфері подорожей і відпочинку. Однак, що стосується імплементації здобутків постмодерністської методологічної парадигми у туристично-еккурсійну практику, тут ситуація ускладнюється значним смисловим і термінологічним розривом поміж постмодернізмом як начебто суто філософським здобутком, який складно придатний у більш “приземлених” практиках та туризмом, більшість кадрів якого працюють виходячи із стихійних реакцій та набутого досвіду, а не опрацювання методологічних кейсів. Як практик в обох сферах, я намагаюся імплементувати теоретичні напрацювання для вирішення конкретних задач, які стоять перед туроператором як менеджером та маркетологом власного продукту. Для досягнення цієї цілі, ми будемо розглядати конкретне поняття через призму реальних мікро-кейсів із туристичної практики, набутої у період від 2003 по 2012 рік у туристичних компанія “Алголь”, “Аккорд-тур” (Україна) та “Kontakt-Center UEFA” (Польща).

Для випрацювання конкретних методологічних рекомендацій нам слід відштовхуватись від понять “ситуативності” та “контексту”, введених Ф. Гватарі, Ж. Делезом, Ж. Лаканом [докладніший розгляд див., наприклад: 6, с. 33; 7, с. 12–13]; “інтерактивності” й “інтерпасивності” (“інтерпасивний суб’єкт” – авторський термін С. Жижека) [2, с. 173–174] та “насолоди” (термін, введений Ж. Дельзом у його приватній “переписці” із М. Фуко; суміжні постмодерністські терміни – “еротика тексту”, “текст-насолода”) [2; 3:

4]. Для чіткішого розуміння постмодерністського тлумачення контексту слід враховувати введення в естетичну ситуацію “*parergon*”, якому Жак Деріда присвячує значну частину своєї теорії. Парергон Деріди – щось на кшталт “доповнення”, “прочитання тексту по краях його” [1, с. 623].

Відповідно до цього аналізу, туроператору слід розробляти певні схеми інтерпретаційних практик, які б водночас ефективно працювали на його прагматичну мету та приносили максимально можливе задоволення від реалізованої комунікації “клієнт – туристичний продукт”.

Контекст. Контекст у постмодернізмі означає квазітекстовий феномен, що породжений ефектом системності тексту як певної цілісності семантики і способів вираження. Якщо екстраполювати цей конструкт у туристичну дійсність, йдеться про концептуальність підходу до творення туристичного продукту, який враховував би максимальну кількість елементів, які раніше вважалися випадковими чи незначними та не бралися до уваги. До таких елементів можна віднести, наприклад, колористичну допасованість рекламних брошуру чи флаерів, рольовий образ та наративний стиль гіда у його відповідності до країни перебування, порядок відвідування об'єктів і т.д. Найкраще виявляються подібні неузгодження через аналіз туристичних відгуків та переважно вони є наслідком грубих помилок тих, хто безпосередньо надає туристичну послугу (цитати із скарг за 2008–2011 роки):

- “...в Італії, країні кави, керівник групи заварювала в автобусі дешеву розчинну каву. Краще вона цього не робила взагалі, а давала можливість купити якісний напій на санітарних зупинках”

(ситуація загостювалася самим керівником групи, яка регулярно розповідала про різноманіття і доступність якісних сортів кави);

- “після дешевої екскурсії у Віденій із відвіданням Оперного театру та концерту класичної музики поставили фільм “Американський пиріг”. Це несмак і скандал!”

(для іншої групи туристів та в іншій ситуації – наприклад, при тривалому переїзді чи після відвідин у програмі концерту чи нічого клубу – цей фільм був би явно доречнішим, не згадуючи уже про принцип невикористання кінематографічного матеріалу із віковим обмеженням);

• “коли ми після екскурсії в Ватикан повернулися в автобус і гідесса розказувала про історію римського папства, водій “для релаксу” слухав шансон і коломийки. Розвіяв всі враження”

(весь персонал, що забезпечує реалізацію турпродукту повинен працювати в одному стилі і забезпечувати одну концепцію; асортимент відео- та аудіоконтенту повинен відповідати цільовій аудиторії та контексту продукту);

• “Зачем ехать в эту никакую Флоренцию после Венеции? Она совсем не смотрится – одни громадные серые камни. Лучше б поехали в Мilan!”

(проблема контрасту у сприйнятті, урахування послідовності сприйняття, подачі та пріоритетів цільової аудиторії).

Контекстуальна обумовленість сприйняття викликає увагу до нових елементів естетичної ситуації, що доповнюють ряди «відкритих структур». У відокремлені відносини Туроператор – Турпродукт та Турпродукт-Клієнт (в оригіналі: Творець – Твір та Твір – Читач) втручається дуже важливий, раніше ігнорований елемент – строкате тло мультишарового контексту, що складається з ситуативно укладених елементів *parergon* – настроїв, погоди, політичної чи економічної ситуації, актуальних трендів, резонансних подій, які начебто не мають прямого стосунку, але можуть задати “атмосферу” ситуації тощо.

Інтерактивність vs інтерпасивність у туристично-експкурсійній практиці. Окрім традиційних переваг організованого відпочинку порівняно із самостійним, на зразок комплексного супроводу послуг та забезпечення перевіrenoю інформацією (адже саме перевірена база даних є одною із основних цінностей на стартовому етапі підготовки туристичного продукту), туроператору слід подбати і про інші бонуси на зразок можливості вибору і оптимізації пакету послуг до кожного конкретного клієнта. Можливість вільного вибору та висока варіативність – саме те, що приваблює споживачів у самостійному плануванні подорожей та відпочинку. Численні інтернет-ресурси на кшталт сервісів вибору оптимальних перельотів як, наприклад, www.skyskanner.com, чи платформ, які надають можливість самостійної оренди житла із високим рівнем захисту обох сторін (www.booking.com, www.rentbyowner.com, www.tripadvisor.com та інші) спричиняють ситуацію, коли освічений споживач із знанням мов, достатньою орієнтацією у інтернет-ресурсах

та середнім й вищим від середнього рівнем заробітку віддає перевагу незалежній від туристичних операторів підготовці свого відпочинку.

Дещо інша ситуація на ринку екзотичних країн спричинена, по-перше, мовним барьєром, по-друге, низьким охопленням інтернетизації туристичних послуг. Відтак, цей ринок здебільшого залишається відносно стабільним щодо інтересу до пакетних послуг (станом на 2016 рік), хоча поступові зміни спостерігаються і тут.

Яким чином туроператор може використовувати цю ситуацію, володіючи знанням про необхідність забезпечення інтерактивних можливостей для клієнта? Йдеться про поміщення споживача у площину, яка забезпечувала б допасований до нього суб'єктивний баланс варіабельності та стабільності, де він сам вільний обирати найближчій йому варіанти (однак у стані гарантованої безпеки та опіки – відповідного документального супроводу, медичного страхування, перекладацького супроводу, оперативно організовуваних трансферів і т.д.). Все більш зростаюча інтерактивність нових електронних медіа-засобів, комунікаторів, ігор, стимулює творця туристичних послуг включати і цей елемент у свою лінійку пропозицій. З одного боку, таке завдання може видаватися фінансово затратним та супроводжуваним надмірними ризиками. Однак при розробці інтерактивних сервісів з самостійного формування “індивідуального пакету”, слід дуже грамотно прорахувати фінансову привабливість для усіх трьох сторін процесу надання туристичної послуги: інфраструктурного об'єкту на місці – посередника-медіатора (туроператора) – клієнта. Якщо для останнього слід запропонувати таку цінову пропозицію, яка б відрізнялася у вигіднішу сторону хоча б на 20% у випадку використання сервісу, то для інфраструктурного об'єкта основним стимулом пропозиції привабливої ціни, що уможливила б конкурентні умови для туроператора, є сталість туристичного потоку. Враховуючи ці фактори, зрозуміло, що подібний сервіс може успішно працювати лише за умови: 1) достатньо широкої лінійки пропозицій (для ефекту “вільного вибору” необхідно хоча б 20 пунктів у асортименті, що стосується пропозицій проживання); 2) дуже широкої клієнтської бази. Реалізація і розкрутка подібного сервісу можлива лише за умови доволі суттєвих інвестицій або ж якісної співпраці низки туристичних операторів за принципом “win – win”: забезпечення потоку може в тому числі гарантуватися варіантами сталих пакетних пропозицій (загалом

слід для порівняння забезпечити можливість одночасного перегляду “пакетних аналогів”, наприклад, у форматі опціонального “спливаючого вікна”, яке споживач може деактивізувати за бажанням.

Відтак, зворотною стороною такої ілюзії вибору насправді є інтерпасивність сприймаючого суб'єкта, який поставлений у рамки запропонованого певною програмою переліку (як “смаглів” на fb). Цей ігровий компонент створює важливий сервісний прорив: ефект власного вирішення інтерпретаційного вибору. Однак глибший погляд показує, що це дуже тонко прораховані інтерпретаційні схеми, продумані, заплановані та фінансово виважені туроператорами заздалегідь.

Фактично, задача творців подібних сервісів чи менш масштабних методик продажів, побудованих за таким же принципом, – схематизація реакцій клієнта і стимуляція оптимального вибору. Отже, інтерактивність у чітко заданих рамках по-суті своїй стає інтерпасивністю, ритуалізованою символічно практикою умовного вибору. Усвідомлення цієї зворотної сторони інтерактивності суттєво полегшить практикам від туристичного бізнесу подолати бар’єр невизначеності та взяти цей механізм на озброєння у конкурентній гонці за клієнтом.

Фактично, завдання інтерпретації – залучити до ситуації вибору згадуваний нами вище елемент “випадкового”, “зловити кінці”, які постмодерністський творець (у даному випадку – туроператор) ховає демонстративно, видимо, гіпертрофовано – у специфіці подачі фотографій, ледь помітної стилізації відповідно до трендів, вчасному музичному чи гастрономічному сервісі, моделювання враження усіма можливими засобами. Ця ігрова природа пошуку створює враження вільного вибору у світі інтерпретації, залежного виключно від природи та преференцій інтерпретуючого суб'єкта, що ставить перед працівниками туристичного бізнесу завдання якісного вивчення мотивацій і пріоритетів своїх клієнтів, як актуальних, так і потенційних.

Задоволення і насолода у туристично-еккурсійній практиці. Отримання задоволення є певною над-метою кожного споживання туристичного продукту, якого характеру він би не мав: рекреаційного, оздоровчого, розважального, ділового, спортивного, пригодницького, паломницького і т.д. У туристичній практиці можуть складатися

ситуації, коли формальної мети подорожі досягнуто, але мають місце суб'єктивне відчуття недостатності насолоди та враження невдоволення. Причому це не залежить від цінового сегменту наданої послуги – ефект повного задоволення передбачає урахування фактору “відповідність ціни/якості”. Саме для діагностики і виправлення подібних помилок існують техніки забезпечення зворотного зв’язку, включенного спостереження та “таємного покупця”.

Як ми уже стверджували раніше [8, с.150], неабияке значення у забезпеченні подальшого зв’язку із туроператором як творцем унікальної послуги, відбувається через “після смак” – відчуття задоволення, що залишилося після споживання туристичного продукту. Один із дієвих засобів підвищення тривалості й інтенсивності, а також певне моделювання пост-вражень – так звані “сліди пам’яті” (фотографії, сувеніри, відео, інформаційний матеріал, відповідна сувенірна продукція), які за майстерної роботи маркетолога повинні плавно підводити споживача до стану “очікування” наступного досвіду споживання.

Окремим задоволенням є трансляція цієї пам’яті іншим суб’єктам, тому важливо забезпечити “тачки”, які б прив’язували спогади і враження до конкретної локалізації, туристичного об’єкту, працівника (гіда, екскурсовода, перекладача, водія, кухаря, адміністратора тощо), які становили б унікальну складову спожитої послуги.

Найвищою формою задоволення є естетичний катарсис. Прояснимо його зміст: естетичний катарсис (від давногрецької αἰσθητικός – “чуттєво пізнавальний” та κάθαρσις – “підняття, очищенння, оздоровлення”) – поняття ширше, від усталеного трагічного катарсису та поліфункціональне, оскільки охоплює всю палітру естетичної перцепції. Найвища форма естетичного переживання, за якої духовне потрясіння, спричинене будь-яким із естетичних відчуттів – трагічного, комічного, піднесеного, прекрасного тощо – “очищує” чи “переформатовує” внутрішню духовну структуру переживаючого суб’єкта. Безумовно, катаристичні переживання навіть у позитивному ключі є доволі травматичним досвідом, оскільки характеризуються високим ступенем залучення емоційної складової та потужністю емоцій потрясіння. У туристичній практиці такий феномен може мати місце, наприклад, у тематичних програмах: релігійно-паломницьких,

культурно-освітнього чи творчого спрямування, спортивних чи концертних програмах. В такому випадку, туроператору необхідно враховувати, що уся основна програма повинна відбутися до цієї точки екстремуму вражень і працювати на накопичення, притримуючись стратегії “гри на зростання” атрактивності відвідуваних об’єктів чи подій. Наводячи приклад, більш логічним при побудові звичайного (нетематичного і не сегрегованого за типами клієнтів) туру по Італії є почерговість “Флоренція – Венеція” (а не навпаки “Венеція – Флоренція”), хоч це може видаватися дискусійним із позицій хронологічності підходу, однак, як показують відгуки, за суб’єктивним рівнем атрактивності для пересічного туриста, Венеція випереджає Флоренцію (див. приклад із мікро-кейсу вище).

Після екстремуму вражень слід забезпечити клієнтам м’який вихід із емоційного напруження, який не становив би різкого контрасту та не знецінював попередньо набутого унікального досвіду.

Висновок. Імплементація вище описаних механізмів у туристичну діяльність вимагає докладного пропрацювання “концепції продукту” – від нюансів його створення, до просування і особливо реалізації. Тут особливого значення набуває проектний підхід до менеджменту і вимога, щоб усі залучені до реалізації продукту на усіх рівнях працювали у форматі однієї команди, інакше досягти ефекту цілісності контексту й урахування *parergon* не вдається можливим. Саме неухильне, але гнучке й варіабельне у своїй реалізації, дотримання цих принципів модерування вражень, забезпечить туроператору значну конкурентну перевагу.

Література:

1. Арсланов В.Г. Западное искусствознание XX века. – М.: Академический Проект; Традиция, 2005. – 864 с.
2. Делёз Ж., Гваттари Ф. Анти-Эдип. Капитализм и шизофрения / Пер. с фр. и послесл. Д. Кралечкина, науч. ред. В. Кузнецов. – Екатеринбург: У-Фактория, 2007. – 672 с.
3. Делёз Ж., Гваттари Ф. Тысяча плато. Капитализм и шизофрения / Пер. с фр. и послесл. Я.И. Свиридского, науч. ред. В.Ю. Кузнецов. – Екатеринбург: У-Фактория; М.: Астрель, 2010. – 895 с.

4. Дьяков А.В. Феликс Гваттари: Шизоанализ и производство субъективности. – Курск: Изд-во Курск. гос. ун-та, 2006. – 246 с.
5. Жижек С. Чума фантазий. / Пер. с англ. – Харьков: Изд-во Гуманитарный Центр, 2012. – 388 с.
6. Лишаев С.А. Эстетика Другого. 2-е изд., испр. И доп. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2008. – 380 с.
7. Муха О.Я. Багатошаровість контексту естетичного об'єкта у естетичній теорії. – Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – Випуск 6(4). – Дніпропетровськ, 2013. – С.12–16.
8. Муха О.Я. Значення естетичного фактору в туристично-експкурсійній діяльності // Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму: [Текст]: зб. матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 24–25 квітня 2014 р.) / Міністерство освіти і науки України, Львівський інститут економіки і туризму. – Львів, ЛІСТ, 2014. – С.144–151.

Mukha O.

**“CONTEXT”, “INTERACTIVITY” AND “PLEASURE”:
POSTMODERNISTIC MECHANISMS IN TOURIST
BUSINESS**

Here offered an expansion of marketing and managerial tools to gain competitive advantage in the tourism business. Author used the key concepts of postmodern methodology – context (situation), interactivity and pleasure (enjoyment) as the methodological basis. Through the analysis of micro-cases, demonstrated the suitability of these mechanisms to improve existing tourist practices and the prospect of creating new services. One of the main criteria for the subjective assessment of tourism products considered attractivity, which should manage the strategy of moderation process providing travel services. Semantic superstructure of tourism is interpreted as impressions industry.

Keywords: context, interactivity, pleasure, postmodernism, tourist business, attractivity, efficiency, tour operator, competitive advantage, tourist product, service, project management, impressions moderation.

Софія Качала

*Івано-Франківський національний технічний університет
нафти і газу, асистент*

Олена Якубович

*Івано-Франківський національний технічний університет
нафти і газу, студентка*

РОЗВИТОК ВОДНОГО ТУРИЗМУ В КАРПАТАХ

Розглянуто рекреаційний потенціал Карпатського регіону у розрізі водного туризму на річках Карпат. Проведено аналіз спектру розваг на гірських ріках, розглянуто особливості будови русла та визначні місця річок. Популяризація водного туризму на річках Карпат потребує особливої уваги. Її метою є приваблення більшої кількості туристів, адже туризм є засобом не лише економічного збагачення, а й міжкультурної взаємодії.

Ключові слова: рекреація, водний туризм, Карпатський регіон, туристична привабливість, рекреаційний потенціал.

Туризм є рушійною силою економічного зростання і займає важливе місце в місце в концепції розвитку регіону [1]. Карпатський регіон пронизаний водними артеріями, тому водні ресурси становлять особливу цінність і являють собою один з основних компонентів рекреаційного потенціалу регіону. Саме тому метою даного дослідження виступає саме популяризація водного туризму на Карпатських річках.

Водний туризм (морський туризм, річковий туризм, озерний туризм) – один з різновидів туризму, в основі якого подолання маршруту водною поверхнею.

Розрізняють декілька підвідів водного туризму: сплав по річках, рафтинг, вітрильний туризм, каякінг, каньйонінг (подолання каньйонів без допомоги плаваючих засобів), віндсерфінг, вейкбординг.

* Окремо варто згадати про туристичну привабливість цих місць, особливо останнім часом, з розвитком водного туризму (риболовля, хоч вона і заборонена в багатьох місцях, сплави, рафтинг).

* На річках є пороги і бистрини. Це зумовлює розвиток водного туризму: спортивний гірський сплав. Щороку проходять змагання відкриті чемпіонати (Черемош, Прут, Мізунка) з техніки водного

туризму. Окремо треба сказати про рафтинг, який набирає все більшої популярності. Саме через це цей регіон так туристично привабливий (рис.1).

Рис. 1. Рафтинг на Карпатських річках

* Довжина річки Прут становить 967 км (з них на території України – 272 км); відстань по прямій лінії між його витоком і гирлом – тільки близько 437,5 км. При впаданні в Дунай Прут розділяється на два рукави, з яких один вливається у велике озеро Братиш, а інший – безпосередньо в Дунай за 15 км від м. Галац і за 105 км від Чорного моря.

* Прут – популярна ріка у середовищі туристів-водників карпатська ріка. В умовах високої води ця річка стає подекуди вельми складною і успішне її проходження робить честь будь-кому. От тільки шкода, що рівень води у Пруті дуже примхливий і непередбачуваний

* Прут – ліва притока Дунаю. Його витоки лежать на схилах найвищої вершини Українських Карпат – гори Говерла.

* Між Говерлою і першою за нею вершиною Брецкул є великий і дуже високий цирк – це славнозвісний “брецкульський котел”, колиска Пруту. З цих майже вертикальних схилів цирку, падають на дно гомінливі ручаї, і, зливаючись там, біжать ще не дуже широченою річкою, в яку, то з лівого боку, то з правого з шумом вливаються потоки. Так народжується Прут – найцікавіша річка для рафтингу в Україні.

* Довжина цього “котла” десь близько двох кілометрів. І ось, через 2 км з'являється велике урвище. І Пруту не залишається нічого робити, як зі страшним ревом падати вниз по розмитих водою кам'яних блоках. Так утворився багатокаскадний водоспад Гук, більш як п'ятдесятиметрової висоти.

) – річка в Українських Карпатах, у межах Долинського району Івано-Франківської області. Ліва притока Свічі (басейн Дністра).

Цікава для сплаву в умовах середньої або високої води ділянка ріки від Ворохти до Яремчі довжиною приблизно 30 кілометрів. Тут зустрічаються різноманітні пороги середньої складності, з-поміж яких можна виокремити Триступінчатий в кінці Ворохти, Водоспадний біля села Микуличин, Косий між Микуличиним та Яремчею. Але найскладніше місце річки – Яремчанський каньйон довжиною майже два кілометри, який починається в Яремчі коло турбази “Гуцульщина” на правому березі і закінчується через 200–300 метрів після водоспаду Пробий біля автомобільного моста через ріку [3].

Каньйон змушує майже без зупинки, з короткими перервами, долати доволі складні пороги, зокрема Прикарпатський, притиск Довбуша і, звичайно ж, сам водоспад. Слід зазначити, що за низької води сплав по каньйону важкий через мілини, а за високої – дуже небезпечний. А від проходження водоспаду варто утриматись за будь-якого рівня води.

Рис. 2. Сплав на каяках

Яремчанський каньйон за високої води стає місцем, важким для каякера (Рис.2). Високі зливи, косі хаотичні хвилі та бочки, необхідність постійного маневрування вимагають “викластись на усі сто” у боротьбі з рікою. Веслярам рафтів та катамаранів дещо легше, але і їм треба бути надзвичайно уважними та обережними. Особлива уважність потрібна при підході до водоспаду. В екіпажів суден є буквально 50 метрів для причалювання до берега річки, щоб не потрапити у водоспад.

Рибальство на річці Прут не має великого значення. Рибна фауна ріки, загалом, подібна до Дунайської. Сприятливі кліматичні умови долини Прута і багатство його флори обумовлюють надзвичайно багату фауну птахів.

У верхній течії річки Прут і його притоках найчастіше трапляються форель, головень, піскар, бистрянка, щиповка, підкаменник, дещо рідше – лосось дунайський, підуст, минь, вусань, уклея, дуже рідко – рибець, бички, голець, чоп. У середній течії водяться головень, підуст, піскар, рибець, вусань, уклея, щиповка, чоп, рідше – жерех, щука, бистрянка, голець, окунь, ще рідше – плотва, язь, густера, короп, ляць, гірчак, сом, минь, йорж. У заплавних водоймах переважають щука, лин, піскар, короп, карась, в'юн, окунь, менше – язь, плотва, голець і найбільш рідкісні – ляць, уклея, гірчак, йорж, колючка. Різноманітність риби робить рибалку на Пруті захоплюючою і непередбачуваною [2].

Отже, зважаючи на стрімкий розвиток туризму у Карпатському регіоні, можна зауважити важливість і невід’ємність водних об’єктів у цьому процесі. Адже, окрім водозабезпечення гідрологічні ресурси становлять і неабияку рекреаційну цінність, тому варто звернути особливу увагу на розвиток сфери водного туризму та створити всі умови для його безпечної функціонування. Адже будь яка діяльність, в тому числі і туристична, чинить навантаження на навколоишнє середовище, а запорукою сталого розвитку є раціональне використання ресурсів. Це й повинно стати основою стратегії розвитку регіону.

Література:

1. Гаврилишин І.П. Туризм України: проблеми і перспективи. – К., 1994.
2. Голояд Б. Природні ландшафти Українських Карпат та їхнє використання з рекреаційно-туристською метою. // Краєзнавець Прикарпаття. – 2004. – №4. – С. 57.
3. Зінько Ю., Горішевський П. Історія, сучасний стан та перспективи розвитку сільського туризму у Карпатському регіоні. // Туризм сільський зелений. – 2005. – №III. – С. 5.

Kachala S., Yakubovich O.

**DEVELOPMENT OF WATER TOURISM IN THE
CARPATHIANS**

Considered recreational potential of the Carpathian region in terms of boating on the rivers of the Carpathians. The analysis of the range of entertainment on mountain rivers, the peculiarities of the structure of the channel and landmarks rivers. Promoting boating on the rivers of the Carpathians requires special attention. Its aim is to attract more tourists because tourism is a means not only of economic enrichment, but also cross-cultural interaction.

Keywords: recreation, water tourism, Carpathian region, tourist attraction, recreational potential

Сергій Побігун

*Івано-Франківський національний університет
нафти і газу, канд.екон.н., доцент*

Юлія Дехтяр

*Івано-Франківський національний університет
нафти і газу, студентка*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ ІТ- ТЕХНОЛОГІЙ В ТУРИЗМ

Описуються світові тенденції в туризмі та його поточний стан в Україні, здійснюється аналіз проблем ІТ-інтеграції, дається оцінка важливості інновацій на прикладі успішного українського стартапу.

Ключові слова: ІТ, туризм, стартап, прогрес, тренди.

Постановка проблеми. Туристичний сектор вимагає постійного розвитку та динаміки, які передбачають наявність високотехнологічного програмного та апаратного забезпечення, а також передових систем комунікації. Отож, назріває питання, що зробити для того, щоб український туризм міг перестати рівнятись на інших, ставши натомість об'єктом для порівняння.

Аналіз основних публікацій. Чимало вітчизняних та іноземних науковців зосередилося на аналізі впливу інформаційних технологій на різні галузі (зокрема на сферу послуг), оцінці практичної доцільності з огляду на значну вартість, вирішенні проблеми неможливості інтеграції в старі, вже існуючі системи, та розробці нових, які б відповідали вимогам сучасності. І це далеко не повний перелік проблем. З огляду на сам факт їх існування цілком логічно припускати, що існувала пряма пропорційна кількість людей, які намагались їх вирішити. Дослідження впливу використання комунікаційних та інформаційних технологій у туристичній сфері та туризмі загалом здійснювали Шаховалов Н.Н. [1], Морозов М.А. та Морозова Н.С. [2], Ілляшенко С.М. [3] та ін.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є оцінка рівня інформаційної насиченості сфери туризму і перспектив його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Основними рисами ринку туристичних послуг є велика кількість учасників, їх географічна роз'єднаність, інформаційна насиченість. Динаміка ринку зумовлює його

швидке зростання та розширення своїх меж. За останні роки темпи зростання світового туризму збільшились на 20%. Ця тенденція росту закріпилась, як на Близькому Сході (бл. 23%), так і у Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (бл. 29%). Від'ємними показниками може “похизуватись” вітчизняний туризм (бл. -3.4%) [4]. Цьому передують кілька причин, зокрема такі як: невміла внутрішня та зовнішня маркетингова політика, не відпрацьовані (або ж не ефективні) механізми інформаційного обміну між задіяними сторонами.

Широке коло проблем, які необхідно врегулювати в індивідуальному порядку, велика конкуренція на ринку та потреба постійного розвитку зумовлюють значну інформаційну насиченість туристичної сфери, що так чи інакше призводить до необхідності забезпечення таких інформаційних аспектів як: ефективний зворотній зв’язок; збільшення швидкості обслуговування; передача великих обсягів інформації; покращення якості послуг; врахування індивідуальних потреб клієнтів [4].

Інформаційні технології по своїй суті дуже загальне поняття, котре на практиці варіюється від однієї сфери до іншої. Для туристичного сектору притаманне використання наступних різновидів інформаційних технологій: мобільні системи зв’язку; послуги мережі Інтернет; інформаційні системи менеджменту; глобальні розподільчі системи; електронні інформаційні системи; системи бронювання та резервування.

Дуже важливим є забезпечення комфорту потенційного клієнта ще на перших етапах планування його відпочинку, що тягне за собою необхідність наявності презентабельної та інформативної реклами, котра б змогла привернути увагу. Якщо увагу якимось чином вдалось привернути, розгортається значно ширший ряд практичних завдань, вирішенням яких опікуються глобальні розподільчі системи (Global Distribution System). В перелік їхніх безпосередніх завдань входить: бронювання квитків на транспорт; резервування місць у готелі; прокат автомобілів; обмін валют; замовлення квитків на культурні та ін. заходи. Фактично розподільчі системи формують загальну інформаційну систему, що резервує всі основні складові туристичної інфраструктури. За час застосування розподільчих систем у туристичній сфері вже встигла сформуватись четвірка лідерів – AMADEUS, Worldspan, Galileo, Sabre.

Важливою передумовою вдалого відпочинку потенційних клієнтів є налагоджена система бронювання, що дозволяє виключити несподівані казуси і заощаджує час подорожуючих. Комп'ютерні системи бронювання (КСБ) надають широку інформацію стосовно авіаперевезень, таку як: розклад польотів; пасажиромісткість транспорту; тарифи та супутні послуги.

КСБ дозволяють бронювати квитки, за рахунок чого суттєво скорочують час необхідний на їх оформлення. В свою чергу це дозволяє обслуговувати більше клієнтів за одинаковий проміжок часу, підвищуючи ефективність роботи персоналу авіакомпаній.

Але системи бронювання - це не тільки авіаквитки. Насправді з їх допомогою можна наперед закріпити за собою номер у готелі, зарезервувати столик у ресторані, орендувати засіб пересування, замовити квиток на концерт або в театр, отримати інформацію про залізничне та автобусне сполучення, курси валют, тощо.

Станом на 2010 рік близько 36% європейських туроператорів та 40% туристичних агентств пропонували онлайн-бронювання турів. Втім, як показує практика, часто люди воліють здійснювати бронювання не через туроператорів, а напряму через заклад (готель, ресторан, тощо) з метою заощадження коштів. За даними Єврокомісії, 62% європейських готелів бронюють номери на замовлення не туроператорів, а клієнтів через Інтернет, що дозволяє зекономити до 40% вартості проживання [4].

Значна кількість інформаційних потоків та завдань, які необхідно вирішити, зумовлюють необхідність використання інформаційних систем менеджменту. Їх основним завданням є забезпечити персонал необхідною інформацією, для можливості прийняття управлінських рішень. Інформаційні системи менеджменту включають в себе спеціалізовані та загальні програмні продукти.

Найбільш поширеними спеціалізованими серед вітчизняних туристичних фірм є: "Мастер-тур", "САМО-Тур", "САМО-турагент", "Turwin", "Парус-Турагентство". Перевагами яких надають вищеперераховані продукти є:

- гарантоване виконання замовлень у необхідному обсязі та в зазначені терміни;

- забезпечення якості туристичного продукту через якість виробничих і управлінських технологій;

- зниження витрат за рахунок оптимізації бізнес-процесів туристичних підприємств [1].

Використання Інтернету обумовлене необхідністю постійного зв'язку між комп'ютерною технікою, а також потребою в безперервному доступі до інформації. Також він створює необхідний плацдарм для ознайомлення потенційного клієнта з товарами/послугами котрі надає компанія і подальшого вибору оптимальної пропозиції.

Основні напрямки використання Інтернету: використання системи бронювання, резервування; електронна торгівля; самостійне формування туру та придбання путівки; рекламний канал; отримання інформації про ціни в готелях, ресторанах, тощо; пряний маркетинг; електронна презентація підприємства та її туристичних послуг; використання мережі для взаєморозрахунків.

На даному етапі розвитку туристичної інфраструктури існує ряд проблем, як юридичного, так і технічного характеру (порушення роботи інформаційних систем через: вірусні атаки – 3%; збій у роботі обладнання – 20%; помилки персоналу – понад 50% випадків; електронні крадіжки інтелектуальної власності; зловмисні дії персоналу, що спричиняють втрату близько 90% конфіденційності інформації) [4].

Цілком можливо, що скоро замість класичного надання послуг туроператори будуть просто допомагати клієнтам шукати потрібну для них інформацію в мережі Інтернет.

В площині маркетингу інформаційні технології є незамінними, оскільки дають змогу охопити надзвичайно велике коло людей. Якщо підсумувати усі способи, якими інформаційні технології підтримують маркетинг, то можна умовно розділити їх на два шляхи: через надання інформації, необхідної для прийняття маркетингових рішень; через забезпечення каналу для надання нових послуг.

Чимало з нас чули про так звані “стартами”. Цим терміном називають нещодавно створені компанії, які будують свій бізнес на основі інновацій або інноваційних технологій, ще не вийшли на ринок або тільки-но почали виходити.

Особливо часто “стартапом” називають інтернет-компанії та інші фірми, що працюють в сфері ІТ, проте це поняття розповсюджується й на інші сфери діяльності.

Прикладом локальної інновації є технологія скорингу потенційних позичальників банків на основі аналізу їх кредитних історій. Для України ця технологія є інноваційною, а для інших країн – наприклад, для США – це вже не є інновацією.

Щоб не бути голосливими, згадаємо кілька стартапів, котрі в свій час дали наукі поштовх вперед: Taskle, PayPal, Apple, Google. Стартапи успішно впроваджуються у всіх сферах в тому числі й у туристичній.

Якщо Україна і не йде в авангарді по кількості стартапів, то точно не пасе задніх. Доказом цьому нещодавно проект 35-річного українця Андрія Буренка під назвою “TripMyDream” [5]. Онлайн-проект, заснований разом з Тарасом Поліщуком, став кращим туристичним стартапом світу, перемігши у фіналі міжнародного конкурсу Seedstars Summit 2016. Окрім світової слави проект отримав пів мільйона доларів інвестицій.

Суть сервісу досить проста, що як вірять його засновники, і є секретом його успіху. Потенційний мандрівник вказує місце вильоту, дату поїздки, вид відпочинку (гори, море, екскурсії) і бюджет. Сайт виходячи з цих параметрів, пропонує найбільш економний варіант відпочинку, включаючи не тільки переліт та харчування, а й сервіси на місці (наприклад, прокат машини).

Засновники проекту щиро вважають, що через деякий час TripMyDream зможе повністю замінити турфірми, і, заручившись підтримкою іноземних інвесторів та командою спеціалістів, продовжуватимуть розвивати свій проект. Можливо через кілька років на наших очах турфірми відійдуть в минуле, поступивши місце прогресивному українському стартапу [5].

Інвестиційний аналітик Євгеній Нетреба також стверджує, що туризм йде в онлайн [6]. Він виділяє наступні тенденції, які повинні вплинути на туристичну сферу в країнах СНД:

1. Загострення конкуренції. Спочатку буде 2–3 роки поступового росту. Потім – постійне загострення конкуренції в онлайні.

2. Перегрів ринку праці в сфері ІТ. ІТ сфера молода, перебуває у процесі постійних змін. Найти ІТ спеціаліста в сфері travel вкрай тяжко.

3. Необхідність інвестицій. Неготовність одразу на 100% вийти у “відкритий онлайн” в сумі з усталеною у свідомості багатьох подорожуючих необхідністю “живого спілкування” зумовлює потребу

функціонування колл-центрів, утримування котрих є справою не дешевою.

Якщо ви бажаєте відкрити власний туристичний стартап варто звернути увагу на наступне:

- яку ви проблему вирішуєте для туриста;
- гарантуйте високу якість сервісу;
- створюйте культуру постійного інноваційного розвитку;
- будьте цілеспрямованими;
- не лінуйтесь просити порад у тих, хто знає;
- постійно розширяйте свою обізнаність у темі вашого стартапу

[6].

Висновки. Сфера туризму не відстала від світових тенденцій та “кроє в ногу” з прогресом, неодмінно складовою якого є інформаційні та комунікаційні технології. Цілком очевидно, що в рамках нашої планети буде відбуватись постійне вдосконалення існуючих послуг, які пропонуватимуться туристичними компаніями відповідно до зростаючого попиту з боку відпочиваючих. Можна без сумніву констатувати, що плацдарм для впровадження інновацій існує, якщо й не на державному рівні, то на міжнародному, що неодмінно буде виливатись у низку нововведень, зокрема і в туризмі.

Література:

1. Шаховалов Н.Н. Интернет-технологии в туризме: учебное пособие /Н. Н.Шаховалов; АлтГАКИ, кафедра информатики. – Барнаул: Изд-во АлтГАКИ, 2007. – 251 с.
2. Морозова Н.С., Морозов М.А. Реклама в социально-культурном сервисе и туризме М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 288 с.
3. Ілляшенко С.М. Сучасні тенденції застосування інтернет-технологій у маркетингу / С.М. Ілляшенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – №4. – Т. II. – С. 64–74.
4. Мельниченко С.В. – “Інформаційні технології в туризмі: теоретичні та практичні аспекти”. – 2010. – №2(6). – С.129–138.
5. http://tsn.ua/nauka_it/ukrayinskiy-turistichniy-startap-viznaniy-kraschim-u-sviti-604457.html – офіційний сайт ТСН

6. http://delo.ua/businessman/turizm-uhodit-v-onlajn-kak-stratapune-dopustit-oshibok-turagen-291341/?supdated_new=1457382151 –
діловий сайт України

Pobigun S., Dekhtiar Y.

THE PROBLEMS AND PROSPECTS OF INTEGRATION OF IT TECHNOLOGIES IN TOURISM

The article describes global trends in tourism and its current state in Ukraine, analyses the problems of IT integration .It also assesses the importance of innovations through the example of the successful Ukrainian startup.

Keywords: IT, tourism, startup, progress, trends.

**ВИКОРИСТАННЯ СУЧASNIX ПРОГРАМНИХ
ПРОДУКТІВ ДЛЯ АВТОМАТИЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ТУРИЗMU**

Розглянуто сучасні інформаційні системи і технології сфери туризму, що автоматизують роботу працівників туристичних підприємств і тим самим покращуючи якість обслуговування клієнтів.

Ключові слова: база даних, інфологічна модель даних, сутність, зв'язок, пакети прикладних програм.

Постановка проблеми. Інформатизація туристичного простору є невід'ємною умовою успішного функціонування суб'єктів туристичної діяльності. Завдяки новітнім технологіям можливо удосконалювати інформаційну, методичну та технологічну складові системи управління на підприємницькому та державному рівнях управління в галузі туризму.

Слід відзначити, що саме інформація є основою діяльності турагентів та туроператорів, тому в умовах постійно зростаючої конкуренції використання інформаційних технологій набуває важливого значення.

Аналіз основних публікацій. Значний науковий внесок у розробку структурно-типологічних ознак туристичного ринку, принципів його сегментації, територіальної організації та регіонального розвитку національної туристичної індустрії здійснили українські вчені: В. Євдокименко, Н. Коніщева, О. Любіцьева, М. Мальська та ін. Однак нині практично відсутні теоретико-методологічні основи розвитку маркетингу підприємств туристичної галузі з урахуванням особливостей методології проведення маркетингових досліджень, менталітету споживача, специфіки реалізації маркетингового комплексу операторами туристичного ринку в Україні. Аналіз сучасних програмних продуктів сфери туристичного та готельного бізнесу проводили: Мельниченко С., Мальська М. та інші дослідники. Актуальним залишається питання автоматизації діяльності туроператора та турагента.

Метою дослідження є проведення аналізу сучасного програмного ринку спеціалізованого прикладного програмного забезпечення сфери туризму.

Виклад основного матеріалу. Інформатизація туристичного простору займає особливе місце в системі функціонування суб'єктів туристичної діяльності. Новітні технології помітно удосконалюють інформаційну, методичну та технологічну складові системи управління на підприємницькому та державному рівнях управління в туризмі. Для аналізу ринку інформаційних технологій в галузі туризму України запропоновано об'єктами аналізу обрати основні види інформаційних технологій, що мають прямий вплив на підвищення конкурентоспроможності туристичних підприємств.

Комплексна автоматизація фірми включає в себе крім внутрішньоофісної автоматизації діловодства, бухобліку, наявність інтернет-каналів і систем бронювання туристичних послуг [4].

Для автоматизації роботи працівників туристичних підприємств сфери туризму обрана наступна предметна область:

- список обслуговуючого персоналу;
- інформація про тури;
- інформація про замовлення;
- список клієнтів і всієї інформації про них;
- список постачальників і інформації про них;
- інформація про країни, в які надаються тури;
- інформація про транспорт;
- інформація про послуги туристичної фірми.

Спроектована база даних призначена для автоматизованого обліку роботи туристичної фірми містить наступні дані:

- персональні та контактні дані клієнтів (прізвище, ім'я, по батькові, адреса, телефон);
- персональні та контактні дані постачальників (назва постачальника, представник, телефон, адреса);
- персональні та контактні дані співробітників туристичної фірми (ПІБ, адреса, дата народження, зарплата, посада, адреса, телефон);
- дані про замовлення (співробітник, клієнт, дата оформлення);
- дані про країни, в які проводяться тури (назва країни, місто, візове обслуговування, проживання, харчування, екскурсії);

– дані про транспорт (найменування, дата відправлення, дата прибуття)

– інформація про тури (дата, відправлення, дата прибуття, вартість, тривалість перебування, дата оформлення, кількість осіб).

Для формування бази даних необхідно використовувати програмне забезпечення ОС Microsoft Windows XP/Windows 7/Windows 8, СУБД Microsoft Access 2013.

При формуванні баз даних необхідно враховувати:

– інформаційні потреби користувача (аналіз запитів);

– визначати взаємозв'язок між поняттями сутності та зв'язку.

Даний взаємозв'язок представлений на рис.1:

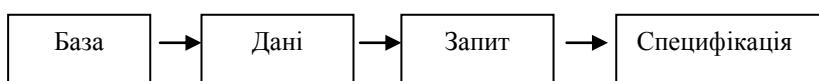

Рис.1. Відображення взаємозв'язків між поняттями сутність та зв'язок

Сутність – це об’єкт, інформація про який повинна бути представлена в базі даних.

Примірник сутності – це інформація про конкретного представника об’єкта.

Зв’язок – з’єднання між двома і більше сутностями. Примірник зв’язку конкретний зв’язок між конкретними представниками об’єктів.

Сутності, представлені в роботі туристичної фірми:

– працівники (містить всю необхідну інформацію про співробітників)

– замовлення (інформація про замовлення)

– тури (інформація про тури)

– клієнти (інформація про клієнтів туристичної фірми)

– послуги (інформація про послуги, які надає туристична фірма)

– транспорт (інформація про транспорт)

– місто (інформація про міста, які проводяться тури)

– країна (інформація про країни, в які проводяться тури)

– визначення функцій користувача, атрибутів, ключів.

Атрибут – властивість сутності чи зв’язку.

Ключ сутності – атрибут або набір атрибутів, використовуваний для однозначної ідентифікації екземпляра сутності.

– проектувати інфологічну модель даних.

Даний принцип для роботи використовують розробники програмного забезпечення, а саме такий принцип використано і у програмному комплексі “Оверія–Туризм”, Парус.

Дані програмні продукти автоматизують роботу працівників туристичних фірм і при цьому скорочується час обслуговування клієнтів, саме це і характеризує інформаційні технології, що впроваджені у виробничі та бізнес – процеси туристичних підприємств.

“Оверія–Туризм” це приклад CRM-системи в якій можна управляти даними клієнтів, групувати клієнтів за їх інтересами, вести облік всієї інформації про клієнтів. [2]

Модуль Довідники дає можливість:

- формувати інформацію про юридичних та фізичних осіб заданого підприємства, відділ кадрів, перевізників, товари, послуги.
- вести індивідуальні картки для кожного з клієнтів.
- зберігати історію замовлень і документи в програмі;
- групувати клієнтів по їх інтересам;
- користуватися пошуком клієнтів в базі даних за багатьма параметрами;
- експортувати документи і звіти в різні формати;
- вести дисконтні карти і враховувати знижки в програмі.

Модуль Облік турів дає можливість працювати:

- з турами або продавати окремі послуги (трансфер, страхівка, віза, готель та інші);
- з блоком по формуванню операторських турів, блок з продажу своїх турів або турів партнерів;
- продаж як туру цілком, так і формувати замовлення на окремі послуги;
- на замовлення є можливість автоматично роздруковувати рахунок, договір та інші документи для туриста;
- у будь-який момент можна подивитися історію зміни замовлення.

Модуль “Продаж авіаквитків” дає змогу:

- виконувати продаж авіаквитків;
- налаштувавши синхронізацію з системами Amadeus , Galileo , Sabre;
- у блоці роботи з квитками є можливість як вручну вводити продажу квитків в систему, так і використовувати синхронізацію з вищепереліченими системами;

- за підсумком синхронізації виписані квитки потрапляють в систему і можна відразу роздрукувати рахунок клієнтові не вводячи повторно замовлення.

Модуль “Фінанси” дає можливість:

- враховувати всі грошові потоки всередині компанії за різними статтями витрат;
- розподіляти фінанси між підзвітними компаніями і менеджерами;
- вести рахунки і платежі як вхідні, так і вихідні, враховувати витрати, обміни валют, перерахування на розрахункові рахунки.
- можливість імпорту платежів з клієнт–банку і експорту в файли формату* .dbf , які в подальшому використовуються для імпорту в 1С.

Модуль “Звіти” дає можливість:

- аналізувати різні показники за обрані періоди, переглядати оперативну та актуальну інформацію про діяльність компанії;
- програма дозволяє будувати звіти за різними показниками в різних розрізах: статистичні, фінансові, аналітичні, звіти з продажу турів, послуг, квитків;
- за звітами можна побудувати графічну діаграму і наочно побачити результат роботи.

Модуль “Розсилка” дає можливість:

- надсилати автоматично e - mail і SMS розсилки;
- відправляти по e - mail розсилки по групам контрагентів;
 - відправляти sms-розсилки по групам контрагентів, автоматично відправляти повідомлення;
- дізнатися як робити розсилки туристам.

Модуль “Чarterні рейси” дає можливість:

- формувати різні види чартерних рейсів;
- складати розклад чартерів;
- продаж блоків місць на чартерні рейси.
- чартерні рейси можуть бути включені до складу турів.

Модуль “ON-LINE” дає можливість:

- формувати блок пошуку та бронювання турів в он- лайн режимі.

Заброньовані зареєстрованим клієнтом тури автоматично потрапляють у вигляді замовлень в програму " Оверія - Туризм". Клієнт бачить замовлення у себе в особистому кабінеті, може відстежувати статус замовлення, роздруковувати рахунок і підтвердження.

Програмний продукт “Оверія-Туризм” автоматизує діяльність туристичних фірм.

Висновки. Таким чином, результати аналізу діяльності туристичних фірм України вказують на необхідність розробки цільової програми розвитку комп'ютерних технологій для підприємств туристичної сфери, так як використання сучасних інформаційних технологій допоможе зробити туристичний бізнес більш динамічним, збільшити туристичні потоки в Україну, і тим самим, підвищити прибутковість української економіки від туризму. Програмні продукти “Оверія-Туризм”, “Парус” автоматизують роботу працівників туристичних фірм і при цьому скорочується час обслуговування клієнтів, саме це і характеризує інформаційні технології, що впроваджені у виробничі та бізнес – процеси туристичних підприємств.

Література:

1. Банько В.Г. Туристська логістика: Навчальний посібник: – К.: Дакор, КНТ, 2008. – 204с. – ISBN 978-966-373-358-6
2. Информационные системы и технологии в туризме. Програмный комплекс “Оверия-Туризм” для студентов специальности “Туризм” всех форм обучения: Учебное пособие / В.С. Пономаренко и др. – Харьков: Инжек, 2011. – 404 с.
3. Крап Н.П. Елементи математичного моделювання туристичних послуг із використанням INTERNET-технологій / Н.П.Крап, І.Я.Козій // Вісник Львівського інституту економіки і туризму. – 2012. – № 7. – С. 93–96.
4. Крап Н.П. Інтернет –маркетинг в управлінні туристичним бізнесом / Н.П. Крап, В.М.Юзевич // Тези VI Міжнар. наук.-практичної конференції “Україна у європейському просторі. Проблеми бізнесу, політики, права”, – Львівський університет бізнесу і права 29-30 квітня 2010р. – С.80–82.
5. Крап Н.П. Методологія управління конфігурацією проектів засобами факторного аналізу / Н.П.Крап, В.М. Юзевич // Збірник наукових праць “Управління розвитком складних систем”. – 2012. – № 12– С. 64–67.

6. Мальська М.П. Антонюк Н.В., Ганич Н.М Міжнародний туризм і сфера послуг: Підручник . – К.: Знання, 2008. – 661с. ISBN 978-966-346-327-8
7. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.
8. Мельниченко В.С., Ведмідь Н.І. Інформаційні технології у туристичній індустрії: підручник. – К.: КНТЕУ, 2011. – 280с.

Krap-Spisak N.

**THE USE OF MODERN SOFTWARE FOR AUTOMATION
OF BUSINESS TOURISM**

Modern information technology systems and automate tourism employment are tourism enterprises, thereby improving the quality of customer service.

Keywords: database, infolohichna data model, nature, communication, software packages.

Наталія ДЖАЛЮК

Львівський інститут економіки і туризму,
канд. фіз.-мат. н., доцент

Ірина КОЗІЙ

Львівський інститут економіки і туризму,
канд. фіз.-мат. н., асистент

ІННОВАЦІЇ В ГОТЕЛЬНОМУ БІЗНЕСІ: ГАРАНТІЇ ЯКОСТІ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Описано найновіші інформаційні технології, що використовуються в готельному бізнесі світу. Значна частка послуг переноситься у мобільний простір. Максимальне використання ринку онлайн-бронювання – запорука конкурентоспроможності та дохідності готелю. Розглядаються готельні програмні додатки для iPhone та можливості їх застосування.

Ключові слова: інтернет-бронювання, веб-сайт, віртуальний туризм, смартфон.

Однією з особливостей сучасного суспільства є шалений темп розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, які проникають у всі сфери життя та діяльності людини. Не залишаються останньою ні освіта, ні економіка, ні готельно-ресторанний бізнес.

Послуги, які надаються готелями вже кілька десятиліть, не обмежуються простим наданням «даху над головою» та сніданку. Проживання, триразове харчування, екскурсії, розважальні компанії, можливості проведення наукових конференцій, бізнес-з'їздів – це лише невеликий перелік тих послуг, які сучасні готелі пропонують клієнтам. Прагнучи підвищити рівень якості своїх послуг, випередити конкурентів, привабити нових клієнтів, готелі цілеспрямовано впроваджують інформаційно-комунікаційні технології у свою діяльність. Використання комп’ютерних мереж, інтернет-технологій, програмних продуктів для автоматизації бізнес-процесів готельно-ресторанного та туристичного бізнесу – сьогодні не просто питання лідерства, а і виживання на ринку в найближчому майбутньому [4].

Дослідженням використання інформаційних технологій в готельному бізнесі присвячено ряд праць [2, 4], але в даній роботі розглядається інноваційний підхід до бронювання номерів та

замовлення різноманітних послуг у готелях через iPhone із встановленим на ньому спеціалізованим програмним забезпеченням. Короткі публікації з цього питання можна знайти лише в мережі Інтернет. Крім того, в роботі описано такі новітні послуги в готельно-туристичному бізнесі як: Інтернет-бронювання на веб-сторінках готелів та через глобальні системи бронювання; забезпечення веб-простору для проведення конференцій, бізнес-злетів; Інтернет-телефонія; розрахунок за туристичні послуги інтернет-грошима; віртуальний туризм.

Використання інформаційних технологій в готельній справі можна впроваджувати в п'яти основних сферах [2]: автоматизація управління, автоматизація обліку, комунікації, реклама, системи інтернет-бронювання. Перші дві сфери в більшій мірі стосуються безпосереднього функціонування самого готелю: замовлення товарів, проведення розрахунків, оплата праці та послуг, організація охорони готелю тощо.

До новітніх послуг готельно-ресторанних закладів, які реалізовуються засобами ІТ, можна віднести, перш за все, надання клієнтам можливості розрахунку за послуги інтернет-грошима. Лише великі готелі та їх ресторани, розташовані на міжнародних курортах, надають таку можливість. Хоча щодня зростає кількість бажаючих проводити розрахунки саме таким чином.

Іншим видом послуг, що надаються за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, є забезпечення веб-простору для проведення конференцій, бізнес-злетів, наукових з'їздів тощо. Можливості Інтернет-телефонії (Skype) та Інтернет-пейджингу (ICQ) сьогодні є в списку комунікаційних послуг великих готельних комплексів. Сучасний мандрівник прагне постійно знаходитись на зв'язку зі світом, мати можливість спілкуватись із рідними та друзями, що залишились вдома, ділитись з ними враженнями і водночас витрачати мінімум коштів та економити на телефонному зв'язку.

Велику роль для готельного бізнесу відіграє можливість інформувати своїх постійних та й майбутніх клієнтів про нові послуги на власних веб-сторінках. Сьогодні кожен готель має можливість створити на безкоштовному сервері свою сторінку. Лише деякі готелі використовують цю можливість у повній мірі. Ще однією можливістю використання інформаційних технологій в готельному бізнесі є впровадження системи Інтернет-бронювання на власній веб-сторінці та

участь у міжнародних системах бронювання турів, таких як Sabre, Galileo [5], Worldspan, що надають можливість туристам замовити та здійснити онлайн-оплату готельного номеру, квитка на літак чи потяг, інші туристичні послуги. Такі системи бронювання турів загалом та готелів зокрема є дійсно ефективними засобами для продажу готельних послуг і дають більше 10% завантаження готелів, залучаючи десятки і сотні нових клієнтів.

Система бронювання передбачає внесення готелем інформації про себе в довідкову систему, що дозволяє уникнути перекручування інформації, а також забезпечує її оперативне коректування у випадку змін. Сучасні системи бронювання мають довідкову систему з великою кількістю фотографій і детальним описом готельних номерів. Працюючи із системою пошуку, клієнт задає регіон, період, ціну, кількість місць, відстань до моря, наявність басейну, наявність сауни тощо, а система за поставленими умовами підбирає варіант. Клієнтові залишається лише вибрати із запропонованих варіантів. Після обрання послуг бронювання здійснюється за кілька хвилин. На Заході частка самостійного бронювання через Інтернет складає 50%. Навіть інтернет-магазини долучаються до онлайн-бронювання та продажу турів, квитків, готельних номерів. Необхідно відмітити, що для роботи з міжнародними турагенствами, працюючими в глобальних системах бронювання, готелю потрібно налагодити процес розрахунку і виплати комісійних (7-12% від вартості заброньованих послуг). Тому не можна ігнорувати можливості бронювання з власного інтернет-сайту готелю, адже це найбільш економно вигідний канал бронювання. За останні 4 роки в світі обсяг бронювання через Інтернет зрос на 500%.

У дослідженнях, проведених comScore і The Kelsey Group, відмічено, що 24% туристів перед придбанням путівки в турагенстві вивчають інформацію про майбутнє місце відпочинку через Інтернет. Більше того, уже подорожуючи, двоє з п'яти туристів обідають в ресторанах, про які читали в мережі. Якщо доводиться зупинятися в готелі, не заброньованому наперед, то 40% подорожуючих також виберуть готель, інформацію про який бачили в Інтернеті. Близько 10% туристів діляться своїми враженнями про місце відпочинку після відпустки. Тому власникам готелів необхідно вчасно відстежувати відгуки, які формують імідж готелю в мережі. Варто брати до уваги, що навіть негативні враження про готель можуть бути корисними: вони

підвищують впізнаваність готелю. Бажано підписатися на безкоштовний сервіс з інформування появі нових відгуків про ваш готель. Це може бути alerts.yahoo.com або www.google.com/alerts. Просто потрібно ввести ключове слово (брэнд чи назва вашого готелю), і ви будете щоденно отримувати повідомлення про нові відгуки і публікації на пошту. Аналогічний сервіс існує і для відслідковування відгуків у блогах www.technorati.com/watchlist. Забудьте про рекламні щити на вулицях та листівки на стовпах. Необхідним є інтенсивне та екстенсивне просування вашого проекту в будь-яких можливих формах, особливо в Social Media, куди можна віднести співтовариства по інтересах, соціальні мережі, блоги та мікроблоги (Facebook, LiveJournal, Blogspot, Twitter та ін.).

Новою послугою є можливість використати переваги віртуального туризму. Віртуальний туризм – це подорожі за допомогою персонального комп’ютера та смартфона, відвідання віддалених місць через мережу Інтернет за посередництвом веб-камери. Для готельно-ресторанних підприємств – це можливість показати в реальному часі, як триває життя на території готелю чи санаторію, зацікавити потенційних туристів придбати тур після побаченого. Для цього встановлюється веб-камера і отримане зображення транслюється через веб-сторінку підприємства. Подібний сервіс надає багато Інтернет-проектів, серед найцікавіших можна назвати веб-камери лижного курорту Буковель (www.bukovel.com), Укртелекому (www.ukrtelecom.ua), телеканалу Інтер (www.webcam.inter.ua).

Сьогодні велика кількість послуг готельно-ресторанної та туристичної сфер переносяться у мобільний простір. Неперевершений сервіс бронювання готелів, швидкий і легкий пошук інформації про місця відпочинку, маршрути, санаторії, вибір авіарейсів – це всі переваги, які надають сучасні інформаційні технології. Новим етапом у використанні інформаційних технологій у багатьох галузях діяльності людини є поява на ринку iPhone компанії Apple [6]. Уже давно продаж телефонів Apple iPhone б’є всі рекорди. Не тільки наявність сенсорного екрану, широких можливостей (функцій фото- та відеокамер, радіо та музичного плеєра), а й доступ до мережі Інтернет сприяло поширенню iPhone серед користувачів. Навряд чи його розробник, Стів Джобс, передбачав вплив своєї моделі на готельно-туристичний бізнес. Адже після створення нового програмного забезпечення, яке дозволяє не

тільки шукати інформацію про готелі, санаторії в мережі Інтернет, а й здійснювати бронювання квитків, номерів, послуг, використовуючи iPhone, ряд провідних готелів світу скористалися цією новітньою інформаційною послугою. Зокрема, першим готелем, що встановив у себе програмне забезпечення Hotel Evolution для iPhone, був Каліфорнійський готель Malibu Beach [6]. Нове програмне забезпечення підключається до iPhone клієнту готелю і дає можливість отримати доступ до всіх готельних послуг: інформація про ресторани, бари, клуби і магазини, розташовані поруч з готелем, відомості про культурні заходи та замовлення автомобіля, обслуговування в номер, хімчистка, встановлення будильника, замовлення додаткових ковдр, заміну зубних щіток, перевірка повідомлень та встановлення для номеру позначки «не турбувати», отримати інформацію про шопінг та замовити їжу і т.д. Для того, щоб підключитися до всіх послуг, пропонованих Malibu Beach, достатньо ввести номер своєї кімнати в готелі та пароль. Якщо у відвідувача немає iPhone, то готель надає йому готельний iPod Touch 16 GB на весь час перебування.

Новий готель в Лас-Вегасі теж використовує цю новітню технологію і видає гостям готелю брендові пристрої iTouch. Програмний додаток для них Hotel32 розробив спеціаліст у сфері мобільного програмного забезпечення Runtriz. Тепер, якщо ви хочете замовити обслуговування в номер, записатися на спа-терапію або просто попросити нові рушники, та при цьому уникнути розмови з працівниками готелю, вам просто необхідно скористатися мобільним додатком, встановленим на смартфоні.

Одним із перших, хто зміг освоїти нові технології, став портал Hotels.com [7], який створив два додатки для смартфонів Apple. За їх допомогою можна здійснювати пошук і бронювання номерів в більше ніж 135 тисячах готелів всього світу. Плюси цих додатків у тому, що вони не тільки можуть працювати на тридцяти різних мовах, але й дають можливість провести бронювання як через власний обліковий запис, так і через гостинний вхід. З допомогою цих додатків для смартфона Apple iPhone можна сортувати та фільтрувати готелі, а також переглядати відгуки (яких, до речі, на сьогодні вже більше двох мільйонів). Подібні пропозиції будуть особливо корисні активним мандрівникам, які звички знаходитись в русі і шукати інформацію в Інтернеті. Крім цього, багато турфіrm орієнтуються якраз на молодь,

серед яких і стали особливо популярними такі смартфони. До того ж, додатки, що випускаються для iPhone, можна встановити і на iPad, який також останнім часом набирає популярності. Готельний бізнес завжди намагався іти в ногу з часом, тому була обрана саме продукція Apple.

Британські авіалінії також прагнуть долучитись до широких можливостей, які відкривають нові технології смартфонів. Вони зробили можливим бронювання авіаквитків на свої рейси за допомогою Apple iPhone. Ця нова послуга відкриє користувачам можливість постійного доступу до розкладу відправлень та прибуття літаків. Тепер у туристів будуть великі переваги у використанні цієї послуги, оскільки вони завжди зможуть самостійно визначитись із можливостями здійснення перельотів та замовляти квитки заздалегідь.

Програмне забезпечення, яке розробники пропонують для iPhone, підтримується більш ніж 30 мовами світу, що розширює кількість можливих клієнтів.

Ми описали лише деякі можливості отримання ефекту від інвестицій у сучасні інформаційні технології керування готелями. Попит на них зростає і серед українських готелів. Очевидно, що використання сучасних технологій дозволяє підвищити конкурентоспроможність та професіоналізм в управлінні готелем. Готель перетворюється в підприємство, яке може миттєво реагувати на ринкові зміни, завдяки чому вкладення в новітні технології повністю окуповуються. Готельний бізнес в Україні уже подолав наслідки кризи і доволі успішно розвивається, на ринку з'являється безліч великих і дрібних гравців, в розвиток поступово вливаються і регіони, а керуючі компанії все більш відповідально відносяться до пошуку нових шляхів реалізації своїх послуг. Зокрема, за круглим столом “Свіжий погляд на готельний девеломпмент”, що пройшов у рамках Міжнародної виставки нерухомості МІРІМ-2010, зазначалось, що в найближчі три роки готельний сегмент може стати одним з найбільш швидкозростаючих в Україні. Це дає можливість сподіватись на широке використання новітніх інформаційних технологій, максимальне використання ринку онлайн-бронювання провідними готелями України.

Література:

1. Байлик С. И. Гостинничное хозяйство / С.И. Байлик. – К: Альтерпрес, 2005. – 325 с.
2. Бальба Н. Информационные технологии гостиничного управления / Н. Бальба // Пять звезд. – 2007. – № 6. – 453 с.
3. Григорьев Н. Продажа гостиничных номеров через КСБ / Н. Григорьев // Туристический бизнес. – 2006. – Октябрь, № 10. – С. 175.
4. Морозов М.А. Информационные технологии в социально-культурном сервисе и туризме. Оргтехника / М.А. Морозов, Н.С. Морозова – М.: Изд-во. центр Академия", 2002. – 240 с.
5. Якушкина М. Galileo под новым брендом / М. Якушкина // Туризм. – 2007. – №2. – С. 12.
6. <http://www.hotelchatter.com/>
7. <http://uk.hotels.com/>

Koziy I., Dzhaliuk N.

INNOVATIONS IN THE HOSPITALITY INDUSTRY: QUALITY ASSURANCE AND COMPETITIVENESS

The paper describes the latest information technologies used in the hospitality industry worldwide. A large share of services is transferred in the mobile space. Maximum use of market online - the key to competitiveness and profitability of the hotel. We consider hotel software applications for the iPhone and possibilities.

Keywords: online reservations, website, virtual tourism, smartphone.

Оксана Дзяна

*Хмельницький кооперативний торгово-економічний
інститут, к.пед.н., доцент*

Тетяна КОРОПЕЦЬКА

*Хмельницький кооперативний торгово-економічний
інститут, к.е.н., доцент*

Марія Філь

Львівська комерційна академія, к.т.н., доцент

СУЧАСНИЙ ПІДХІД КЕЙТЕРИНГУ В РЕГІОНІ КАРПАТ

Кейтеринг являє собою високоприбутковий та перспективний вид діяльності для готелей які планують організовувати послуги постійно, а не періодично з ціллю отримати додатковий дохід для закладу. Якісно надаючи послуги буде збільшуватись дохід ресторану, оскільки війзні банкети додадуть до вже існуючих ресурсів готелю додаткову достатньо велику кількість посадочних місць.

Ключові слова: кейтеринг, готель, регіон, Карпати, послуги.

Туристична діяльність в Україні сприяє розвитку тих регіонів, де є потужні рекреаційні ресурси і немає перспектив розвитку промисловості, створюючи, таким чином нові робочі місця, а це забезпечить зростання доходів населення, та збереження пам'ятників історії, архітектури, культури.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток сфери готельного бізнесу надасть українцям нові робочі місця, додаткові надходження до бюджету, дозволить створити позитивний імідж окремих регіонів та країни у цілому, тому аналіз тенденцій розвитку готельного господарства України є дуже актуальним на сьогоднішній день.

Аналіз основних публікацій. Дослідженню економічної ефективності рекреаційно-туристичної сфери останнім часом приділена значна увага. Це знайшло відображення в працях вчених-економістів: О.В. Носової, Б.В. Губського, В.Г. Федоренка, А.А. Пересади, Г.О. Харламової, Т.О. Кізими, М.П. Денисенка та інших.

Мета дослідження. Задовільнити потреби гостей, збільшувати прибуток готельного господарства, надати робочі місця.

Виклад основного матеріалу. Саме сфера готельного

господарства як одна з високорентабельних галузей всесвітньої економіки стає основним напрямом економічного та соціального розвитку України. Досвід міжнародних держав свідчить про те, що найбільш необхідно умовою успішного просування цієї галузі на ринок є сучасна та вдосконалена інфраструктура. Серед найбільш перспективних напрямів дуже привабливим є будівництво закладів готельного господарства курортного типу. На даний період часу саме готельне господарство формує економіку багатьох держав та регіонів, а тому стає дуже важливим чинником швидкого та стабільного розвитку світової індустрії гостинності.

Регіони України характеризуються винятково сприятливими кліматичними умовами для лікування, відпочинку та різних видів туризму. Серед природно-рекреаційних ресурсів найважливішу роль відіграють бальнеологічні курорти, до яких належать мінеральні води, лікувальні грязі.

Мережа курортних закладів та закладів відпочинку в Україні налічує понад 3000 суб'єктів різних форм власності, з яких більше 700 – санаторно-курортні заклади.

Майже у всіх областях України є мінеральні води. Найбільш відомі джерела знаходяться на Закарпатті (на Свалявській групі курортів, в курортних місцевостях Синяк, Усть-Чорна, Шаян та інш.), у Вінницькій (Хмельник), Львівській (Моршин, Немирів, Любень-Великий, Трускавець), Одеській (Куяльник), Полтавській (Миргород) та Харківській (Березівські мінеральні води) областях.

Гірська система Карпат розпочинається поряд з Братиславою і закінчується в південно-східній частині поруч із “Залізними воротами” в Румунії. Довжина Карпатських гір складає приблизно 1500 км. Середня висота Українських Карпат становить 1000 метрів.

Гори простягаються з північного заходу на південний схід майже на 280 км при середній ширині 100 км.

Найвища точка – гора Говерла, висота якої 2061 м. Середня висота Українських Карпат становить 1000 метрів. В межах України Карпати поділяються на: зовнішні гори, сюди входять Бескиди, Горгани і Покутсько – Буковинські Карпати, центральні (Верховинські гори) і внутрішні (Полонинсько-Чорногорські гори). Гори знаходяться в чотирьох областях України: в Львівській, Закарпатській, Івано-Франківській та Чернівецькій. Цей чарівний куточек України багатий

своєю культурою, традиціями, цікавою історією.

На території Карпат також знаходиться безліч джерел мінеральних вод. Тому сюди приїжджають туристи не лише на літній чи зимовий відпочинок, а ще й для лікування в санаторіях і загального оздоровлення організму. Туризм в Карпатах – це основна сфера діяльності, тому в Карпатах дуже добре розвинена інфраструктура, разом з готелями, базами відпочинку, приватними пансіонатами.

Ціни на відпочинок в Карпатах залежать від багатьох факторів: сезону, курорту, відстані до підйомника, рівня комфортності житла, тощо.

Відпочинок в Карпатах вабить туристів з різних вагомих причин: це й унікальний клімат, екологічно чисте повітря, велика кількість цікавих місць і туристичних пам'яток.

Дослідження проводили на прикладі готелю “Золота підкова” у Славську.

На сьогоднішній день послуги з кейтерингу в Україні швидко розвиваються, та удосконалюють свої прийоми роботи із замовниками розширюючи перелік надаваємих послуг. Кейтеринг являє собою високоприбутковий та перспективний вид діяльності для готелів які планують організовувати послуги постійно, а не періодично з ціллю долучити додатковий дохід для закладу [1, с.54].

Україна запозичила послуги кейтерингу за кордоном, оскільки ця індустрія дуже розвинута та відпрацьована там уже понад 130 років.

Використовуючи даний вид обслуговування готель “Золота підкова” матиме змогу здобути немалій досвід що дозволить у майбутньому вести результативні та продумані маркетингові планиування. З часом це перетвориться у самостійний вид бізнесу, у штаті якого буде передбачено шеф – повара та менеджера по продажах послуг фірми [2].

На практиці під кейтерингом мається на увазі не тільки приготування їжі, а й доставка, та й обслуговування персоналом готелю, сервірування, оформлення столу, розлив і подача напоїв гостям і тому подібні послуги. Обраний напрямок надасть можливість привабливого та перспективного розвитку готелю.

Головною особливістю кейтерингу у готелі “Золота підкова” є те, що ресторан, який на сам перед є у достатньо вигідних умовах,

може розширити поле своєї діяльності на ринку методом організації виїзних заходів. Таким чином ресторан матиме можливість додаткової оптової продажі послуг з кейтерингу у будь який час дня та ночі. Якісно надаючи послуги буде збільшуватись дохід ресторану, оскільки виїзні банкети додадуть до вже існуючих ресурсів готелю додаткову достатньо велику кількість посадочних місць.

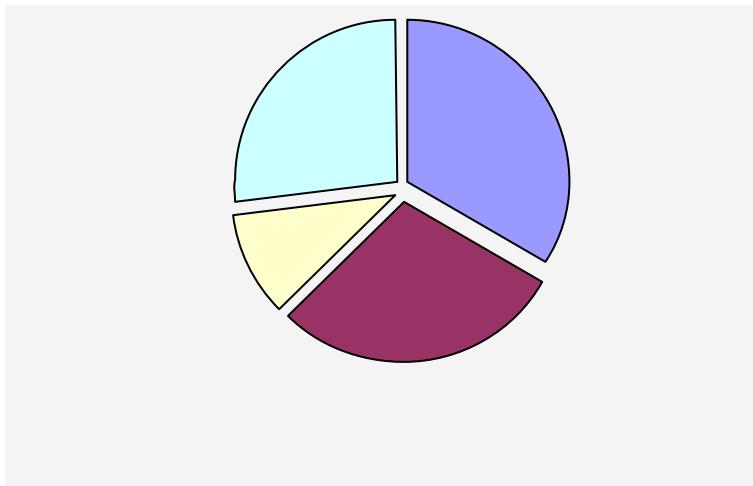

Рис. 1. Доля кейтерингу на європейському ринку послуг “харчування поза межами дому” у % від об’єму ринку станом на 2015 р.

Висновки. Готель “Золота підкова” має у наявності необхідну матеріальну базу, а саме складські приміщення, посуд, меблі, кухні, обладнання та висококваліфікований персонал, що дозволяє без вагомих ризиків здійснювати надання послуг з кейтерингу. Мінімальним стартовим капіталом можна вважати задоволених рівнем сервісу готелю клієнтів, які обслуговувались у ресторані, та вже формують клієнтську базу для цього виду бізнесу.

Література:

1. Організація обслуговування у закладах ресторанного господарства: Підручник.: [для вищ. навч. закл.] / За ред. Н.О. П’ятницької – 2-ге вид. перероб. та допов. – К.: Центр учебової літератури, 2011. – 584 с.

2. Дані Головного управління статистики у Львівській області. –
Львів, 2012–2015 pp.

Dzaina O., Koropetska T., Fil M.

**MODERN APPROACH CATERING TO THE CARPATHIAN
REGION**

Catering is a highly profitable and promising business so hotels are planning to organize services constantly, not periodically with the aim to involve additional income for the institution. Qualitatively providing services will increase the income of the restaurant, as catering will add to the existing resources at sufficiently large number of additional seats.

Keywords : catering, hotel, Region, Carpathian services.

**ВИКОРИСТАННЯ ПОДІЄВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ
(EVENT-MENEGEMENT) У ФОРМУВАННІ
ТУРПРОДУКТУ**

Висвітлюються особливості подієвого менеджменту. Розглядається доцільність застосування можливостей подієвого менеджменту при плануванні туристичних програм та просуванні туристичного продукту регіону.

Ключові слова: туристичний продукт, подієвий туризм, подієвий менеджмент.

Постановка проблеми. Розвиток сфери туризму є одним з пріоритетів розвитку регіональної економіки. Стабільне функціонування туристичної галузі потребує використання інноваційних технологій вдосконалення турпродукту з метою підвищення якості товарів та послуг. Тому, доцільно враховувати напрацювання подієвого менеджменту при створенні регіонального турпродукту, в тому числі на базі історико-культурних ресурсів регіону.

Аналіз публікацій і попередніх досліджень. Аналіз літературних джерел свідчить, що проблемам розвитку подієвого менеджменту та подієвого туризму присвячені праці сучасних східноєвропейських (російських, білоруських, українських) дослідників. О.Алексеєва, А.Бабкін, С.Донськіх, М.Кляп та Ф.Шандор, О.Любіцева, Ю.Бульба та І.Смаль подієвий туризм розглядають з точки зору сутності явища та його категорійного апарату. Автори праць з даної проблематики пропонують кілька варіантів класифікацій подієвого туризму, а також досліджують його ресурсну базу. У країнах Західної Європи значно більше праць даної проблематики. Серед відомих авторів праці Д.Гетза, Р.Джаніскі, М.Боліна, У.Хальцбауера. У роботах цих авторів подієвий туризм розглядається в контексті розвитку подієвого менеджменту (event-management). Тому **метою нашого дослідження** є з'ясування ступеню взаємозв'язків між подієвим туризмом та подієвим менеджментом під час створення турпродукту.

Виклад основного матеріалу По-перше, необхідно зазначити, що термін подієвий менеджмент (event management) набув поширення у науковій літературі з туристичної проблематики країн Західної Європи. У країнах Східної Європи (в т.ч. в Україні) більш широко використовують термін “подієвий туризм”. Проте, ця різниця свідчить лише про особливості стану розвитку туристичної сфери та рівні матеріального стану населення різних районів Європи.

Стратегія функціонування багатьох туристичних компаній та розвиток регіональних ринків Західної Європи в умовах старіння нації, полягає не стільки у розширенні, скільки у збереженні внутрішнього туристичного ринку. Важливо не лише залучення нових клієнтів, а також збереження постійних клієнтів. Тому, для клієнтів туристичні компанії пропонують численні програми “loyalty”.

Як відомо збільшення обсягів продажу (в т.ч. турпродукту) можливо у двох напрямах: стимулювання збути туристичних послуг місцевому населенню або за рахунок залучення до регіону нових споживачів – туристів. Організація та проведення event-заходів дозволяє залучити як місцеве населення, так і туристів. Святкова атмосфера події сприяє тому, що місцеві жителі витрачають більше коштів на розваги та сувеніри, а цікаве культурне життя під час проведення події, привертає увагу туристів з інших країн. Okрім місцевих жителів та туристів, потенційними клієнтами подієвих заходів є учасники неформальних об'єднань та товариств. Для них участь у подіях є приводом поспілкуватися з однодумцями. Також потенційними клієнтами є співробітники великих корпорацій, які регулярно беруть участь у зустрічах, з'їздах, конференціях. Тому, використання поняття “подієвий менеджмент” є логічним, оскільки туристи складатимуть від 20 до 40% глядачів подібного заходу (кінофестивалю або спортивного змагання). Серед учасників конгресу туристів формально не буде взагалі. Проте організація та проведення конгрес-туру може стати для готелю успішним комерційним заходом року.

У країнах Східної Європи, що знаходяться в процесі економічної трансформації (країнах з переходною економікою), туристи є найбажанішими відвідувачами культурних та спортивних змагань. Рівень життя місцевого населення не дозволяє завжди подібні події вважати економічно успішними. Останнім часом в Україні зменшилися

фінансові можливості корпорацій для проведення масштабних конференцій або нарад. Тому використовуючи термін “подієвий туризм”, також необхідно розуміти, що іноді доцільно використовувати термін “event management” у східноєвропейській науковій літературі.

Взагалі event-менеджмент є частиною проектного менеджменту, пов’язаного з проведенням фестивалів, подій, конференцій. Він полягає у перетворенні заходу на неординарне та унікальне явище, подію. Оскільки ні одна подія у людському бутті, з точки зору його сприйняття індивідом не може бути повтореною, то у даному контексті, все що з нами відбувається є унікальним. Тому, постає питання як розуміють виключність та унікальність подій у event-менеджменті, які критерії характеризують подію як унікальну та неповторну.

Як свідчать дослідження У.Хальцбаура “event-подія” характеризується:

- однозначністю (підлягає ідентифікації та надовго залишає після себе позитивні спогади);
- виключністю (не може бути повторено, яскраво індивідуальне);
- єдине у своєму роді (позитивне, видатне) [1, с.18].

Тому, будь-який захід перетворюється на подію внаслідок його сприйняття конкретним індивідом. Подія дозволяє транслювати та впроваджувати у свідомість певні ідеї та цінності. Як приклад такої події виступають церемонії відкриття та закриття Олімпійських ігор. Ці event-заходи не лише для безпосередніх учасників подій та вболівальників на трибунах, але і для людей, які дивились трансляції по телебаченню.

Певні події дозволяють зберігати та транслювати національні традиції. Особливої актуальності такі заходи набувають у зв’язку з активним процесом глобалізації, під час якого розмиваються, нівелюються системи ідеологічних та культурних цінностей держави та нації. Event-події розвивають існуючі історичні та культурні традиції, які трансформуються через призму особистісних переживань та самостійних дій. Яскравим прикладом виступають події у форматі історичних реконструкцій, фестивалів та національних свят. Подія здатна об’єднати людей різних культур та традицій, одночасно, виявляючи та сприяючи формуванню національної ідентичності. Ефективним є використання event-менеджменту для формування цікавості до культурних артефактів. Участь у культурних подіях сприяє

розширенню світогляду особистості, дозволяє залучити молодь до культурних цінностей, підвищую їх загальноінтелектуальний рівень. Так, участь у заходах “Ніч музеїв” стає подією у культурному житті школярів та студентів.

У сучасних умовах зростання конкуренції між країнами за аквізицію туристів, змушує шукати нові маркетингові інструменти, розробляти та впроваджувати нові технології у туристичний бізнес. Event-заходи приносять великі надходження, привертаючи потенційних туристів. Відомим прикладом є “Юморина” в Одесі, який відбувається на початку квітня (не найкращий для туризму сезон) збирає велику кількість учасників та глядачів.

Як відомо, метою подієвого туризму є відвідання різноманітних знакових подій, а також спостереження за природними явищами, що привертають увагу своєю унікальністю, неповторністю [2, с.16].

Подія виступає важливим фактором мотивації у туризмі та впливає на розвиток та маркетингові плани більшості туристичних програм. Особливо велике значення подій мають на конкурентоспроможність туристичної дестинації. Подієвий туризм сприяє залученню туристів, збільшенню туристичної місткості та формуванню сприятливого іміджу дестинації, розвитку інфраструктури туризму, вносить вклад у розвиток території як сприятливого місця для проживання, роботи та інвестування. Привабливість подій полягає в тому, що вони можуть повторюватися в певному місці та в певний час.

Особливістю розвитку подієвого туризму в умовах регіонального туристичного ринку в тому, що сприяють брэндингу території. Звичайно такі події загальноєвропейського рівню як ЄВРО-2012 в Україні та Польщі відбуваються дуже рідко, проте проведення розважальних та спортивних заходів на певній території (наприклад в тематичному парку) здатне значно збільшити туристичний потік.

На території Київської області перспективним для розвитку подієвого туризму є м. Ржищів. Чисельність його відвідувачів значно зростає під час проведення на при кінці червня фестивалю “Трипільське коло”, який відбувається майже 10 років. Основною метою фестивалю є знайомство відвідувачів з історичною спадщиною трипільської культури та пропозиції альтернативних способів організації відпочинку, відродження та інтеграції етнічних традицій у сучасний світ. Фестиваль об'єднує оздоровчі, спортивні, музичні, екологічні,

освітні, виставкові та культурно-просвітні програми у стилі “етно”. Його відвідують мешканці Ржищева, Києва, інших населених пунктів України, іноземні гості. Якщо таке маленьке містечко як Ржищів спроможне на кілька днів стати популярним туристичним центром, то міста багаті на історико-культурні пам'ятки такі як Львів, Кам'янець-Подільський, Івано-Франківськ та інші мають більше можливостей для проведення численних подієвих заходів різноманітної тематики.

Висновки. Отже, подієві заходи, особливо міжнародні та загальнонаціональні, сприяють залученню до дестинації цільової аудиторії та формуванню додаткового туристичного потоку. Ефективне управління датами проведення подібних заходів впливає на збільшення туристичного потоку до конкретної дестинації у певний період часу. Включення до програм турів відвідання подієвих заходів сприятиме розширенню клієнтської бази за рахунок місцевих жителів, що збільшує продаж товарів та сувенірів. Термін “подієвий менеджмент” ра своєю метою (комерційна або некомерційна), потенційною клієнтською базою (місцеві жителі та туристи) та формами проведення він є більш широким, ніж подієвий туризм, який має комерційну мету та розрахований виключно на туристів.

Література:

1. Хальцбаур У., Йеттингер Э., Кнаусе Б., Моер Р., Целлер М. Event-менеджмент. Пер. с нем. Т.Фоміної. – М.: Эксмо, 2007. – С.18.
2. Донских С.В. Событийный туризм: учеб.-метод. пособие /С.В.Донских. – Минск: РИПО, 2014. –112 с.

Fastovets O.

THE USE OF EVENT-MANAGEMENT IN CREATING A TOUR PACKAGE

The article highlights the peculiarities of the event-management. The author considers the necessity of applying the event-management possibilities to planning of tourist programs and to promoting a local region tour product.

Key words: tour package, event tourism, event-management.